

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΣΥΛΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΣΤΗΝ
ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΕΠΟΣ, ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ, ΔΡΑΜΑ, ΡΗΤΟΡΙΚΗ

Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών : Σύγχρονες προσεγγίσεις
στη γλώσσα και τα κείμενα, 2016- 2018

Τμήμα Φιλολογίας Πανεπιστημίου Πατρών

Όνοματεπώνυμο: Λιάκου Ευθαλία

A. M 1001429

Επιβλέπων καθηγητής: Μενέλαος Χριστόπουλος

Αύγουστος 2018

Η αρπαγή της Ελένης από τον Πάρι. Το σχήμα του αγγείου (ωόν=αυγό) είναι ιδιαίτερα ταιριαστό για το θέμα, επειδή η Ελένη γεννήθηκε από ένα αυγό. Ζωγράφος του Λουτρού, 420-410 π.Χ. metmuseum, NY

Στην οικογένειά μου που πάντα με στηρίζει.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	σελ 1
Εισαγωγή	σελ 2-3
Κεφάλαιο Πρώτο Όμηρος και Ελένη στην <i>Ιλιάδα</i>	σελ 4- 30
Κεφάλαιο Δεύτερο Η Ελένη στην <i>Οδύσσεια</i>	σελ. 31-41
Κεφάλαιο Τρίτο Επικός Κύκλος και Ελένη	σελ. 42- 53
Κεφάλαιο Τέταρτο Ελένη και Αρχαϊκός Λυρισμός	σελ. 54- 68
Κεφάλαιο Πέμπτο Ευριπίδου <i>Ελένη</i>	σελ. 69-89
Κεφάλαιο Έκτο Η Ελένη στις <i>Τρωάδες</i>	σελ. 90-98
Κεφάλαιο Έβδομο Γοργίας <i>Ελένης Εγκώμιόν</i>	σελ 99-108
Κεφάλαιο Όγδοο Ισοκράτης <i>Ελένης Εγκώμιόν</i>	σελ. 109-124
Κεφάλαιο Ένατο Ο Ηρόδοτος για την Ελένη	σελ. 125-129
Επίλογος	σελ. 130-131
Βιβλιογραφία	σελ. 132-137

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα εργασία- θα γίνει προσπάθεια προσέγγισης της Ελένης, βάσει των σωζόμενων λογοτεχνικών πηγών, αρχής γενομένης από τον Όμηρο, στον οποίο αφιερώνονται τα δύο πρώτα κεφάλαια.

Στο 3ο και 4ο κεφάλαιο, θα εξετάσω την παρουσία της Ελένης στη Λυρική Ποίηση και στον Επικό κύκλο, έργο ιδιαίτερα δύσκολο εξαιτίας της αποσπασματικής φύσης των κειμένων. Το 5ο και 6ο κεφάλαιο είναι αφιερωμένα στις τραγωδίες του Ευριπίδη Ελένη και Τρωάδες αντίστοιχα, κείμενα τα οποία σηματοδοτούν την αρχή της παρουσίας της Ελένης στη τραγική σκηνή . Το 7ο και 8ο κεφάλαιο προσεγγίζουν την παρουσία της Ελένης στη ρητορική μέσα από την εξέταση των δύο εγκωμίων του Γοργία και του μαθητή του, Ισοκράτη. Κοινό σημείο των δύο ρητόρων είναι η αναφορά στο ζήτημα της ομορφιάς της Ελένης – που επίσης θα εξετάσουμε στο 8ο κεφάλαιο.

Τέλος, στον επίλογο θα παρουσιαστούν συνοπτικά τα συμπεράσματα της έρευνάς μας, όπως προκύπτουν από τη συνολική θεώρηση όλων των κεφαλαίων.

Στα πλαίσια της προσωπικής μου έρευνας, χρησιμοποιήθηκε όσο το δυνατόν πιο σύγχρονη ελληνική και ξενόγλωσση βιβλιογραφία, σε συνδυασμό με το αρχαιοελληνικό κείμενο. Η μετάφραση που παρουσιάζω δεν στηρίζεται σε κάποια σχολιασμένη έκδοση. Αντιθέτα, αποτελεί καθαρά δική μου προσέγγιση. Η αναφορά στις σχολιασμένες εκδόσεις, γίνεται ακριβώς επειδή λειτούργησαν βοηθητικά στην παράθεση του αρχαίου κειμένου, αλλά και στην προσπάθεια εξομάλυνσής του.

Σ' αυτό το σημείο, οφείλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επόπτη καθηγητή μου, κ. Μενέλαο Χριστόπουλο, για την πρόθυμη διάθεσή του να αναλάβει την επίβλεψη της διπλωματικής μου εργασίας, καθώς και για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια της συγγραφής της, με την παροχή βιβλιογραφικού υλικού και τις χρήσιμες συμβουλές του. Όπως προανέφερα η εργασία μου είναι αφιερωμένη στην οικογένειά μου, τους γονείς μου και την αδελφή μου, που όλα αυτά τα χρόνια με στηρίζουν σε κάθε μου βήμα.

ΠΑΤΡΑ, ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2018

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ελένη από τον Όμηρο και έπειτα απασχόλησε διαφορετικά λογοτεχνικά είδη (λυρική ποίηση, δράμα, ρητορική). Η παρουσία της ως αιτίας του Τρωϊκού πολέμου υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για την επιβίωσή της μορφής της ως τις μέρες μας. Υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές για την ιστορία της, αλλά και αμφιβολίες για τη μορφή της, (εξωτερική εμφάνιση). Επίσης τίθεται υπό αμφισβήτηση αν η ύπαρξη της είναι αληθινή, με αποτέλεσμα να γεννιούνται ερωτηματικά για το αν πραγματικά πήγε στην Τροία όπως υποστηρίζει ο Όμηρος στην *Ιλιάδα*, μέσω της αυτοκατηγορίας της. Σύμφωνα με μεταγενέστερες εκδοχές δεν πήγε η ίδια στην Τροία αλλά το είδωλό της. (Στησίχορος, Ηρόδοτος, Ευριπίδης) Υπάρχουν επίσης διαφορετικές εκδοχές για τη φύση της, (θνητή ή αθάνατη), τη λατρευτική της διάσταση -αν υπήρχε- καθώς και την καταγωγή της (θεϊκή ή ανθρώπινη). Άλλο ένα ζήτημα εξίσου σημαντικό είναι η υπαιτιότητά της για τον πόλεμο. Συγκεκριμένα στον Όμηρο παρουσιάζεται έχοντας διφορούμενη ταυτότητα, είτε ως αιτία του πολέμου (*Ιλιάδα*), είτε ως απόλυτα αθώα (*Οδύσεια*) Έγινε συνεργός σ' ένα θεϊκό σχέδιο, ως ηθικός αυτουργός του πολέμου και ως άπιστη σύζυγος, με αποτέλεσμα η δράση της να υπόκειται στη βουλή του Δία;¹ Είναι θύμα των θεών (Αφροδίτη, Έρωτας) και της ανθρώπινης ομορφιάς. (Πάρης) επομένως έχει έστω περιορισμένη ευθύνη για τις πράξεις της;² Ως θύμα των θεών εμπλέκεται όπως και να χει στην τραγωδία που προξένησε η αρπαγή της.³ Πάντως, η πλειοψηφία των μεταγενέστερων σωζόμενων πηγών την απαλλάσσουν από τις κατηγορίες: α) ο Ευριπίδης στην *Ελένη* με τη θεωρία του ειδώλου β) στις *Τρωάδες*, με τον αγώνα λόγων όπου η ίδια η Ελένη θα υπερασπιστεί τον εαυτό της απέναντι στην Εκάβη, γ) ο Γοργίας στο *Ελένης εγκώμιον* ο οποίος αποδίδει τη δράση της σε εξωτερικούς παράγοντες, (θεοί, βία, λόγος, έρωτας) και δ) ο Ισοκράτης, ο οποίος θεωρεί τον πόλεμο ικανή συνθήκη για την απελευθέρωση των Ελλήνων απέναντι στους βαρβάρους. Το ζήτημα της ομορφιάς της και η επίδρασή της σε όσους την αντίκριζαν είναι εξίσου σημαντικό. Ως εκ τούτου πρέπει να εξεταστούν δύο παράγοντες σχετικά με αυτό: η ομορφιά της ήταν θεϊκό δώρο για το οποίο η ίδια δεν ευθυνόταν, ή μήπως όλα συνέβησαν εξαιτίας του κακού χειρισμού αυτού του χαρακτηριστικού από μέρος της, κάτι το οποίο λειτούργησε αρνητικά για την ίδια; Εξάλλου η ομορφια δεν είναι

¹Backes 1992, 67

² Maguire 2009, 109- 110

³Backes 1992, 48

απαραίτητα ένα έμφυτο χαρακτηριστικό⁴ αφού ενισχύεται από τη χρήση κατάλληλων καλλωπιστικών στοιχείων. (ρούχα, κοσμήματα)

Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με ακρίβεια ποιές εκδοχές της Ελένης έχουν χαθεί. Όλα τα κείμενα τα οποία έχουν την Ελένη ως σημείο αναφοράς, επιβίωσαν ως τις μέρες μας προκειμένου να εξυπηρετήσουν διδακτικούς σκοπούς.

Στην παρούσα εργασία θα γίνει προσπάθεια προσέγγισης και σφαιρικής εξέτασης αυτών των ζητημάτων, έτσι ώστε να δοθεί όσο το δυνατόν πιο αναλυτική εικόνα γι' αυτή την τόσο αινιγματική μορφή.

⁴Blondell 2013, 212

Κεφάλαιο 1^ο

ΟΜΗΡΟΣ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗ ΣΤΗΝ ΙΛΙΑΔΑ⁵

1.1

Στον Όμηρο για πρώτη φορά γίνεται αναφορά στο όνομά της Ελένης σε δύο σημεία της δευτέρας ⁶Ιλιαδικής ραψωδίας (B' 161) ⁷από το Νέστορα και (B' 175-178)⁸ από την Αθηνά στον Οδυσσέα ως αιτίας του πολέμου. Αναφορά του ονόματός της συναντάμε επίσης στην Τειχοσκοπία από τον Πάρι (Γ' 68-71)⁹ ο οποίος πριν ξεκινήσει η

⁵ Η μετάφραση στα χωρία της Ιλιάδας καθώς και στα υπόλοιπα χωρία της εργασίας- όπου κρίθηκε αναγκαίο- δεν προέρχεται από κάποια έκδοση. (βλ. και πρόλογο)

⁶ Hughes 2009, 283

⁷ κὰδ δέ κεν εὐχολὴν Πριάμῳ

καὶ Τρωσὶ λίποιεν

Ἀργεῖν Ἑλένην, ἧς εἵνεκα πολλοὶ Ἀχαιῶν

ἐν Τροίῃ ἀπόλοντο φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴης·

(και την Ελένη από το Άργος, για χάρη της οποίας χάθηκε πλήθος Αχαιών, θα την αφήσουν στους Αχαιούς με τους χάλκινους χιτώνες για να καυχούνται)

⁸ Ἀργεῖν Ἑλένην, ἧς εἵνεκα πολλοὶ Ἀχαιῶν

ἐν Τροίῃ ἀπόλοντο φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴης;

⁹ νῦν αὖτ' εἴ μ' ἐθέλεις πολεμίζειν ἠδὲ μάχεσθαι, (68-75)

ἄλλους μὲν κάθισον Τρώας καὶ πάντας Ἀχαιούς,

αὐτὰρ ἔμ' ἐν μέσσω καὶ ἀρηϊφίλον Μενέλαον

συμβάλετ' ἄμφ' Ἑλένη καὶ κτήμασι πᾶσι μάχεσθαι·

ὀπότερος δὲ κε νικήσῃ κρείσσων τε γένηται,

κτήμαθ' ἐλὼν εὖ πάντα γυναικᾶ τε οἴκαδ' ἀγέσθω·

οἳ δ' ἄλλοι φιλότητα καιῶρκια πιστὰ ταμόντες

ναίοιτε Τροίην ἐριβόλακα, τοὶ δὲ νεέσθων

Ἄργος ἐς ἵπποβοτον καὶ Ἀχαιῖδα καλλιγύναικα.

Μα τώρα πάλι αν θες να μπω στον πόλεμο και στη μάχη

Συγκέντρωσε όλους μαζί τους Τρώες και τους Αχαιούς

Βάλτε στη μέση εμένα και τον πολεμοχαρή Μενέλαο

Ωστε να δώσουμε μάχη για την Ελένη και ολόκληρο το ν πλούτο

Όποιος και αν νικήσει θα γίνει ισχυρότερος,

Παίρνοντας όλο τον πλούτο μαζί με τη γυναικά και οδηγώντας τα στην πατρίδα

Και οι υπόλοιποι αφού δώσετε πιστούς όρκους μέσα σε κλίμα αγάπης

Να κατοικείτε στην εύφορη Τροία

Ενώ αυτοί θα ζουν στο Άργος που τρέφει τα άλογα και την Αχαΐα με τις όμορφες γυναίκες.

μονομαχία του με τον Μενέλαο, υπόσχεται ενώπιον Αχαιών και Τρώων, ότι όποιος αναδειχθεί νικητής της μονομαχίας θα πάρει ως ανταμοιβή την Ελένη και τον πλούτο της. Οι ρόλοι κατά τη Roisman¹⁰ στους οποίους καλείται να ανταποκριθεί η Ελένη είναι πολλαπλοί ιδιαίτερα στο έπος αφού αντιμετωπίζεται ως α) αιχμάλωτη και ως εκ τούτου κτήμα, ως αντικείμενο κατοχής του νικητή του πολέμου.¹¹ Αυτό σημαίνει ότι δεν έχει ελεύθερη βούληση, ούτε βέβαια ότι αντιμετωπίζεται ως σκλάβα -ομοίως με την Ανδρομάχη στην Ιλιάδα- Ο ρόλος της αυτός όμως σχετίζεται με τη θέση της ως αντικείμενο το οποίο είναι επιθυμητό. β) υπόκειται στη βούληση των θεών γ) είναι μια γυναίκα φοβισμένη η οποία βρίσκεται σε ξένη γη και θεωρείται αιτία βασάνων και διαμάχης δ) λειτουργεί ως έπαθλο, για χάρη του οποίου συνέβη ο πόλεμος και ε) στην Οδύσσεια τη συναντάμε ως πιστή σύζυγο. Αυτό που ενδιαφέρει τον Όμηρο δεν είναι τα ήσυχα γηρατειά της Ελένης όταν δεν είναι πια επιθυμητή στους άνδρες, αλλά η νεανική της ηλικία μέχρι ένα πρώιμο στάδιο ωριμότητας όπως τη συναντάμε στην Οδύσσεια ακριβώς επειδή τότε υπήρξε επιθυμητή λειτουργώντας ως φυσική και μεταφυσική παρουσία. Η Ελένη για πάνω από 2.500 χρόνια κρίθηκε ως η αιτία του πολέμου¹² κάτι το οποίο τίθεται υπό αμφισβήτηση, από την αρχαιότητα ως τη σύγχρονη εποχή.¹³

1.2 Αντίληψη της Ελένης βάσει των Ομηρικών συμφραζομένων- Ομηρική περιγραφή

α) Βρίσκεται υπό καθεστώς αιχμαλωσίας και αντιμετωπίζεται ως κτήμα. ¹⁴ (Γ 73, 91, 255) Αυτό σημαίνει ότι ο Πάρις δεν πήρε μαζί του μόνο την Ελένη, αλλά και τον πλούτο που τη συνόδευε¹⁵ β) υπόκειται στις επιθυμίες των θεών (Ιρις, Αφροδίτη και

¹⁰ Roisman, 2006, 1-2

¹¹ Ως έπαθλο αντιμετωπίζεται εκτός από τον πόλεμο για δεύτερη φορά στο διαγωνισμό που διοργανώνει ο Τυνδάρεως με σκοπό την εύρεση συζύγου. Η Ελένη θα δοθεί στον πιο ισχυρό. Αυτό φανερώνουν και τα αποσπάσματα της υποσημείωσης 13 τα οποία παρατίθενται στη συνέχεια.

¹² Hughes 2009, 288

¹³ Βλ. και Hughes 2009, 57 (κεφ. 7^ο) « Helen was to progress from rape-victim to child- bride, to cheating lover, to trophy mistress, and back to dutiful wife» Επίσης σε άλλο σημείο, σελ. 169 η Hughes την περιγράφει ως κάτι παράδοξο.

¹⁴ κτήμαθ' ἔλων εὖ πάντα γυναῖκά τε οἴκαδ' ἄγεσθω· (72)

οἴους ἄμφ' Ἑλένη καὶ κτήμασι πᾶσι μάχεσθαι (91)

τῷ δέ κε νικήσαντι γυνὴ καὶ κτήμαθ' ἔποιτο· (255)

Μετάφραση

Στ 70 Αφού δώσουν μάχη για την Ελένη και ολόκληρο τον πλούτο

Στ. 72 κατακτώντας όλα τα πλούτη και οδηγώντας τα μαζί με τη γυναίκα στην πατρίδα

Στ. 255 Οποιος και αν νικήσει, την Ελένη και τον πλούτο θα πάρει.

¹⁵Backes 1992, 35

εμμέσως Δίας) γ) αντιμετωπίζεται ως ξένη, βασική υπεύθυνη για τον πόλεμο. Γενικά η θέση της γυναίκας στον Όμηρο είναι παθητική, αφού αποτελεί αντικείμενο αρπαγής, ή διαμάχης (Βρισηίδα, Χρυσήδα, Ελένη) Η Ελένη παρά την θεϊκή της καταγωγή από το Δία, σε Ομηρικά συμφραζόμενα αντιμετωπίζεται πάντοτε ως θνητή (κόρη της Λήδας και του Τυνδάρεω). Αυτό σημαίνει ότι αποτελεί γενικά μια ιδιαίζουσα περίπτωση αφού εμπλέκεται τόσο στον θεϊκό, όσο και στον ανθρώπινο κόσμο. Τα στερεοτυπικά επίθετα που χρησιμοποιεί ο Όμηρος, δεν μας δίνουν μια συνολική εικόνα της εμφάνισής της, (λευκώλενος) λειτουργούν επομένως ενδεικτικά για την εικόνα της. Επειδή τα επίθετα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να περιγράψουν μια θεότητα – λευκώλενος είναι και η Ήρα- δημιουργείται διάσταση ανάμεσα στη θεϊκή και την ανθρώπινη υπόστασή της. Αλλά και κάποια επίθετα όπως λευκώλενος (Γ 121) τα οποία όμως περιγράφουν μόνο συγκεκριμένα σημεία της εξωτερικής της εμφάνισης¹⁶

1.3 Θεϊκή υπόσταση της Ελένης

Ο Όμηρος αναφέρεται εμμέσως στη θεϊκή υπόσταση της Ελένης, μόνο στο δ. της Οδύσσειας με τον απαθανατισμό του Μενέλαου. ¹⁷ Έτσι, η Ελένη χωρίς να έχει δηλωθεί κάτι ρητά, έχει μερίδιο στην αποθέωση ως σύζυγος του.¹⁸ Χρησιμοποιεί κατ'επανάληψη τη λογοτυπική formula κόρη του Δία για να την περιγράψει. Η θεϊκή υπόσταση δεν εξασφαλίζεται μόνο χάρη στη διπλή καταγωγή από γονείς θεούς. Ο Όμηρος δεν

¹⁶ Lindsay 2014, 158 « Homer had used little discription of Helen. He merely mentioned her white arms and fine hair, with some comparisons to goddesses or Graces. What he relied on was the effect that her presence had on others» και Hughes, 2009,183 « When she is described, stock epithets are used; she is 'white-armed',⁸ her hair is 'lustrous'⁹ and 'golden'.»

¹⁷ διοτρεφές ὤ

Μενέλαε,
 Ἄργει ἐν ἵπποβότῳ θανέειν καὶ πότμον
 ἐπισπεῖν,
 ἀλλὰ σ' ἐς Ἡλύσιον πεδῖον καὶ
 πείρατα γαίης
 ἀθάνατοι πέμπουσιν, ὄθι ξανθὸς
 Ῥαδάμανθους,
 θάλασσας τὰ πλάτια.
 565 τῆ περ ῥήϊστη βιοτὴ πέλει
 ἀνθρώποισιν·
 οὐ νιφετός, οὔτ' ἄρ χειμῶν πολὺς οὔτε
 ποτ' ὄμβρος,
 ἀλλ' αἶει Ζεφύροιο λιγὸν πνεῖοντος
 ἀήτας
 Ὠκεανὸς ἀνήσιν ἀναψύχειν
 ἀνθρώπους·
 οὔνεκ' ἔχεις Ἑλένην καὶ σφιν γαμβρὸς
 Διὸς ἔσσι'. Βλ. και Hughes, 2009, 318

¹⁸ Backes 1992, 66

συστήνει την Ελένη, καθώς είναι ένα πρόσωπο ήδη γνωστό από τη μυθική παράδοση. Μεταγενέστερες μαρτυρίες υποστηρίζουν ότι η λατρεία της στη Σπάρτη επιβίωσε ως την κλασική εποχή, στοιχείο το οποίο θα λειτουργούσε συμπληρωματικά για τη θεϊκή της υπόσταση. Αυτό όμως δεν προκύπτει από το έπος, επομένως δεν λειτουργεί αποδεικτικά. Αντίθετα, ένα στοιχείο που θα μπορούσε να μας οδηγήσει στη θεϊκή της υπόσταση είναι η σύνδεσή της με τους Διόσκουρους, Κάστορα και Πολυδεύκη τους οποίους η ίδια η Ελένη στην Ιλιάδα αναφέρει ως αδέρφια της λέγοντας στον Πρίαμο ότι και οι τρεις τους έχουν γεννηθεί από την ίδια μητέρα, την οποία όμως δεν κατονομάζει στο συγκεκριμένο σημείο. (Γ' 236-8)¹⁹ Στα Κύπρια²⁰ βέβαια ο Κάστωρ αναφέρεται ως θνητός γεννημένος από το ίδιο αυγό μαζί με την Κλυταιμνήστρα και μόνο ο Πολυδεύκης θεός όπως και η Ελένη, στον Όμηρο όμως δεν ισχύει κάτι τέτοιο. Αν υιοθετήσουμε αυτή την παράδοση περί θεϊκότητας, ποιός ο λόγος να συνδέσουμε την Ελένη με τη Λήδα; Τότε μπορούμε να μιλάμε για δύο διαφορετικές όψεις της Ελένης, εφόσον έχουμε και 2 αρπαγές (Θησέας -Πάρης) με διαφορετικό χρονικό προσδιορισμό Παρουσιάζεται να έχει ανάμειξη στον θεϊκό κόσμο παρά τη θέλησή της. Αρχικά, εμφανίζεται μπροστά της η Ίριδα, η αγγελιαφόρος των θεών μεταμφιεσμένη στην Λαοδίκη, την κόρη του Πριάμου και της Εκάβης, γυναίκα του Ελικάωνα, κουνιάδα της Ελένης αν δεχτούμε το γάμο της με τον Πάρη, προσπαθώντας να την πείσει να παρακολουθήσει τη μονομαχία Πάρη-Μενελάου της οποίας η ίδια είναι αιτία. (3.121-40)²¹ Εκείνη βρίσκεται μέσα στο παλάτι διατηρώντας τη σιωπή της, ενώ παράλληλα

¹⁹ δοιῶ δ' οὐ δύναμαι ἰδέειν κοσμήτορε λαῶν

Κάστορά θ' ἰππόδαμον καὶ πύξ ἄγαθόν

Πολυδεύκεα

αὐτοκασιγνήτω, τῷ μοι μία γείνατο μήτηρ.

Μετάφραση

Δεν μπορώ όμως να δω τους δύο αρχηγούς του κόσμου

Τον Κάστορα που τ'άλογα δαμάζει και τον καλό πυγμάχο Πολυδεύκη

Τα αδέρφια μου που τους γέννησε η ίδια μ'έμενα μητέρα.

²⁰F6: ἄνθρωπον τινὲ τούτῳ τῷ Διοσκούρῳ ἐπικήρῳ ἐγενέσθην, εἴ τῳ ἱκανὸς πιστώσασθαι Ὅμηρος τὸ λελεγμένον· τοὺς δ' ἤδη κάτεχεν φυσίζοος αἴψα ἐν Λακεδαίμονι αὖθι, φίλῃ ἐν πατρίδι γαίῃ.

Προσίτω	δὲ	καὶ	ὁ	τὰ	Κυπριακὰ	ποιήματα	γράφας·
Κάστωρ	μὲν	θνητός,	θανάτου	δέ	οἱ	αἴψα	πέπρωται·
αὐτὰρ	ὁ	γ'	ἀθάνατος	Πολυδεύκης,	ὄζος	Ἄρης.	

(Κλήμης ο Αλεξανδρινός, Προτρεπτικός, 2.30.4.sq)

²¹Ἴρις δ' αὖθ' Ἑλένη λευκωλένῳ ἄγγελος ἦλθεν (Γ' 121- 140)

εἶδομένη γαλόῳ Ἄντηνορίδαο δάμαρτι,

τὴν Ἄντηνορίδης εἶχε κρείων Ἑλικάων

Λαοδίκην Πριάμοιο θυγα

τρῶν εἶδος ἀρίστην.

Τὴν δ' εὖρ' ἐν μεγάρῳ· ἧ

υφαίνει στον αργαλειό σκηνές του πολέμου. Λειτουργεί μ' αυτόν τον τρόπο σαν τον ίδιο τον επικό ποιητή, αφού αφηγείται μια ιστορία με την οποία άμεσα σχετίζεται. Κάτι που διαπιστώνουμε και στην Οδύσσεια όταν θα αναλάβει η ίδια να αφηγηθεί στον Τηλέμαχο την ιστορία της λαθραίας εισόδου του Οδυσσέα στην Τροία. Όμως η Ελένη στην Ιλιάδα παρουσιάζεται να έχει πλήρη άγνοια για όσα συμβαίνουν στον εξωτερικό χώρο (μονομαχία Πάρη- Μενελάου) Σταδιακά, ο χαρακτήρας της μετατρέπεται σε ομιλούν πρόσωπο με τα λόγια που απευθύνει στον Πρίαμο. Αναλαμβάνει να τον

δὲ μέγαν ἴστον ὕφαινε

δίπλακα πορφυρέην, πολέας δ' ἐνέπασσεν

ἀέθλους

Τρώων θ' ἵπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων,

οὓς ἔθεν εἶνεκ' ἔπασχον ὑπ' Ἄρηος παλαμάων·

ἀγχοῦ δ' ἵσταμένη προσ

έφη πόδας ὠκέα Ἴρις·

δεῦρ' ἴθι νύμφα φίλη, ἴ

να θέσκελα ἔργα ἴδηαι

Τρώων θ' ἵπποδάμων καὶ Ἀχαιῶν χαλκοχιτώνων,

οἳ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι φέρον πολύδακρυν Ἄρηα

ἐν πεδίῳ ὀλοοῖο λιλαιόμενοι πολέμοιο·

οἳ δὴ νῦν ἔσται σιγῇ, πόλεμος δὲ πέπανται,

135 ἀσπίσι κεκλιμένοι, παρὰ

δ' ἔγχεα μακρὰ πέπηγεν.

Αὐτὰρ Ἀλέξανδρος καὶ ἄρηϊφίλος Μενέλαος

μακρῆς ἐγγείησι μαχήσονται περὶ σείο·

τῷ δέ κε νικήσαντι φίλ

η κεκλήσῃ ἄκοιτις.

Ὡς εἰποῦσα θεὰ γλυκὺν ἴμερον ἔμβαλε θυμῷ

ἀνδρός τε προτέρου καὶ ἄστεος ἠδὲ τοκῆων·

Μετάφραση

Ἦρθε πάλι η Ἴριδα η αγγελιαφόρος στην Ελένη με τα λευκά χέρια

Μοιάζοντας στην ὄψη με τη σύζυγο του γιού του Αντήνορα

Του άριστου Ελικάωνα

Η Λαοδίκη η πιο όμορφη από τις κόρες του Πριάμου

Τη βρήκε στο δώμα της. Την ώρα που εκείνη ύφαινε

Διπλή κόκκινη κλωστή, στον αργαλειό της τους άθλους

Των ιπποδαμαστών Τρώων και των Αχαιών με τους χάλκινους χιτώνες

Τόσα που έπαθαν εξαιτίας της από τις παλάμες του Άρη

Ενώ στάθηκε κοντά της, της λέει η γοργοπόδαρη Ἴριδα

Έλα εδώ αγαπημένη φίλη , για να δεις τα θεόπνευστα έργα

Των ιπποδαμαστών Τρώων και των Αχαιών με τους χάλκινους χιτώνες

Οι οποίοι πρωτύτερα έφεραν ο ένας ενάντια στον άλλο πολυδάκρυτο πόλεμο

Επιθυμώντας να χάνονται στο πεδίο της μάχης

Τώρα όμως επικρατεί σιγή, ο πόλεμος έχει σταματήσει,

πληροφορήσει για την ταυτότητα του Αχαιού πολεμιστή. Ο Πρίαμος ζητά πληροφορίες για τον Αγαμέμνονα (Γ' 178 - 190,) ²² τον Οδυσσέα (Γ'191-203), ²³ τον Αίαντα (Γ' 225-9) ²⁴ τον οποίο η Ελένη ονομάζει λιτά “κάστρο των Αχαιών”. Εκείνη συμπληρωματικά θα αναφερθεί στον Ιδομενέα, με καταγωγή από την Κρήτη. Το τελευταίο παράδειγμα το αναφέρει επειδή θυμάται ότι στο παρελθόν είχε φιλοξενήσει ο Μενέλαος στη Σπάρτη το συγκεκριμένο πρόσωπο, ενώ παράλληλα συνδέεται με τον Αίαντα και τον Οδυσσέα, αφού λαμβάνει μέρος στον πόλεμο.

Όλοι έχουν γείρει πάνω στις ασπίδες τους, ενώ έχουν μπήξει στη γη τα μακριά τους ξίφη
Πάλι ο Αλέξανδρος και ο πολεμοχαρής Μενέλαος
Θα δώσουν μάχη (θα μονομαχήσουν) με μακριά ξίφη για χάρη σου
Και όποιος και αν νικήσει θα σε έχει αγαπημένη σύζυγο στο κρεβάτι
Έτσι μίλησε η θεά, ενώ έβαλε τη γλυκιά επιθυμία στην ψυχή της
Για τον προηγούμενο άνδρα, την πατρίδα και τα παιδιά της

Ο απαθανατισμός του Μενέλαου (δ 561-569)

Αλλά για σένα δεν είναι θεάρεστο διογέννητε Μενέλαε
Να πεθάνεις στο Άργος που τρέφει τα άλογα και να έρθεις αντιμέτωπος με τη μοίρα του θανάτου
Αλλά εσένα στα Ηλύσια πεδία και στα πέρατα της γης
Θα σε στείλουν οι αθάνατοι θεοί
Εκεί που βρίσκεται ο ξανθός Ραδάμανθους,
Εκεί που οι θνητοί περνούν ξέγνοιαστες μέρες
Δεν υπάρχει χιόνι, ούτε βαριά κακοκαιρία, ούτε βροχή
Μα πάντα φυσά ο Ζέφυρος ο ευνοϊκός άνεμος
\ τον οποίο ανεβάζει ο Ωκεανός, δροσίζοντας τις ψυχές των ανθρώπων.
Επειδή έχεις γυναίκα σου την Ελένη και θεωρείσαι γαμπρός του Δία.

²² οὗτός γ' Ἀτρείδης εὐρὺν κρείων Ἀγαμέμνων, (Γ' 178- 190)

ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ'
αἰχμητής·
δαῖηρ αὖτ' ἐμὸς ἔσκε κυν
ώπιδος, εἴ ποτ' ἔην γε.

Μετάφραση

Αυτός είναι ο γιος του Ατρέα ο ισχυρός Αγαμέμνων
Που είναι και καλός βασιλιάς και ικανός τοξότης
Ήταν κάποτε γαμπρός μου εμένα της σκύλας.

(Γ'230-4)²⁵. Αλλά και στην ραψωδία Ω' αποκτά ενεργό ρόλο με τον θρήνο της προς τον Έκτορα.²⁶

Κανένας άνδρας πολεμιστής δεν αναλαμβάνει να την ενημερώσει προσωπικά. Μια δεύτερη αναπόφευκτη ανάμειξη της Ελένης στον θεϊκό κόσμο έχουμε από τη στιγμή που εκείνη συνδέθηκε ερωτικά με τον Πάρη και επομένως έγινε αυτομάτως προστατευόμενη της θεάς Αφροδίτης. Όταν η Αφροδίτη θα εμφανιστεί στο δώμα της Ελένης μεταμφιεσμένη σε γριά, αναγνωρίσιμη μόνο από εκείνη και θα της ζητήσει να

²³Δεύτερον αὐτ' Ὀδυσῆα ἰδὼν ἔρέειν ὁ γεραιός·
εἶπ' ἄγε μοι καὶ τόνδε φίλον τέκος ὅς τις ὄδ' ἐστί·
μείων μὲν κεφαλῆ Ἀγαμέμνονος Ἀτρεΐδαο,
εὐρύτερος δ' ὤμοισιν ἰδὲ στέρνοισιν ἰδέσθαι.
195 Τεύχεα μὲν οἱ κεῖται ἐπιχθονὶ πουλυβοτείρῃ,
αὐτὸς δὲ κτίλος ὡς ἐπιπωλεῖται στίχας ἀνδρῶν·
ἀρνεῖ μιν ἔγωγε εἶσκω πηγεσιμάλλῳ,
ὅς τ' οἰῶν μέγα πῶϋ διέρχεται ἀργεννάων.
Τὸν δ' ἠμείβετ' ἔπειθ' Ἑλένη Διὸς ἐκγεγαυῖα·
οὗτος δ' αὖ Λαερτιάδης πολύμητις Ὀδυσσεύς,
ὃς τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης κραναῆς περ ἐούσης
εἰδὼς παντοίους τε δόλους καὶ μήδεα πυκνά.

Μετάφραση

Για δεύτερη φορά ο γέροντας τη ρώτησε για τον Οδυσσέα
Πες μου αγαπημένο μου παιδί ποιος είναι αυτός εδώ
Έχει μικρότερο κεφάλι από τον Αγαμέμνονα το γιο του Ατρέα
Και πιο στενούς ώμους και στέρνο.
Έπειτα του απάντησε η Ελένη η κόρη του Διός
Αυτός πάλι, είναι ο Οδυσσέας, ο γιος του Λαέρτη, ο πολυμήχανος
Ο οποίος μεγάλωσε στην Ιθάκη που είναι γεμάτη πέτρες
Και γνωρίζει κάθε λογής δόλους και πονηρά λόγια.

²⁴Τὸ τρίτον αὐτ' Αἴαντα ἰδὼν ἔρέειν ὁ γεραιός· (Γ' 225-229)

κοιμηθεί με τον Πάρη (Γ' 390-95) ²⁷ η Ελένη με τρόπο που θα φανέρωνε την ύβρη της απέναντι στη θεά, καθώς και μια μεγαλύτερη οικειότητα σαν να συνδέονται από πριν, την προσβάλλει λέγοντας ότι αν η θεά το επιθυμεί θα μπορούσε η ίδια να ενωθεί με τον Πάρη (Γ' 410-²⁸412) έτσι ώστε εκείνος να την κάνει σύζυγό του ή δούλα του. ²⁹ Η Αφροδίτη όμως απορρίπτει αυτή την ιδέα, επειδή δεν επιθυμεί να εγκαταλείψει τη θεϊκή της υπόσταση. ³⁰ Βλέπουμε όμως ότι ο θεϊκός παράγοντας είναι αυτός που τελικά υπερισχύει αφού η Αφροδίτη θα αναγκάσει την Ελένη να κοιμηθεί με τον Πάρη παρά τη θέλησή της. Μια πράξη η οποία συνεχίζεται στην έβδομη ραψωδία όταν ο Έκτορας

τίς τὰρ ὄδ' ἄλλος Ἀχαιὸς ἀνὴρ ἦϋς τε μέγας τε
ἔξοχος Ἀργείων κεφαλὴν τε καὶ εὐρέας ὤμους;
τὸν δ' Ἐλένη τανύπεπλος ἀμείβετο δῖα γυναικῶν·
οὔτος δ' Αἴας ἐστὶ πελώριος Ἔρκος Ἀχαιῶν·

Μετάφραση

Αυτός είναι ο πελώριος Αίαντας, το κάστρο των Αχαιών.

²⁵ Ἴδομενεὺς δ' ἑτέρωθεν ἐνὶ Κρήτεσσι θεὸς ὧς
ἔστηκ', ἀμφὶ δέ μιν Κρητῶν ἀγοὶ ἠγερέθονται.

**Πολλάκι μιν ξείνισσεν ἀρηϊφίλος Μενέλαος
οἴκῳ ἐν ἡμετέρῳ ὅποτε Κρήτηθεν ἵκοιτο.**

Νῦν δ' ἄλλους μὲν πάντας ὄρῳ ἐλίκωπας Ἀχαιοῦς,
235 οὔς κεν ἐὺ γνοίην καὶ
τ' οὔνομα μυθησαίμην·

Μετάφραση

Στην ἄλλη πλευρὰ στέκεται ὁμοίος με θεό ο Ἰδομενέας ἀπὸ την Κρήτη
Και τον περιτριγυρίζουν ὅλοι οι ἄρχοντες της Κρήτης
Πολλές φορές τον φιλοξένησε ο πολεμοχαρής Μενέλαος
Στο παλάτι μας κάθε φορά που ερχόταν ἀπὸ την Κρήτη

²⁶ Η παραπομπή θα σχολιαστεί στη συνέχεια. (βλ. υποσημείωση 54 για το παράθεμα.)

²⁷ δεῦρ' ἴθ'· Ἀλέξανδρός σε (Γ' 390-395)

καλεῖ οἶκον δὲ νέεσθαι.

Κεῖνος ὃ γ' ἐν θαλάμῳ κ

αὶ δινωτοῖσι λέχεσσι

κάλλεϊ τε στίβων καὶ ε

ἵμασιν· οὐδὲ κε φαίης

ἀνδρὶ μαχεσσάμενον τόν γ' ἔλθεῖν, ἀλλὰ χορὸν δὲ

ἔρχεσθ', ἢ ἐ χοροῖο νέον λήγοντα καθίζειν.

συναντά τον Πάρη. Αν η Αφροδίτη δεν απομάκρυνε τον Πάρη από τη μάχη, επρόκειτο να κερδίσει ο Μενέλαος ως πιο έμπειρος και ικανός πολεμιστής, κάτι το οποίο θα οδηγούσε τον πόλεμο σε πρόωρο τέλος.³¹ Τον Πάρη για πρώτη φορά συναντάμε στην Τειχοσκοπία (Γ 16-20) ³² Ο Πάρης είναι διατεθειμένος να μονομαχήσει με το Μενέλαο από φόβο μήπως η Ελένη επιστρέψει πίσω στο νόμιμο σύζυγό της. Στον Όμηρο εμφανίζεται ως κοινή θνητή και εξίσου κοινή είναι και η ιστορία της. Όταν αναφερόμαστε στην αρπαγή της από τον Πάρη πρέπει να σκεφτούμε τις ηθικές ή

Μετάφραση

Τα λόγια της Αφροδίτης στην Ελένη
Εμπρός σε φωνάζει ο Αλέξανδρος στο σπίτι να γυρίσεις
Εκείνος βρίσκεται μέσα στο θάλαμο και στο τονρευτό κρεβάτι
Λάμπει από ομορφιά μες στα αστραφτερά του ρούχα
Ήρθε για να μονομαχήσει με τον άνδρα σου, μα θα λεγες πως έρχεται από χορρό
Ο οποίος μόλις τώρα τελείωσε και λίγο ξαποσταίνει.
Έτσι μίλησε εκείνη ξεσηκώνοντας την καρδιά της.

²⁸ Γ' 410-412

Κοντά του εγώ δεν πάω, γιατί αυτό θα προκαλούσε τη νέμεση των θεών
Να πέσω στο κρεβάτι εκείνου, ενώ οι Τρώες θα με μισήσουν
Γιατί ήδη με βαραίνουν πολλές πίκρες.

²⁹ ἦσο παρ' αὐτὸν ἰοῦσα, θεῶν δ' ἀπόεικε κελεύθου,
μηδ' ἔτι σοῖσι πόδεσσιν ὑποστρέψειας Ὀλυμπον,
ἀλλ' αἰεὶ περὶ κεῖνον ὄϊζυε καὶ ἔ φύλασσε,
εἰς ὃ κέ σ' ἦ ἄλοχον ποιήσεται ἢ ὅ γε δούλην.

Μετάφραση

Εσύ κοντά του πήγαινε να ξαπλώσεις
Μην επιστρέψεις ποτέ στον Όλυμπο
Μα πάντα να νοιάζεσαι γι' αυτόν και να τον προστατεύεις
Για να σε κάνει σύζυγό του ή δούλα του.

³⁰Backes 1992, 55

³¹ Εκτενέστερη αναφορά στην Αφροδίτη θα γίνει αμέσως πιο κάτω, όταν θα παρουσιαστεί η σχέση της Ελένης με τον ανθρώπινο και θεϊκό κόσμο.

³² Τρωσὶν μὲν προμάχιζεν Ἀλέξανδρος θεοειδῆς

παρδαλέην ὤμοισιν ἔχων καὶ καμπύλα τόξα
καὶ ξίφος· αὐτὰρ δοῦρε δύω κεκορυθμένα χαλκῶ
πάλλων Ἀργείων προκαλίζετο πάντας ἀρίστους

υλικές επιπτώσεις της. Ο Πάρης δεν έκλεψε μόνο την Ελένη αλλά και τον πλούτο που τη συνόδευε. (Γ 71-75,³³ 91-94³⁴ Κύπρια απ.2) Η αρπαγή της Ελένης όμως στην προκειμένη περίπτωση έχει επίσης 2 όψεις α) την υλική και β) την ηθική αφού αποτελεί ζήτημα τιμής.³⁵ Είναι γεγονός ότι το θύμα υπέστη ύβρη, αν όχι σωματική, τουλάχιστον ψυχολογική αφού αρπάχθηκε από το νόμιμο οίκο του. Η προσβολή της τιμής της Ελένης θα μπορούσε ως εκ τούτου να παραλληλιστεί με την προσβολή της τιμής του Αχιλλέα στο ζήτημα της μοιρασιάς των λαφύρων του πολέμου, γεγονός που οδήγησε στην εκδήλωση της μήνιδος που αποτελεί την κινητήρια δύναμη για την εξέλιξη ολόκληρου του έπους. Είναι λοιπόν ιδιαίτερα πιθανή η σύνδεση ανάμεσα στους 2 ήρωες. Τόσο η Ελένη ως αιτία του πολέμου, όσο και η μήνις του Αχιλλέα, οδηγούν σε ανήκουστες συμφορές. Η διαφορά είναι ότι η μήνις είναι πολύ πιο περιορισμένη εφόσον καταλαμβάνει ένα συγκεκριμένο επεισόδιο. Για να αναφερθούμε όμως στην υπαιτιότητα της ηρωίδας πρέπει να υπολογίσουμε υπό ποιές συνθήκες συνέβη η αρπαγή και αν τυχόν προηγήθηκε βιασμός. Αν τη βίασαν χωρίς αρπαγή εντός οίκου, τότε έχει μερίδιο ευθύνης αφού μπορούσε να αντισταθεί και δεν το έκανε. Αν πάλι τη βίασαν και στη συνέχεια την πήραν μακριά από τον οίκο της- όπως στην περίπτωση μας- τότε αυτό σημαίνει ότι το θύμα παρουσιάζει έλλειψη βούλησης.³⁶ Είναι γνωστό ότι οι επίδοξοι μνηστήρες της Ελένης είχαν δώσει όρκο ενώπιον του Τυνδάρεω, να προστατεύσουν το μελλοντικό σύζυγο της -όποιος και αν ήταν- σε περίπτωση επερχόμενου κινδύνου. Αν κάποιος δηλαδή επιχειρούσε να αρπάξει την Ελένη με τη βία μακριά από τον οίκο και το νόμιμο σύζυγό της.³⁷ Αν υπήρχε έστω και μια υποψία από μέρος του συζύγου για τη μοιχεία, τότε θα ήταν δίκαιο αν εκείνος καταδίωκε τους παράνομους εραστές ή έπαιρνε εκδίκηση για την παράνομη πράξη

ἀντίβιον μαχέσασθαι ἔν αἰνῆ δημοτῆτι.

³³ ὀπότερος δέ κε νίκηση κρείσσων τε γένηται,
κτῆμαθ' ἔλων εὖ πάντα γυναῖκά τε οἴκαδ' ἀγέσθω:
οἳ δ' ἄλλοι φιλότητα καὶ ὄρκια πιστὰ ταμόντες
ναίοιτε Τροίην ἐριβόλακα, τοῖ δὲ νεέσθων
Ἄργος ἔς ἰπόβοτον καὶ Ἀχαιῖδα καλλιγύναικα.

³⁴ ὀπότερος δέ κε νίκηση κρείσσων τε γένηται
κτῆμαθ' ἔλων εὖ πάντα γυναῖκά τε οἴκαδ' ἀγέσθω:
οἳ δ' ἄλλοι φιλότητα καὶ ὄρκια πιστὰ τάμωμεν.

³⁵Backes 1992, 36-37

³⁶ Ο Όμηρος αφαιρεί από την αφήγηση τον παράγοντα της βίας.

³⁷Ο Ησίοδος στον κατάλογο γυναικών θα αναφέρει τα ονόματα μερικών από τους επίδοξους διεκδικητές της Ελένης (Ποδάρκης, Πρωτεσίλαος, Χαλκοδοντιάδης, Ιδομενέας -ο οποίος αναφέρεται και στην Ιλιάδα-) ενώ προτιμάται ο Μενέλαος ακριβώς επειδή προσφέρει τα πολυτιμότερα δώρα. Αναφέρεται επίσης στον όρκο των μνηστήρων και στις σπονδές οι οποίες τον επισφράγισαν.

τους. Ο Μενέλαος όμως μέχρι να φτάσει στη λύση του πολέμου, αρχικά επιλέγει τη διπλωματία μέσω πρεσβείας της οποίας είναι αρχηγός.³⁸ ενώ παράλληλα ζητά αποζημίωση. Οι Τρώες αρνούνται να παραδώσουν την Ελένη, επειδή μαζί της θα έχαναν και τον πλούτο της. Αντιθέτως, ο Πάρης θα φανεί πρόθυμος να παραδώσει τον πλούτο της Ελένης, χωρίς όμως την ίδια. Μόνο αργότερα ο Έκτορας θα δεχτεί να επιστρέψει την Ελένη με τον πλούτο της καθώς αναγνωρίζει ότι είναι ο μοναδικός τρόπος προκειμένου να σταματήσει ο πόλεμος X114 κ.ε)³⁹Υπάρχουν στη συνέχεια κάποιες σκόρπιες αναφορές στο όνομά της, όπως στη ραψωδία Ζ' όταν εκείνη αναγνωρίζει ότι τα κατορθώματά της και του Πάρη, θα αξίζουν τόσο ώστε να αποτελέσουν το θέμα του τραγουδιού των μεταγενέστερων. (Ζ 356-58)⁴⁰ Στην ραψωδία Γ', ο Αχιλλέας θα αναγνωρίσει την ομορφιά της ως ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το οποίο προκαλεί ρίγος σε όποιον τη βλέπει (ριγεδανή Ελένη,) κάτι το οποίο συνδέεται με την είσοδό της στην Τειχοσκοπία. Την Ελένη επίσης θα συναντήσουμε και στον τριπλό θρήνο για τον Έκτορα στην ραψωδία Ω.⁴¹ Εύλογα θα μας δημιουργηθεί η απορία γιατί η Ελένη και γιατί όχι η Κασσάνδρα η αδελφή του Έκτορα να βρίσκεται στον θρήνο; Αν σκεφτούμε όμως ότι το πρόσωπό της αποτελεί την πραγματική αφορμή του πολέμου -άρα όχι η μήνις- αμέσως λύνονται τυχόν ερωτηματικά. Το πρόσωπο που άνοιξε τον κύκλο των γεγονότων αυτό θα πρέπει και να τον κλείσει. Στην Ιλιάδα μέχρι το τέλος την Ελένη συνοδεύει η κακή φήμη. Επομένως πρέπει να εξετάσουμε ένα θέμα αρκετά συνηθισμένο (μοιχεία) και ένα όχι και τόσο συνηθισμένο θέμα, (αρπαγή) το οποίο προκάλεσε τον μεγαλύτερο απ' όλους τους πολέμους

³⁸ Το γεγονός προηγείται χρονικά από τα γεγονότα που περιγράφονται στην Ιλιάδα, ενώ διασώζεται από άλλες παραδόσεις. (Επικός Κύκλος, Μικρά Ιλιάδα). Υπαινικτική αναφορά υπάρχει κατά τον Davies στο Γ' 205-206 της Ιλιάδας. 'ἤδη γὰρ καὶ δεῦρό ποτ' ἦλυθε δῖος Ὀδυσσεὺς σεῦ ἔνεκ' ἀγγελίης σὺν ἀρηϊφίλῳ Μενελάῳ: (Γ' 204-205)

³⁹ καὶ οἱ ὑπόσχωμαι Ἑλένην καὶ κτήμαθ' ἅμ' αὐτῆ,
 115πάντα μάλ' ὅσα τ' Ἀλέξανδρος κοίλῃς ἐνὶ νηυσὶν
 ἠγάγετο Τροίηνδ', ἢ τ' ἔπλετο νεϊκεὸς ἀρχή,
 δωσέμεν Ἀτρεΐδῃσιν ἄγειν, ἅμα δ' ἀμφὶς Ἀχαιοῖς
 ἄλλ' ἀποδάσσεσθαι ὅσα τε πτόλις ἦδε κέκευθε:

⁴⁰ εἶνεκ' ἐμεῖο κυνὸς καὶ Ἀλεξάνδρου ἔνεκ' ἄτης,
 οἷσιν ἐπὶ Ζεὺς θῆκε κακὸν μόνον, ὡς καὶ ὀπίσω
 ἀνθρώποισι πελώμεθ' αἰοίδιμοι ἔσσομένοισι.

Για χάρη δική μου, της σκύλας και εξαιτίας της συμφοράς του Πάρη
 Ο Δίας επιφύλασσε κακή μοίρα

Όμως πρόκειται η ιστορία μας να γίνει τραγούδι για τις μελλοντικές γενιές.

⁴¹ Το χωρίο θα εξεταστεί στη συνέχεια. (βλ. Ελένη και Έκτορας)

1.5 Υπαιτιότητα της Ελένης⁴²

Η Ελένη είναι η αιτία του πολέμου, εφόσον η αρπαγή της προκάλεσε τις εχθροπραξίες. Αυτή τουλάχιστον ήταν η επικρατέστερη άποψη για πάνω από 2.500 χρόνια. Στην αρχαιότητα όμως αυτή η άποψη αμφισβητείται. Ως αιτία του πολέμου είναι λογικό να τη μισούν και οι δύο πλευρές, αφού προκάλεσε τόσες απώλειες. Για να βγει στα τείχη από το εσωτερικό του δώματος της και να παρακολουθήσει τη μονομαχία που γίνεται για χάρη της, κρίνεται αναγκαία η θεϊκή παρέμβαση. Πιο πριν παρουσιάζεται να καταπιάνεται με γυναικείες ασχολίες. Αυτή η συμπαθητική όμως εικόνα της δεν θυμίζει σε τίποτα την παραδοσιακή Ελένη. Πώς, όμως, εξηγείται η ανοχή του Έκτορα και του Πριάμου σ' ένα γεγονός το οποίο πήρε κοσμοϊστορικές διαστάσεις; Ο Πρίαμος στην Τειχοσκοπία καταλογίζει ευθύνη στους θεούς ⁴³ και όχι στην ίδια την Ελένη, γεγονός που θα μπορούσε να συνδεθεί με το προοίμιο της Ιλιάδας στ. 7 όπου (Έτελείετο Διός βουλή,) όλα δηλαδή συνέβησαν εξαιτίας του σχεδίου του Δία να απαλλάξει τη γη από το υπερβολικό βάρος των ανθρώπων, γεγονός που θα μπορούσε να συντελεστεί με την πρόκληση ενός θανατηφόρου πολέμου, ή με τη γέννηση ενός πλάσματος του οποίου η εξωπραγματική ομορφιά θα είχε οδυνηρές συνέπειες για την ανθρωπότητα. Μάλιστα, η βουλή του Δία επαναλαμβάνεται στη δεύτερη ραψωδία (B5⁴⁴) συνδέεται όμως στην προκειμένη περίπτωση με την επιθυμία του Δία να αυξήσει τη δόξα του Αχιλλέα. Η απόδοση της αιτίας ως υπεύθυνης είναι λανθασμένη. ⁴⁵ Αποτελεί πιθανότατα νεότερη προσέγγιση, γι' αυτό άλλωστε δεν υπάρχει στο πρωτότυπο.⁴⁶ Στο θέμα της προσωπικής της ευθύνης για τον πόλεμο, θα επανέλθουμε στα επόμενα κεφάλαια (κεφάλαια 5, 6, 7) Επιστρέφοντας στο έπος, η Ελένη στην 3η ραψωδία παραδέχεται στον Πρίαμο ότι ακολούθησε τον Πάρι στην Τροία εγκαταλείποντας κόρη και συγγενείς,(Γ' 164-5⁴⁷) ενώ φαίνεται μετανιωμένη για

⁴² Για την ευθύνη της Ελένης βλ. Και Blondell, 2009, 7-13

⁴³ οὐ τί μοι αἰτίη ἔσσι θεοί νύ μοι αἴτιοί εἰσιν

165 οἷ μοι ἐφόρμησαν πόλεμον πολύδακρον Ἀχαιῶν·

Μετάφραση

Δεν είσαι εσύ η αιτία

Αλλά μόνο οι θεοί που γέννησαν πολυδάκρυτο πόλεμο ανάμεσα στους Αχαιούς.

⁴⁴ Ἦδε δέ οἱ κατὰ θυμὸν ἀρίστη φαίνετο βουλή, B5

⁴⁵ Backes 1992, 47, 58

⁴⁶ Backes 1992, 72

⁴⁷ ὡς ὄφελεν θάνατός μοι ἄδεϊν κακὸς ὄπλοτε δεῦρο
υἱεῖ σῶ ἑπόμην θάλαμον

την πράξη της γι' αυτό άλλωστε καταριέται τον εαυτό της, λέγοντας ότι της αξίζει ο χειρότερος θάνατος. Θα μπορούσαμε όμως με απόλυτη βεβαιότητα να παραδεχτούμε ότι το έκανε με τη θέλησή της; Όποιος και αν είναι τελικά ο πραγματικός αίτιος και παρά το ενδεχόμενο ανάμειξης των θεών, η Ελένη παραδέχεται ότι φέρει μερίδιο ευθύνης και έχει επίγνωση των συνεπειών των πράξεών της.⁴⁸ Μετανιώνει για δύο καταστάσεις⁴⁹ α) για τους μπελάδες που προκάλεσε σε Έλληνες και Τρώες και β) για την προηγούμενη ζωή της την οποία αναγκάστηκε να εγκαταλείψει. Μ' αυτό τον τρόπο βάζει τον εαυτό της στη θέση των Τρώων με τους χαρακτηρισμούς κύων και κυνώπις (Γ' 180 Ζ' 344-49, 355)^{50 51} Η μέθοδος της αυτοκατηγορίας είναι πρωτότυπη για έναν Ομηρικό ήρωα και τη συναντάμε με μορφή κατάρας σε αρκετά σημεία της Ιλιάδας.⁵² Αντιθέτως, στην Οδύσσεια η Ελένη δεν διστάζει να κατηγορήσει την Αφροδίτη επειδή

γνωτούς τε λιποῦσα

175 παῖδά τε τηλυγέτην καὶ
ὀμηλικὴν ἔρατεινήν.
Ἄλλὰ τὰ γ' οὐκ ἔγένοντο· τὸ καὶ κλαίουσα τέτηκα
Μετάφραση
Μακάρι να μ'έβρισκε κακός θάνατος
Τότε που ήρθα εδώ ακολουθώντας το γιο σου
Αφήνοντας δώμα και συγγενείς
Το ανήλικο παιδί μου και το συνομίληκο σύζυγο.
Μακάρι αυτά να μην είχαν γίνει.
Τώρα λιώνω από τα κλάματα.

⁴⁸Βλ και West 2011, 128-138

⁴⁹West 2011, 130-1

⁵⁰ δαῖρ αὐτ' ἔμὸς ἔσκε **κυνώπιδος**, εἴ ποτ' ἔην γε.(180)

Μετάφραση

Σύζυγος εμένα της σκύλας έγινε που μακάρι ποτέ να μη γεννιόμουν.

δᾶερ ἔμεῖο κυνὸς κακομηχάνου ὄκρυοέσσης,
345 ὥς μ' ὄφελ' ἤματι τῷ ὅτε με πρῶτον τέκε μήτηρ
οἴχεσθαι προφέρουσα κακὴ ἀνέμοιο θύελλα
εἷς ὄρος ἢ εἷς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης,
ἔνθά με κῦμ' ἀπόερσε πάρος τάδε ἔργα γενέσθαι.
εἵνεκ' ἔμεῖο **κυνὸς** καὶ Ἀλεξάνδρου ἔνεκ' ἄτης, (Ζ' 356)

Μετάφραση

Μακάρι την πρώτη μέρα που με γέννησε η μητέρα μου
Να με παράσερνε μια θύελλα ανέμου
Σ' ένα βουνό, ή στο κύμα της ταραγμένης θάλασσας
Όπου θα με έπαιρνε μακριά το κύμα
Ωστε να μη γίνουν όσα έγιναν
Για χάρη δική μου της σκύλας που έφερα συμφορά στον Πάρη.

⁵¹Σύμφωνα με τη Margaret Graver ένας τέτοιος χαρακτηρισμός θα αφορούσε άτομο το οποίο είτε παίρνει ξένη περιουσία- άρα τον Πάρη στην περίπτωση μας- είτε κάποιον ο οποίος στερεί από κάποιον άλλο τη ζωή. Δεν έχει ο όρος πάντοτε σεξουαλικές συνδηλώσεις. Στην Ιλιάδα ένας τέτοιος όρος είναι συνώνυμος της απληστίας (η Ελένη θέλει να αποκτήσει περισσότερα από όσα έχει.) καθώς και της αναίδειας, του θράσους. βλ. Graver, 1995, 41-59

⁵² Όπως επισημάνθηκε πιο πάνω στις υποσημειώσεις 46 & 49

εκείνη την απομάκρυνε από την πατρική της γη. (δ. 259-62) ⁵³. Η στάση των Τρώων γερόντων απέναντί της είναι διφασμομένη. Θετική από τον Πρίαμο και αρνητική από όλους τους υπόλοιπους, επειδή αναγνωρίζουν την καταστροφική δύναμη της ομορφιάς της. (Γ' 156-60) ⁵⁴ γι' αυτό και ζητούν την απομάκρυνσή της. Τα συναισθήματα τα οποία γεννά η όψη της στους άνδρες που την αντικρίζουν, θα μπορούσαν να παραλληλιστούν με την άποψη του Backes, ο οποίος συνδέει την Ελένη με την Άρτεμη. ⁵⁵ Η Άρτεμις προκαλεί με τα βέλη της πολλούς θανάτους, όπως ακριβώς η Ελένη εξαιτίας της ομορφιάς της. Κανένας όμως Αχαιός δεν θα κατηγορήσει την Ελένη ανοιχτά, παρόλο που γνωρίζουν όλοι καλά ότι εμπλέκονται στον πόλεμο εξαιτίας της. Επιπλέον, μόνο η ίδια θα αναφερθεί προσωπικά στα συναισθήματα που βιώνει κατά τη διάρκεια του πολέμου, όλοι οι υπόλοιποι παρουσιάζονται να κρατούν αποστάσεις απέναντί της. Αυτό συμβαίνει, επειδή ο Όμηρος αφήνει περιθώριο

⁵³ ἔνθ' ἄλλαι Τρῳαὶ λίγ' ἐκόκκουν· αὐτὰρ (δ' 259-262)

ἐμὸν κῆρ
 260 χαῖρ', ἐπεὶ ἤδη μοι κραδίη τέτραπτο
 νέεσθαι
 ἄψ οἰκόνδ', ἄτην δὲ μετέστενον, ἦν
 Ἀφροδίτη
 δῶχ', ὅτε μ' ἤγαγε κεῖσε φίλης ἀπὸ
 πατρίδος αἴης,
 παῖδά τ' ἐμὴν νοσφισσαμένην
 θάλαμόν τε πόσιν τε
 οὗ τευ δευόμενον, οὗτ' ἄρ φρένας οὔτε
 τι εἶδος."

Μετάφραση

Τη στιγμή που οι άλλες Τρωαδίτισσες θρηνούσαν
 Εγώ χαιρόμουν επειδή η καρδιά μου με τραβούσε να κατοικήσω πίσω στην πατρίδα
 Επειδή η Αφροδίτη μου έστειλε συμφορά
 Τότε που μ'έκανε να στερηθώ την αγαπημένη μου πατρίδα
 Εγκαταλείποντας το παιδί, το δώμα και το σύζυγό μου\

⁵⁴ Που δεν υστερούσε σε τίποτα, ούτε ως προς το μυαλό ούτε ως προς την εμφάνιση.

οὐ νέμεσις Τρῳάσ και
 ἔυκνήμιδας Ἀχαιοὺς
 τοιῆδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν·
 αἰνῶς ἀθανάτησι θεῆς εἰς ὦπα ἔοικεν·
 ἀλλὰ και ὡς τοίη περ ἐοὔσ' ἐν νηυσὶ νέεσθω,
 μηδ' ἡμῖν τεκέεσσι τ' ὀπίσσω πῆμα λίποιτο.

Μετάφραση

Δεν είναι άξιο τιμωρίας
 Τόσο καιρό Τρώες και Αχαιοὶ να παθαίνουn συμφορές για χάρη αυτής της γυναίκας
 Που μοιάζει στην όψη με τις αθάνατες θεές
 Αλλά ας μπει όσο πιο γρήγορα γίνεται στα πλοία,
 Χωρίς ν'αφήσει πίσω σ'εμάς και τα παιδιά μας τη συμφορά.

⁵⁵ Backes 1992, 61

αυτοκατηγορίας στην Ελένη, αφού εκείνη αναλαμβάνει όλη την ευθύνη για τις πράξεις της. Εξάλλου, όλοι οι πολεμιστές αντιμετωπίζουν τον πόλεμο ως ικανοποιητική αφορμή για να αποδείξουν τον ηρωισμό τους. Ο Έκτορας την θεωρεί μέγα πῆμα για την Τροία, πηγή ντροπής για τον Πάρη (3.50-51)⁵⁶ δεν της αποδίδει όμως μερίδιο ευθύνης ή προσωπική κατηγορία. Αντιθέτως, τον Πάρη θα τον κατηγορήσουν κυρίως άνδρες για τη συμπεριφορά του, με εξαίρεση τον Πρίαμο. Την υπαιτιότητά του για τον πόλεμο δεν μπορούμε να την παραβλέψουμε, αφού καταπάτησε το δίκαιο του Ξένιου Δία.⁵⁷ Η στάση των Αχαιών απέναντι στους Τρώες κρίνεται απόλυτα δικαιολογημένη, αφού η Ελένη ως κλεμμένο αντικείμενο πρέπει να επιστραφεί στο νόμιμο κάτοχό της. Ένας αγώνας άμυνας από την πλευρά των Αχαιών για ένα αντικείμενο το οποίο υπολογίζεται ότι έχει ιδιαίτερη αξία, είναι δικαιολογημένος στο μέγιστο βαθμό. Αν, όμως, οι Τρώες παραδέχονταν την υπαιτιότητα του Πάρη και εξακολουθούσαν να αρνούνται να δώσουν πίσω την Ελένη η πράξη τους αυτή θα κρινόταν εντελώς αδικαιολόγητη. Οι Έλληνες ξεκίνησαν τον πόλεμο του οποίου την αφορμή έδωσε ο Πάρης με την αρπαγή της Ελένης, ενώ οι Τρώες απλά τον συνέχισαν. Ο Πρίαμος με την απόδοση της ευθύνης στους θεούς επιθυμεί να απαλλάξει τον εαυτό του, τον Πάρη, την Ελένη και γενικά όλους τους Τρώες από κάθε ευθύνη. Οι μόνοι οι οποίοι κατηγορούν ευθέως τον Πάρη, είναι ο Νέστορας και ο Έκτορας. (Γ´ 39) Συμπερασματικά, το θέμα της ευθύνης της Ελένης δεν είναι τόσο ξεκάθαρο στην Ιλιάδα, αν σκεφτούμε τόσο την αυτοκατηγορία της, όσο και την άμεση αναφορά της ίδιας της ηρώιδας στην Οδύσσεια αφού ομολογεί στον Τηλέμαχο ότι της είχε δημιουργηθεί η επιθυμία να επιστρέψει στην πατρίδα της ενώ δεν διστάζει να κατηγορήσει εκεί άμεσα την Αφροδίτη ως την κύρια υπεύθυνη, η οποία οδήγησε την Ελένη άθελά της σε ξένη γη.⁵⁸

Επομένως, η Ελένη είναι α) θύμα της ομορφιάς της β) θύμα των θεών – ειδικά της Αφροδίτης- γ) θύμα του Πάρη, -εδώ εμπλέκεται εκ νέου το ζήτημα της ομορφιάς, από την ανδρική όμως πλευρά-. Δεν εμπνέει μόνο το πάθος σε όσους τη βλέπουν, γεγονός που θα την ταύτιζε με την Αφροδίτη, αλλά το βιώνει προσωπικά αφού η ομορφιά του Πάρη για την ίδια είναι ανώτερη από τη δική της ομορφιά.

⁵⁶ πατρί τε σῶ μέγα πῆμα πόληϊ τε παντί τε δήμῳ,
δυσμενέσιν μὲν χάρμα, κατηφείην δὲ σοὶ αὐτῶ;

Μετάφραση

Μεγάλη συμφορά είσαι για τον πατέρα σου, την πόλη και το λαό της,
Μεγάλη χαρά για τους εχθρούς σου, η μεγαλύτερη ντροπή για τον εαυτό σου.

⁵⁷ Lindsay 2014,133

⁵⁸ δ. 359-362 χωρίο στο οποίο θα επανέλθουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

1.6 Σχέσεις και συναισθήματα της Ελένης με τον ανθρώπινο και τον θεϊκό παράγοντα στον Τρωϊκό κόσμο⁵⁹

Η θέση της γυναίκας στην Ιλιάδα είναι σαφώς περιορισμένη, γεγονός το οποίο αντικατοπτρίζεται στα συναισθήματα τα οποία εκείνη βιώνει. Η δράση των ανδρών περιορίζεται αυστηρά στα πολεμικά τους κατορθώματα. Αυτό δικαιολογεί τις αποστάσεις των Τρώων ανδρών απέναντι κυρίως στην Ελένη και δευτερευόντως στις υπόλοιπες γυναίκες. Γι' αυτό, ως αιτία του πολέμου έχει αξία μόνο ως αντικείμενο ανταλλαγής, ενώ μόνο οι άνδρες που την διεκδικούν αποφασίζουν για το μέλλον της. Συνεπώς, αγνοεί πλήρως τη μονομαχία που συμβαίνει για χάρη της. Η δράση όμως, των θεών δεν είναι σταθερή, αλλά εξαρτώμενη κάθε φορά από την κατάσταση.

1.6.1 Ελένη και Πρίαμος

Η Ελένη δεν απευθύνει το λόγο στον Πρίαμο με τη θέλησή της, παρά μόνο δέχεται να απαντήσει στις ερωτήσεις του όταν εκείνος την παροτρύνει να καθίσει κοντά του. Οι πληροφορίες που του δίνει είναι πολύ συγκεκριμένες κάτι το οποίο δηλώνει την περιορισμένη της θέση ως γυναίκα. Ήδη από τα πρώτα της λόγια η Ελένη φανερώνει την ιδιαίτερη συμπάθειά της προς το πρόσωπο του Τρώα βασιλιά. Σ' εκείνον εκτός από τον πεθερό της (εκυρέ προσφώνηση την οποία χρησιμοποιεί στην αρχή του λόγου της), βλέπει κατά συνθήκη έναν στοργικό πατέρα από τον οποίο ζητά προστασία και ασφάλεια. Η προσφώνησή της φανερώνει επίσης ότι πρόκειται για ένα πρόσωπο που της εμπνέει δέος και σεβασμό. Η σχέση της μαζί του, όπως η σχέση της με τον Έκτορα, αποτελεί παράδειγμα ισχυρού οικογενειακού δεσμού. Τα λόγια της είναι επίσης δηλωτικά της δύσκολης θέσης στην οποία βρίσκεται, αφού μέσα από μια ευχή-κατάρα δηλώνει ότι θα ήταν καλύτερο να μην είχε γεννηθεί ποτέ και να μην είχε ακολουθήσει τον Πάρη.⁶⁰ Όταν ο Πρίαμος της ζητά πληροφορίες για την ταυτότητα του Αχαιού πολεμιστή, εκείνη αναφέρεται στις περιπτώσεις του Αγαμέμνονα, του Αίαντα και του Ιδομενέα, ενώ αλλάζει απευθείας θέμα για να μην φτάσει η συζήτηση στο Μενέλαο, αναφερόμενη στα αδέρφια της επιθυμώντας μ' αυτόν τον τρόπο να δείξει τη νοσταλγία της για την παλιά της οικογένεια. Έτσι εκφράζει ελεύθερα πια τα συναισθήματά της. Συγκεκριμένα, όταν εμφανίζεται η Ελένη στις επάλξεις μπροστά στους γέροντες της

⁵⁹Για τη σχέση της Ελένης με το θεϊκό και τον ανθρώπινο παράγοντα Roisman, 2006, 11-33 : Hughes 2009, 166

⁶⁰ τὸν δ' Ἐλένη μύθοισιν ἀμείβετο δῖα γυναικῶν:
ἄιδοιός τέ μοι ἔσσι φίλε ἔκυρέ δεινός τε:
ὡς ὄφελεν θάνατός μοι ἄδειν κακὸς ὄππότε δεῦρο
υἱεῖ σῶ ἔπομην θάλαμον γνωτούς τε λιποῦσα
175παῖδά τε τηλυγέτην καὶ Ὀμηλικὴν ἔρατεινήν.

Τροίας -οι οποίοι πια δεν πολεμούν- εκείνοι εντοπίζουν το αρνητικό της στοιχείο, την καταστρεπτική ομορφιά της για την οποία την κατηγορούν ανοιχτά. Αυτή η δύναμη της ομορφιάς της θα μπορούσε κατά τον Backes ⁶¹ να παραλληλιστεί με την Άρτεμη. Το οπτικό αποτέλεσμα που δημιουργείται σε όσους τη βλέπουν, η κίνηση και η φωνή της την καθιστούν ζωντανή ύπαρξη η οποία θα πρέπει να διαχωριστεί από ένα άγαλμα, όλα αυτά τα στοιχεία όμως παράλληλα αιχμαλωτίζουν και συνδέονται με την ηδονή. Κάτι το οποίο θα αναιρέσει ο Πρίαμος αφού θεωρεί ότι οι θεοί την παρέσυραν και είναι υπεύθυνοι για τον πόλεμο. Η Ελένη ξεκινά να παρουσιάσει τους αρχηγούς του Αχαικού στρατοπέδου, αρχής γενομένης από τον Αγαμέμνονα. Όλα τα πρόσωπα στα οποία πρόκειται να αναφερθεί σχετίζονται κατά κάποιον τρόπο με την ίδια και την αγγίζουν προσωπικά. Γενικεύει βέβαια το θέμα αναφερόμενη στις αρετές κάθε Αχαιού πολεμιστή. Έπειτα θα αναφερθεί στο παράδειγμα του Αίαντα και του Ιδομενέα. Τον τελευταίο είχε κάποτε φιλοξενήσει ο Μενέλαος στη Σπάρτη. Είναι χαρακτηριστικό ότι όταν ο Πρίαμος της ζητά πληροφορίες για τα συγκεκριμένα πρόσωπα βλέπει μπροστά του μόνο τον Οδυσσέα και τον Αίαντα. Η σκέψη της Ελένης οδηγείται έτσι εντελώς συνειρμικά στον Ιδομενέα, ακριβώς επειδή συνδέεται με τον Αίαντα και τον Οδυσσέα, αλλά και με το σύζυγό της Μενέλαο.⁶² Όταν αναφέρεται στους Διόσκουρους, έχει την προσδοκία ότι θα λάβουν μέρος στη μάχη υπεράσπισής της όπως είχαν υποσχεθεί και οι μνηστήρες της στον όρκο τους προς τον Τυνδάρεω. Η Ελένη έχει πλήρη άγνοια για το θάνατο των αδελφών της. Ο ρόλος της Ελένης στον Όμηρο δεν είναι πρωταγωνιστικός, αλλά αντιθέτως αρκετά περιορισμένος, αν σκεφτούμε ότι συναντάμε τη μορφή της σε συγκεκριμένες Ιλιαδικές ραψωδίες (Γ', Ζ', Ω') και μόνο στο δ. της Οδύσειας. Η μορφή της όμως φαίνεται να διαπερνά το ομηρικό κείμενο στο σύνολό του

1.6.2 Ελένη και Αφροδίτη

Η θέση της Αφροδίτης στο δωδεκάθεο είναι συγκεκριμένη και σαφώς καθορισμένη στη σφαίρα επιρροής του έρωτα. Πάντως η σχέση ανάμεσα στην ανθρώπινη ελευθερία και τον θεϊκό εξαναγκασμό, κρίνεται ιδιαίτερα περίπλοκη. Η Αφροδίτη οδηγεί την κατάσταση σε τέτοιο σημείο ώστε να ικανοποιήσει τη βουλή του Δία, αφού το σχέδιό της υποτεύσσεται στο δικό του, το οποίο υποκινεί την πλοκή του έπους. Γι' αυτό και ο πόλεμος δεν μπορεί να σταματήσει ακόμα και αν κάποιος άλλος θεός ή θνητός το επιθυμεί. Όταν η Αφροδίτη εμφανίζεται στην Ελένη παίρνει τη μορφή γριάς και ενώ

⁶¹ Backes 1992, 61

⁶² West 2011, 133

είναι αναγνωρίσιμη μόνο από εκείνη την αναγκάζει να κοιμηθεί με τον Πάρη προκειμένου να τον προστατεύσει από την επερχόμενη μονομαχία με το Μενέλαο. Θα μπορούσαμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι η Ελένη έγινε συνεργός σ' ένα θεϊκό σχέδιο, είχε όμως επίγνωση των συνεπειών, άρα και πάλι φέρει μερίδιο ευθύνης. Η Αφροδίτη αντιπροσωπεύει τη ερωτική φύση της Ελένης, την οποία η ηρωίδα προσπαθεί να απαρνηθεί.⁶³ Απέναντι στη δύναμη της ερωτικής επιθυμίας το μυαλό μοιάζει μη ισορροπημένο. Αυτό που η Ελένη φαίνεται να γνωρίζει είναι ότι ο Μενέλαος ως δυνατότερος και με περισσότερη εμπειρία στρατηγός, θα νικούσε, γι' αυτό κρίνεται απόλυτα δικαιολογημένη η αντίδραση της Αφροδίτης. Στην άρχη η Ελένη αρνείται κατηγορηματικά να υπακούσει, υποδηλώνοντας την τυφλή αφοσίωση στο νόμιμο σύζυγό της. Θα αναγκαστεί όμως να υποχωρήσει μπροστά στη θεϊκή βούληση, κάτι το οποίο η ίδια γνωρίζει από πριν, ενώ αμφιταλαντεύεται μεταξύ θεϊκού και ανθρώπινου δικαίου. Ο τόνος του λόγου της αυτή τη φορά είναι περισσότερο προκλητικός αν τον συγκρίνουμε με τα γεμάτα σεβασμό λόγια της προς τον Πρίαμο, αλλά και αρκετά απότομος και σαρκαστικός. Βρίσκεται σε ετοιμότητα προκειμένου να μιλήσει με ιδιαίτερη ελευθερία για τον εαυτό της και τα συναισθήματά της, τα οποία η ίδια η Αφροδίτη της έχει δημιουργήσει. Θεωρεί ότι η θεά την έχει εξαπατήσει 2 φορές α) με τη μεταμφίεσή της σε γριά και β) με το γεγονός ότι την ανάγκασε στο παρελθόν να έρθει στην Τροία, οδηγώντας τη μάλιστα στο θάλαμο του Πάρη. Θεωρεί ακόμα ότι σκόπιμα είχε οργανώσει αυτό το σχέδιο, γνωρίζοντας ότι ο Μενέλαος επρόκειτο να αναδειχθεί νικητής έτσι ώστε να τον εμποδίσει να την πάρει μαζί του. Η Αφροδίτη πιστεύει ότι εφόσον η Ελένη υπέκυψε στην ομορφιά του Πάρη στο παρελθόν φεύγοντας μαζί του, θα το ξανακάνει για δεύτερη φορά με το να μοιραστεί μαζί του το ίδιο κρεβάτι. Η Ελένη όμως τώρα πια που έχουν περάσει 10 ολόκληρα χρόνια από τον πόλεμο έχει ωριμάσει και είναι σε θέση να δηλώνει ξεκάθαρα αυτό που επιθυμεί. Στην προκειμένη περίπτωση ο Πάρης δεν εμφανίζεται να βιάζει ή να αρπάζει με τη βία την Ελένη.⁶⁴ Επομένως παρουσιάζεται να εκτελεί το καθήκον της απέναντι στην Αφροδίτη παρά τη θέλησή της. Για να την πείσει μάλιστα η Αφροδίτη να συμμετάσχει στο σχέδιο, την απειλεί ότι κινδυνεύει να χάσει την ομορφιά της.⁶⁵ Έτσι η Ελένη από φόβο προς

⁶³ Ακόμα κατά τον Lindsay 2014, 14 « Aphrodite embodies not only Helen's beauty but also it's social effects, its total meaning and action»: Hughes, 2009, 220 « Aphrodite is both Helen's muse and her altera ego»

⁶⁴ Το θέμα της βίας δεν δηλώνεται κάπου ρητά στην Ιλιάδα, απλώς το αναφέρει ο Backes ως προβληματισμό και το ενσωμάτωσα εδώ επειδή θα επανέλθουμε σε αυτό όταν εξετάσουμε το Γοργία.

⁶⁵ Lindsay 2014, 14

τη θεά αναγκάζεται να υποχωρήσει και να δείξει υπακοή (Γ 418-20)⁶⁶. Ο Backes⁶⁷ όμως θεωρεί ότι «το να λέμε πώς η Ελένη « τυφλώθηκε» από την Αφροδίτη, δεν σημαίνει πως την απαλλάσσουμε από την ευθύνη. Σημαίνει πως της επιτρέπουμε να θεωρείται θύμα και παράλληλα διακηρύσσουμε πως βρίσκεται σε στενή σχέση με το θεϊόν.»⁶⁸ Ο Πάρης από την άλλη πλευρά εκμεταλλευόμενος τη φιλοξενία του Μενελάου καταπάτησε τους όρους της, αφού άρπαξε την Ελένη μέσα από το σπίτι της. Γεγονός το οποίο οδήγησε τους Τρώες και τους συμμάχους τους να κρατούν εχθρική στάση απέναντί του. Στον Ομηρικό κόσμο δεν υπάρχει το στοιχείο της ενότητας αλλά ένας διχασμός ανάμεσα στον ανθρώπινο και το θεϊκό παράγοντα. Η Ελένη πριν εμφανιστεί μπροστά στις επάλξεις στην Τειχοσκοπία, την ώρα της μονομαχίας Πάρη- Μενελάου, βρίσκεται εντός οίκου, υφαίνοντας σκηνές του πολέμου. Άρα έχουμε εισαγωγή της Ελένης παρά τη θέλησή της σ' έναν διπλό κόσμο. Τον θεϊκό του οποίου εκπρόσωπος είναι η Αφροδίτη και τον ανθρώπινο τον οποίο εκπροσωπεί ο Πάρης. Δευτερευόντως η σχέση της Ελένης με τον θεϊκό κόσμο φανερώνεται και στην περίπτωση της Ίριδας η οποία μεταμφιεσμένη σε Λαοδίκη θα παροτρύνει την Ελένη χωρίς να είναι ιδιαίτερα καταναγκαστική όπως η Αφροδίτη να βγει στις επάλξεις και να παρακολουθήσει τη μονομαχία Πάρη- Μενελάου. Γι' ακόμα μια φορά φανερώνει την υπακοή της απέναντι στην ανώτερη θεϊκή βούληση.

1.6.3 Ελένη και Έκτορας

Η Ελένη θα συναντήσει τον Έκτορα στη ραψωδία Ζ'. Και εκεί εκφράζει έντονα την ενοχή της για τις πράξεις της (6.343-58)⁶⁹. Εκείνος, όπως η πλειοψηφία των ανδρών, πρόκειται να αγνοήσει τα συναισθήματά της όταν θα αναφερθεί στο μέλλον που την περιμένει στην Τροία.

Η στοργική σχέση μεταξύ των δύο ηρώων εμφανίζεται εντονότερα στην τελευταία ραψωδία της Ιλιάδας. Εκεί έχουμε 3 γόους από 3 γυναίκες οι δύο εκ των οποίων ανήκουν στο στενό οικογενειακό του περιβάλλον (Ανδρομάχη-σύζυγος, Εκάβη-μητέρα). Η θέση της Ελένης αν και αρχικά ανεξήγητη σ' αυτό το σημείο, τελικά θεωρείται

⁶⁶ West 2011, 136

⁶⁷ Backes 1992, 52

⁶⁸ Για τη σχέση Ελένης- Αφροδίτης βλ. Backes 1992, 42-43, 50-56 : Hughes 2009, 290

⁶⁹ τὸν δ' Ἐλένη μύθοισι προσηύδα μελιχίοισι:
ἄρα ἐμεῖο κυνὸς κακομηγάνου ὀκρυοέσσης,
345 ὡς μ' ὄφελ' ἤματι τῷ ὅτε με πρῶτον τέκε μήτηρ

οἴγεσθαι προφέρουσα κακὴ ἀνέμοιο θύελλα
εἰς ὄρος ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης,
ἔνθα με κῦμ' ἀπόερσε πάρος τάδε ἔργα γενέσθαι.

απόλυτα δικαιολογημένη καθώς εξηγεί την κυκλική σύνδεση του έπους. Η διαφορά με τους προηγούμενους λόγους της είναι ότι τους απευθύνει σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο (Πρίαμο, Πάρη) ενώ εδώ ο λόγος της αποκτά δημόσιο χαρακτήρα. Οι 3 θρήνοι έχουν περίπου την ίδια έκταση (15 στίχους) ενώ αυτός που είναι πιο ισχυρός συναισθηματικά τοποθετείται στο τέλος. Άλλωστε, η Ελένη ως αιτία και αφορμή του πολέμου δηλώνει μ' αυτόν τον τρόπο τη λύπη της για την απώλεια του Έκτορα. Η θέση της εδώ είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς αποκτά ρόλο μέσα στην οικογένεια του νεκρού κάτι πρωτοφανές αν σκεφτούμε πόσο μισητή ήταν στην Τροία (και ιδιαίτερα από την Εκάβη όπως θα διαπιστωθεί στις *Τρωάδες* στη συνέχεια.) Έστω και για λίγο το πλήθος των Τρώων της δίνει τη δυνατότητα ελεύθερης έκφρασης των συναισθημάτων της αφού και η Ελένη, όπως η Εκάβη και η Ανδρομάχη, είναι θύμα του πολέμου, ανατρέποντας την αρχική αντίληψη που είχε σχηματιστεί για εκείνη. Σκοπός της είναι να φανερώσει τους ισχυρούς συγγενικούς δεσμούς που τη συνδέουν εξίσου με τον Έκτορα –όπως με τον Πρίαμο προηγουμένως- καθώς στο πρόσωπό του έχει βρει τον προστάτη που αναζητούσε. Αντίθετα η Εκάβη και η Ανδρομάχη αναφέρονται στο πολεμικό κομμάτι της ζωής του Έκτορα, τονίζοντας σημεία όπως η επιθετικότητα του ήρωα, όχι με σκοπό να παρουσιάσουν τις αρνητικές του πλευρές, αλλά επιθυμώντας να προβάλουν τη δύσκολη θέση στην οποία οι ίδιες βρίσκονται ως αιχμάλωτες πολέμου. Τα θέματα που θίγει η Ελένη στον γόο της προς τον Έκτορα⁷⁰ είναι γνωστά καθώς έχουν επαναληφθεί και σε άλλα σημεία του έπους. α) εκφράζει τη στοργή της απέναντί

⁷⁰ ὡς ἔφατο κλαίουσα, γόον δ' ἄλιαστον ὄρινε.

τῆσι δ' ἔπειθ' Ἑλένη τριτάτη ἐξῆρχε γόοιο:

Ἔκτορ ἐμῶ θυμῷ δαέρων πολὺ φίλτατε πάντων,

ἧ μὲν μοι πόσις ἐστὶν Ἀλέξανδρος θεοειδής,

ὅς μ' ἄγαγε Τροίηνδ': ὡς πρὶν ὠφελλον ὀλέσθαι.

765 ἤδη γὰρ νῦν μοι τόδε εἰκοστὸν ἔτος ἐστὶν

ἐξ οὗ κεῖθεν ἔβην καὶ ἐμῆς ἀπελήλυθα πάτρης:

ἀλλ' οὐ πω σεῦ ἄκουσα κακὸν ἔπος οὐδ' ἀσύφηλον:

ἀλλ' εἴ τίς με καὶ ἄλλος ἐνὶ μεγάροισιν ἐνίπτοι

δαέρων ἢ γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων,

770 ἢ ἐκυρή, ἐκυρὸς δὲ πατὴρ ὡς ἦπιος αἰεὶ,

ἀλλὰ σὺ τὸν ἐπέεσσι παραιφάμενος κατέρυκες

σῆ τ' ἀγανοφροσύνη καὶ σοῖς ἀγανοῖς ἐπέεσσι.

τὼ σέ θ' ἅμα κλαίω καὶ ἔμ' ἅμμορον ἀχνυμένη κῆρ:

οὐ γὰρ τίς μοι ἔτ' ἄλλος ἐνὶ Τροίῃ εὐρείῃ

775 ἦπιος οὐδὲ φίλος, πάντες δὲ με πεφρίκασιν

στο νεκρό β) δηλώνει ότι ο Πάρης την οδήγησε στην Τροία παρά τη θέλησή της γ) εύχεται να είχε πεθάνει προτού οδηγηθεί στην Τροία δ) είναι μετανιωμένη επειδή εγκατέλειψε τους συγγενείς της στη Σπάρτη, γεγονός για το οποίο εκ νέου αυτοκατηγορείται. Εδώ γίνεται γνωστό ότι έχουν περάσει 20 χρόνια από την άφιξή της στην Τροία. (24.765) Τονίζει όμως τώρα ακόμα περισσότερο το θέμα της απομόνωσης, αφού όλοι την εχθρεύονται στην Τροία και όταν τη βλέπουν τρέμουν. (Ω'775) Με αφορμή τη σχέση Ελένης-Έκτορα, αν μεταφερθούμε στο συζυγικό κομμάτι συγκρίνοντας τη σχέση ανάμεσα στην Ανδρομάχη και τον Έκτορα με τη σχέση Πάρη-Ελένης, διαπιστώνουμε σημαντικές διαφορές. Έτσι αν ο Έκτορας πεθάνει, η Ανδρομάχη δηλώνει ότι θα χάσει το στήριγμά της επειδή όλη η οικογένειά της έχει χαθεί. (ΣΤ.421-28) Η Ανδρομάχη αναγνωρίζει ότι με το θάνατο του συζύγου της θα οδηγηθεί στη σκλαβιά. Γι αυτό, προσπαθεί να τον αποτρέψει από τη μάχη. Όχι επειδή θεωρεί ότι είναι αδύναμος. Αντιθέτως η Ελένη ελπίζει ότι κάποια στιγμή ο Μενέλαος ενδέχεται να γυρίσει και να την πάρει μαζί του.

1.6.4 Ελένη και Πάρης

Στην 6η ραψωδία της Ιλιάδας, ο Έκτορας κατακρίνει τον Πάρη για τις επιλογές του. Αντίθετα, η Ελένη αναγνωρίζει ότι η σύνδεσή της με τον Πάρη ίσως της επιφυλάσσει μελλοντική δόξα αφού τα κατορθώματά της και εκείνου θα υμνηθούν στα τραγούδια των μεταγενέστερων γενεών. Φαίνεται λοιπόν, ότι από προσωπική της επιλογή ακολούθησε τον Πάρη. Προηγουμένως όμως στην Τειχοσκοπία, ο λόγος της προς τον Πάρη είναι αρκετά απόμακρος και περιφρονητικός. Θα αρνηθεί μάλιστα να τον αντικρίσει κατά πρόσωπο. Δεν εγκρίνει την απόφαση που πήρε εκείνος να μείνει μακριά από τη μάχη, όμως τελικά το μετανιώνει καθώς πιστεύει ότι ο Μενέλαος με το σπαθί του θα τον συντρίψει. Μάλιστα, η ερωτική σκηνή μεταξύ των δύο θα συνεχιστεί και στη Ζ' ραψωδία, την οποία πρόκειται να διακόψει η είσοδος του Έκτορα και ο επικριτικός του τόνος προς τον Πάρη. Δεν είναι λίγες οι φορές ⁷¹που φανερά μετανιωμένη η Ελένη εύχεται να μην είχε ακολουθήσει τον Πάρη ποτέ στην Τροία. Η πράξη της αυτή είναι για την ίδια αλλά και για τις γυναίκες της Τροίας που την αντικρίζουν ιδιαίτερα ντροπιαστική. Εξάλλου, αν επιθυμεί να αποδείξει τη δύναμη του χαρακτήρα της δεν πρέπει να πέσει για δεύτερη φορά στην παγίδα του. Σ' αυτόν άλλωστε πρόκειται να αναγνωρίσει πολεμική δεινότητα ανώτερη από κάθε άλλον άνδρα στην Τροία. Αυτός είναι και ο παράγοντας που λειτουργεί καθοριστικά στη

⁷¹ Όπως αναφέραμε πιο πάνω στο κομμάτι της υπαιτιότητάς της, υποσημείωση 47

σχέση της με τον Πάρη. Αρχικά, εύχεται να τον είχε σκοτώσει ο Μενέλαος. (Γ.428-30)⁷² Γι' αυτό, τον παροτρύνει να τον αντιμετωπίσει. (Γ' 432-33⁷³), Στη συνέχεια όμως, θα τον αποτρέψει επειδή γνωρίζει ότι θα ηττηθεί. (Γ. 433-436⁷⁴) Θα λειτουργήσει μ'αυτόν τον τρόπο προστατευτικά απέναντι σ' ένα αδύναμο άτομο όπως ο Πάρης. Αυτό δικαιολογεί το γεγονός ότι -σε συνδυασμό με τη θεϊκή παρέμβαση της Αφροδίτης- αναγκάζεται να υποκύψει σ' ένα σωματικό πάθος. Ο Πάρης από την άλλη δεν είναι διατεθειμένος να επιστρέψει την Ελένη, επειδή θα χάσει εκτός από εκείνη τον πλούτο της. Έτσι αγνοεί μια ανάλογη πρόταση για επιστροφή της Ελένης προερχόμενη από τον Αντήγορα στην 7η ραψωδία.

Ο Πάρης δεν φαίνεται όμως στην Ιλιάδα να την αρπάζει ή να τη βιάζει.

⁷⁵Έχουμε μόνο τη σκηνή που η Ελένη τον ακολουθεί από μόνη της, ύστερα από την παρέμβαση της Αφροδίτης έχοντας παρασυρθεί από έρωτα για εκείνον.⁷⁶ Ο Όμηρος

⁷²ἦλυθες ἐκ πολέμου· ὡς ὄφελος αὐτόθ' ὀλέσθαι

ἄνδρῖ δαμείς κρατερῶ, ὅς ἐμὸς πρότερος πόσις

ἦεν.

Μετάφραση

Ἡρθες από τον πόλεμο;

Μακάρι να χανόσουν από τον ισχυρό εκείνο άνδρα

Που ήταν κάποτε σύζυγός μου.

⁷³ἄλλ' ἴθι νῦν προκάλεσσα ἄρηϊφίλον Μενέλαον

ἐξᾠτις μαχέσασθαι ἐναντίον·

Μετάφραση

Μα τώρα αμέσως να προκαλέσεις τον πολεμοχαρή Μενέλαο

Να δώσετε πάλι μονομαχία ο ένας ενάντια στον άλλο.

⁷⁴ἄλλά σ' ἔγωγε

παύεσθαι κέλομαι, μηδὲ ξανθῶ Μενελάω

435 ἀντίβιον πόλεμον πολεμίζειν ἠδὲ μάχεσθαι

ἀφραδέως, μή πως τάχ' ὑπ' αὐτοῦ δουρὶ δαμῆης

Μα τώρα σε παρακαλώ να σταματήσεις

Μη δώσεις μάχη ή πόλεμο με το Μενέλαο

Γιατί αν αποδειχθείς άτολμος

Θα σε σκοτώσει γρήγορα με το δόρυ του.

⁷⁵ « If a woman was raped in her own home then there was an assumption that she was complicit and therefore guilty,» Hughes 2009, 268 (εδώ η Hughes αναφέρει τι θα ίσχυε στην αντίθετη περίπτωση.)

Έχουμε επισημάνει ότι στην Ιλιάδα δεν υπάρχει βιασμός.

⁷⁶ Hughes 2009, 205-206

είναι πιθανό ότι γνώριζε για την πρώτη αρπαγή της Ελένης από τον Θησέα, την αγνόησε όμως για λόγους οι οποίοι παραμένουν άγνωστοι.⁷⁷

1.6.5 Ελένη και Αχιλλέας

Στην Ιλιάδα υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στον Αχιλλέα και την Ελένη. Αρχή της Ιλιάδας αποτελεί η μήνις του Αχιλλέα, ένα συναίσθημα όμως το οποίο προκλήθηκε από τη συμμετοχή του ήρωα σ' ένα πόλεμο για χάρη της Ελένης. Ο ρόλος της Ελένης στο θυμό του Αχιλλέα δεν είναι ενεργός, αφού ο θυμός του ήρωα καταλαμβάνει μόνο ένα επεισόδιο.⁷⁸ Έτσι η Ελένη είναι υπεύθυνη και για τη φήμη του Αχιλλέα αφού λειτουργεί ως έπαθλο για τη μερίδα που θα εξασφαλίσει τη νίκη στον πόλεμο. Επομένως ο Αχιλλέας καλείται να αποδείξει τον ηρωισμό του. Σύμφωνα με την Blondell η Ελένη είναι το πρότυπο της ιδανικής ομορφιάς ενώ αντίστοιχα ο Αχιλλέας του ανδρικού ηρωισμού. Ο Αχιλλέας ανοίγει το έπος και έχει ευθύνη για τον πόλεμο, ενώ η Ελένη ως αιτία του πολέμου το κλείνει με το θρήνο της για τον Έκτορα.⁷⁹ Οι δύο χαρακτήρες έχουν κοινή καταγωγή αφού είναι ημίθεες υπάρξεις έχοντας γεννηθεί από ένα θεϊκό και ένα θνητό γονέα. (Θέτιδα- Πηλέας-Αχιλλέας, Δίας- Λήδα- Ελένη)⁸⁰ Η Ελένη και η ομορφιά της ενεργοποιούν τον ανδρικό ηρωισμό.⁸¹ Στην 19η ραψωδία ο Αχιλλέας θα χαρακτηρίσει την Ελένη ριγεδανή, ένα επίθετο το οποίο σχετίζεται άμεσα με την ομορφιά της- όχι με την ευθύνη της για τον πόλεμο.⁸² Η παρουσία της κάνει όσους τη βλέπουν να τρέμουν, γεγονός που διαπιστώνουμε ήδη από τον τρόπο της εισόδου της στην Τειχοσκοπία.⁸³ Αυτή η αντίδραση όμως μπορεί να προκληθεί είτε από δέος,(θετική σημασία) είτε από τρόμο (αρνητική σημασία).⁸⁴ Ο Αχιλλέας σύμφωνα με άλλες παραδόσεις (επικός κύκλος) κατοίκησε μετά θάνατον με την Ελένη στη Λευκή νήσο, ενώ δεν αποκλείεται να ήταν ένας από τους πιθανούς μνηστήρες της (κάτι το οποίο βέβαια θα αποκλείσουμε στη συνέχεια λόγω της νεαρής του ηλικίας.)

*1.7 Το θέμα της απουσίας στον Όμηρο*⁸⁵

Σ' αυτό το σημείο, κρίνεται ιδιαίτερα βασικό το θέμα της απουσίας κάποιων ηρώων και θα πρέπει να διαπιστώσουμε αν επηρεάζει σημαντικά την πορεία του έπους.

⁷⁷ Lindsay 2014, 96

⁷⁸ Backes 1992, 56

⁷⁹ Blondell, 2009, 5

⁸⁰ Lindsay 1974, 92

⁸¹ Maguire 2009, 11)

⁸² Hughes 2009, 281

⁸³ Maguire 2009, 20

⁸⁴ Maguire 2009, 21

⁸⁵ Για το θέμα της απουσίας στον Όμηρο βλ. Maguire 2009, 12-15

Εντοπίζεται κυρίως σε περιπτώσεις εξωτερικές από το βασικό πυρήνα της Ιλιάδας που λειτουργούν όμως καθοριστικά για την εξέλιξη της πλοκής. Έτσι η απομάκρυνση του Πάρη από την Τροία στην Ίδη με σκοπό τη σωτηρία των γονιών του, (γεγονός το οποίο αναφέρεται στις Τρωάδες) θα έχει ως αποτέλεσμα τη σωτηρία και όχι το θάνατο του παιδιού- έτσι θα μπορέσει να απαγάγει την Ελένη.⁸⁶ Απουσία εντός της Ιλιάδας έχουμε στην περίπτωση του Μενέλαου από τη Σπάρτη στην Κρήτη, μια συνθήκη ιδιαίτερα ευνοϊκή για την αρπαγή της Ελένης, αφού η ηρωίδα θα οδηγηθεί από τη Σπάρτη στην Τροία. Θα αναγκαστεί βέβαια να αφήσει πίσω της σύζυγο, κόρη και πατρίδα. Επομένως η απουσία της θα οδηγήσει σε οδυνηρές συνέπειες. Η Ελένη βιώνει την απουσία και στην περίπτωση στέρησης της Ιφιγένειας, - αυτή η εκδοχή δεν είναι όμως η ομηρική- κόρης της από την αρπαγή της από το Θησέα κενό το οποίο θα αντικατασταθεί με την απόκτηση της δεύτερης κόρης της, Ερμιόνης, από το γάμο της με το Μενέλαο. Παρατηρούμε βέβαια ότι ο Όμηρος δεν αναφέρεται στο θέμα της πρώτης της αρπαγής γι' αυτό θεωρούμε ότι έχει αποκτήσει ένα μόνο νόμιμο παιδί. Το θέμα της απουσίας, αυτή τη φορά από τη μάχη, εντοπίζεται και στην περίπτωση του Αχιλλέα στην 1η ραψωδία, καθώς και στην περίπτωση των Διόσκουρων στην 3η ραψωδία, γεγονός το οποίο διαπιστώνει η Ελένη. Έτσι δεν υπάρχει πια η μοναδική σανίδα σωτηρίας της που θα μπορούσε να την απαλλάξει από τον Τρωϊκό κόσμο. Η Ιλιάδα ξεκινά στο 10ο έτος του πολέμου. Τα επεισόδια που σχετίζονται με την ιστορία της Ελένης, μοιάζουν αρχικά ασύνδετα μεταξύ τους. Θα μπορούσαμε όμως να ισχυριστούμε ότι στην ουσία συνδέονται αφού σ' ένα έπος καθαρά ηρωικό όπου ο ρόλος των ανδρών στον πόλεμο κρίνεται καθοριστικός, η Ελένη είναι αυτή η οποία τελικά αποτελεί την κινητήρια δύναμή του. Ο Πάρης ως πρότυπο άνδρα εξαιρετικής ομορφιάς, θα ήταν ο μόνος ο οποίος θα αναγνώριζε τη μοναδική ομορφιά της Ελένης. Επομένως οι δύο ήρωες μοιράζονται μια κοινή ιδιότητα. Η ομορφιά της Ελένης είναι όμοια με την ομορφιά μιας θεότητας, αφού και η ίδια έχει κληρονομήσει θεϊκά χαρακτηριστικά από τον πατέρα της. Χωρίς την Ελένη δεν θα υπήρχε πόλεμος, ούτε Ιλιάδα. Πάντως το έπος έχει συνήθως κυκλική και ολοκληρωμένη σύνθεση με αρχή, μέση και τέλος, σε αντίθεση με τα έπη του Κύκλου τα οποία χαρακτηρίζει η αποσπασματική τους φύση όπως θα αναφέρουμε στη συνέχεια. Με το τέλος της Ιλιάδας ο Αχιλλέας παραμένει ζωντανός, ενώ η Ελένη εξακολουθεί να βρίσκεται σε Τρωικά χέρια. Επομένως εύλογα μας δημιουργείται η απορία τι μεσολάβησε χρονικά μέχρι η Ελένη να βρεθεί στην Οδύσσεια στη Σπάρτη. Συναισθήματα που γεννά η παρουσία της

⁸⁶ Lindsay 2014, 25

Ελένης στους δύο κόσμους στους οποίους βρίσκεται: α) εξίσου μισητή σε Σπάρτη και Τροία β) η υπερβολική της ομορφιά προκαλεί τρόμο σ' αυτούς που τη βλέπουν. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Ελένη έχει επίγνωση των συναισθημάτων που γεννά η παρουσία της. Η ομορφιά της σαν κάτι το τρομερό παγώνει τα πάντα, ακόμα και το ίδιο το κείμενο. Για τα συναισθήματα που γεννά η ποίηση γράφει άλλωστε όπως θα δούμε στη συνέχεια και ο Γοργίας στο *Ελένης Εγκώμιον*. Δίνει έμφαση στον τρόμο, τον οίκτο, τον πόθο, τη συμπάθεια, το δέος. Πρέπει όμως να διαπιστωθεί η αλήθεια των γεγονότων που περιγράφονται στην Ιλιάδα, καθώς η είσοδός μας στην Οδύσσεια ακολουθεί κάπως απότομα. Βασική παρατήρηση αποτελεί το γεγονός ότι με το τέλος της Ιλιάδας η εικόνα της Ελένης δεν έχει αποκατασταθεί, ενώ σε άλλες περιπτώσεις αυτό συμβαίνει. (Οδύσσεια, Μικρά Ιλιάδα, Ιλίου Πέρσι) Πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψιν ότι η Ιλιάδα ξεκινά χρονικά στο 10ο έτος του πολέμου, ενώ καλύπτει μόνο 51 ημέρες δράσης, με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουμε αν υπήρχε πιθανότητα να ακολουθούσε μετά από αυτό το χρονικό διάστημα η αθώωση της Ελένης και η επιστροφή της στη Σπαρτη.

1.8 Ιστορική τοποθέτηση⁸⁷

Η Τρωική ιστορία στηρίζεται εξίσου σε αληθινά και σε κατασκευασμένα στοιχεία

Αληθινά στοιχεία: α) η Τροία όντως υπήρχε⁸⁸ β) καταστράφηκε και ξαναχτίστηκε υπό διαφορετικές συνθήκες γ) μαρτυρούνται αρπαγές γυναικών σε διάφορες ιστορίες, αρχής γενομένης από τον Ηρόδοτο. Ο χρόνος κατά τον οποίο συνέβη ο Τρωικός Πόλεμος δηλώνεται μόνο κατά προσέγγιση (1300 π. Χ)⁸⁹

Κατασκευασμένα στοιχεία α) η ύπαρξη της Ελένης ως βασίλισσας της Σπάρτης αμφισβητείται πιθανότατα επειδή λατρευόταν σε προηγούμενο ή μεταγενέστερο χρονικό στάδιο ως θεά της γονιμότητας. Ως θεά συμβολίζει τη δύναμη που προσφέρει τη ζωή αλλά παράλληλα οδηγεί στο θάνατο. Η εικόνα της την καθιστά επομένως άυλη υπόσταση και ως εκ τούτου μπορούμε να την ταυτίσουμε με μια Ιδέα. Παράλληλα όμως παρουσιάζει σεξουαλική δύναμη και ως προς αυτό το χαρακτηριστικό δεν είναι απίθανο

⁸⁷ Lindsay 2014, 60, 64 (ιδιαίτερα το 3^ο κεφάλαιο)

⁸⁸ Hughes 2009, 255

⁸⁹ Lindsay 2014, 65

να εξισώνεται με την Αφροδίτη. Γι' αυτό κάποιοι θεωρούν ότι η Ελένη ως θνητή ποτέ δεν υπήρξε, αλλά είναι πιθανό η μορφή της στο έπος να συμβολίζει το ανθρώπινο πρόσωπο μιας αρχαίας θεότητας. Η αρπαγή μπορεί να μην αφορούσε την Ελένη αλλά ένα ιερό έμβλημα (όπως το Παλλάδιο) κάτι που όντως θα αποτελούσε αφορμή πολέμου για καθαρά θρησκευτικούς λόγους. Επίσης η Ελένη μπορεί να ήταν όντως υπαρκτό πρόσωπο, αλλά ο πόλεμος να έγινε για εμπορικούς λόγους. Η ιστορία με το Δούρειο Ίππο δεν συναντιέται μόνο στο ομηρικό έπος. Έτσι η ιστορία της Ελένης είναι πιθανό να ήταν αρχικά ανεξάρτητη από τις επικές αφηγήσεις και σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο να ενσωματώθηκε στο έπος. Αυτό που μας ενδιαφέρει δεν είναι αν πρόκειται για μια όντως αληθινή ιστορία αλλά τι πιστεύουμε διαβάζοντάς την.

3. Όλες οι εκδοχές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η Ελένη πήγε στην Αίγυπτο και α) είτε πήγε επίσης στην Τροία, β) πήγε μόνο στην Αίγυπτο γ) ακολούθησε τον Πάρι δ) ακολούθησε το Μενέλαο ε) πήγε όπου πήγε μόνη της.

4. Η ιστορία της Ελένης μπορεί να θεωρηθεί και πραγματική επειδή αντιπροσωπεύει τη δύναμη που καταστρέφει πόλεις, πολιτισμούς, ενωμένες κοινότητες και ομάδες

5. Το όνομα της Ελένης το συναντάμε συνολικά 17 φορές στην Ιλιάδα, ενώ τις 8 συνοδεύεται από τη λέξη κτήμα. Αυτό σημαίνει ότι πάντα την αντιμετωπίζουν ως έπαθλο και γίνεται επιθυμητή όχι μόνο εξαιτίας της ομορφιάς της, αλλά και εξαιτίας της παρουσίας της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο Η ΕΛΕΝΗ ΣΤΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙΑ⁹⁰

2.1 Εισαγωγή- Ανάλυση της παρουσίας της Ελένης στη ραψωδία δ. της Οδύσσειας

Όπως μέχρι τώρα διαπιστώσαμε, μολονότι ο ρόλος της Ελένης στην Ιλιάδα δεν είναι πρωταγωνιστικός, η παρουσία της διαπνέει ολόκληρο το κείμενο. Η λεκτική και πρακτική Ιλιαδική της εμφάνιση, περιορίζεται αυστηρά σε 3 ραψωδίες (Γ', Ζ', Ω') καθώς και σε κάποιες σκόρπιες αναφορές στο όνομά της. Στην Οδύσσεια τα πράγματα είναι διαφορετικά, καθώς ο ρόλος της είναι ακόμα πιο περιορισμένος κυρίως μόνο στην 4η και στην 15η ραψωδία. Η Οδύσσεια τοποθετείται χρονικά μετά την Ιλιάδα και ακριβώς πριν την Σησιχόρεια εκδοχή. Στην Οδύσσεια, τόσο η ίδια η Ελένη όσο και ο Μενέλαος με τα λόγια τους επιβεβαιώνουν ότι εκείνη πήγε στη Τροία. Η ηρωίδα εμφανίζεται να βρίσκεται ήδη στη Σπάρτη, έχοντας αποκτήσει εκ νέου την ταυτότητά της ως βασίλισσα της πατρίδας της δίπλα στο νόμιμο σύζυγό της Μενέλαο, ενώ έχει αποκαταστήσει την κόρη της Ερμιόνη, κάτι το οποίο παρουσίασε ως ιδιαίτερη ανησυχία της στο Γ' ⁹¹ της Ιλιάδας.. Πώς όμως η Ελένη καταφέρνει να αποκαταστήσει την αξιοπρέπειά της επιστρέφοντας στο παλάτι του Μενέλαου; Ο Μενέλαος γιατί δεν

⁹⁰ Για την παρουσία της Ελένης στην Οδύσσεια βλ. Και Dimock 1989, 47-51, 54-55, 67, 100, 104-105, 152-153, 200, 202, 210, 303, 319

⁹¹

τη σκότωσε μόλις την είδε; Επειδή είτε τον παρέσυρε η ομορφιά της, είτε δεν ήθελε να χάσει τη στενή συγγενική σχέση που είχε αποκτήσει με τον Δία.⁹² Η Ελένη όμως δεν του χάρισε αρσενικά παιδιά ως τότε, γεγονός που τον στεναχωρεί ιδιαίτερα. Το γεγονός ότι είχε αποκτήσει το Μεγαπένθη από τη σχέση του με μια δούλα, δεν είναι καθόλου παρήγορο. Αλλά και την Ερμιόνη πρόκειται να τη χάσει, αφού πρώτα θα την παντρεύει και μετά θα τη στείλει στη Θεσσαλία κοντά στο Νεοπτόλεμο. Γι' αυτό άλλωστε ο Μενέλαος καλοτυχίζει το Νέστορα επειδή απέκτησε γιους. Αλλά και οι επισκέπτες του, ο Τηλέμαχος και ο Πεισίστρατος, είναι απόγονοι πλούσιας γενιάς. Έτσι έχουν πιθανότητα διαίωνισης.⁹³ Παρόλο που η Ελένη δεν θυμίζει σε τίποτα την Ελένη του Τρωικού πολέμου, δεν αναιρείται το γεγονός ότι ο πόλεμος συνέβη, ακριβώς επειδή έχει μείνει χαραγμένος στη μνήμη όσων έλαβαν μέρος.⁹⁴ Γι' αυτό άλλωστε ο Μενέλαος λυπάται για όλους όσους χάθηκαν στην Τροία, αλλά και για τις δικές του πειριπλανήσεις αφού ο δρόμος της επιστροφής στη Σπάρτη δεν ήταν καθόλου εύκολος. Μολονότι η Ελένη δεν χάρισε αρσενικούς απογόνους στο Μενέλαο, η ομορφιά της δεν φαίνεται από τη στάση του αρκετή για να τον αποζημιώσει.⁹⁵ Η Ελένη βρίσκεται σε αρκετά ώριμη ηλικία αν σκεφτούμε ότι έχουν περάσει 20 χρόνια από την αρχή του Τρωικού πολέμου. Επομένως τώρα είναι κατά 10 χρόνια μεγαλύτερη συγκριτικά με την Ιλιάδα, πουθενά όμως δεν γίνεται λόγος για ομορφιά η οποία ξεθωριάζει ή τυχόν εξωτερική περιγραφή της.⁹⁶ Η θνητή καταγωγή της είναι επιβεβαιωμένη, αφού η Λήδα εμφανίζεται ως μητέρα της και σύζυγος του Τυνδάρεω (11.298)⁹⁷ Ο τρόπος εμφάνισής της είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακός γι' αυτό άλλωστε παραλληλίζεται με την Άρτεμη (δ' 121-122).⁹⁸ Στα δύο επεισόδια που την αφορούν, παρουσιάζεται είτε να προδίδει τους

⁹² Hughes 2009, 322

⁹³ οἷ

τινές ἔστον
 ἀνδρῶν· οὐ γὰρ σφῶν γε γένος
 ἀπόλωλε τοκῆων,
 ἀλλ' ἀνδρῶν γένος ἔστε διοτρεφῶν
 βασιλῆων

σκηπτούχων, ἐπεὶ οὐ κε κακοὶ τοιούσδε

⁹⁴ « Helen the elegantly secure lady of the Odyssey, is the same person as Helen the disastrous embodiment of beauty-power in the Iliad» Lindsay 2014, 45

⁹⁵ Dimmock 1989, 47

⁹⁶ Για την ηλικία της Ελένης βλ. και Lindsay 2014, 40

⁹⁷ καὶ Λήδην εἶδον, τὴν Τυνδαρέου παράκοιτιν,
 ἢ ῥ' ὑπὸ Τυνδαρέω κρατερόφρονε γείνατο παῖδε,
 300Κάστορα θ' ἰππόδαμον καὶ πύξ ἀγαθὸν Πολυδεύκεα,
 τοὺς ἄμφω ζωοὺς κατέχει φυσίζοος αἶα:

⁹⁸ ἐκ δ' Ἐλένη θαλάμοιο θυώδεος (δ. 120-121)

ὑψορόφοιο

ἤλυθεν Ἀρτέμιδι χρυσηλακάτω ἔικυῖα

Μετάφραση

άνδρες άμεσα όπως τον Οδυσσέα, είτε έμμεσα (δούρειος ίππος) κάνοντάς τους να προδίδουν από μόνοι τους την ταυτότητά τους. Εδώ -όπως στην Ιλιάδα- ανοιχτά κατηγορεί τον εαυτό της χρησιμοποιώντας υποτιμητικούς χαρακτηρισμούς (κύων βλ. υποσημείωση 98). Στην Οδύσσεια γίνεται αναφορά σε 3 επεισόδια γύρω από τ' όνομά της, τα δύο εκ των οποίων έλαβαν χώρα εν όσω βρισκόταν σε εξέλιξη ο Τρωϊκός πόλεμος: α) η λαθραία είσοδος του Οδυσσέα στην Τροία (δ.244-264) Η Ελένη αναγνωρίζοντας αμέσως την ταυτότητα του μεταμφιεσμένου Οδυσσέα, ορκίστηκε ότι θα την κρατούσε κρυφή μέχρι να επιστρέψει ασφαλής στα πλοία του. Έπειτα του ζήτησε να της αποκαλύψει και ο ίδιος την ταυτότητά του προκειμένου να επιβεβαιώσει τις υποψίες της. Στην προκειμένη περίπτωση βοηθά τον Οδυσσέα επειδή ελπίζει ότι κάποτε θα επιστρέψει στη Σπάρτη.⁹⁹ και β) το επεισόδιο του Δούρειου ίππου και του

Η Ελένη βγαίνει από το ψηλό και μοσχοβολιστό θάλαμό της
Φτάνει όμοια με την Άρτεμη με τη χρυσή τη ρόκα.

⁹⁹ πάντα μὲν οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι οὐδ'
 ὀνομήνω,
 ὅσσοι Ὀδυσσῆος ταλασίφρονός εἰσιν
 ἄεθλοι·
 ἀλλ' οἷον τόδ' ἔρεξε καὶ ἔτλη καρτερὸς
 ἀνήρ
 δήμῳ ἔνι Τρώων, ὅθι πάσχετε πῆματ'
 Ἀχαιοί.
 αὐτόν μιν πληγῆσιν ἀεικελίησι
 δαμάσσας,
 245 σπεῖρα κάκ' ἄμφ' ὤμοισι βαλὼν, οἰκῆι
 εἰοκῶς,
 ἀνδρῶν δυσμενέων κατέδου πόλιν
 εὐρυάγυιαν·
 ἄλλω δ' αὐτὸν φωτὶ κατακρύπτων
 ἦισκε,
 δέκτη, ὃς οὐδὲν τοῖος ἔην ἐπὶ νηυσὶν
 Ἀχαιῶν.
 τῷ ἵκελος κατέδου Τρώων πόλιν, οἱ δ'
 ἀβάκησαν
 250 πάντες· ἐγὼ δέ μιν οἷη ἀνέγνων τοῖον
 ἐόντα,
 καὶ μιν ἀνηρώτων· ὁ δὲ κερδοσύνη
 ἀλέεινεν.
 ἀλλ' ὅτε δή μιν ἐγὼ λόεον καὶ χρῖον
 ἐλαίῳ,
 ἀμφὶ δὲ εἵματα ἔσσα καὶ ὤμοσα
 καρτερὸν ὄρκον
 μὴ μὲν πρὶν Ὀδυσῆα μετὰ Τρώεσσ'
 ἀναφῆναι,
 255 πρὶν γε τὸν ἐς νῆός τε θαὸς κλισίας τ'
 ἀφικέσθαι.

τεχνάσματος της φωνομιμίας της Ελένης όπως το αφηγείται όμως ο Μενέλαος.¹⁰⁰ Το επεισόδιο αυτό ακολουθεί μετά την αναγνώριση του Οδυσσέα. Έτσι η Ελένη γνωρίζει τις προθέσεις των Αχαιών για την κατάληψη της Τροίας. Ο Μενέλαος δεν φαίνεται να πιστεύει ότι εκείνη μετάνιωσε πραγματικά για όσα έκανε, αλλά μάλλον ότι διασφάλισε τη νίκη των Τρώων προδίδοντας τους Αχαιούς. Είναι πιθανό αυτός να είναι και ο λόγος για τον οποίο δεν της αποκαλύπτει τα σχέδια του Τηλέμαχου, ακριβώς επειδή γνωρίζει ότι προηγήθηκε η προδοσία της στον Οδυσσέα. Άλλωστε η Ελένη μετά το θάνατο του

καὶ τότε δὴ μοι πάντα νόον κατέλεξεν
Ἀχαιῶν.
πολλοὺς δὲ Τρώων κτείνας ταναΐκει
χαλκῶ
ἦλθε μετ' Ἀργείους, κατὰ δὲ φρόνιν
ἦγαγε πολλήν. (δ. 244-258)

Μετάφραση

Όμως εγώ δεν πρόκειται να αφηγηθώ ούτε να ονοματίσω τα πάντα
Πόσοι είναι οι άθλοι του καρτερόψυχου Οδυσσέα
Αλλά μόνο ένα θα πω που έπραξε και τόλμησε ο υπομονετικός ο άνδρας
Στην Τροία, γι' αυτό εσείς Αχαιοί τόσα δεινά παθαίνετε.
Τότε που χάραξε κακά σημάδια στο κορμί του
Ντύνοντας το με άσχημα ρούχα, έτσι ώστε να μοιάζει με δούλο,
Διασχίζοντας την πόλη των εχθρών με τους πλατιούς τους δρόμους
Κρύβοντας την όψη του θα λεγε κανείς πως μοιάζει με άλλον άνδρα,
Ζητιάνο, που κανέναν άλλος τέτοιος άνδρας δεν υπήρχε στα πλοία των Αχαιών.
Έτσι μοιάζοντας διέσχισε την πόλη των Τρώων, όλοι τυφλώθηκαν
Εγώ όμως αναγνώρισα ποιος ήταν και τον ρώτησα
Κι αυτός με πονηριά κατάφερε να μου ξεφύγει.
Αλλά μόλις εγώ τον έλουσα και τον άλειψα με λάδι,
Και του έδωσα ρούχα και μαζί μ' αυτά ισχυρό όρκο
Να μη φανερώσω τον Οδυσσέα στους Τρώες,
Προτού φτάσει στις σκηνές και στα γρήγορα καράβια,
Και τότε αμέσως μου φανέρωσε το σχέδιο των Αχαιών.
Αφού σκότωσε πολλούς Τρώες με το σπαθί του
Γύρισε στους Αργείους, έχοντας πολλές σκέψεις.
Την ώρα που οι υπόλοιπες γυναίκες θρηνούσαν, εγώ χαϊρόμουν
Επειδή η καρδιά μου έλιωνε από επιθυμία να κατοικήσω πίσω στην πατρίδα
Στέναζα όμως από τη συμφορά, την οποία μου έφερε η Αφροδίτη
Τότε που με οδήγησε μακριά από την αγαπημένη μου πατρίδα
Εγκαταλείποντας κόρη, δώμα και σύζυγο
Ο οποίος δεν υστερούσε σε τίποτα. Ούτε ως προς το μυαλό, ούτε ως προς την εμφάνιση.

¹⁰⁰

δ. 271-289 οἶον καὶ τόδ' ἔρεξε καὶ ἔτλη καρτερός ἀνὴρ
ἵππῳ ἔνι ξεστῶ, ἵν' ἐνήμεθα πάντες ἄριστοι
Ἀργείων Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.
ἦλθες ἔπειτα σὺ κεῖσε: κελευσέμεναι δέ σ' ἔμελλε
275δαίμων, ὃς Τρώεσσιν ἐβούλετο κῦδος ὀρέξαι:
καὶ τοι Δηϊφοβος θεοεἰκελος ἔσπετ' ἰούση.
τρὶς δὲ περίστειξας κοῖλον λόχον ἀμφοφόωσα,
ἔκ δ' ὀνομακλήδην Δαναῶν ὀνόμαζες ἀρίστους,

Πάρη ανήκε στον αδελφό του Δηίφοβο από τον οποίο συνοδευόταν κατά τη φωνομιμία. Το σχέδιο της αυτό επρόκειτο να είναι καταστροφικό για τους Αχαιούς αν παρασύρονταν, στην προκειμένη περίπτωση όμως, η εξυπνάδα του Οδυσσέα αποδείχτηκε ισχυρότερη από την ομορφιά της Ελένης. Ο Οδυσσέας ήταν ο μόνος που δεν παρασύρθηκε από την ομορφιά της. Ένας από τους Αχαιούς συντρόφους του Οδυσσέα, ο Άντικλος, ετοιμάστηκε να μιλήσει στην υποτιθέμενη γυναίκα του, όμως ο Οδυσσέας του έφραξε το στόμα γλιτώνοντας όλο το στράτευμα από βέβαιη καταστροφή. Το τρίτο επεισόδιο, σύγχρονο με τα γεγονότα που περιγράφονται στην Οδύσεια, αφορά τον ερχομό του Τηλέμαχου στη Σπάρτη και τη φιλοξενία που του προσφέρουν ο Μενέλαος και η Ελένη. Η Ελένη μάλιστα του χαρίζει δώρο ανταποκρινόμενη στο τυπικό της φιλοξενίας (4η & 15η ραψωδία). Το επεισόδιο αυτό είναι το μόνο που θεωρείται σύγχρονο με τα γεγονότα της Οδύσειας (τοποθετείται χρονικά κατά την 4η και 5η μέρα της αφήγησης). Ο Τηλέμαχος φτάνει στη Σπάρτη προκειμένου να μάθει πληροφορίες για τον αγνοούμενο Οδυσσέα. Ο Μενέλαος φαίνεται ότι εκπληρώνει κατά γράμμα το εθιμοτυπικό της φιλοξενίας ακολουθώντας το παράδειγμα ενός καλού ξενιστή. Μια διαδικασία από την οποία φυσικά δεν μπορεί να απουσιάζει η Ελένη ως σύζυγός του και οικοδέσποινα. Είναι πιθανό λοιπόν να είναι παρούσα ήδη από το πρώτο στάδιο, την απλή επίσκεψη του ξένου στο παλάτι. Τα στάδια κατά σειρά: 1) άφιξη 2) υποδοχή 3) μπάνιο 4) δείπνο 5) διάλογος ανάμεσα στον ξενιστή και τον φιλοξενούμενο 6) προετοιμασία του κρεβατιού 7) προσφορά δώρων φιλοξενίας. Το τελευταίο μάλιστα στάδιο βρίσκεται σε δύο σημεία επειδή προσφέρονται δώρα αρχικά από τον Μενέλαο (δ 589-592)¹⁰¹ και στη συνέχεια από την Ελένη,

πάντων Ἀργείων φωνὴν ἴσκουσ' ἀλόχοισιν.
 280 αὐτὰρ ἐγὼ καὶ Τυδείδης καὶ δῖος Ὀδυσσεὺς
 ἤμενοι ἐν μέσσοισιν ἀκούσαμεν ὡς ἐβόησας.
 νῶϊ μὲν ἀμφοτέρω μενεήναμεν ὀρμηθέντε
 ἢ ἐξελθέμεναι, ἢ ἔνδοθεν αἴψ' ὑπακοῦσαι:
 ἀλλ' Ὀδυσσεὺς κατέρυκε καὶ ἔσχεθεν ἰεμένω περ.
 285 ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἀκὴν ἔσαν υἷες Ἀχαιῶν,
 Ἄντικλος δὲ σέ γ' οἶος ἀμείψασθαι ἐπέεσσιν
 ἤθελεν. ἀλλ' Ὀδυσσεὺς ἐπὶ μᾶστακα χερσὶ πίεζεν
 νωλεμέως κρατερῆσι, σάωσε δὲ πάντας Ἀχαιούς:
 τόφρα δ' ἔχ', ὄφρα σε νόσφιν ἀπήγαγε Παλλὰς Ἀθήνη.

¹⁰¹ καὶ τότε σ' εὖ πέμψω, δώσω δέ τοι ἀγλαὰ δῶρα,
 590 τρεῖς ἵππους καὶ δίφρον ἐύζοον: αὐτὰρ ἔπειτα
 δώσω καλὸν ἄλεισον, ἵνα σπένδησθα θεοῖσιν
 ἀθανάτοισι ἐμέθεν μεμνημένος ἤματα πάντα.

Μετάφραση

Και έπειτα σε ξεπροβοδίζω, δίνοντάς σου δώρα λαμπρά
 Τρία άλογα και άμαξα καλά σκαλισμένη

(15.123-129).¹⁰² Κι ενώ ο Μενέλαος δίνει κάποιες πληροφορίες στον ξένο θέλοντας να επιβεβαιώσει τις υποψίες του ότι πρόκειται για τον Τηλέμαχο, εκείνη τη στιγμή εμφανίζεται η Ελένη. Στο δ. 120-122 πραγματοποιείται η είσοδος της Ελένης στο παλάτι, γεγονός στο οποίο δίνεται ιδιαίτερη έμφαση αφού οι υπηρέτριες που τη συνόδευαν αναφέρονται ονομαστικά.¹⁰³ καθώς και η περιποίηση που της προσέφερε η καθεμία ξεχωριστά (στ. 123-137)¹⁰⁴ Στους στίχους 138-9¹⁰⁵ η Ελένη ζητά από το Μενέλαο να μάθει πληροφορίες για τους τρεις ξένους που βρίσκονται στο παλάτι, ενώ

Και έπειτα θα σου δώσω όμορφο ποτήρι του κρασιού για να κάνεις σπονδές στους αθάνατους θεούς
Και να θυμάσαι κάθε μέρα ότι το δώρο προήλθε από εμένα.

¹⁰² Ἑλένη δὲ παρίστατο καλλιπάρητος
πέπλον ἔχουσα ἔν χειρσίν, ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζε
δῶρόν τοι καὶ ἐγώ, τέκνον φίλε, τοῦτο δίδωμι,
μνημ' Ἑλένης χειρῶν, πολυηράτου ἔς γάμου ὥρην,
σὴν ἄλόχῳ φορέειν· τῆος δὲ φίλη παρὰ μητρὶ
κείσθω ἐνὶ μεγάρω, σὺ δέ μοι χαίρων ἀφίκου
οἶκον εὐκτίμενον καὶ σὴν ἔς πατρίδα γαῖαν.

¹⁰³ Εδώ παρατηρούμε ότι το γαμήλιο δείπνο (αφού εκείνη τη χρονική στιγμή γίνεται γάμος στο παλάτι) αντικαθίσταται από την προσφορά δείπνου στον φιλοξενούμενο, και το τραγούδι των αιιδών από τις ιστορίες Μενέλαου και Ελένης. Για τα δώρα και το εθιμοτυπικό της φιλοξενίας De Jong 2004, 90 για τη δομή των σταδίων φιλοξενίας του Τηλέμαχου στη Σπάρτη De Jong 2004, 91 «

“The reception of the guests is markedly different from that at Pylos: Telemachus and Pisistratus (a) wait at the entrance (20–2a); (b) are seen not by the host but by a servant (22b–23), who instead of leading them inside, first asks Menelaus whether they should be received at all (24–9);

Menelaus angrily answers that of course the strangers must be entertained, seeing that he himself was entertained by others so often in the past (30–6); only then (c) does the servant hurry towards them (37–8); other servants unharness the horses (39–42n.); and (f) lead them in (43). The customary (e) words of welcome will be spoken in 59–64. Γενικά για την παρουσία της Ελένης στην Οδύσσεια βλ. De Jong 2004, 89-122, 362- 384

¹⁰⁴ τῆ δ' ἄρ' ἄμ' Ἀδρήστη κλισίην
εὐτυκτον ἔθηκεν,
Ἀλκίππη δὲ τάπητα φέρειν μαλακοῦ
ἐρίοιο,

125 Φυλῶ δ' ἀργύρεον τάλαρον φέρε, τόν
οὐκ ἔθηκεν
Ἀλκάνδρη, Πολύβοιο δάμαρ, ὅς ἔναι
ἐνὶ Θήβης
Αἴγυπτίης, ὅθι πλεῖστα δόμοις ἐν
κτήματα κεῖται·
ὅς Μενελάω δῶκε δὺ' ἀργυρέας
ἄσαμίνθους,
δοιοὺς δὲ τρίποδας, δέκα δὲ χρυσοῖο
τάλαντα.

130 χωρὶς δ' αὖθ' Ἑλένη ἄλοχος πόρε
κάλλιμα δῶρα·
χρυσέην τ' ἠλακάτην τάλαρόν θ'
ὑπόκυκλον ὅπασσεν
ἀργύρεον, χρυσῶ δ' ἐπὶ χεῖλεα
κεκράαντο.
τόν ῥά οἱ ἀμφίπολος Φυλῶ παρέθηκε
φέρουσα

στη συνέχεια στους στίχους 141-44¹⁰⁶ η Ελένη διαπιστώνει την ομοιότητα του Τηλέμαχου με τον Οδυσσέα και αμέσως τον αναγνωρίζει. Έπειτα μιλά για τον εαυτό της με λόγια σκληρά, αναλαμβάνοντας τις ευθύνες της (κυνώπιδος στ. 145)¹⁰⁷ ενώ ο Μενέλαος συμφωνεί απόλυτα με την κρίση της Ελένης και αναφέρεται στα σημεία εκείνα του σώματος που είναι όμοια ανάμεσα στον πατέρα και τον γιο (πόδια, χέρια, ματιά, κεφάλι, μαλλιά) στ. 147-50¹⁰⁸ Ο Μενέλαος αναφέρεται επιπλέον στον φιλικό δεσμό που τον συνέδεε με τον Οδυσσέα και στο γεγονός ότι είχε συναντηθεί πριν από τον πόλεμο αρκετές φορές μαζί του. Τα λόγια του έχουν ως αποτέλεσμα δάκρυα από μέρους της Ελένης και του Τηλέμαχου όπως και του Πεισίστρατου, συντρόφου του τελευταίου (169-185) Στους στίχους 220-23 η Ελένη παρουσιάζεται να φτιάχνει ένα μαγικό φίλτρο με δράση ναρκωτικού, το οποίο ρίχνει στο κρασί των καλεσμένων έτσι ώστε ο Τηλέμαχος και οι υπόλοιποι φιλοξενούμενοι να ξεχάσουν τις έγνοιες τους μέχρι το επόμενο πρωί. Η κατάσταση στην οποία οδήγησε τους συνδαιτημόνες του δείπνου, ίσως να μην είναι επιθυμητή, αλλά τουλάχιστον ικανή για να παύσει έστω και προσωρινά τη λύπη τους. Το ναρκωτικό της Ελένης παρουσιάζεται εδώ να έχει μια κοινή ιδιότητα με την ομορφιά της, αφού και στις δύο περιπτώσεις όποιος έρχεται σε επαφή μαζί τους ξεχνά – έστω και προσωρινά- το όνομα ή τον τόπο στον οποίο

νήματος άσκητοῖο βεβυσμένον· αὐτὰρ
 ἐπ' αὐτῷ
 135 ἤλακάτη τετάνυστο ἰοδνεφές εἶρος
 ἔχουσα.

^{105v} ἴδμεν δῆ, Μενέλαε διοτρεφές, οἳ τινες
 οἶδε

ἀνδρῶν εὐχετόωνται ἱκανέμεν

ἡμέτερον δῶ;

¹⁰⁶ οὐ γάρ πώ τινά φημι εἰκότα ᾧδε

ἰδέσθαι

οὔτ' ἄνδρ' οὔτε γυναῖκα, σέβας μ' ἔχει

εἴσορόωσαν,

ὡς ὄδ' Ὀδυσσεύς μεγαλήτορος υἱί

¹⁰⁷ κεῖνος ἀνήρ, ὅτ' ἐμεῖο κυνώπιδος εἵνεκ'

Ἀχαιοὶ

^{108v} οὐτῶ νῦν καὶ ἐγὼ νοέω, γύναι, ὡς σὺ

εἴσκεις·

κείνου γὰρ τοιοῖδε πόδες τοιαῖδε τε

χεῖρες

150 ὀφθαλμῶν τε βολαὶ κεφαλῆ τ'

ἐφύπερθέ τε χαῖται

βρίσκεται. Ο Ηρόδοτος στις *Ιστορίες* του θα αναφέρει ότι η Ελένη απέκτησε αυτό το ναρκωτικό ύστερα από ένα ταξίδι της στην Αίγυπτο.¹⁰⁹ Στη συνέχεια, η Ελένη αρχικά ζητά να πληροφορηθεί από το Μενέλαο την ταυτότητα των τριών ξένων που βρίσκονται στο παλάτι τους. Εμφανίζεται ιδιαίτερα φιλόξενη απέναντι στον Τηλέμαχο, αφού θέλει να τον κάνει να ξεχάσει και πριν την αποχώρησή του του προσφέρει ξεχωριστά από το Μενέλαο δώρα τα οποία επισφραγίζουν τη φιλοξενία της.. Αποδεικνύεται ιδιαίτερα ευφυής επειδή αναγνωρίζει αμέσως την ομοιότητα του νέου με τον πατέρα του κάτι με το οποίο έπειτα θα συμφωνήσει ο Μενέλαος . Άλλωστε, ο Οδυσσεύς άφησε τον Τηλέμαχο για να πολεμήσει στην Τροία για χάρη της -γεγονός για το οποίο η Ελένη είναι φανερά μετανιωμένη-(δ 145¹¹⁰ και Ιλ. 3.173-6, 6.345-48, 24.764) ο Τηλέμαχος ήταν νεογέννητος επομένως ο Μενέλαος και η Ελένη δεν ήταν δυνατό να τον θυμούνται από τότε. Είναι ιδιαίτερα περιποιητική στη φιλοξενία της, ενώ πριν από την αποχώρησή του νέου από τη Σπάρτη, το δώρο το οποίο του προσφέρει είναι ένα ρούχο για τη μελλοντική του σύζυγο το οποίο η ίδια είχε φτιάξει. Το δώρο αυτό του έδωσε εντολή να το παραδώσει στη μητέρα του Πηνελόπη μέχρι τη στιγμή του επερχόμενου γάμου του. Η Ελένη έχει επίσης την ικανότητα να ερμηνεύει οιωνούς. Έτσι α) θεωρεί ότι ο Τηλέμαχος θα παντρευτεί και θα αποκτήσει την κυριότητα ενός νέου οίκου, (15.26 & 15.125-127) και β) ερμηνεύει έναν δεύτερο οιωνό ως θετικό σημάδι για την επιστροφή του Οδυσσέα και το γεγονός ότι πρόκειται να εκδικηθεί τους μνηστήρες. Γι' αυτό άλλωστε ο Τηλέμαχος υπόσχεται ότι θα πιστέψει στην θεϊκή της υπόσταση, αν η προφητεία της βγει αληθινή. (15.181) Βρισκόμαστε σε γιορτή και για να προκληθεί ακόμη μεγαλύτερη χαρά όπως ταιριάζει σ' ένα ανάλογο κλίμα, η Ελένη αφηγείται σαν σε μορφή παραμυθιού την αναγνώριση του Οδυσσέα. Εκείνη περιποιείται τον υποτιθέμενο ξένο κάνοντάς τον μπάνιο, ντόνοντάς τον με καθαρά ρούχα ενώ ορκίζεται να μην τον προδώσει στους Τρώες. Εκφράζει τη λύπη της επειδή αναγκάστηκε εξαιτίας της Αφροδίτης να εγκαταλείψει σπίτι, σύζυγο και παιδί, ενώ παραδέχεται ότι ο Μενέλαος δεν υστερούσε σε ομορφιά (260-65) ¹¹¹ Το επεισόδιο όμως της αναγνώρισης μοιάζει αρκετά παράξενο καθώς εμφανίζει κάποιες αρκετά σκοτεινές πλευρές. Η στάση της Ελένης εδώ απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή. Η

¹⁰⁹ [2.116.4] [ἐπιμέμνηται δὲ καὶ ἐν Ὀδυσσεῖῃ ἐν τοισίδε τοῖσι ἔπεσι· τοῖα Διὸς θυγάτηρ ἔχε φάρμακα μητιόεντα, ἔσθλά, τὰ οἱ Πολύδαμνα πόρην Θῶνος παράκοιτις Αἴγυπτιή, τῇ πλεῖστα φέρει ζεῖδωρος ἄρουρα φάρμακα, πολλὰ μὲν ἔσθλά μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά. τὴν ὁδὸν ἦν Ἑλένην περ ἀνήγαγεν εὐπατέρειαν.

¹¹⁰ κεῖνος ἀνήρ, ὅτ' ἐμεῖο κυνώπιδος εἶνεκ' Ἀχαιοὶ

¹¹¹ Το χωρίο έχει παρατεθεί στην υποσημείωση 66

εξυπνάδα της είναι αυτή που υπερισχύει καθώς εκείνη μόνο αναγνώρισε τον Οδυσσέα αλλά κράτησε κρυφή την ταυτότητά του μέχρι τη στιγμή που εκείνος ανεμπόδιστα εκτέλεσε το σχέδιό του. Όταν τον αναγνωρίζει παρουσιάζεται να είναι μόνη της, μια βασική διαφορά σε σύγκριση με το επεισόδιο που θα αφηγηθεί ο Μενέλαος στη συνέχεια. Ο Μενέλαος αφορμώμενος από το περιστατικό που αφηγείται η Ελένη, θα μνημονεύσει εκ νέου τον Οδυσσέα για την αποδεδειγμένη εξυπνάδα του χάρη στην οποία αναδείχθηκε σε σωτήρα των Αχαιών μέσα στον Δούρειο ίππο. Έτσι ενώ η Ελένη συνοδευόμενη από το Δηίφοβο – άρα ο Πάρης είχε πεθάνει- κάνει τρεις φορές το γύρο του αλόγου, το χτυπά και έπειτα μιμείται τις φωνές των γυναικών των Αχαιών. Καθώς όμως επρόκειτο ο Άντικλος να μιλήσει στην υποτιθέμενη γυναίκα του, ο Οδυσσέας του έκλεισε το στόμα. Αυτό που είναι αξιοσημείωτο είναι ότι ο Μενέλαος είναι ο μοναδικός ήρωας – μαζί με τον Οδυσσέα- ο οποίος δεν έχει παρασυρθεί αφού όντως ακούει τη φωνή της συζύγου του. Οι δύο ιστορίες παρουσιάζουν κοινό το στοιχείο της αναγνώρισης, ο ρόλος της Ελένης και του Οδυσσέα είναι κεντρικός, υπάρχει όμως μια σημαντική διαφορά. Στην ιστορία του Δούρειου ίππου¹¹² η εξυπνάδα του Οδυσσέα υπερισχύει και ως εκ τούτου ακυρώνει την ομορφιά της Ελένης. Έτσι αν ο Μενέλαος θεωρηθεί ανίκανος να αντισταθεί στην ομορφιά της γυναίκας του, ο Οδυσσέας είναι αυτός που θα αναλάβει να τον προστατεύσει.(δ. 282-84) Επιπλέον στην εκδοχή της Ελένης, ο Οδυσσέας κινδυνεύει, αφού έχει μείνει μόνος από τους συντρόφους του, ενώ στην εκδοχή του Μενέλαου να βρίσκεται μέσα στο άλογο μαζί τους. Θα μπορούσαμε όμως να ισχυριστούμε ότι ο ρόλος των δύο ιστοριών είναι σαφώς προωθητικός στην εξέλιξη της πλοκής, αφού προετοιμάζει την επιστροφή του Οδυσσέα στην Ιθάκη. Εκεί και πάλι μεταμφιεσμένος, χωρίς να γίνει αντιληπτό εξ αρχής το αληθινό του πρόσωπο θα σκοτώσει τους μνηστήρες, εκτελώντας για άλλη μια φορά άρτια το σχέδιό του. Η Οδύσσεια τοποθετείται μέσα σ' ένα χαρμόσυνο κλίμα του διπλού γάμου: α) της Ερμιόνης και του γιού του Αχιλλέα, Νεοπτόλεμου και β) του Μεγαπένθη (νόθου παιδιού του Μενέλαου από τη σύναψη σχέσης με δούλη), με μια κοπέλα η οποία δεν κατονομάζεται. Και ενώ το κλίμα είναι χαρμόσυνο, ο Μενέλαος ακούγοντας το τραγούδι του αοιδού, θυμάται την δετή περιπλάνησή του στη θάλασσα μέχρι να επιστρέψει σώος με τα πλούτη του και την Ελένη. Στην 4η ραψωδία γίνεται λόγος για την περιπλάνηση του Μενελάου -μεταξύ άλλων τόπων- στην Αίγυπτο όπως στην Ευριπίδεια εκδοχή, δεν δίνονται όμως περισσότερες λεπτομέρειες. Το μόνο που αναφέρει ο Μενέλαος είναι η συνάντησή του με τον θεό της θάλασσας, Πρωτέα ο

¹¹² Για το επεισόδιο με τον Δούρειο ίππο βλ. Hughes 2009, 309-311

οποίος του έδωσε πληροφορίες για τον Αγαμέμνονα, τον Αίαντα και τον Οδυσσέα. Ακόμα ο Πρωτέας θα πληροφορήσει το Μενέλαο, ότι εφόσον είναι παντρεμένος με την κόρη του Δία, έχει αποκτήσει κατά συνθήκη συγγένεια με τον θεό. Έτσι τον περιμένει αιώνια ζωή στα Ηλύσια πεδία. Γι αυτό άλλωστε χρησιμοποιείται αρκετές φορές στην 4^η ραψωδία το στερεοτυπικό επίθετο διόθρεφτος.¹¹³ Η σκηνή αυτή μας θυμίζει την αντίστοιχη παρουσία της Ελένης στην Τειχοσκοπία, η οποία θα αναφερθεί στις περιπτώσεις του Αγαμέμνονα, του Αίαντα και του Ιδομενέα ακριβώς επειδή εκπληρώνει το αίτημα του γηραιότερου Πριάμου. Στην Οδύσσεια τονίζεται η ιδιότητα της Ελένης να αναγνωρίζει θνητούς είτε αυτοί είναι μεταμφιεσμένοι (Οδυσσέας), είτε όχι (Τηλέμαχος). Μια τέτοια ιδιότητα όμως θα μπορούσε να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι είναι όντως θνητή όπως ο Όμηρος επιθυμεί; Μην ξεχνάμε άλλωστε την ικανότητά της αυτή στην Ιλιάδα, όπου 2 φορές αναγνώρισε θεά α) στο Γ της Ιλιάδας την Ίριδα αγγελιαφόρο των θεών μεταμφιεσμένη σε Λαοδίκη και β) στο Γ' επίσης την Αφροδίτη μεταμφιεσμένη σε γριά. Ένα τέτοιο όμως χαρακτηριστικό δεν είναι οπωσδήποτε θεϊκό (βλ. Παραδείγματα Αχιλλέα, Οδυσσέα) Αυτά τα επεισόδια όμως δεν επιβεβαιώνουν απόλυτα την παρουσία της ηρωίδας στην Τροία καθώς : α) Την πρώτη μαρτυρία μας τη δίνει η ίδια η Ελένη για τον εαυτό της και β) ο Μενέλαος δεν παραδέχεται ανοιχτά ότι την είδε με τα μάτια του. Αλλά και κανένας άλλος από τους ήρωες (όπως ο Νέστορας) δεν αναφέρεται στην παρουσία της Ελένης κατά την αποχώρησή τους από την Τροία. Πάντως η ιδέα του ειδώλου της δεν θα πρέπει να θεωρείται νέα και χρονικά μεταγενέστερη από τον Όμηρο, καθώς στα έπη του πολλές φορές θεότητες παρουσιάζουν το χαρακτηριστικό του ανθρωπομορφισμού, έχουν δηλαδή μια δεύτερη μορφή η οποία όμως διατηρείται για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα προκειμένου να επιτελέσει ένα συγκεκριμένο ρόλο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ήρα με τη διπλή μορφή της νεφέλης.. Αλλά και σε ανθρώπινες περιπτώσεις συναντάμε αντίστοιχα παραδείγματα. Όταν για παράδειγμα οι Τρώες μάχονται για το είδωλο του Αινεία. (5.445-54) Το χαρακτηριστικό αυτό είναι επίσης συνηθισμένο και σε περιπτώσεις ινδοευρωπαϊκών θεοτήτων αφού η ιστορία τους παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία με την ιστορία της Ελένης. α) συνδέονται με τα άλογα β) αποκτούν θνητούς συζύγους ενώ οι ίδιες είναι θεές γ) όταν αγνοούνται οι σύζυγοί τους τις ψάχνουν δ) έχουν μια δεύτερη μορφή- είδωλο.

¹¹³ Το επίθετο διόθρεφτος για το Μενέλαο εμφανίζεται κατ' επανάληψη στο δ' της Οδύσσειας στους στίχους : 25, 44, 138, 156,235, 316,391.

2.2 ΕΛΕΝΗ- ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΝΗ¹¹⁴

Αν υποστηρίξουμε ότι η Ελένη βρέθηκε στην Τροία, όπως θέλει να μας κάνει να πιστέψουμε ο Όμηρος, τότε η Ελένη παρουσιάζεται ως αντιπαράδειγμα απέναντι στην Πηνελόπη, αφού απάτησε το Μενέλαο ενώ αντιθέτως η Πηνελόπη όλα τα χρόνια έμεινε πιστή στον Οδυσσέα. Η Πηνελόπη επομένως σκοπίμως αναφέρεται στην Ελένη για να προβάλλει την δική της πίστη. Το δίλημμα που είχε να αντιμετωπίσει η Πηνελόπη ήταν άλλωστε μεγαλύτερο εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των μνηστήρων.¹¹⁵ Ακόμα παρουσιάζεται να τη δικαιολογεί λέγοντας ότι αν η ίδια η Ελένη γνώριζε ότι επρόκειτο να προκαλέσει έναν τόσο μεγάλο πόλεμο θα τον εμπόδιζε. Επομένως η Πηνελόπη μπόρεσε να συγκρατηθεί στον πειρασμό, στον οποίο υπέκυψε η Ελένη. Πάντως δεν φαίνεται να τη δικαιολογεί, γιατί όπως τονίσαμε προηγουμένως στην Ιλιάδα, η παρέμβαση των θεών δεν αναιρεί τον παράγοντα της ανθρώπινης ευθύνης.¹¹⁶

Στη Νέκυια όταν ο Οδυσσέας κατεβαίνει στον Άδη, συναντά μεταξύ άλλων ηρώων τον Αγαμέμνονα. Εκείνος του μιλά για την κακιά σύζυγό του Κλυταιμνήστρα και ο Οδυσσέας οδηγείται σε συνειρμική σύνδεση της Ελένης με την αδελφή της. Κάτι τέτοιο όμως εύλογα θα μας οδηγούσε σε ηθική καταδίκη της Ελένης, γεγονός το οποίο δεν συναντάμε στην Ιλιάδα. Στον κάτω κόσμο ο Οδυσσέας θα συναντήσει ακόμα τη Λήδα, σύζυγο του Τυνδάρεω, μητέρα των Διόσκουρων οι οποίοι έχουν γίνει πλέον αθάνατοι. Ο Οδυσσέας βέβαια δεν κατονομάζει εδώ τη Λήδα ως μητέρα της Ελένης αλλά των Διόσκουρων, των δίδυμων γιων του Δία. Έτσι λόγω τη συγγενικής τους σχέσης με το θεό έγιναν εναλλάξ αθάνατοι. Δεν υπάρχει εδώ κανένας υπαινιγμός για την ένωση Δία- Νέμεσης όπως συμβαίνει στα Κύπρια. Στη συνέχεια όταν ο Οδυσσέας θα φτάσει στην πατρίδα, ο βοσκός Εύμαιος χωρίς να αναγνωρίσει τον κύριο του, αναπολεί τα βάσανά του κάνοντας ευχή- κατάρα η Ελένη και η γενιά της να είχαν εξαφανιστεί μια για πάντα. Τέλος όταν ο Οδυσσέας θα αναγνωρίσει την Αθηνά μεταμφιεσμένη σε Μέντορα, εκείνη θα τον κατηγορήσει

¹¹⁴ Για Δευτερεύουσες αναφορές βλ. Lindsay 2014, 49-50

¹¹⁵ Marshall 2014, 51, 53

¹¹⁶ οὐδέ κεν Ἀργεῖη Ἑλένη, Διὸς ἐκγεγαυῖα,
ἀνδρὶ παρ' ἄλλοδαπῶ ἑμίγη φιλότητι καὶ εὐνῆ,
220εἰ ἤδη ὅ μιν αὐτίς ἀρήϊοι νῆες Ἀχαιῶν
ἀξέμεναι οἰκόνδε φίλην ἐς πατρίδ' ἔμελλον.
τὴν δ' ἦ τοι ῥέξαι θεὸς ὤρορεν ἔργον ἀεικές·
τὴν δ' ἄτην οὐ πρόσθεν ἐὼ ἐγκάτθετο θυμῷ
λυγρὴν, ἐξ ἧς πρῶτα καὶ ἡμέας ἵκετο πένθος. δ. 219-224

ανοιχτά για την απώλεια του θάρρους του, που δεν θυμίζει σε τίποτα τον Οδυσσέα της Τροίας που αγωνιζόταν για χάρη της Ελένης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΕΠΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗ¹¹⁷

3.1 ΚΥΠΡΙΑ

Τα Κύπρια χτίζουν το βασικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο στηρίχθηκαν τα Ομηρικά έπη, καθώς καλύπτουν ολόκληρο τον Τρωικό πόλεμο μαζί με τη Μικρά Ιλιάδα και την Ιλίου Πέρσιν. Εφόσον με το ξεκίνημα της Ιλιάδας βρισκόμαστε στο 10ο έτος του πολέμου, τα Κύπρια έχουν συμπληρωματική λειτουργία αναφορικά με τα γεγονότα τα οποία έλαβαν χώρα κατά τα εννέα προηγούμενα χρόνια του πολέμου.¹¹⁸ Μαζί με τη μικρά Ιλιάδα και την Ιλίου Πέρσιν χαρακτηρίζονται ως έπη με πολυεπεισοδιακή δράση κατά τον Αριστοτέλη, αφού καλύπτουν μεγάλο μέρος του πολέμου. Το πρώτο απόσπασμα των Κυπρίων¹¹⁹ το οποίο πιθανότατα αποτελεί το προοίμιο του έπους,

¹¹⁷ Για τον Επικό Κύκλο βλ. Lindsay 2014, 85- 98, 99- 102

¹¹⁸βλ. και West 2011, 50

¹¹⁹ Ἦν ὄτε μυρία φῦλα κατὰ χθόνα πλαζόμεν' ἀνδρῶν

ἄσεβιη ἔβαρυνε· βαθυστέρνου πλάτος αἴη Ζεὺς δὲ ἰδὼν ἔλεησε καὶ ἐν πυκιναῖς πραπίδεσσι

σύνθετο κουφίσαι ἀνθρώπων παμβώτορα γαῖαν

(v. 5) ῥίπισ<σ>ας πολέμου μεγάλην ἔριν Ἴλιακοῖο,

ὄφρα κενώσειεν θανάτωι βάρος· οἱ δ' ἐνὶ Τροίηι

ἦρωες κτείνοντο· **Διὸς δ' ἔτελείετο βουλή.**

Μετάφραση

Υπήρχαν κάποτε χιλιάδες φυλές ανθρώπων στη γη

Την πλατιά την οποία τη βάραινε η ασέβειά τους, ο Δίας βλέποντας τη την λυπήθηκε

Και αφού σκέφτηκε πολύ, αποφάσισε να ανακουφίσει τη γη που τρέφει όλους τους ανθρώπους

αναφέρεται στο σχέδιο του Δία σε συνεργασία με τη Θέμιδα¹²⁰, να προκαλέσει τον Τρωικό πόλεμο προκειμένου να ανακουφίσει τη γη από το περιττό βάρος των ανθρώπων. Το απόσπασμα πιθανότατα δεν μας σώζεται ολόκληρο. Υποθέτουμε ότι προηγούνταν κάποιοι στίχοι οι οποίοι περιλάμβαναν επίκληση του ποιητή στη Μούσα, προκειμένου να του προσφέρει έμπνευση για να αφηγηθεί τα γεγονότα του Τρωικού πολέμου. Η βουλή του Δία αναφέρεται όπως έχουμε δει στην Ιλιάδα, καθώς και στους στίχους 36-40 της Ελένης του Ευριπίδη.¹²¹ Δευτερευόντως, μια άλλη πιθανή αιτία του σχεδίου όπως αναφέρεται στο Ιλιαδικό σχόλιο είναι η ασέβεια των ανθρώπων.¹²² Οι δύο αιτίες (υπερβολικό βάρος και ασέβεια) αναφέρονται μαζί σ' ένα σημείο στον Ορέστη.¹²³ Η υλοποίηση του σχεδίου θα πετύχαινε α) αν παντρευόταν η Θέτιδα θνητό και γεννούσε ημίθεο και β) αν γεννιόταν η Ελένη, η πιο όμορφη θνητή γυναίκα. Επομένως, ο ρόλος των θνητών λειτουργεί μόνο βοηθητικά, συμπληρωματικά στο σχέδιο των θεών καθώς ο Πηλέας επιλέγεται για να παντρευτεί τη Θέτιδα, ενώ ο Πάρης δημιουργώντας μεγάλη έριδα πολέμου στην Τροία

Για να απαλλαχθεί από το βάρος, μέσω του θανάτου.

Στην Τροία ήρωες σκοτώνονταν. Έτσι εκπληρώθηκε η βουλή του Δία.

¹²⁰ Arg. 1a

Ζεύς βουλεύεται μετὰ τῆς Θέμιδος περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου.

Θέμιδος Heyne: θέτιδος codd

¹²¹ Θα αναφερθεί αυτό το σημείο και στο 5^ο κεφάλαιο

¹²² F 1 Sch. (D) II. 1. 5, “Διὸς δ’ ἔτελείετο βουλή”

ἄλλοι δὲ ἀπὸ ἱστορίας τινὸς εἶπον εἰρηκέναι τὸν Ὅμηρον. φασὶ γὰρ τὴν Γῆν βαρουνμένην ὑπὸ ἀνθρώπων πολυπληθείας, μηδεμιᾶς ἀνθρώπων οὔσης εὐσεβείας, αἰτῆσαι τὸν Δία κουφισθῆναι τοῦ ἄχθους· τὸν δὲ Δία πρῶτον μὲν εὐθὺς ποιῆσαι τὸν Θηβαϊκὸν πόλεμον δι’ οὗ πολλοὺς πάνυ ἀπώλεσεν, ὕστερον δὲ πάλιν τὸν Ἰλιακόν, συμβούλῳ τῷ Μώμῳ χρησάμενος, ἦν Διὸς βουλήν Ὅμηρός φησιν, ἐπειδὴ οἷός τε ἦν κεραυνοῖς ἢ κατακλυσμοῖς ἅπαντας διαφθεῖρειν· ὅπερ τοῦ Μώμου κωλύσαντος, ὑποθεμένου δὲ αὐτῷ γνώμας δύο, τὴν Θέτιδος θνητογαμίαν καὶ θυγατρὸς καλῆς γένναν, ἐξ ὧν ἀμφοτέρων πόλεμος Ἑλλησὶ τε καὶ βαρβάροις ἐγένετο, ἀφ’ οὗ συνέβη κουφισθῆναι τὴν γῆν πολλῶν ἀναιρεθέντων. ἡ δὲ ἱστορία παρὰ Στασίῳ τῷ Κύπριᾳ πεποικίῳ, εἰπόντι οὕτως· West, 2011, 65

¹²³ βλ. 1639-42 όπου ο Απόλλωνας καταλογίζει στους υπόλοιπους θεούς ευθύνες για τον πόλεμο ἐπεὶ θεοὶ τῷ τῆσδε καλλιστεύματι

1640 Ἑλληνας εἰς ἔν καὶ Φρύγας συνήγαγον,

θανάτους τ’ ἔθηκαν, ὡς ἀπαντλοῖεν χθονὸς

ὕβρισμα θνητῶν ἀφθόνου πληρώματος. (Ευριπίδου *Ορέστης*)

Μετάφραση

Συγκέντρωσαν στην Τροία Έλληνες και Τρώες

Ορίζοντας γι’ αυτούς θανάτους, για να απαλλάξουν τη γη

Από την ασέβεια των ανθρώπων.

κατευθύνεται από τις τρεις θεές. Αυτό όμως το οποίο περιγράφεται σ' ένα Ιλιαδικό σχόλιο είναι ότι το σχέδιο του Δία πραγματοποιήθηκε με την παρέμβαση του Μώμου – το όνομα του οποίου δεν αναφέρεται στα Κύπρια- ο οποίος πρότεινε στον Δία αρχικά την πρόκληση του Θηβαϊκού πολέμου, - στοιχείο που επίσης λείπει από την περιγραφή των Κυπρίων- ενώ πριν από αυτόν προηγείτο χρονικά μια Θεογονία. Αντιθέτως, πριν την παρέμβασή του Μώμου ο Δίας σκεφτόταν να κατακεραυνώσει, ή να στείλει καταιγίδα στο ανθρώπινο γένος.¹²⁴ Ακόμα φαίνεται ότι ο Θηβαϊκός πόλεμος προκλήθηκε από θεϊκό παράγοντα, ενώ ο Τρωικός από ανθρώπινο.(αρπαγή Ελένης, πρεσβεία Μενελάου- Αγαμέμνονα στην Τροία όπως θα δούμε στη συνέχεια των Κυπρίων) Επομένως η μήνις του Αχιλλέα ενδέχεται να αποτελεί φυσικό επακόλουθο της βουλής του Δία. Στην Ιλιάδα σκοπός του Ομήρου φαίνεται ότι ήταν η αύξηση της δόξας Αχιλλέα και Ελένης.¹²⁵ Στη συνέχεια, στο γάμο της Θέτιδας και του Πηλέα θα

¹²⁴ Davies 1989, 34

¹²⁵ Μήνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος οὐλομένην, ἣ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,

πολλάς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαμεν

ἡρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν

οἰωνοῖσιν τε πᾶσι, **Διὸς δ' ἔτελείετο βουλή,**

ἔξ οὔ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε

Ἄτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

Μετάφραση

Τραγοῦδα θεὰ τη μήνιν του Αχιλλέα του γιου του Πηλέα

Ο οποίος ἔστειλε στον Ἄδη πολλές **δυνατές** ψυχές ηρώων,

Για να τους κατασπαράξουν τα σκυλιά και τα ὄρνεα και ἔτσι εκπληρώθηκε η βουλή του Δία,

Γι' αυτό ἄρχισαν πρότοι την ἐρίδα

Ο γιος του Ατρέα ο βασιλιάς των ἀνδρῶν και ο θεϊκός Αχιλλέας.

εμφανιστεί θυμωμένη η Έριδα,^{126 127} - το λόγο του θυμού της δεν εξηγούν τα Κύπρια,- μεταγενέστερες εκδοχές αναφέρουν ότι ο θυμός πιθανότατα προήλθε από το γεγονός ότι δεν προσκλήθηκε¹²⁸ στο γάμο. Η Έριδα για να πάρει εκδίκηση, θα ρίξει το μήλο που θα πρέπει να δοθεί στην καλύτερη από τις θεότητες. Άλλωστε, το μοτίβο της θεάς που θυμώνει επειδή δεν προσκλήθηκε στο γάμο, είναι ήδη γνωστό από την παράδοση. Επειδή λοιπόν ο Δίας δεν επιθυμεί να λάβει μέρος σε διαμάχη μεταξύ θεοτήτων, ορίζει ως κριτή τον Πάρη.¹²⁹ Ενώ η Ήρα του προσφέρει απόλυτη κυριαρχία σε Ευρώπη και Ασία και η Αθηνά απόλυτη κυριαρχία στον πόλεμο, εκείνος επιλέγει την Αφροδίτη επειδή του προσφέρει την Ελένη. Στην περιγραφή του επεισοδίου της κρίσης του Πάρη, οι θεές εμφανίζονται σε όλες τις σωζόμενες πηγές πάντα με συγκεκριμένη σειρά. (Ήρα, Αθηνά, Αφροδίτη) Στο κείμενο του Πρόκλου σύμβουλος του Δία είναι η Θέτιδα το ισοδύναμο της Θέμιδας. Αυτό που παρατηρούμε, είναι ότι στον Όμηρο υπάρχει μια ιδιαίτερα σύντομη αναφορά στην κρίση του Πάρη (Ιλ. Α24-25) προφανώς επειδή το επεισόδιο ήταν ήδη γνωστό στο κοινό από την προϋπάρχουσα παράδοση. Η κρίση του Πάρη θα μπορούσε να είχε συμβεί ανεξάρτητα από το μήλο της Έριδας. Πάντως, η διαμάχη των τριών θεοτήτων αποτελούσε επίσης μέρος του σχεδίου του Δία. Επίσης δεν υπάρχει αναφορά στο επεισόδιο της έκθεσης του Πάρη στην Ίδη, αλλά ούτε και στο

¹²⁶ Πρόκλος, Χρηστομάθεια, όπως παραδίδεται από Φώτιος, Βιβλιοθήκη, 319 b3-11

παραγενομένη δὲ Ἔρις εὐωχουμένων τῶν θεῶν ἐν τοῖς Πηλέως γάμοις νεῖκος περὶ κάλλους ἐνίστησιν Ἀθηνᾶι, Ἥραι καὶ Ἀφροδίτῃ, αἰ πρὸς Ἀλέξανδρον ἐν Ἰδῆι κατὰ Διὸς προσταγὴν ὑφ' Ἑρμοῦ πρὸς τὴν κρίσιν ἄγονται· καὶ προκρίνει τὴν Ἀφροδίτην ἔπαρθεις τοῖς Ἑλένης γάμοις Ἀλέξανδρος.

Μετάφραση

Αφού παρουσιάστηκε η Έριδα στο γάμο της Θέτιδας και του Πηλέα, δημιούργησε έριδα ανάμεσα στην Αθηνά, την Ήρα και την Αφροδίτη για χάρη της ομορφιάς, οι οποίες ύστερα από προσταγή του Δία στέλνονται χάρη στον Ερμή στην Ίδη για να αποφασίσει.

Διαλέγει την Αφροδίτη, καυχόμενος για την υπόσχεση γάμου του με την Ελένη

Apollod. epit. 3. 2 ὅτι ἡμῆλον περὶ κάλλους Ἔρις ἐμβάλλει Ἥραι καὶ Ἀθηνᾶι καὶ Ἀφροδίτῃ· καὶ κελεύει Ζεὺς Ἑρμῆν εἰς Ἰδὴν πρὸς Ἀλέξανδρον ἄγειν ἵνα ὑπ' ἐκείνου διακριθῶσιν. (παρόμοια μετάφραση με το αμέσως προηγούμενο απόσπασμα.)

¹²⁷τὰ δὲ περιέχοντά ἐστι ταῦτα. Ζεὺς βουλευέται μετὰ τῆς Θέμιδος περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου· παραγενομένη δὲ Ἔρις εὐωχουμένων τῶν θεῶν ἐν τοῖς Πηλέως γάμοις νεῖκος περὶ κάλλους ἐνίστησιν Ἀθηνᾶι, Ἥραι καὶ Ἀφροδίτῃ, αἰ πρὸς Ἀλέξανδρον ἐν Ἰδῆι κατὰ Διὸς προσταγὴν ὑφ' Ἑρμοῦ πρὸς τὴν κρίσιν ἄγονται· καὶ προκρίνει τὴν Ἀφροδίτην ἔπαρθεις τοῖς Ἑλένης γάμοις Ἀλέξανδρος.

¹²⁸Υπήρχε αντίστοιχο λαϊκό μοτίβο της θεότητας η οποία είτε δεν προσκλήθηκε, είτε αποκλείστηκε από το γάμο και ο θυμός της παρουσιάζεται ως φυσικό επακόλουθο. «The later version shows the influence of the folktale motif of the uninvited or excluded deity who causes trouble.» West, 2011, 74

¹²⁹ Για την κρίση του Πάρη Lindsay 2014, 182- 210

όνειρο της Εκάβης σύμφωνα με το οποίο εκείνος θα κατέκαιγε σαν δαυλός ολόκληρη την Τροία. Αυτή την αναφορά θα συναντήσουμε στις Τρωάδες. Όμως κατά τον Lindsay ¹³⁰ δεν είναι αρκετά πειστική η αιτία ότι ένας τόσο μεγάλος πόλεμος που είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή ενός ολόκληρου πολιτισμού, έγινε για χάρη μιας γυναίκας. Χρειαζόταν μια μεγαλύτερη και πιο φιλοσοφημένη αιτία. Έτσι ο Πάρης φιλοξενείται στη Σπάρτη, έχοντας φέρει δώρα για την Ελένη και τον περιποιούνται για 9 ημέρες¹³¹ ο Μενέλαος και οι Διόσκουροι. ¹³² Την 10η όμως ημέρα, ο Μενέλαος φεύγει στην Κρήτη έχοντας δώσει στην Ελένη τις κατάλληλες οδηγίες για την περιποίηση του φιλοξενούμενου – υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές που δικαιολογούν την πράξη του αυτή- και ο Πάρης εκμεταλλεύεται αυτή τη συνθήκη και παίρνει το δρόμο της επιστροφής για την Τροία αρπάζοντας την Ελένη και μεγάλο μέρος από τον πλούτο του παλατιού. ¹³³ Σύμφωνα με την παραλλαγή της ιστορίας την οποία μας παραδίδει ο Απολλόδωρος στην επιτομή του (Απολ. 3.3)¹³⁴ ο Μενέλαος χρειαζόταν να

¹³⁰ Lindsay 2014, 77

¹³¹ Κατά τον West το μοτίβο της 9ήμερης φιλοξενίας είναι επικό. πρβ. ΣΤ' 176 West 2011, 89

¹³² ἐπιβάς δὲ τῆι Λακεδαιμονίαι Ἀλέξανδρος ξενίζεται παρὰ τοῖς Τυνδαρίδαις καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῆι Σπάρτῃ παρὰ Μενελάωι καὶ Ἑλένηι παρὰ τὴν εὐωχίαν δίδωσι δῶρα ὁ Ἀλέξανδρος.

Πρόκλος, Χρηστομάθεια, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ Φώτιος, Βιβλιοθήκη, 319 b16-20

Μετάφραση

Αφού επιβιάστηκε στη Σπάρτη ο Αλέξανδρος λαμβάνει φιλοξενία από τους γιούς του Τυνδάρεω, τον Μενέλαο και την Ελένη, ενώ λαμβάνει δώρα στο δείπνο.

¹³³ [...] ἐν τούτῳ δὲ Ἀφροδίτῃ συνάγει τὴν Ἑλένην τῷ Ἀλεξάνδρῳ. καὶ μετὰ τὴν μίξιν τὰ πλεῖστα κτήματα ἐνθήμενοι νυκτὸς ἀποπλέουσι. χειμῶνα δὲ αὐτοῖς ἐφίστησιν Ἥρα. καὶ προσενεχθεὶς Σιδῶνι ὁ Ἀλέξανδρος αἰρεῖ τὴν πόλιν. καὶ ἀποπλεύσας εἰς Ἴλιον γάμους τῆς Ἑλένης ἐπετέλεσεν.

Πρόκλος, Χρηστομάθεια, ὅπως παραδίδεται ἀπὸ Φώτιος, Βιβλιοθήκη, 319 b22-27

Μετάφραση

Σ' αυτό το σημείο η Αφροδίτη βάζει μαζί την Ελένη με τον Πάρη.

Και αφού συνενυρέθησαν απέπλευσαν μέσα στη νύχτα. Η Ήρα έστειλε εναντίον τους κακοκαιρία. Και αφού βρέθηκε στη Σιδώνα ο Πάρης κατέκτησε την πόλη.

Πηγαίνοντας στην Τροία παντρεύτηκε την Ελένη.

¹³⁴ Apollod. epit. 3. 3 ἐφ' ἡμέρας δὲ ἐννέα ξενισθεὶς παρὰ Μενελάωι, τῆι δεκάτῃ, πορευθέντος εἰς Κρήτην ἐκείνου κηδεῦσαι τὸν μητροπάτορα Κατρέα, πείθει τὴν Ἑλένην ἀπαγαγεῖν σὺν ἑαυτῷ.

Μετάφραση

Αφού φιλοξενήθηκε εννέα ημέρες από τον Μενέλαο, την δέκατη μέρα

παρευρεθεί στην κηδεία του πατέρα της μητέρας του, Κατρέα. Μια βασική αφορμή η οποία θα ενεργοποιούσε την αποχώρησή του. Σύμφωνα με μια άλλη παραλλαγή της ιστορίας,¹³⁵ ο Μενέλαος βρέθηκε στην Κρήτη, δεν περιγράφεται όμως ο σκοπός του ταξιδιού του. Οι οδηγίες του Μενελάου στην Ελένη φαίνονται άτοπες αν σκεφτούμε την συνέχεια. Το γεγονός πως η περίληψη του Πρόκλου τονίζει μια τόσο ασήμαντη φαινομενικά τουλάχιστον, πληροφορία ίσως δείχνει ότι τα Κύπρια έδιναν έμφαση σε αυτό το ασυνήθιστο γεγονός. Πριν συμβεί αυτό, η Αφροδίτη φρόντισε ο Πάρης και η Ελένη να κοιμηθούν μαζί. Εδώ υπάρχει επικάλυψη από την Ιλιάδα, καθώς το γεγονός αναφέρεται όπως έχουμε δει στην Τειχοσκοπία. (3.243) Η αποχώρησή τους ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, αφού η Ήρα θέλησε να εκδικηθεί τον Πάρη επειδή δεν την επέλεξε, στέλνοντας μια καταιγίδα που τους οδήγησε στη Σιδώνα, καθυστερώντας την άφιξή τους στην Τροία για 3ημέρες.¹³⁶ Κατά τον Δίκτυο ο οποίος αφηγείται το επεισόδιο της

Έχοντας πορευθεί ο Μενέλαος στην Κρήτη για να κηδεύσει τον πατέρα της μητέρας του Κατρέα Πείθει την Ελένη να φύγει μαζί του.

¹³⁵ West, 2013, 90 «Alcidamas, Od. 18, substitutes a different motive for Menelaos' departure to Crete, but

then describes things more or less in line with the Cypria»

πλεῖν αὐτῶι ἔδοξε, καὶ

ἐπιστείλας τῆι γυναικὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς [αὐτῆς] ἐπιμελεῖσθαι τῶν ξένων, ἵνα μηδενὸς ἔσοιντο ἐνδεεῖς ἕως ἂν αὐτὸς ἔλθῃ ἐκ Κρήτης, ὃ μὲν ὤχετο· Ἀλέξανδρος δὲ αὐτοῦ τὴν γυναικὰ ἐξαπατήσας, ἐκ τῶν οἴκων λαβὼν ὅσα πλεῖστα ἐδύνατο, ἀποπλέων ὤχετο.

¹³⁶ Arg. 2d

χειμῶνα δὲ αὐτοῖς ἐφίστησιν Ἥρα, καὶ προσενεχθεὶς Σιδῶνι ὁ Ἀλέξανδρος αἰρεῖ τὴν πόλιν.

Apollod. epit. 3. 4 Ἥρα δὲ αὐτοῖς ἐπιπέμπει χειμῶνα πολὺν, ὃφ' οὗ βιασθέντες προσίσχουσι Σιδῶνι. εὐλαβοῦμενος δὲ Ἀλέξανδρος μὴ διωχθῆι πολὺν διέτριψε χρόνον ἐν Φοινίκῃ καὶ Κύπρῳ

Sch. (D) Il. 6. 291, “ἤγαγε Σιδονίθην”: κλέψας γὰρ τὴν Ἑλένην ἀπὸ Λακεδαιμόνος οὐχ ἦν ἤλθεν ὁδὸν οὐδὲ τὸν κατ' εὐθεῖαν πλοῦν ἐπορεύθη, ἵνα μὴ διωχθεὶς καταληφθῆι, ἀλλ' ἔπλευσε διὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ Φοινίκης. παριὼν οὖν διὰ τῆς Σιδῶνος κάκειθεν γυναικας ἔξω τοῦ ἄστεως εὐρῶν ἔλαβε τρόπῳ ληστρικῶι. Cf. sch. A b T.

Το επεισόδιο αναφέρεται επίσης στην Ιλιάδα 6.289-92 Εδώ βέβαια εκτός από τη Σιδώνα δηλώνεται και η Αίγυπτος ως τόπος ενδιάμεσης στάσης του Πάρη. Το επεισόδιο αναφέρει επίσης ο Ηρόδοτος στις Ιστορίες του

[2.116.3] ἐπιμέμνηται δὲ αὐτοῦ ἐν Διομήδεος ἀριστηίῃ· λέγει δὲ τὰ ἔπεα ᾧδε·

ἔνθ' ἔσαν οἱ πέπλοι παμποίκιοι, ἔργα γυναικῶν

Σιδονίων, τὰς αὐτὸς Ἀλέξανδρος θεοειδῆς

ἤγαγε Σιδονίθην, ἐπιπλῶς εὐρέα πόντον [2.116.5] καὶ τάδε ἔτερα πρὸς Τηλέμαχον Μενέλεως λέγει·

Αἰγύπτῳ μ' ἔτι δεῦρο θεοὶ μεμαῶτα νέεσθαι

ἔσχον, ἐπεὶ οὐ σφιν ἔρεξα τεληέσσας ἐκατόμβας.]

[2.116.6] ἐν τούτοισι τοῖσι ἔπεσι δηλοῖ ὅτι ἠπίστατο τὴν ἐς Αἴγυπτον Ἀλεξάνδρου πλάνην· ὁμυρέει γὰρ ἡ Συρίη Αἰγύπτῳ, οἱ δὲ Φοίνικες, τῶν ἐστι ἡ Σιδῶν, ἐν τῇ

επιστροφής του Πάρη, εκείνος οδηγήθηκε στην Κύπρο και από εκεί έπλευσε με μερικά πλοία στη Σιδώνα όπου ο βασιλιάς του προσέφερε φιλοξενία και διασκέδαση, εκείνος όμως δολοφόνησε τον ξενιστή του και κατέλαβε το παλάτι. Έτσι ο Πάρης επιβεβαιώνει το ρόλο του ξειναπάτου. Ο Απολόδωρος στην Επιτομή του αναφέρει ότι η Ελένη εγκατέλειψε την Ερμιόνη σε ηλικία 9 ετών και ότι η αποχώρησή της με τον Πάρη συνέβη αργά τη νύχτα.¹³⁷ Ο Ηρόδοτος από την άλλη αλλάζει την ιστορία, αναφέροντας ότι ταξίδεψαν από τη Σπάρτη στην Τροία με ευνοϊκό άνεμο, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται και από το απόσπασμα F11 των Κυπρίων.¹³⁸ Μια συνθήκη η οποία επίσης ίσχυε στο ταξίδι του Πάρη από την Τροία στη Σπάρτη. Στη συνέχεια ο Μενέλαος πληροφορείται από την Ίριδα¹³⁹ την αγγελιαφόρο των θεών για τα γεγονότα που συνέβησαν στο παλάτι όσο εκείνος απουσίαζε. Οι Έλληνες πριν ξεκινήσουν οι εχθροπραξίες, μέσω μιας πρεσβείας η οποία είχε ως αρχηγούς το Μενέλαο και τον Οδυσσέα, ζητούν ευγενικά την επιστροφή της Ελένης. Όμως κάτι τέτοιο θα σήμαινε αυτομάτως την παράδοση μαζί της του πλούτου που τη συνόδευε, κάτι το οποίο δεν επιθυμούσαν. Στη συνέχεια, ο Μενέλαος με τη βοήθεια του αδελφού του Αγαμέμνονα καταστρώνει το σχέδιο της εκστρατείας με σκοπό να πάρει εκδίκηση για την αρπαγή της γυναίκας του. Ο Αχιλλέας επιθυμεί να συναντήσει από κοντά την Ελένη προκειμένου να διαπιστώσει και ο ίδιος την ομορφιά της. Η Θέτιδα και η Αφροδίτη κανονίζουν τη συνάντηση. Όπως ήδη έχουμε παρατηρήσει ο Αχιλλέας θα ήταν ένας από τους πιθανούς μνηστήρες της Ελένης, κάτι το οποίο δεν επιτρεπόταν λόγω της

Συρία οϊκέουσι

¹³⁷ Apollod. epit. 3. 3 ἡ δὲ ἑνναέτη Ἑρμιόνη καταλιποῦσα, ἐνθεμένη τὰ πλεῖστα τῶν χρημάτων, ἀνάγεται τῆς νυκτὸς σὺν αὐτῶι. Εἰδὼ ἀναφέρεται πάλι ὅτι ἡ Ελένη ἔφυγε νύχτα με τὸν Πάρη, δίνεται ὅμως ἡ ἐπιπρόσθετη πληροφορία ὅτι ἐγκατέλειψε τὴν κόρη τῆς, Ερμιόνη, ὅταν ἦταν 9 ετών.

¹³⁸ F 8 Sch. (D) II. 3. 443

Ἀλέξανδρος υἱὸς Πριάμου Τροίας βασιλέως, ὁ καὶ Πάρις ἐπικαλούμενος, Ἀφροδίτης ἐπιταγῆι ναυπηγήσαντος αὐτῶι ναῦς Ἄρμονίδου ἢ κατὰ τινὰς τῶν νεωτέρων Φερέκλου τοῦ τέκτονος, μετὰ Ἀφροδίτης (Αἰνείου?) ἦλθεν εἰς Λακεδαιμόνα τὴν Μενελάου πόλιν. Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ὑπάρχει ἡ συμπληρωματικὴ πληροφορία ὅτι ὁ Αἰνείας με ἐντολή τῆς Αφροδίτης συνόδευσε τὸν Πάρη στὸ ταξίδι του, ὁ ρόλος του ὅμως παραμένει σκοτεινός, ἀφοῦ δὲν γνωρίζουμε τι ακριβῶς εἶπε ἢ ἔκανε ἐκεῖ. Εἰδὼ δίνεται ἐπιπλέον ἡ πληροφορία ὅτι τὰ πλοῖα τοῦ Πάρη τὰ κατασκεύασε ὁ Φερέκλος, ἐνῶ τὸν Πάρη τὸν συντρόφευε στὸ ταξίδι του ὁ Αἰνείας ὁ γιος τῆς Αφροδίτης, ὕστερα ἀπὸ δικὴ τῆς παρέμβαση.

¹³⁹ καὶ μετὰ ταῦτα Ἴρις ἀναγγέλλει τῶι Μενελάωι τὰ γεγονότα κατὰ τὸν οἶκον. ὁ δὲ παραγενόμενος περὶ τῆς ἔπ' Ἴλιον στρατείας βουλευεταί μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ πρὸς Νέστορα παραγίνεται Μενέλαος. (35) Ἀφοῦ ἀποφασίσει ὁ Μενέλαος με τὸν Αγαμέμνονα σχετικὰ με τὴν ἐκστρατεία, πηγαίνει στὸ Νέστορα γιὰ νὰ τὸν συμβουλευτεῖ.

Νέστωρ δὲ ἐν παρεκβάσει διηγεῖται αὐτῶι ὡς Ἐπωπεὺς φθείρας τὴν Λυκούργου θυγατέρα ἔξεπορθήθη, καὶ τὰ περὶ Οἰδίπουν καὶ τὴν Ἡρακλέους μανίαν καὶ τὰ περὶ Θησέα καὶ Ἀριάδην

νεαρής του ηλικίας. Επικάλυψη όμως παρατηρούμε και στην περίπτωση της Αιθιοπίδας αφού εκεί παρουσιάζονται μαζί στη Λευκή Νήσο η Ελένη και ο Αχιλλέας, έχοντας εξασφαλίσει την αθανασία. Στο μεταξύ, η Θέτιδα ήταν αυτή που είχε φροντίσει για την αθανασία του γιου της αφού τράβηξε τα θνητά του μέλη από την πυρά. Στο απόσπασμα F10¹⁴⁰ των Κυπρίων αναφέρεται ότι η Ελένη είχε αποκτήσει άλλα 2 παιδιά. Τον Πλεισθένη από τη σχέση της με το Μενέλαο, μετά την επιστροφή της από την Τροία και τον Άγανο από τη σχέση της με τον Πάρη, κάτι το οποίο έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τον Όμηρο αφού της αποδίδει μόνο ένα παιδί.¹⁴¹ Στη συνέχεια της περίληψης του Πρόκλου, γίνεται αναφορά στους Διόσκουρους, Κάστορα (θνητό) και Πολυδεύκη (θεό) οι οποίοι μετά θάνατον λάμβαναν από το Δία εναλλάξ την αθανασία.¹⁴² Υπάρχουν εικασίες ότι τα Κύπρια αναφέρονται επίσης στο βιασμό της Ελένης από το Θησέα καθώς και στη μεταφορά της από την Αθήνα στην Αφίδα, αυτό όμως το κομμάτι δεν σώζεται. Οι Διόσκουροι κατόπιν φρόντισαν για την ασφαλή επιστροφή της Ελένης στη Σπάρτη, αιχμαλωτίζοντας την Αίθρα τη μητέρα του Θησέα, η οποία εμφανίζεται στην Τειχοσκοπία ως πιστή ακόλουθος της Ελένης. Η αναφορά στους Διόσκουρους συνδέεται υπαινικτικά με τη φιλοξενία που προσέφεραν στον Πάρη από κοινού με τον Μενέλαο στη Σπάρτη. Μάλιστα στο F12 περιγράφονται οι εκδικητικές επιδρομές των Διόσκουρων σε όλη την Αττική μέχρι να βρουν την Ελένη, παίρνοντας αυτή τη φορά εκδίκηση για την αρπαγή της από το Θησέα.¹⁴³ Οι Διόσκουροι θα αναφερθούν επίσης στο αμέσως προηγούμενο απόσπασμα των Κυπρίων, το F9, όπου παρουσιάζονται να έχουν βιάσει δύο νεαρά κορίτσια, την Ιλάειρα και τη Φοίβη. (κόρες του Λυκάονα)

¹⁴⁰ Για τα αποσπάσματα του Επικού Κύκλου Davies, 1989, 31-52

¹⁴¹F10: Λυσίμαχος (FGrH 382 F 12) και άλλοι τινές ιστοροῦσιν γενέσθαι ἐξ Ἑλένης καὶ Νικόστρατον. Ὁ δὲ τὰς Κυπριακὰς ἱστορίας συντάξας (FGrH 758 F 6) Πλεισθένην φησί, μεθ' οὗ εἰς Κύπρον ἀφῖχθαι καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα Ἀλεξάνδρῳ Ἄγανον (Schol. Eur. Andr. 898)

¹⁴²F 9 Clem. Protr. 2. 30. 5

προσίτω δὲ καὶ ὁ τὰ Κυπριακὰ ποιήματα γράψας·

Κάστωρ μὲν θνητός, θανάτου δὲ οἱ αἴσα πέπρωται,

αὐτὰρ ὃ γ' ἀθάνατος Πολυδεύκης, ὄζος Ἄρης. Κατὰ τον West οἱ στίχοι αὐτοὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀνήκουν στο ἀπόσπασμα F10, ἐπειδὴ ἐκεῖ ὑπάρχει υπαινικτικὴ ἀναφορὰ στη γέννηση καὶ τη φύση των Διόσκουρων.

¹⁴³F12: Ἑλένη ἀρπασθεῖσα ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, ἀγνοοῦσα τὸ συμβεβηκὸς μεταξὺ τοῖς ἀδελφοῖς Διοσκούροις κακόν, ὑπολαμβάνει δι' αἰσχύνης αὐτῆς μὴ πεπορευῆσθαι τούτους εἰς Ἴλιον, ἐπειδὴ προτέρως ὑπὸ Θησέως ἠρπάσθη, καθὼς προείρηται· διὰ γὰρ τὴν τότε γενομένην ἀρπαγὴν Αφίδα πόλις Ἀττικῆς πορθεῖται καὶ τιτρώσκεται Κάστωρ ὑπὸ Αφίδνου τοῦ τότε βασιλέως κατὰ τὸν δεξιὸν μηρόν. οἱ δὲ Διόσκουροι Θησέως μὴ τυχόντες λαφυραγωγούσι τὰς Ἀθήνας· ἡ ἱστορία παρὰ τοῖς Πολεμωνίοις ἢ τοῖς κυκλικῶς καὶ ἀπὸ μέρους παρὰ Ἀλκιμᾶνι τῶν λυρικῶν (fr. 21 P.) (Σ.ΑΔ Ιλ. 3.242)

Συνέπεια της πράξης τους αποτελεί ο φρικτός θάνατος του Κάστορα από τα αδέρφια τους. Ο Πολυδεύκης όμως ως θεός πήρε εκδίκηση για το θάνατο του αδελφού του. Αυτό το γεγονός εν μέρει δικαιολογεί την απουσία των Διόσκουρων από την Τειχοσκοπία, τη στιγμή που τους αναζητά η Ελένη στις επάλξεις, αφού και ο Όμηρος μας δίνει την πληροφορία ότι είχαν ήδη πεθάνει ενώ η Ελένη δεν το γνώριζε.¹⁴⁴¹⁴⁵

Επιστρέφοντας στο απόσπασμα F7, γίνεται αναφορά στη γέννηση της Ελένης από τη Νέμεση και τον Δία, ύστερα από τις πολλαπλές μεταμορφώσεις της προκειμένου να του ξεφύγει. Το επεισόδιο των πολλαπλών μεταμορφώσεων συνδέεται με το αντίστοιχο επεισόδιο Θέτιδας- Πηλέα. Τελικά μεταμορφωμένοι η Νέμεση σε χήνα και ο Δίας σε κύκνο αντίστοιχα ¹⁴⁶(ή σε αρσενική και θηλυκή χήνα σύμφωνα με άλλη εκδοχή) ενώθηκαν ερωτικά και εκκολάφθηκε το αυγό από το οποίο γεννήθηκε η Ελένη. Ο Απολλόδωρος υποστηρίζει ότι η Λήδα κοιμήθηκε μέσα σ' ένα βράδυ με τον Δία και τον Τυνδάρεω και ως αποτέλεσμα γεννήθηκαν δύο αυγά. Το πρώτο περιλάμβανε τα θεϊκά παιδιά (Ελένη- Πολυδεύκης) ενώ το δεύτερο τα θνητά (Κάστωρ, Κλυταιμνήστρα) Άλλη

¹⁴⁴ Ἐν τούτῳι δὲ Κάστωρ μετὰ Πολυδεύκουσ τὰς Ἰδα καὶ Λυγκέωσ βοῦσ ὑφαιρούμενοι ἐφωράθησαν. καὶ Κάστωρ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰδα ἀναιρεῖται, Λυγκεὺσ δὲ καὶ Ἰδασ ὑπὸ Πολυδεύκουσ· Πρόκλοσ, Χρηστομάθεια, ὅπωσ παραδίδεται ἀπὸ Φώτιοσ, Βιβλιοθήκη, 319 b28-30

¹⁴⁵F6: ἄνθρωπῳ τινὲ τούτῳ τὸ Διοσκούρω ἐπικήρω ἐγενέσθην, εἴ τῳ ἱκανὸσ πιστώσασθαι Ὅμηροσ τὸ λελεγμένον· τοὺσ δ' ἤδη κάτεχεν φυσίχοσ αἴα ἔν Λακεδαίμονι αὖθι, φίλῃ ἔν πατρίδι γαίῃ.

Προσίτω δὲ καὶ ὁ τὰ Κυπριακὰ ποιήματα γράψασ·
Κάστωρ μὲν θνητόσ, θανάτω δὲ οἱ αἴσα πέπρωται·
αὐτὰρ ὁ γ' ἄθάνατοσ Πολυδεύκησ, ὄχοσ Ἄρηοσ.

(Κλήμησ ο Αλεξανδρινόσ, Προτρεπτικὸσ, 2.30.4.sq)

¹⁴⁶πατρὶ Διὶ Κρονίῳνι· ἐτείρετο γὰρ φρένασ αἰδοῖ

καὶ νεμέσει· κατὰ γῆν δὲ καὶ ἀτρύγετον μέλαν ὕδωρ

φεῦγε, Ζεὺσ δ' ἐδίωκε, λαβεῖν δ' ἐλίλαιετο θυμῳι·

ἄλλοτε μὲν κατὰ κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσησ

ἰχθυὶ εἰδομένη {ν} πόντον πολὺν ἐξορόθουνεν,

ἄλλοτ' ἄν' Ὀκεανὸν ποταμὸν καὶ πείρατα γαίησ,

ἄλλοτ' ἄν' ἠπειρον πολυβῶλακα· γίγνετο δ' αἰεὶ

θηρί {α}', ὄσ {σ}' ἠπειρόσ <γ> αἰνὰ τρέφει, ὄφρα φύγοι νιν.
Αθήναιοσ, 8.334b-d (F 10 κατὰ τὴν ἀρίθμησὴ West)

μαρτυρία αναφέρει ότι από την ένωση Δία- Λήδας,¹⁴⁷¹⁴⁸ προέκυψε ένα αυγό στο οποίο περιλαμβάνονταν μόνο τα θεϊκά παιδιά. (Ελένη, Διόσκουροι) Στην Ελένη ο Ευριπίδης αναφέρεται μόνο στην ένωσή του Δία με τη Λήδα χωρίς περαιτέρω λεπτομέρειες. Σύμφωνα με μεταγενέστερη εκδοχή, την οποία υιοθετεί και η Σαπφώ σε ποίημά της, η Λήδα βρήκε έκθετο το αυγό της Νέμεσης και ανέλαβε να μεγαλώσει την Ελένη. Αναφορικά με τους Διόσκουρους, άλλες πηγές αναφέρουν ότι μόνο ο Πολυδεύκης ήταν γιος του Δία. Παρατηρούμε ότι στα Κύπρια ενώ το επεισόδιο της γέννησης της Ελένης θα έπρεπε κανονικά να προηγείται χρονικά από την αρπαγή της, εδώ συμβαίνει το αντίστροφο. Αυτό συμβαίνει γιατί το έπος φαίνεται ότι δεν ακολουθεί ευθύγραμμη πορεία στην παρουσίαση των γεγονότων, αλλά η δράση είναι οργανωμένη με τη μορφή αναδρομικής αφήγησης. Αυτό θα μπορούσε να μοιάζει με την *in medias res* Ομηρική αφήγηση. Στη Μικρή Ιλιάδα, αναφέρεται το επεισόδιο σύμφωνα με το οποίο ο Μενέλαος αντικρίζει γυμνά τα στήθη της Ελένης με αποτέλεσμα την πτώση του ξίφους από τα χέρια του. Στην Ιλίου Πέρσιν παρουσιάζεται ο Μενέλαος να σκοτώνει τον Δηίφοβο και να επιστρέφει με την Ελένη στη Σπάρτη. Στον Απολλόδωρο μάλιστα περιγράφεται ο ανταγωνισμός των παιδιών του Πριάμου Δηίφοβου και Έλενου προκειμένου να κατακτήσουν την Ελένη. Από τη στιγμή που προτιμήθηκε ο Δηίφοβος, λέγεται ότι ο Έλενος έφυγε στην Ίδη. Το τέλος των Κυπρίων αναφέρεται σε μια δεύτερη βουλή του Δία. Έτσι φαίνεται ότι το συγκεκριμένο έπος είναι οργανωμένο σε σχήμα κύκλου. Κανονικά όμως η δεύτερη βουλή του Δία δεν έχει θέση σ' αυτό το σημείο της αφήγησης, ίσως όμως αποτελεί συνέχεια και υλοποίηση της πρώτης βουλής του Δία. Δεν αποκλείεται βέβαια τα Κύπρια να προετοιμάζουν τον αναγνώστη για την

¹⁴⁷F8: [φη]σίν γ' ὁ τὰ Κύπρια | [γ]ράψας ὁμοιωθέ[ν] | [τ]α (sc. Δία) χηνὶ καὶ αὐτ[ὸν] | διώκειν καὶ μιγέν[τα]ς ὦϊόν τεκεῖν, | [έξ] οὔ γενέσθαι τήν | [Έλ]ένην. ὡς δὲ | [Λή]δας >έρασθεις | [έγ]ένετο κύκνος, | [Εύ] ρώπης δὲ ταῦρος

Φιλόδημος, Περὶ εὐσεβείας, (P. Herc. 1815.1 κέ.)

F 11 Philod. De pietate B 7369 Obbink

Νέμε] σὶν τ' ὁ τὰ Κύπρια γ]ράψας ὁμοιωθέ[ν] | χηνὶ καὶ αὐτ[ὸν] διώκειν, καὶ μιγέν[το]ς ὦϊόν τεκεῖν, [έξ] οὔ γενέσθαι τήν [Έλ]ένην.

Apollod. 3. 10. 7

λέγουσι δὲ ἔνιοι Νεμέσεως Ἑλένην εἶναι καὶ Διός· ταύτην γὰρ τὴν Διὸς φεύγουσαν συνουσίαν εἰς χῆνα τὴν μορφὴν μεταβαλεῖν, ὁμοιωθέντα δὲ καὶ Δία ἴτῳ κύκνωι† (del. Lurpe) συνελθεῖν· τὴν δὲ ὦϊόν ἐκ τῆς συνουσίας ἀποτεκεῖν.

¹⁴⁸ὡς Ζεὺς μητέρ' ἔπατ' εἰς ἔμην Λήδαν κύκνου μορφώματ' ὄρνιθος λαβών, ὃς δόλιον εὐνήν ἐξέπραξ' ὑπ' αἰετοῦ δίωγμα φεύγων,

αρχή της Ιλιάδας.¹⁴⁹ Αυτό που ο Burgess¹⁵⁰ υποστηρίζει, είναι ότι αυτή η εκδοχή θα οδηγούσε τα Κύπρια σε επικάλυψη με την Ιλιάδα αφού με το κλείσιμο των Κυπρίων έχουμε αποχή του Αχιλλέα από τον πόλεμο και ως συνέπεια την απώλεια πολλών Αχαιών. Τα τελευταία γεγονότα που αναφέρονται στα Κύπρια προετοιμάζουν το έδαφος για την αρχή της Ιλιάδας και την μήνιν του Αχιλλέα. Επομένως η περίληψη του Πρόκλου προκειμένου να προσαρμοστεί με τα γεγονότα που ακολουθούν στην Ιλιάδα, δεν είναι απίθανο να άλλαξε ως ένα βαθμό. Όμως αυτή η άποψη εύλογα δημιουργεί προβληματισμό αφού ο πόλεμος δεν είναι αμφίρροπος όπως ο Δίας αρχικά επιθυμούσε.

Συμπερασματικά, τα Κύπρια φαίνεται ότι σχεδόν επαναλαμβάνουν την ιστορία του Τρωϊκού πολέμου όπως τη συναντάμε στην Ιλιάδα, ενώ μαζί με τη Μικρή Ιλιάδα στοχεύουν να καλύψουν ολόκληρο τον Τρωϊκό πόλεμο. Αποτελούν λοιπόν κατά τον Αριστοτέλη¹⁵¹ δύο βασικά παραδείγματα μιας πολυεπεισοδιακής πράξης.

3.3 Μικρά Ιλιάδα

Υπάρχει ένα απόσπασμα στη Μικρά Ιλιάδα¹⁵² το οποίο κατά τον Απολλόδωρο στην Επιτομή του, συνδέει την κλοπή του Παλλαδίου από τον Οδυσσέα και τον Διομήδη, με την επίσκεψή του Οδυσσέα στην Ελένη, ενώ ήταν μεταμφιεσμένος σε ζητιάνο.¹⁵³ Σύμφωνα με την περίληψη του Πρόκλου στην Μικρά Ιλιάδα γίνεται

¹⁴⁹ Davies 1989, 48

¹⁵⁰ Burgess 2009, 136

¹⁵¹ Περί δὲ τῆς διηγηματικῆς καὶ ἐν μέτρῳ μιμητικῆς, ὅτι δεῖ τοὺς μύθους καθάπερ ἐν ταῖς τραγωδίαις συνιστάναι δραματικούς καὶ περὶ μίαν πρᾶξιν ὅλην καὶ τελείαν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ μέσα καὶ τέλος, ἢ ὡςπερ ζῶον ἐν ὅλῳ ποιῆ τὴν οἰκείαν ἡδονήν, δῆλον, καὶ μὴ ὁμοίας ἱστορίαις τὰς συνθέσεις εἶναι, ἐν αἷς ἀνάγκη οὐχὶ μιᾶς πράξεως ποιεῖσθαι δῆλωσιν ἀλλ' ἐνὸς χρόνου, ὅσα ἐν τούτῳ συνέβη περὶ ἑνα ἢ πλείους, ὧν ἕκαστον ὡς ἔτυχεν ἔχει πρὸς ἄλληλα. ὡςπερ γὰρ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἢ τ' ἐν Σαλαμῖνι ἐγένετο ναυμαχία καὶ ἢ ἐν Σικελίᾳ Καρχηδονίων μάχη οὐδὲν πρὸς τὸ αὐτὸ συντείνουσαι τέλος, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς χρόνοις ἐνίοτε γίνεται θάτερον μετὰ θάτερον, ἐξ ὧν ἐν οὐδὲν γίνεται τέλος. σχεδὸν δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ποιητῶν τοῦτο δρῶσι. διὸ ὡςπερ εἶπομεν ἤδη καὶ ταῦτη θεσπέσιος ἂν φανεῖη Ὅμηρος παρὰ τοὺς ἄλλους, τῷ μὴδὲ τὸν πόλεμον καίπερ ἔχοντα ἀρχὴν καὶ τέλος ἐπιχειρῆσαι ποιεῖν ὅλον· λίαν γὰρ ἂν μέγας καὶ οὐκ εὐσύνοπτος ἔμελλεν ἔσεσθαι ὁ μῦθος, ἢ τῷ μεγέθει μετριάζοντα καταπεπλεγμένον τῇ ποικιλίᾳ. νῦν δ' ἐν μέρος ἀπολαβὸν ἐπεισοδίοις κέχρηται αὐτῶν πολλοῖς, οἷον νεῶν καταλόγῳ καὶ ἄλλοις ἐπεισοδίοις [δῖς] διαλαμβάνει τὴν ποίησιν. οἱ δ' ἄλλοι περὶ ἑνα ποιοῦσι. (Ποιητικὴ 1459 a)

¹⁵² Arg. 4e

καὶ μετὰ ταῦτα σὺν Διομήδει τὸ Παλλάδιον ἐκκομίζει ἐκ τῆς Ἰλίου

¹⁵³ Epit. 5. 13:

Ὀδυσσεὺς δὲ μετὰ Διομήδους παραγενόμενος νύκτωρ εἰς τὴν πόλιν Διομήδην μὲν αὐτοῦ μένειν εἶα, αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἀκισάμενος καὶ πενιγρὰν στολὴν ἐνδυσάμενος ἀγνώστως εἰς τὴν πόλιν εἰσέρχεται ὡς ἐπαίτης. γνωρισθεὶς δὲ ὑπὸ Ἑλένης, δι' ἐκείνης τὸ Παλλάδιον ἐκκλέψας καὶ πολλοὺς κτείνας τῶν φυλασσόντων ἐπὶ τὰς ναῦς μετὰ Διομήδους κομίζει. (Αναφορά στην κατασκοπεία του Οδυσσέα, την αναγνώριση από την Ελένη και την επακόλουθη κλοπή του Παλλαδίου, πράξεις οι οποίες έχουν ήδη

αναφορά και στον αικισμό του σώματος του Πάρη από τον Μενέλαο. Μια ανάλογη συμπεριφορά όμως δεν θα ταίριαζε με τον ήπιο χαρακτήρα του, όπως τον έχει παρουσιάσει ο Όμηρος στην Ιλιάδα. Γι' αυτό το επεισόδιο αυτό παραλείφθηκε από το βασικό πυρήνα δράσης του έπους. Τέλος στη Μικρά Ιλιάδα ο Πρόκλος αναφέρεται σε δύο επεισόδια τα οποία συναντάμε και στην Οδύσσεια: α) μετά το θάνατο του Πάρη, η Ελένη παντρεύτηκε τον αδελφό του Δηίφοβο, γεγονός το οποίο έρχεται σε συμφωνία με την αφήγηση της Οδύσσειας. (δ. 276) β) Στην κατασκοπευτική είσοδο του Οδυσσέα στην Τροία.¹⁵⁴ Στην Ιλίου Πέρσιν ο Πρόκλος αναφέρει στην περίληψή του, ότι ο Μενέλαος αφού πρώτα σκότωσε το Δηίφοβο, οδήγησε την Ελένη στα πλοία.¹⁵⁵

3.4 ΑΙΘΙΟΠΙΑ

Έπος σχεδόν ολοκληρωτικά αφιερωμένο στις περιπέτειες του Αχιλλέα, το οποίο παρουσιάζει επικάλυψη με το τέλος της Ιλιάδας. Στην Ιλιάδα ο Αχιλλέας δεν σκοτώνεται, γίνεται όμως υπαινικτική αναφορά στο γεγονός ότι είχε τρωτό σημείο. Ο τρόπος με τον οποίο ο ήρωας συνδέεται εδώ με την Ελένη, έγκειται στο γεγονός της ηρωοποίησής τους μετά θάνατον καθώς και στην προσφορά λατρευτικών θυσιών- κάτι το οποίο αρμόζει σε θεό- όπως επίσης και με την κοινή τους παρουσία στη Λευκή Νήσο.¹⁵⁶ Όμως η απομάκρυνση του Αχιλλέα από τη μάχη μπορεί να είναι ανεξάρτητη από την παρουσία της Ελένης όπως υποστηρίζει ο Kullmann¹⁵⁷ και να συνδέουν την

περιγραφεί από την Ελένη στην Οδύσσεια βλ. σύνδεση με το προηγούμενο κεφάλαιο.)

¹⁵⁴ Όδυσσεὺς δὲ αἰκισάμενος ἑαυτὸν κατὰσκοπος εἰς Ἴλιον παραγίνεται καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὑφ' Ἑλένης περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως συντίθεται, κτείνας τέ τινας τῶν Τρώων ἐπὶ τὰς ναῦς ἀφικνεῖται· καὶ μετὰ ταῦτα σὺν Διομήδει τὸ Παλλάδιον ἐκκομίζει ἐκ τῆς Ἰλίου.

Προέλευση κειμένου: Μικρά Ιλιάς | Σημειώσεων Συναγωγή
<https://belopchi.blogspot.com/2015/11/MikraIlias.html#ixzz5POvZHffA>

¹⁵⁵ [2.118.2] ἔλθεῖν μὲν γὰρ μετὰ τὴν Ἑλένης ἀρπαγὴν ἐς τὴν Τευκρίδα γῆν Ἑλλήνων στρατιὴν πολλὴν βοηθεῦσαν Μενέλεω, ἐκβάσαν δὲ ἐς γῆν καὶ ἰδρυθεῖσαν τὴν στρατιὴν πέμπειν ἐς τὸ Ἴλιον ἀγγέλου, σὺν δὲ σφι ἰέναι καὶ αὐτὸν Μενέλεων. [2.118.3] τοὺς δ' ἐπεῖτε ἐσελθεῖν ἐς τὸ τεῖχος, ἀπαιτέειν Ἑλένην τε καὶ τὰ χρήματα τὰ οἷ οἴχετο κλέψας Ἀλέξανδρος, τῶν τε ἀδικημάτων δίκας αἰτέειν· Στην πρεσβεία του Μενέλαου στην Τροία, αναφέρεται συμπληρωματικά ο Ηρόδοτος στις Ιστορίες του.

¹⁵⁶ Ο Ορέστης είναι η μοναδική από τις σωζόμενες λογοτεχνικές πηγές η οποία αναφέρεται στην απόπειρα φόνου της Ελένης, χωρίς όμως αυτή να έχει ως συνέπεια το θάνατό της. Ο Ορέστης βέβαια αν τη σκότωνε θα κατάφερνε να απαλλαγεί προσωρινά από το βάρος της μητροκτονίας, αφού θα ἀπάλλασσε τους Έλληνες από τη γυναίκα που προκάλεσε το θάνατο χιλιάδων ανθρώπων. Τη συλλαμβάνει τραβώντας τη από τα μαλλιά και τη στιγμή που ετοιμάζεται να τη κόψει το λαιμό με το σπαθί του, εκείνη εξαφανίζεται. Εδώ υπάρχει η μοναδική υπαινικτική αναφορά στη θεϊκή της διάσταση και στην πιθανότητα αθανασίας της. Hughes, 2009, κεφ. 33

¹⁵⁷Ο Burgess 2009, 137 για τον Kullmann “ He sees the plan of Zeus in the Cypria to remove Achilles from the Greek alliance fulfilled by

Αιθιοπίδα με τα Κύπρια, όχι με την Ιλιάδα. Στην Αιθιοπίδα έχουμε απομάκρυνση του Αχιλλέα από τη μάχη, με σκοπό να εξαγνιστεί από έναν φόνο που είχε διαπράξει, μετά από προφητεία που πήρε από τη Θέτιδα, κάτι που όπως έχουμε παρατηρήσει έρχεται σε αντίθεση με την εκδοχή του Ομήρου στην Ιλιάδα, επειδή εκεί ο ήρωας έχει υποστεί ηθική ύβρη, αφού η μοιρασία των λαφύρων του πολέμου γίνεται εις βάρος του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο ΑΡΧΑΪΚΟΣ ΛΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗ^{158 159}

4.1

Στο παρόν κεφάλαιο, θα γίνει ανάλυση των ποιημάτων 8 και 283 του Αλκαίου, 282 του Ίβυκου, 16 της Σαπφώς, καθώς και της Παλινωδίας (απ 192) και 223 του Στησίχορου.

4.2

ΑΛΚΑΙΟΣ απόσπασμα 8 (κατά αρίθμηση Σκιαδά) 74 D = 42 LP. = 42 V¹⁶⁰

actions of Achilles in the Aethiopsis—Achilles temporarily departs from Troy to be purified of a murder— and Kullmann believes that he withdraws from battle after a prophecy from Thetis. ,,

¹⁵⁸βλ Blondell, 2010, 349-391

¹⁵⁹ Στα αποσπάσματα που χρησιμοποιείται η πολλαπλή αρίθμηση, ακολουθούμε το παράδειγμα του Σκιαδά. Έτσι όπου A.P= Anthologia Pallatina (Graeca), D.= Diehl, L- P. = Lobel- Page, V. = Voight

¹⁶⁰ώς λόγος κάκων ἄχος, ὦλεν', ἔργων
 Περράμωι καὶ παῖσι φίλοισ' ἔπηλθεν
ἔκ **σέθεν** πίκρον, **πύρι** **δ'** **ᾠλεσε** **Ζεῦς**
4 **Ἴλιον** ἔρανον
 οὐ τεαύταν Αἰακίδα[ς] ἄγανος
 πάντα ἐς γάμον μάκ[α]ρας καλέσσαις
 ἄγετ' **ἔκ** **Νήρηος** ἔλων [μελάθρων
8 **πάρθενον** **ἄβραν**
 ἐς δόμον Χέρρωνος· ἔλ[υ]σε δ' ἄγνας

Στο 1ο ποίημά του Αλκαίου, από τα δύο που θα εξετάσουμε, η καταστροφή της Τροίας συνδέεται με μια σειρά αλληλένδετων παραγόντων

α) τη γέννηση της Ελένης β) το γάμο Θέτιδας και Πηλέα που είχε ως αποτέλεσμα τη γέννηση του ημίθεου Αχιλλέα. Ελένη- Θέτιδα και Αχιλλέας αποτελούν έτσι τα βασικά πρόσωπα τα οποία ενεργοποιούν την αρχή του Τρωϊκού πολέμου και αποτελούν βασικά όργανα της εκτέλεσης της βουλής του Δία, όπως παρουσιάζεται στα Κύπρια. Ο ποιητής δεν αναφέρεται καθόλου στην ομορφιά της Ελένης, ούτε στην υπαιτιότητά της, παρά μόνο στη λύπη που συνδέθηκε με το όνομά της.¹⁶¹ Αξιοσημείωτο είναι ότι την ονοματίζει δύο φορές τόσο στην αρχή (στ. 1) όσο και στο τέλος του ποιήματος. (15-16) Έτσι, το ποίημα είναι οργανωμένο σε κυκλική δομή. Αν σκεφτούμε ότι τα δεινά του πολέμου στον καταληκτικό στίχο συνδέονται με το όνομα της Ελένης, εύκολα μπορούμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι η αναφορά στις άσχημες πράξεις στον 1ο στίχο συνδέονται επίσης με το όνομά της. Κατά τον Σκιαδά¹⁶² το ποίημα πρέπει να χωριστεί σε δύο τμήματα : α) την κατηγορία/ψόγο της Ελένης, αφού η Τροία καταστράφηκε εξαιτίας της (α στροφή στ.1-4) και β) ο ποιητής έπειτα περνάει στον έπαινο της Θέτιδας. (στροφές β-δ στ. 5-14) Ο χωρισμός των ενοτήτων προκύπτει από την αντίθεση η οποία χαρακτηρίζει ολόκληρο το ποίημα. Ο χαρακτήρας της Ελένης δεν παρουσιάζεται αναλυτικά, εφόσον όμως συγκρίνεται με τη Θέτιδα της οποίας ο χαρακτήρας υποστηρίζει ότι ήταν εντελώς διαφορετικός, πρέπει να φανταστούμε ότι της αποδίδονται τα ακριβώς αντίθετα από τη Θέτιδα χαρακτηριστικά. Έτσι, η Ελένη λειτουργεί ως ο αντίποδας της Θέτιδας αφού έζησε αρμονικά με τον Πηλέα. Αφού λοιπόν η Θέτιδα ήταν αβρή, παρθένα, αγνή και επομένως πιστή σύζυγος, -εφόσον δεν γίνεται λόγος για κάτι μεμπτό εναντίον της- η Ελένη, η οποία δεν ήταν σαν τη Θέτιδα, είχε ακριβώς τα αντίθετα χαρακτηριστικά (μη παρθένα, άναγνη, ερωτικά ενεργητική, άπιστη) Για τη Θέτιδα χρησιμοποιούνται τρία επίθετα, ενώ για την Ελένη κανένα. Έτσι, η πρώτη επαινείται ενώ η δεύτερη ψέγεται. Ο ρόλος της μόνο καταστροφικός θεωρείται, αφού ο ποιητής περιγράφει τις απώλειες που προκάλεσε η παρουσία της αρχικά στους Αχαιούς και κατόπιν στους Τρώες. Ξεκινά από την ιστορία της Ελένης

ζῶμα	παρθένω·	φιλό[τας	δ'	ἔθαλε
Πήλεος	καὶ	Νηρείδων		ἀρίστ[ας.
12	ἔς	δ'		ἐνίαντον
παῖδα	γέννατ'	αἰμιθέων		[φέριστον,
ὄλβιον	ξάνθαν	ἐλάτη[ρα		πῶλων·
οἷ	δ'	ἀμφ'	Ἐ λέναι	Φρύγες
16 καὶ πόλις αὔτων.				τε

¹⁶¹ Segal 1998, 68

¹⁶² Σκιαδάς 2006, 255

και τα πρόσωπα που άμεσα εμπλέκονται σε αυτή, ενώ καταλήγει στις επιδράσεις της παρουσίας της σ' ένα σύνολο ατόμων.¹⁶³ Μ' αυτό τον τρόπο προτιμά να τονίσει τις συνέπειες των πράξεων της Ελένης. Στην Ιλιάδα η όψη της Ελένης και η ομορφιά της θεωρήθηκαν άξια στοιχεία για να προκαλέσουν πόλεμο, ενώ ο Αλκαίος αντιθέτως θεωρεί ότι η ομορφιά της-αν και δεν αναφέρεται εδώ- συνδέεται με έναν κακό χαρακτήρα ο οποίος οδηγεί στην καταστροφή. Ο Αλκαίος επομένως μας θυμίζει τον Όμηρο, ακριβώς επειδή δεν περιγράφει την Ελένη. Η Θέτιδα αντίθετα παρουσιάζεται ως η πιο όμορφη από τις κόρες του Νηρέα. Στα Κύπρια όμως συναντάμε μια εντελώς διαφορετική εικόνα της Θέτιδας. Εκεί παρουσιάζεται ως αντιπαράδειγμα αφού θα εγκαταλείψει τον σύζυγό της Πηλέα και έπειτα από αρκετές μεταμορφώσεις θα επιστρέψει στη θάλασσα κοντά στον Νηρέα. Και πάλι όμως το κίνητρό της δεν είναι η απιστία όπως της Ελένης, αλλά η πατρική αφοσίωση.¹⁶⁴ Η Ελένη δεν παρουσιάζεται να γεννά παιδιά παρά μόνο λύπη, ενώ αντιθέτως η Θέτιδα απέκτησε το καλύτερο παιδί, τον ημίθεο Αχιλλέα και μάλιστα αγόρι, γεγονός το οποίο προσέφερε ιδιαίτερη αξία σε μια γυναίκα. Και οι δύο πάντως λειτουργούν κομβικά στην ιστορία του Αχιλλέα. Η Θέτιδα επειδή τον γέννησε και η Ελένη ως αφορμή του πολέμου, επειδή ενεργοποίησε το κλέος του.

4.3

Αλκαίος απ. 283¹⁶⁵ (Lobel- Page)

¹⁶³ Segal 1998, 71

¹⁶⁴ Ως προς αυτή την τοποθέτηση ο Campbell διαφωνεί Campbell 1967, 292

« She was not a modelwife to Peleus, whom she seems to have abandoned after Achilles was born; nor was she a happy mother: she grieved incessantly for her doomed son (Il. 24.104-5)

¹⁶⁵

κᾶλένας	έν	στήθ ε σιν	[έ]πτ όαισε
θῦμον	Ἄργειας,	Τροίῳ	δ' [ύ]π'
ἐκμάνεισα		ξ[εν]ναπάτα	'πι
6 ἔσπετο νᾶϊ,			π όντον
παῖδά	τ'	έν	δόμ ο ισι
κᾶνδρος	εὔστρωτογ	[λ]έχος	ὠ ς
πεῖθ'	ἔρωι	θῦμο ς	διὰ f'
10 παῖ]δα Δ[ί]ο ς τε			τᾶν
]πιε.			.μανι
κ]ασιγνήτων		πόλεας	μ[έ]λαινα
γα]ῖ'	ἔχει	Τρώων	πεδίωι
14 ἔν]νεκα κήνας,			δά[μ]εντας

Δεν γνωρίζουμε την ακριβή έκταση του ποιήματος, ούτε τι προηγήθηκε αναφορικά με τον Τρωικό πόλεμο.¹⁶⁶ Με αντιστροφή όρων σε σχέση με το προηγούμενο ποίημα του Αλκαίου, εδώ άπιστος παρουσιάζεται ο Πάρης, με την έννοια όμως ότι καταπάτησε το θεσμό της φιλοξενίας (ξ[εν]ναπάτα)¹⁶⁷. Έτσι φαίνεται ξεκάθαρα ότι ο ποιητής αποδίδει ευθύνες για την πράξη τους τόσο στον Πάρη, όσο και στην Ελένη εφόσον εκείνη δέχτηκε να τον ακολουθήσει, χωρίς να φαίνεται κάποια προσπάθειά της να του αντισταθεί. Αν όμως η Ελένη θεώρησε τον Πάρη υπερβολικά όμορφο, τότε ίσως ισχύει ότι και οι Έλληνες θεώρησαν εξίσου όμορφη την Ελένη και τον πόλεμο που έγινε για χάρη της.¹⁶⁸ Και οι δύο τους παρουσιάζονται να έχουν παρασυρθεί από τη θεϊκή μανία του Έρωτα την οποία τους ενέπνευσε η θεά Αφροδίτη. Επομένως από το ποίημα απουσιάζει και ο παράγοντας της βίας, ο οποίος σε άλλες πηγές αποτέλεσε βασικό παράγοντα απαλλαγής της Ελένης από τις κατηγορίες. (Ελένης Εγκώμιον) Εδώ όπως και στην Τειχοσκοπία, χρησιμοποιούνται ρηματικοί τύποι σε ενεργητική φωνή για να φανερωθεί η ενεργητική συμμετοχή της Ελένης στην πράξη. ([Έ]πτ[όαισε, ἔσπετο, λίποις) ενώ όπως και στην Ιλιάδα περιγράφεται να εγκαταλείπει τον οίκο και την κόρη της την Ερμιόνη η οποία εδώ δεν αναφέρεται ονομαστικά. Άλλο ένα κοινό στοιχείο με το έπος, είναι η συμμετοχή της Αφροδίτης σε αυτό το σχέδιο, κάτι όμως το οποίο δεν αναιρεί την προσωπική ευθύνη της ηρωίδας όμως παράλληλα δεν την καταδικάζει. Η μορφή του Αχιλλέα για άλλη μια φορά είναι παρούσα. Αν κάποιος είναι θύμα όμως, είναι οι Έλληνες και οι Τρώες οι οποίοι παρουσιάζονται εξαπατημένοι από την τρέλα του Πάρη και της Ελένης. Βασική ομοιότητα με το προηγούμενο ποίημα αποτελεί η απουσία αναφοράς στην ομορφιά της Ελένης ως στοιχείο για το οποίο αξίζει να μάχεται κανείς. Την θεωρεί όμως υπεύθυνη για τις πράξεις της αφού η ψυχή της (θυμός) ενεργοποιήθηκε από την παρέμβαση της Αφροδίτης. Συμπερασματικά και τα δύο ποιήματα που αποδίδονται στον Αλκαίο αποδίδουν ευθύνες στην Ελένη για την πράξη της, όμως δεν περιγράφουν την ομορφιά

πόλ]λα	δ'	ἄρματ'	έν	κονίαισι	[
ἦρι]πεν,	πό[λ]λοι	δ'	ἐλίκοπε[ς	ἄνδρες	
ἔπι]ροι	ἔστ[ει]βοντο,	φόνωι	δ'	ἔ[χαίρε	
18 δίοσ Α]χι[λλ]ευσ·					
]. . . [. . .]υς.[

¹⁶⁶ Blondell 2013, 105

¹⁶⁷ Hughes 2009, 197-198 αλλά και κεφάλαιο 18^ο όπου η Hughes συνδέει την παραβίαση της φιλοξενίας με την επακόλουθη αρπαγή (η οποία όμως κατά τη Hughes συνδέεται περισσότερο με την έννοια της άτης, όχι της βίας.)

¹⁶⁸ Blondell 2013, 116

της, κάτι που έχουμε διαπιστώσει και στα Ομηρικά έπη -πέρα από κάποιες σκόρπιες αναφορές- .

Φαίνεται επομένως ξεκάθαρα η εξοικείωση του λυρικού ποιητή με το έπος, αφού ακολουθεί τον Ομηρικό μύθο σε πολλά σημεία, χωρίς να τα παρουσιάζει παραλλαγμένα. Τα λόγια που χρησιμοποιεί για να την περιγράψει αποτυπώνουν την προσωπική απολογία της ηρωίδας στο Γ' της Ιλιάδας.

4.4 *IBYKOS 282a Page*¹⁶⁹

¹⁶⁹43 χάλκωι τρίς ἄπεφθο[ν] ἤδη

επωδ. Τρώες Δ[α]ναοί τ' ἔρό[ε]σαν
μορφὰν μάλ' εἶσκον ὅμοιον.

τοῖς μὲν πέδα κάλλεος αἰὲν

καὶ σύ, Πολύκρατες, κλέος ἄφθιτον ἐξεῖς

48 **ὦς κατ' αἰοιδᾶν καὶ ἐμὸν κλέος.** (εδώ δηλώνεται ο διπλός σκοπός του λυρικού ποιητή.)

απ. 282a Page (=S151) απ. 1 κατά Σκιαδά (3 D.= 1 (a) P.)

αντ. οἷ κ[α]ὶ Δαρδανίδα Πριάμοιο μέ-

γ' ἄσ[τ]υ περικλεές ὄλβιον ἠνάρον

Ἄργ[ο]θεν ὄρνυμένοι

4 Ζη]νὸς μεγάλοιο βουλαῖς

επωδ. ξα]νθᾶς Ἑλένας περι εἶδει

δῆ]ριν πολύυμνον ἔχ[ο]ντες

πό]λεμον κατὰ δακρ[υό]εντα,

Πέρ]γαμον δ' ἀνέ[β]α ταλαπεῖριο[ν ἄ]τα

9 χρυ]σοέθειραν δι[ι]ὰ Κύπριδα.

στρ. νῦ]ν δέ μοι οὔτε ξειναπάταν Π[άρι]ν

ἔστ'] ἐπιθύμιον οὔτε τανί[σφ]υρ[ον]

ὕμ]νῃν Κασσάνδραν

13 Πρι]άμοιό τε παίδας ἄλλου[ς]

αντ. Τρο]ίας θ' ὑψιπύλοιο ἀλώσι[μο]ν

ἄμ]αρ ἀνώνυμον· οὐδ' ἐπ[ανέρχομαι

ἦρ]ώων ἀρετὰν

Ο Ίβυκος στο ποίημα του το οποίο αποτελεί αφιέρωμα στον τύραννο της Σάμου, Πολυκράτη, αποδίδει ευθύνες για την αρχή του πολέμου στους Αχαιούς, με την ύπαρξη όμως της θεϊκής παρέμβασης, αφού παρουσιάζονται ως όργανα του σχεδίου και της βούλησης του Δία, ενώ στην καταστροφή της Τροίας συνέβαλε και η παρέμβαση της Αφροδίτης. Στους στίχους 1-2 προβάλλεται το τέλος του πολέμου, η άλωση δηλαδή της πόλης από τους Αχαιούς.¹⁷⁰ Στο στίχο 3 με την κατάληξη *θεν* περιγράφεται το σημείο αφετηρίας των Αχαιών, ενώ έχει προταθεί η συμπλήρωση της λέξης (Αργοθεν)¹⁷¹ Ο λυρικός ποιητής δηλώνει εξ αρχής ότι δεν είναι πρόθεσή του να αναφερθεί στα ήδη γνωστά γεγονότα του Τρωικού πολέμου, κάτι όμως το οποίο τελικά φαίνεται ότι δεν τηρεί. Εδώ δεν δίνεται μεγάλη έμφαση στα κίνητρα του Πάρη καθώς μόνο στην αρχή παρουσιάζεται ως (ξείναπάτας) -ομοίως με την περιγραφή του Αλκαίου- αλλά αντιθέτως συγκρίνονται ως προς την ομορφιά και τη χάρη τους Αχιλλέας και Τρωίλος. Η βουλή του Δία αποτελεί και εδώ (στ. 4) ένα σταθερά επαναλαμβανόμενο μοτίβο. Το επίθετο αυτό με το οποίο χαρακτηρίζεται επαναληπτικά ο Πάρης ίσως κρύβει μέσα του

17 ὑπ]εράφανον οὔς τε κοίλα[ι
επωδ. νᾶες] πολυγόμοφοι ἔλευσα[ν
Τροί]αι κακόν, ἥρωας ἐσθ[λοῦς·
τῶν] μὲν κρείων Ἀγαμέ[μνων
ἄ]ρχε Πλεισθ[ενί]δας βασιλ[εῦς] ἀγὸς ἀνδρῶν

22 Ἄτρεος ἐσ[θλοῦ] πάις ἐκ π[ατρό]ς·
στρ. καὶ τὰ μέ[ν ἄν] Μοῖσαι σεσοφ[ισμ]έναι
εὖ Ἐλικωνίδ[ε]ς ἐμβαίεν λόγ[ωι·
θνατὸς δ' οὐ κ[ε]ν ἀνήρ

26 διερὸ[ς] τὰ ἕκαστα εἴποι
αντ. ναῶν ὄ[σσο]ς ἀρι]θμός ἀπ' Αὐλίδος
Αἰγαῖον δ[ιὰ πό]ντον ἀπ' Ἄργεος
ἠλύθο[ν ἐς Τροία]ν

30 ἵπποτρόφο[ν. ἐν δ]ὲ φώτες
επωδ. χ]αλκάσπ[ιδες νῆ]ες Ἀχα[ι]ῶν
τ]ῶν μὲν πρ[οφ]ερέστατος α[ἰ]χμᾶι
ἴξε]ν πόδ[ας ὦ]κὺς Ἀχιλλεὺς
καὶ μέ]γας Τ[ελαμ]ώνιος ἄλκι[μος Αἴ]ας

35]. ατ[.]γυρος. Η απαρίθμηση των αρχηγών του Αχαϊκού στρατοπέδου, μας συνδέει με την αντίστοιχη απαρίθμηση και περιγραφή τους από την Ελένη στο Γ' της Ιλιάδας.

στρ. κάλλι]στος ἀπ' Ἄργεος
. Κυάνι]ππ[ο]ς ἐς Ἴλιον
.]

39]. [.].
αντ.]α χρυσεόστροφ[ος
Ἵλλις ἐγήνατο, τῶι δ' [ἄ]ρα Τρωῖλον
ὥσει χρυσὸν ὄρει-

¹⁷⁰Χατζημαυρουδὴ 2007, 41

¹⁷¹Χατζημαυρουδὴ 2007, 48

την έννοια της άτης ως ερωτικής απάτης, την οποία είχαν υποστεί ο Πάρης και η Ελένη εξαιτίας της Αφροδίτης.¹⁷² Έτσι, εδώ δηλώνεται ότι η αρπαγή της συμβαίνει ακούσια. Αναφέρεται μόνο στο ξανθό χρώμα των μαλλιών της Ελένης, το οποίο λειτουργούσε σαν δηλωτικό χαρακτηριστικό της αριστοκρατικής της καταγωγής, ενώ στο πρώτο από τα δύο αποσπάσματα του Αλκαίου που μελετήσαμε πιο πάνω, το επίθετο ξανθός αποδίδεται επίσης ως χαρακτηριστικό των αλόγων του Αχιλλέα. Ένα χαρακτηριστικό ήδη γνωστό από το έπος, καθώς παρατηρήσαμε ότι το ξανθό χρώμα των μαλλιών της Ελένης τη συνδέει άμεσα με την Αφροδίτη με τα χρυσαφένια μαλλιά. Το επίθετο είναι ομηρικό και αποδίδεται συχνότερα στον Μενέλαο. Εδώ δεν αποδίδεται άμεσα ευθύνη στην Ελένη, ούτε γίνεται αναλυτική αναφορά στην ομορφιά της¹⁷³ για χάρη της οποίας αντιμετωπίστηκε ως έπαθλο του πολέμου. Η αναφορά στην εξωτερική της εμφάνιση με τη χρήση της λέξης είδος, παραπέμπει στην ετυμολογική συγγένεια της λέξης με τη λέξη είδωλο. Η διαφορά του Ίβουκου με τον Αλκαίο έγκειται στο γεγονός ότι προτίθεται να προσδιορίσει την ομορφιά της Ελένης, κάτι το οποίο ως τώρα δεν είχε συμβεί. Ενώ ο Αλκαίος είχε κάνει διάκριση ανάμεσα στην καλή Θέτιδα και στην «κακή» Ελένη, ο Ίβουκος ενσωματώνει την ομορφιά και τον ηρωισμό στο πρόσωπο του Αχιλλέα, ως ιδανικό του καλού καγαθού άνδρα, ενώ η Ελένη ως ενσάρκωση της ομορφιάς αντιμετωπίζεται εκ νέου ως έπαθλο ηρωικής διαμάχης. Τελικά όμως ο ποιητής δεν της αποδίδει ευθύνες για την πράξη της, αλλά αντίθετα αντικαθιστά την ομορφιά της με την ανδρική γενναιότητα.

Ένα άλλο ποίημα του Ίβουκου,¹⁷⁴ έχει ως θέμα του την έριδα του Δηίφοβου και του Ιδομενέα εξαιτίας του έρωτά τους για την Ελένη. Εξάλλου ο έρωτας οδηγεί στην έριδα και μάλιστα την εντεινεί. Ο Ιδομενέας παρουσιάζεται να επιθυμεί την Ελένη ακόμα και όταν τα μαλλιά της έχουν γίνει γκριζα.¹⁷⁵ Είναι γνωστό από την Οδύσσεια, ότι η Ελένη μετά το θάνατο του Πάρη παντρεύτηκε τον αδελφό του, Δηίφοβο. Μ'αυτόν τον τρόπο εξακολουθούσε να παραμένει εντός του Τρωικού οίκου. Από εκείνον μάλιστα συνοδεύεται την ώρα του τεχνάσματος της φωνομιμίας (δ. 271-289)¹⁷⁶ Η σχέση της όμως με τον Δηίφοβο, έρχεται σε αντίθεση με τη μετάνοιά της στο δ 259-262¹⁷⁷ Επίσης στην Οδύσσεια, ο Οδυσσεάς μαζί με το Μενέλαο, εισβάλλουν στον οίκο του Δηίφοβου

¹⁷²Χατζημαυρουδή 2007, 49

¹⁷³ Blondell 2013, 104

¹⁷⁴Βλ. Χατζημαυρουδή 2005, 140

¹⁷⁵ Maguire 2009, 69

¹⁷⁶Ιδιαίτερα ο χαρακτηριστικός στίχος δ 276 καί τοι Δηίφοβος θεοείκελος ἔσπετ' ἰούση.

¹⁷⁷Το χωρίο έχει παρατεθεί στο κεφάλαιο της Οδύσσειας, βλ και Χατζημαυρουδή 2005, 141

αναζητώντας την Ελένη (θ 517 κε)¹⁷⁸ Η σχέση Ελένης-Δηίφοβου παραδίδεται και σε ένα απόσπασμα της Μικράς Ιλιάδας, το οποίο τοποθετείται χρονικά μια ημέρα μετά το θάνατο του Πάρη,¹⁷⁹ καθώς και στην Ιλίου Πέρσιν όπου η Ελένη παρουσιάζεται να είναι ζευγάρι με τον Δηίφοβο.

Στον Ίβυκο αποδίδεται επίσης ένα ποίημα το οποίο έχει ως θέμα το λιθοβολισμό της Ελένης,¹⁸⁰ γεγονός το οποίο δεν συμβαίνει τελικά, αφού σύμφωνα με μεταγενέστερη παράδοση, βλέποντας ο Μενέλαος γυμνά τα στήθη της Ελένης, του έπεσε το ξίφος από τα χέρια, ενώ εκείνη είχε βρει καταφύγιο στο βωμό της Αφροδίτης. Το στήθος της μάλιστα λειτουργούσε ως σύμβολο γονιμότητας και ερωτικής έλξης κάτι το οποίο μας οδηγεί στην παραδοχή της θεϊκής της διάστασης. Το μικρό στήθος γεννούσε συνήθως την ερωτική επιθυμία, ενώ το μεγάλο συνδεόταν με ζωώδη ένστικτα. Είναι πιθανό να αντιμετωπίστηκε αρχικά ως θεά και κατόπιν να θεωρήθηκε ανθρωπόμορφη βασίλισσα της Σπάρτης.¹⁸¹ Ο Ίβυκος έχει γράψει επίσης ένα ποίημα που έχει ως θέμα τη διαμάχη Δηίφοβου και Ιδομενέα μετά το θάνατο του Πάρη. Η Hughes¹⁸² θέτει ένα βασικό ερώτημα πάνω στο οποίο στηρίζεται, προσπαθώντας να δικαιολογήσει την πράξη του Μενέλαου. Μήπως ενισχύθηκε η παλιά του αγάπη μόλις αντίκρυσσε την Ελένη; Το πιο πιθανό όπως αναφέρει είναι ότι φοβήθηκε πως θα έχανε την αθανασία, την αιώνια ζωή στα Ηλύσια πεδία που του είχε υποσχεθεί ο Δίας, αφού θα του στερούσε το μοναδικό θνητό παιδί του. Βασικό πρόβλημα που μένει να αντιμετωπιστεί είναι ο τρόπος με τον οποίο ξεπεράστηκε το ηθικό παράπτωμα της μοιχείας.

¹⁷⁸ αὐτὰρ Ὀδυσσῆα προτὶ δώματα

Δηϊφόβοιο
βήμεναι, ἦ ὅτ' Ἄρηα σὺν ἀντιθέῳ
Μενελάῳ.

κεῖθι δὴ αἰνότατον πόλεμον φάτο (θ 517-519)

¹⁷⁹μετὰ δὲ ταῦτα Δηϊφοβος Ἑλένην γαμεῖ. (ο στίχος προέρχεται από τη Χρηστομάθεια του Πρόκλου.)
βλ και West The making of the Iliad (στην ενότητα The Little Iliad, Day Six) West, (2005), 188 " Nitzsch (1831), 53, argues that the death of Paris would have raised hopes of an immediate restitution of Helen to Menelaos and an end to the war;

¹⁸⁰ Lindsay 2014, 118 : Χατζημυρουδῆ 144-157

¹⁸¹ Maguire 2009, 55

¹⁸²Κεφάλαιο 32ο Hughes

Η Ελένη αποτέλεσε πρότυπο και για τη Σαπφώ η οποία ασχολήθηκε στην ποίησή της με τα θέματα του έρωτα, της ομορφιάς και της σωματικής έλξης.¹⁸⁵ Το 16ο απόσπασμά είναι ελλειπτικό και έχουν γίνει προσπάθειες αποκατάστασης. Επειδή παρουσιάζει δομική ομοιότητα με το απ. 283 του Αλκαίου, αρκετοί μελετητές θεώρησαν ότι αποτελεί απάντηση στο συγκεκριμένο ποίημα. Ο χαρακτήρας του ποιήματος φαίνεται να είναι αμιγώς φιλοσοφικός αφού το ερώτημα τι είναι όμορφο μένει ανοιχτό προς συζήτηση μέχρι το τέλος του ποιήματος. Η Σαπφώ παρουσιάζει μόνο κάποιες όψεις της ομορφιάς οι οποίες προσδιορίζονται υποκειμενικά, από κάτι το ειδικό και καταλήγει στην γενική και αρκετά αόριστη θέση ότι όμορφο είναι αυτό που ο καθένας μας επιθυμεί και αγαπά. (επαγωγικός συλλογισμός) Για τη Σαπφώ όμως η Ελένη λειτουργεί ως σύμβολο απόλυτης ομορφιάς. Αυτό τουλάχιστον υπονοεί με την αρχική της δήλωση.¹⁸⁶ Το όμορφο προσδιορίζεται κυρίως με βάση σωματικά-υλικά κριτήρια ενώ μόνο στην περίπτωση της Ελένης η ομορφιά προσδιορίζεται με ηθικούς όρους. Όλοι οι άνθρωποι διαμορφώνουν μια συγκεκριμένη αντίληψη για την ομορφιά μέσω του έρωτα

¹⁸³ οἴ μὲν ἰππήων στρότον, οἴ δὲ πέσδων,
οἴ δὲ νάων φαῖσ' ἐπ[ι] γᾶν μέλαι[ν]αν
ἔ]μμεναι κάλλιστον, ἔγω δὲ κῆν' ὄτ-
4 τω τις ἔραται

πά]γγυ δ' εὔμαρες σύνετον πόησαι
π]άντι τ[ο]ῦτ', ἅ γὰρ πόλυ περσκέθοισα
κάλλος [ἀνθ]ρώπων Ἐλένα [τὸ]ν ἄνδρα

8 τὸν [πανάρ]ιστον

καλλ[ίποι]σ' ἔβα 'ς Τροῖαν πλέοι[σα]
κωῦδ[ε] πα[ῖ]δος οὐδὲ φίλων το[κ]ήων
πά[μ]παν] ἔμνάσθη, ἀλλὰ παράγαγ' αὐταν
12 []σαν

[]αμπτον γὰρ [
[]...κούφως τ[]ση[.]ν
..]με νῦν Ἀνακτορί[ας] ὀ]νέμναι-
16 σ' οὐ] παρειόσας,

τᾶ]ς κε βολλοίμαν ἔρατόν τε βᾶμα
κᾶμάρυγμα λάμπρον ἴδην προσώπω
ἦ τὰ Λύδων ἄρματα καὶ πανόπλοισ
20 πεσδομ]άχεντας.

¹⁸⁴ Για Σαπφώ και Αλκαίο. Lindsay 2014, 114-117

¹⁸⁵ Hughes 2009, 208

¹⁸⁶ Blondell 2013, 113

και της επιθυμίας. Η επιθυμία αυτή μάλιστα πολλές φορές ξεπερνά σε δύναμη και την ίδια την ομορφιά. Το κάλλιστον (Ελένη, Ανακτορία, πολεμικός εξοπλισμός) δεν είναι κατι υπερβολικά όμορφο, ούτε φαίνεται ότι εδώ προσδιορίζεται βάσει κάποιας συγκεκριμένης αξίας ή τιμής. Το ποίημα θα πρέπει να χωριστεί σε δύο μικρότερες ενότητες, καθώς το πρώτο μισό του είναι αφιερωμένο στην Ελένη, ενώ το 2ο μισό στην Ανακτορία. Είναι δομημένο σε αντιθέσεις α) αγάπη-πόλεμος β) άνδρες -γυναίκες γ) παρελθόν -παρόν. Στους πρώτους στίχους ο ποιητής αναφέρει ότι ενώ για κάποιους έχει μεγαλύτερη σημασία ο πόλεμος και ό,τι τον συνοδεύει (ιππικό, πλοία) για τη Σαπφώ έχει ιδιαίτερη αξία αυτό το οποίο ο καθένας αγαπά. Η διαφορά που εντοπίζουμε στη Σαπφώ σε σύγκριση με πιο κλασικές γραμματολογικές πηγές (δράμα, έπος) είναι ότι εξετάζει την ιστορία της Ελένης από την αντίθετή της πλευρά. Ο Πάρης αντιμετωπίζεται από την ποιήτρια ως θύμα της Ελένης η οποία έχει ήδη σύζυγο, αλλά τον διαλέγει επειδή είναι νεότερος και ομορφότερος. Η αντιστροφή του ρόλου του ίσως δικαιολογεί τη διατήρηση της ανωνυμίας του στο ποίημα. Αυτό όμως που καταλαβαίνουμε είναι ότι εφόσον η Ελένη αποτελεί πρότυπο ομορφιάς, είναι φυσικό ότι ο πόλεμος ο οποίος θα συνδεόταν μαζί της θα κρινόταν απολύτως δικαιολογημένος και επιθυμητός. Η Ελένη παρουσιάζεται να έχει διπλό ρόλο ως υποκείμενο το οποίο γεννά την επιθυμία αλλά και ως επιθυμητό ερωτικό αντικείμενο. Αυτό γίνεται φανερό από τη χρήση ρηματικών τύπων σε ενεργητική φωνή, χρόνου αορίστου ή ιστορικού ενεστώτα, γεγονός που φανερώνει ότι οι πράξεις της ολοκληρώθηκαν σε μια δεδομένη χρονική στιγμή στο παρελθόν. Η Σαπφώ επομένως αντιμετωπίζει την Ελένη ως υποκείμενο, ως πρόσωπο που δρα και του οποίου η δράση είναι καταλυτική για την ανθρωπότητα, συμφωνώντας με την εικόνα που της δίνει ο Όμηρος στην Ιλιάδα. Εκεί βέβαια παρουσιάζεται ως θύμα της Αφροδίτης και του Πάρη, ενώ αντίθετα στη Σαπφώ δεν υπάρχει άμεση αναφορά στη θεϊκή παρέμβαση. Έχουμε τονίσει όμως ότι ακόμα και στην περίπτωση θεϊκής παρέμβασης, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το κομμάτι της προσωπικής της ευθύνης. Παραμένοντας πιστή στον Μενέλαο προσδοκούσε να επιστρέψει και να την απαλλάξει από τη συμφορά. Αν η Ελένη διατηρεί σταθερό ένα στοιχείο από το έπος, αυτό είναι το γεγονός ότι αντιμετωπίζεται ως αρχέτυπο ομορφιάς. Αν για οποιοδήποτε λόγο έθετε κανείς υπό αμφισβήτηση το ζήτημα της ομορφιάς της, τότε απλούστατα θα κατέρρεε το σύστημα μιας αντίληψης η οποία για αιώνες θεωρήθηκε δεδομένη. Η ποιήτρια φαίνεται ότι ταυτίζεται με το παράδειγμα της Ελένης, αφού η ηρωίδα γι' ακόμα μια φορά έχοντας παρασυρθεί από τη θεϊκή βούληση της Αφροδίτης, εγκατέλειψε σύζυγο και παιδί για να ακολουθήσει τον Πάρη για την

ομορφιά του οποίου δεν γίνεται λόγος αλλά λειτουργεί συνειρμικά ως πιθανή αιτία η οποία θα δικαιολογούσε την πράξη της. Ο Αλκαίος ανέφερε ότι η Ελένη ακολούθησε τον Πάρη στα πλοία, ενώ η Σαπφώ ότι απλά πήγε στα πλοία θέλοντας να δώσει χαρακτήρα υποκειμενικής δράσης στην πράξη της. Όμως η έμφαση δίνεται όχι στον νέο παραβατικό σύζυγο, παρά μόνο στον παλιό εγκαταλελειμμένο σύζυγο. Τα πρόσωπα που άφησε πίσω παρουσιάζουν μια στατικότητα, σε αντίθεση με την ίδια η οποία κινείται και φεύγει μακριά. Η ηρωίδα καταλύει τους δεσμούς του γάμου και της συγγένειας οι οποίοι υπό άλλες συνθήκες θα έπρεπε να την ικανοποιούν.¹⁸⁷ Αυτό σημαίνει ότι κάποια τρέλα την οδήγησε στην πράξη της αυτή, προερχόμενη από έναν εξωτερικό παράγοντα. Φανταζόμαστε όμως ότι εφόσον έφυγε μαζί του (χρήση εκ νέου ενεργητικών ρημάτων) τον Πάρη επιθυμούσε πραγματικά. Η απουσία της Ανακτορίας είναι τόσο έντονη για τη Σαπφώ, η οποία μέσω της μνήμης την κάνει να φαίνεται παρούσα. Με τον έπαινο που της αφιερώνει στο δεύτερο μισό του ποιήματος επιθυμεί να δηλώσει ότι η επιλογή της αυτή ξεπερνά τα όρια της προσωπικής προτίμησης. Μ' αυτόν ακριβώς τον τρόπο, την έννοια της μνήμης, η ποιήτρια συνδέει παρελθόν και παρόν. Κατ' αντίστοιχο τρόπο η Σαπφώ παρουσιάζεται εγκαταλελειμμένη από την Ανακτορία, η οποία έφυγε από τον κύκλο της ποιήτριας χάρη στον έρωτά της για έναν άνδρα. Έτσι εκείνη εκφράζει την σφοδρή επιθυμία της να ξαναδεί την ποθητή Ανακτορία, ενώ περιγράφει σημεία της εξωτερικής της εμφάνισης τα οποία την καθιστούν όμορφη και ποθητή, δίνοντας έμφαση στο περπάτημά της και την όψη του προσώπου της, ενώ αντίθετα δεν αναφέρεται καθόλου στο κομμάτι της ομορφιάς της Ελένης θεωρώντας την ως κάτι δεδομένο αφού όπως τονίζει ξεπερνά στην ομορφιά όλους τους ανθρώπους. (στ. 6-7) Το γεγονός ότι χρησιμοποιεί την Ελένη ως παράδειγμα απόλυτης ομορφιάς, σημαίνει ότι ταυτίζεται μαζί της, ενώ αντίθετα ο Αλκαίος είναι πιο απόμακρος απέναντι στο συγκεκριμένο μυθικό παράδειγμα αφού δεν το χρησιμοποιεί για λόγους ομορφιάς. Τα στοιχεία της εξωτερικής εμφάνισης της Ανακτορίας έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ποιήτρια, ενώ για άλλους όσα έχουν περιγραφεί στους πρώτους στίχους. (όπλα, ιππικό) Για άλλη μια φορά επισημαίνεται ότι η Ελένη (κάλλος στ.7) λειτουργεί ως αρχέτυπο αφού ξεπερνά σε ομορφιά όλους τους θνητούς.¹⁸⁸ Όμως στην περίπτωση της Ελένης η ομορφιά του Πάρη είναι αυτή που την παρέσυρε, επομένως ξεπέρασε κατά πολύ τη δική της. Η αρχική δήλωση της Σαπφώς ότι η ομορφιά είναι υποκειμενική, ασφαλώς δεν ισχύει στην περίπτωση της Ελένης

¹⁸⁷ Σύμφωνα με τον Segal, η Ελένη μοιάζει σ' αυτό το σημείο σαν να μη θυμάται τίποτα, αντιστρέφοντας την εικόνα που μας δίνει ο Όμηρος στην Ιλιάδα. (πρβ. Γ' 172-176)

¹⁸⁸ Campbell 1967, 258- 260

αφού η ομορφιά της θεωρείται αξεπέραστη απ' όλους τους ανθρώπους άρα είναι ομορφιά προσδιορισμένη με αντικειμενικά κριτήρια. Ισχύει μόνο στην περίπτωση της Ανακτορίας, εφόσον ορίζεται με κριτήρια προσωπικής προτίμησης αφού παρουσιάζεται επιθυμητή μόνο από τη Σαπφώ και από τον άνδρα ο οποίος τελικά την κατέκτησε. Η σύγκριση της Ανακτορίας με την Ελένη εξυψώνει την ομορφιά της κοπέλας, ενώ αντίθετα μια συνηθισμένη γυναίκα θα μειονεκτούσε αν συγκρινόταν μαζί της. Είναι λογικό ότι μόνο η Σαπφώ ως γυναίκα θα μπορούσε να ταυτιστεί με την Ελένη και όχι ο Αλκαίος ή οποιοσδήποτε άλλος λυρικός ποιητής. Η Σαπφώ ως εγκαταλελειμμένο αντικείμενο ταυτίζεται με το Μενέλαο, ενώ η Ανακτορία με την Ελένη. Η ποιήτρια φαίνεται ότι παθητικά αποδέχεται τη θέση της, χωρίς να καταβάλει καμιά προσπάθεια – όπως η Ελένη- έτσι ώστε να ακολουθήσει το αντικείμενο του πόθου της. Φαίνεται ότι κινούμαστε σε δύο χρονικά επίπεδα α) παρελθόν (Ελένη) και β) παρόν καθώς δίνεται έμφαση στην ψυχολογική κατάσταση που βρίσκεται η ποιήτρια εξαιτίας της απώλειας ενός αγαπημένου και ποθητού προσώπου (Ανακτορία) Λεπτομέρειες για τον Τρωϊκό πόλεμο δεν αναφέρονται, όμως και ο ένας στίχος του ποιήματος είναι αρκετός για να συνδέσουμε την ομορφιά της Ελένης με όσα ακολούθησαν χρονικά. Ο έπαινος των άλλων ανθρώπων προς την Ελένη είναι μαζικός, συλλογικός, ενώ ιδιαίτερη αξία για τη Σαπφώ έχει ο ατομικός της έπαινος προς την Ανακτορία, η οποία αντιπροσωπεύει μια πιθανή υποκειμενική έκφανση της ομορφιάς. Επομένως, ο ορισμός της ομορφιάς δεν είναι δυνατόν να είναι καθολικός, αφού όμορφο είναι αυτό που ο καθένας μας επιθυμεί σύμφωνα με την αρχή του ποιήματος. Πάντως, τόσο η Ελένη όσο και η Ανακτορία αντιμετωπίζονται ως μορφές του παρελθόντος οι οποίες λειτουργούν ως κίνητρο βοηθητικό στη σύνθεση του ποιήματος από τη Σαπφώ.

Και στην περίπτωση της Σαπφώς η Ελένη παραμένει σταθερή στο επικό της μοντέλο, ως το αρχέτυπο της ιδανικής ομορφιάς. Αλλά και στο 1ο απόσπασμα της Σαπφώς (κατά την αρίθμηση Lobel- Page) η ποιήτρια επικαλείται τη θεά Αφροδίτη να την απαλλάξει από το πάθος του έρωτα που έχει καταβάλει την ψυχή της, ενώ συγκρίνει τον εαυτό της με την Ελένη αφού και η ηρωίδα είχε εξαπατηθεί από τη θεά (Ιλ. 399-412).

Το θέμα της Ελένης αναφέρεται σε δύο ποιήματα του Στησίχορου α) στην παλινωδία απ. 192 και β) σ' ένα ποίημα το οποίο συνδέει την Ελένη με πολλούς συντρόφους (απ. 223)

Αναφορικά με την παλινωδία, υπάρχει μια μυθική παράδοση σύμφωνα με την οποία ο Στησίχορος καταδίκασε φανερά την Ελένη ότι ακολούθησε τον Πάρη στην Τροία. Το πρώτο καταδικαστικό ποίημά του με τίτλο “Ελένη” δεν σώζεται. Ο ποιητής όμως τιμωρήθηκε με τύφλωση από την θεοποιημένη ηρωίδα και ως εκ τούτου έπρεπε να γράψει ένα νέο ποίημα προκειμένου να ανακτήσει την όρασή του και να αποκαταστήσει τη φήμη της. Ο Σκιαδάς βέβαια θεωρεί ότι η τύφλωση ήταν επιπόηση του ίδιου του ποιητή, προκειμένου να δικαιολογήσει τη σύνθεση της Παλινωδίας, ή ακόμα ότι είδε σε όνειρο τη μορφή της Ελένης, ή κάποια Μούσα η οποία τον προέτρπε να γράψει την Παλινωδία.¹⁹¹ Κατά τον Backes η τύφλωση του ποιητή ήταν η τιμωρία του, επειδή μίλησε άσχημα για την Ελένη¹⁹².

Το πρώτο ποίημα του Στησίχορου έχει δυστυχώς χαθεί, ενώ από την Παλινωδία σώζονται μόνο τρεις στίχοι πιθανότατα από τη μέση του ποιήματος, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να γνωρίζουμε τι προηγήθηκε και τι ακολούθησε στην αρχή και στο τέλος του ποιήματος. Είναι φανερό όμως ότι είναι ο πρώτος από τους λυρικούς ποιητές που μας εισάγει στην ιδέα του ειδώλου, αφού αρνείται ότι η Ελένη πήγε στην Τροία. Έτσι λειτουργεί ως πρότυπο για τη μεταγενέστερη Ευριπίδεια εκδοχή αντικρούοντας την Ομηρική εκδοχή. Πάντως η εκδοχή του ειδώλου ανάγεται για πρώτη φορά στον Ησίοδο.¹⁹³ Η μορφή της επιχειρηματολογίας που χτίζει ο Στησίχορος θα μπορούσαμε

¹⁸⁹ 4. Σκιαδάς (11 D. = 15 P. =7 Ελ. Παλιν. 5)

οὐκ ἔστ' ἔτυμος λόγος οὗτος,
οὐδ' ἔβας ἐν νηυσὶν εὐσέλμοις,
οὐδ' ἔκεο Πέργαμα Τροίας

¹⁹⁰ Για τον Στησίχορο βλ. και Lindsay 2014, 122-129 (κεφάλαιο 5^ο) καθώς και Hughes 2009, 232-233

¹⁹¹ Σκιαδάς 2006, 300

¹⁹² Backes 1992, 74

¹⁹³ πρώτος Ἡσίοδος περὶ τῆς Ἑλένης τὸ εἶδωλον παρήγαγε ο στίχος προέρχεται ἀπὸ τὰ σχόλια στὸν Λυκόφωνα, ἀλλὰ θεωρεῖται ἀμφίβολος καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ συγγείη τὸν Ἡσίοδο με τὸν Στησίχορο. βλ. B. Sammons History and Hyponoia: Herodotus and early Literary Criticism p. 55 footnote 6

να ισχυριστούμε ότι ως ένα βαθμό συμπίπτει με το πιθανό κατηγορητήριο της Ελένης, το οποίο όμως το παρουσιάζει με) με τη χρήση της τριπλής άρνησης.¹⁹⁴ Θεωρώ λοιπόν πιθανό, ότι ο Στησίχορος έγραψε δύο “ Παλινωδίες”, όχι όμως με το ίδιο θέμα (Ελένη). Μ’ αυτή την άποψη συμφωνεί και ο Campbell¹⁹⁵ Έτσι, σε μια δεύτερη “ Παλινωδία” αντιτίθεται στην επική παράδοση ανασκευάζοντας τον μύθο, όπως έκανε και με τον μύθο της Ελένης. «Ποιό ήταν το θέμα της δεύτερης “Παλινωδίας” βέβαια δεν μπορούμε – με τα δεδομένα που έχουμε – να πούμε.»¹⁹⁶ Αντίθετα, η δεύτερη Παλινωδία κατά τον Campbell, ασκεί κριτική στον Ησίοδο αλλά δεν σχετίζεται με το θέμα μας, καθώς ο ποιητής ήταν ο πρώτος που υποστήριξε την εκδοχή του ειδώλου.

Η παλινωδία μνημονεύεται επίσης από τον Πλάτωνα στον Φαίδρο ¹⁹⁷ όπου ο φιλόσοφος χρησιμοποιεί τον λυρικό ποιητή ως εύστοχο παράδειγμα ανθρώπου ο οποίος παρερμήνευσε τη μυθική παράδοση κάτι για το οποίο τιμωρήθηκε και στη συνέχεια έπρεπε να εξαγιστεί. Αναφορά στο Στησίχορο συναντάμε επίσης από τον Πλάτωνα στην Πολιτεία. (586c) ¹⁹⁸ Έτσι με την Παλινωδία ο Στησίχορος υιοθετεί την εκδοχή του ειδώλου ενώ είναι ο πρώτος λυρικός ποιητής ο οποίος απαλλάσσει εξ’ ολοκλήρου την Ελένη από τις κατηγορίες. Ακυρώνει μ’ αυτό τον τρόπο το ζήτημα της προσωπικής της ευθύνης. Αυτό που δεν αναφέρει καθόλου είναι ο τόπος στον οποίο λέγεται ότι βρέθηκε πραγματικά η Ελένη, αλλά και το αν τελικά κατάφερε να διαφυλάξει τη φήμη της. Έτσι δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι βρέθηκε στην Αίγυπτο ή οπουδήποτε αλλού επειδή είναι λογικό το ποίημα να παρουσιάζει κενά λόγω της αποσπασματικής του μορφής. Όπως αναφέρει ο Campbell¹⁹⁹ πιθανότατα υπήρχαν δύο Παλινωδίες, η πρώτη αναφέρεται στον Όμηρο και στο θέμα της Ελένης και επισημαίνει το σφάλμα του

¹⁹⁴ Σκιαδάς 2006, 298

¹⁹⁵ Campbell 1967, 258-259

¹⁹⁶ Σκιαδάς 2006, 302. Ως προς αυτό ο Bowra πιστεύει ότι και η δεύτερη Παλινωδία η οποία ήταν αφιερωμένη στον Ησίοδο ήταν επίσης σχετική με το θέμα μας. Campbell 1967, 259 «C. M. Bowra, 'The Two Palinode of Stesichorus', C.R. n.s. 13 (1963), 245 ff, suggests that in the second Palinode Stesichorus blamed Hesiod for the story that Helen, τρίγαμος at 223-4, had an early affair with Theseus and was mother by him of Iphigeneia» .

¹⁹⁷ ἔστιν δὲ τοῖς ἀμαρτάνουσι περὶ μυθολογίαν καθαρὸς ἀρχαῖος, ὃν Ὅμηρος μὲν οὐκ ἤσθετο, Στησίχορος δὲ. τῶν γὰρ ὁμμάτων στερηθεὶς διὰ τὴν Ἑλένης κακῆγορίαν οὐκ ἠγνόησεν ὡσπερ Ὅμηρος, ἀλλ’ ἄτε μουσικὸς ὧν ἔγνω τὴν αἰτίαν, καὶ ποιεῖ εὐθύς—

“οὐκ ἔστι ἔτυμος λόγος οὗτος,
οὐδ’ ἔβας ἐν νηυσὶν εὐσέλμοις.”

¹⁹⁸ ὡσπερ τὸ τῆς Ἑλένης εἶδωλον ὑπὸ τῶν ἐν Τροίᾳ Στησίχορός φησι γενέσθαι περιμάχητον ἀγνοία τοῦ ἀληθοῦς;

¹⁹⁹ Campbell 1967, 258-259

επικού ποιητή καθώς τοποθέτησε την ίδια την Ελένη στον πόλεμο και όχι το είδωλό της.²⁰⁰ Αλλά και ο Σκιαδάς²⁰¹ βασιζόμενος στη μαρτυρία του Πλάτωνα στο Φαίδρο, υποστηρίζει ότι «ο Στησίχορος θα πρέπει να έγραψε μια “ Ελένης κατηγορία” και μια Παλινωδία.» Τη μαρτυρία αυτή παραθέτει ως συμπληρωματική της θεωρίας του ειδώλου και ο Marshall²⁰² Πάντως, σίγουρα ο λυρικός ποιητής ασκεί κριτική στον Όμηρο, αφού η ομηρική είναι η προγενέστερη εκδοχή. Στα έργα και Ημέραι ο Ησίοδος αναφέρεται ειδικότερα στο τέταρτο ηρωικό γένος των ανθρώπων και υπογραμμίζει την βουλή του Δία ως τη βασική αιτία πρόκλησης τόσο του Θηβαϊκού όσο και του Τρωϊκού πολέμου, ενώ η θέση της Ελένης λειτούργησε ως αφορμή, όχι ως πραγματική αιτία για τον πόλεμο. Ο Στησίχορος είχε επίσης γράψει ένα ποίημα με θέμα το λιθοβολισμό της Ελένης, το οποίο βέβαια δεν σώζεται.²⁰³ Στο απόσπασμα 223²⁰⁴ ο Στησίχορος

²⁰⁰Ησίοδος Έργα και Ημέραι Αυτάρ επει και τούτο γένος κατά γαία κάλυπεν,
αύτις ότ' άλλο τέταρτον επί χθονί πουλυβοτέρη

Ζευς Κρονίδης ποίησε, δικαιοτέρον και άρειον,

ανδρών ηρώων θεϊον γένος, οι καλέονται

ημίθεοι, προτέρη γενεή κατ' απείρονα γαίαν.

Και τους μεν πόλεμός τε κακός και φύλοπις αινή

τους μεν υφ' επταπύλω **Θήβη** Καδμηίδι γαίη,

ώλεσε μαρναμένους μήλων ένεκ' Οιδιπόδαο,

τους δε και εν νήεσσιν υπέρ μέγα λαϊτμα θαλάσσης

ες Τροίην αγαγών Ελένης ένεκ' ηυκόμοιο.

Ένθ' ή τοι τους μεν θανάτου βίοτον και ήθε' απάσσα

Ζευς Κρονίδης κατένασσε πατήρ ες πέρατα γαίης.

Και τοι μεν ναίουσιν ακηδέα θυμόν έχοντες

εν μακάρων νήσοισι παρ' Ωκεανόν βαθυδίνην,

όλβιοι ήρωες, πάσιν μελιηδέα καρπόν

τρεις έτεος θάλλοντα φέρει ζειδωρα άρουρα. (το αρχικό σχέδιο του Δία ήταν η πρόκληση διπλού πολέμου, του Θηβαϊκού και του Τρωϊκού κάτι το οποίο επιβεβαιώνει εδώ ο Ησίοδος με την ανάδειξη του ηρωϊκού γένους των ανθρώπων.)

²⁰¹Σκιαδάς 2006, 298

²⁰² Marshall 2014, 57

²⁰³Backes, 1992, 70 : Hughes, 2009, 312

²⁰⁴ απ. 9. Σκιαδάς, (17 D. = 46 P. =1 Ελ. Παλιν. V.)

οΰνεκα Τυνδάρεος

αναφέρεται στους τρεις συντρόφους της Ελένης Θησέα, Μενέλαο και Πάρη. Το συγκεκριμένο απόσπασμα κατά τον Campbell, παρατίθεται ως παράλληλο από έναν σχολιαστή στο κείμενο του Ορέστη στο στίχο 249.²⁰⁵ Σύμφωνα με αυτό το απόσπασμα η Αφροδίτη τιμώρησε τον Τυνδάρεω πατέρα της Ελένης, επειδή δεν της προσέφερε θυσία. Η τιμωρία ήταν η εξής: οδήγησε τις κόρες του σε γάμο δύο και τρεις φορές, στο τέλος όμως πάντα αναγκάζονταν να τους εγκαταλείψουν. Έτσι σύντροφοι της Ελένης ήταν ο Θησέας, ο Μενέλαος και ο Πάρης, της Κλυταιμνήστρας ο Αγαμέμνων και ο Αίγισθος και της Τιμάνδρας ο Έχημος και ο Φυλέας.²⁰⁶

ῥέζων ποκά πᾶσι θεοῖς μόνας λάθεται ἠπιόδωρου
Κύπριδος· κείνα δὲ Τυνδαρέου κόραις
χολωσαμένα διγάμους τε καὶ τριγάμους τίθησι
5 καὶ λιπεσάνορας.

²⁰⁵ Campbell 1967, 260

²⁰⁶ Lindsay 2014, 148 (κεφάλαιο 6^ο σελ. 159 «Stesichoros finds the archē of calamity in Tyndareos' failure to include Aphrodite in his sacrifices.»

Κεφάλαιο 5^ο

Η ΕΛΕΝΗ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ ^{207 208}

5.1

Προσεγγίζοντας δομικά το έργο, παρατηρούμε ότι στους στίχους 1-385 κεντρικό πρόσωπο είναι η Ελένη, η οποία αυτοπαρουσιάζεται μέσα από έναν εναρκτήριο μονόλογο, ενώ στη συνέχεια συμμετέχει σε διαλογικές ρήσεις με τον Τεύκρο και τον Χορό αντίστοιχα. Στην περίπτωση του Μενελάου ο αρχικός μονόλογος του ήρωα ²⁰⁹ θα συμπληρωθεί αρχικά από τον διάλογό του με τη γερόντισσα (437-482), καθώς και από τον διάλογό του με το Χορό (483-514) μέχρι να φτάσουμε στη στιχομυθία Ελένης-Μενελάου η οποία καλύπτει όλη τη σκηνή με την επιβλητικότητά της. Η δομή χρησιμοποιήθηκε για να τονιστεί η καταλυτική παρουσία των δύο ηρώων επί σκηνής.²¹⁰ Ενώ ο μονόλογος δεν είναι αρκετά συνηθισμένος για τους άλλους τραγικούς – μόνο σε σπάνιες περιπτώσεις- (Τραχίνιες, Ευμενίδες) για τον Ευριπίδη αυτή η δομή είναι αρκετά συνηθισμένη²¹¹, αφού τη συναντάμε σε 12 από τις 17 σωζόμενες τραγωδίες του.

²⁰⁷ Τα στοιχεία του προλόγου (στ. 1-166) αντλήθηκαν σε συνεξέταση με το κείμενο της Ελένης. Ευριπίδου Ελένη, Μετάφραση Θεόδωρος Γ. Μαυρόπουλος, εκδόσεις «Ζήτρος» Θεσσαλονίκη 2005. Σύντομη αναφορά στην *Ελένη* του Ευριπίδη, Lindsay 2014, 142-144 (6^ο κεφάλαιο)

Για την αναφορά σε συγκεκριμένους στίχους πρβ. Euripides Helen Edited with introduction and commentary by A. M. Dale. Για την παρουσία της Ελένης στον Ευριπίδη βλ, Blondell κεφ. 6, καθώς και τα σχετικά άρθρα που αναφέρω στη βιβλιογραφία.

²⁰⁸ Οι αναφορές σε μεγάλα αποσπάσματα του κειμένου βρίσκονται σε ξεχωριστές υποσημειώσεις στο τέλος του κειμένου. Η έκδοση που χρησιμοποιήθηκε για την παράθεση του αρχαίου κειμένου ανήκει στον Gilbert Murray και είναι προσβάσιμη μέσω του Perseus Digital Library.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0099%3Acard%3D969>

²⁰⁹ 386-436 (σε μεγάλα αποσπάσματα γίνεται απλή παράθεση στίχων, όχι επιλογή αναλυτικού παραθέματος*)

²¹⁰ Βλ και Marshall 2014, 27-95 Ο Marshall θεωρεί ότι το έργο θα πρέπει να χωριστεί σε τρεις ισομερείς ενότητες: 1- 527, 528-1106, 1107-1692. Για να γίνει όμως καλύτερη κατανόηση του κειμένου επέλεξα τον χωρισμό ενοτήτων που αναφέρω στην αρχή του κεφαλαίου.

²¹¹ Dale 1967, 69

Εξίσου συνηθισμένη θεωρείται η δομή του μονολόγου ο οποίος ακολουθείται από διάλογο.²¹²

Χώρος δράσης του έργου είναι η Αίγυπτος²¹³ (στ. 1-3, 460-2, 1039-42)²¹⁴ Στους εναρκτήριους στίχους τη σκηνή καταλαμβάνει ο τάφος του Πρωτέα, ενώ η Ελένη βρίσκεται στο κέντρο της σκηνής όρθια ή καθιστή πάνω στον τάφο σε στάση ικεσίας ζητώντας προστασία από τον Πρωτέα προκειμένου να διατηρήσει την αγνότητα και την καλή της φήμη. (στ.64-65) Δεν έχουμε εντοπίσει κάπου αλλού έως τώρα την εικόνα της θεοσεβούμενης Ελένης. Η 2η εκδοχή κατά την Dale²¹⁵ είναι περισσότερο πιθανή αφού ελάχιστες φορές τη φανταζόμαστε να κινείται για να καθίσει στον τάφο. Η στάση ικεσίας μάλιστα επιβεβαιώνεται σε αρκετά σημεία του έργου.²¹⁶ (64-5, 556, 797, 801) Πάντως η ικεσία σε τάφο είναι αρκετά ασυνήθιστη σκηνή για το δράμα. Συνήθως ικεσίες έχουμε σε κάποιον βωμό. Αντιθέτως οι τάφοι τοποθετούνταν ως επί το πλείστον εκτός σκηνικού χώρου.

Τη χρονική στιγμή κατά την οποία η Ελένη οδηγήθηκε στην Αίγυπτο, -προτού αρχίσει ο πόλεμος,- βασιλιάς της χώρας ήταν ο Πρωτέας.²¹⁷ Τη στιγμή που μιλά η Ελένη όμως έχει πεθάνει (στ. 1-4) και τον έχει διαδεχτεί ο γιός του Θεοκλύμενος, ο

²¹² Marshall 2014, 30

²¹³ Νείλου μὲν αἶδε καλλιπάρθενοι ῥοαί,

ὄς ἀντὶ δίας ψακάδος Αἰγύπτου πέδον

λευκῆς τακείσης χιόνος ὑγραίνει γύας. (1-3)

Πρωτέως τὰδ' ἐστὶ δώματ', Αἴγυπτος δὲ γῆ.

Αἴγυπτος; ὦ δύστηνος, οἷ πέπλευκ' ἄρα.

τί δὴ τὸ Νείλου μεμπτόν ἐστὶ σοι γάνος; (460-62) (ενδεικτική παράθεση των δύο πρώτων αποσπασμάτων)

²¹⁴ Ο Όμηρος στην Οδύσσεια αναφέρεται επίσης σε πιθανό ταξίδι της Ελένης και του Μενέλαου στην Αίγυπτο δ. 125-7, 227-30, 351-592,

²¹⁵ Dale 1967, 69

²¹⁶ τιμῶσα Πρωτέως μνήμα προσπίτνω τόδε
ἰκέτις, ἴν' ἀνδρὶ τὰμὰ διασώσῃ λέχη, (64-5)

Τιμώντας το μνήμα του Πρωτέα πέφτω ικέτιδα για να διαφυλάξει το γάμο μου.

ΕΛ. ἴστημ', ἐπεὶ γε τοῦδ' ἐφάπτομαι τάφου. (556) στέκομαι αγγίζοντας τον τάφο

ΕΛ. ὀρᾷς τάφου τοῦδ' ἀθλίους ἔδρας ἐμάς; (797) βλέπεις πόσο δυστυχισμένη κάθομαι πάνω στον τάφο

ΕΛ. ἐρρῦεθ' ἡμᾶς τοῦτ' ἴσον ναοῖς θεῶν. (801) εμεῖς τον φυλάμε σαν να ναι ἴσος με ναοὺς θεῶν.

²¹⁷ Ομ. Οδύσσεια εἰ μὴ τίς με θεῶν ὀλοφύρατο καί μ'

365 Πρωτέος ἰφθίμου θυγάτηρ ἄλιου

γέροντος,

Εἶδοθέη· τῆ γάρ ῥα μάλιστά γε θυμὸν

ὄρινα. (δ 354-357) και γενικά στην Οδύσσεια βλ. δ. 125-7, 227-30, 351-592, για το ταξίδι Ελένης-Μενέλαου στην Αίγυπτο.

οποίος στη συνέχεια θα παρουσιαστεί ως ενδιαφερόμενος για την Ελένη και πιθανός μελλοντικός της σύζυγος. Αλλά και ως ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την ίδια αφού σχεδιάζει να την παντρευτεί παρά τη θέλησή της. Η παρουσία του Πρωτέα εξακολουθεί να υφίσταται και μετά το θάνατό του ως θεοποιημένου προσώπου. Όσο ήταν ζωντανός, η σχέση της Ελένης μαζί του και με τους κατοίκους της Αιγύπτου υπήρξε ιδιαίτερα φιλική. Πρώτη ρητή αναφορά στο όνομά της έχουμε στον στίχο 22. Η ευχή του Θεοκλύμενου να παντρευτεί την Ελένη, εναντιώνεται στη βούληση του Πρωτέα να την προστατεύσει, μέχρι να την πάρει πίσω ο Μενέλαος στον οποίο δικαιωματικά ανήκει.²¹⁸ Μια ιστορία η οποία συμβάλλει στη διατήρηση της καλής της φήμης και της αθωότητάς της. Τα λόγια όμως του Τεύκρου ότι ο Μενέλαος αγνοείται από τη στιγμή που πήρε το δρόμο της επιστροφής για χάρη της Ελένης και ότι είναι πολύ πιθανό να έχει πεθάνει, τη γεμίζουν απελπισία και αβεβαιότητα για το μέλλον της. Έρχεται αντιμέτωπη με άλλους θανάτους από το στενό οικογενειακό της περιβάλλον οι οποίοι είτε έχουν επιβεβαιωθεί, (απαγχονισμός Λήδας²¹⁹) είτε αποτελούν υποψία (φήμη για το διπλό θάνατο των Διόσκουρων και για πιθανή θεοποίησή τους, η οποία τελικά επιβεβαιώνεται²²⁰) αφού εμφανίζονται σε μορφή οράματος στο τέλος του έργου. Οι θάνατοι που τη βαραίνουν θα επαναληφθούν αμέσως μετά από την ίδια²²¹ και από το Χορό²²²

²¹⁸Blondell 2013, 205

²¹⁹Κατά την Dale 1967, 75 ο απαγχονισμός της Λήδας φαίνεται να αποτελεί επινόηση του Ευριπίδη.

²²⁰Βλ και Ομήρου Ιλιάδα Γ' 243 Ὡς φάτο, τοὺς δ' ἤδη κάτεχεν φυσίζοος αἴα ἐν Λακεδαιμόνι αὐθι φίλην ἐν πατρίδι γαίῃ.

²²¹στ. 200 κ.ε

Λήδα δ' ἐν ἀγχόναϊς
θάνατον ἔλαβεν αἰσχύ-
νας ἐμᾶς ὑπ' ἀλγέων,
ὁ δ' ἐμὸς ἐν ἀλί πολυπλανῆς
πόσις ὀλόμενος οἴχεται,
205Κάστορός τε συγγόνου τε
διδυμογενὲς ἄγαλμα πατρίδος
ἀφανὲς ἀφανὲς ἰππόκροτα λέ-
λοιπε δάπεδα γυμνάσιά τε
δονακόεντος Εὐρώ-
210 τα, νεανιᾶν πόνον.
αλλά και στο πρώτο στάσιμο
πολλοὶ δ' Ἀχαιῶν δορὶ καὶ πετρίναις [ἀντ. α]
ῥιπαῖσιν ἐκπνεύσαντες Ἄι-
δαν μέλεον ἔχουσιν,
ταλαινᾶν ἀλόχων
κείραντες ἔθειραν,
1125ἄνυμφα δὲ μέλαθρα κεῖται· (1121κε)

5.2 Υπαιτιότητα της Ελένης

Η Ελένη ήδη στην αρχή της μονολογικής της ρήσης αναφέρεται στο μύθο του μήλου της Έριδας και της κρίσης του Πάρι ²²³ (23-30).²²⁴ Εφόσον η Αφροδίτη αναδείχθηκε νικήτρια, ο Πάρις θέλησε να διεκδικήσει αυτό που του ανήκε. Η Ήρα όμως, θέλοντας να εκδικηθεί την Αφροδίτη, κατασκευάζει με τη βοήθεια του Πρωτέα ένα είδωλο, το οποίο στέλνει μαζί με τον Πάρι στην Τροία, ενώ την Ελένη τη στέλνει στην Αίγυπτο με τη βοήθεια του Ερμή (670-671, 910) , ο οποίος την απαγάγει κατά τη διάρκεια ενός τελετουργικού στο βωμό της Αφροδίτης. (243-46), Αυτό το γεγονός θα επιβεβαιώσει η Ελένη στο Μενέλαο στη συνέχεια, καταλογίζοντας ευθύνες στην Ήρα για τη δυσμενή θέση της καθώς και για τη δημιουργία του ειδώλου από τον αιθέρα (673, 679, 681, 707, 1219). Το είδωλο εκτός από την εξωτερική ομοιότητά του με την Ελένη και τη φυσική του παρουσία, έχει επίσης φωνή και επομένως ικανότητα εξαπάτησης.²²⁵ Έτσι, η Ελένη ξαφνικά, παρά τη θέλησή της, θα ενταχθεί σ' έναν κόσμο άγνωστο μέχρι πρότινος στην ίδια, την Αίγυπτο. Η Dale θεωρεί ότι λαμβάνεται εδώ με κυριολεκτική σημασία ως βασική αιτία για την αρχή της εκδοχής του ειδώλου πάνω στην οποία στηρίχθηκε ο Ευριπίδης.²²⁶ Στο στίχο 52 η χρήση της πρόθεσης δι' (α) δείχνει ότι δεν αποποιείται πλήρως την ευθύνη για τις πράξεις της όπως και στους στίχους 200-202, 280-281, 686-687 παρόλο που η άγνοιά της θα μπορούσε να δικαιολογήσει σε μεγάλο βαθμό τη στάση της. Για όλα όσα περιγράφονται από τον Τεύκρο, η Ελένη δεν φέρει μερίδιο ευθύνης. Απλώς την καταδιώκει η κακή φήμη και το όνομά της έχει αμαυρωθεί χωρίς πραγματικό λόγο (66, 81, 614-616).²²⁷ Το γεγονός όμως ότι έστω και άθελά της έχει προκαλέσει τόσους θανάτους (πολυκτόνος), την εξισώνει αυτομάτως με την

²²² μάτηρ μὲν οἴχεται,
220 δίδυμά τε Διὸς οὐκ εὐ-
δαιμονεῖ τέκεα φίλα, (219-221)

²²³ Η κρίση του Πάρι *Ελ.* 158-60, 1120-1, μύθος γνωστός που αναφέρεται επίσης στην *Ανδρομάχη στ.* 274-92, *Εκάβη* 629-56, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι* 573-89, *Τρωάδες* 919-31, 971-82 Η Dale θεωρεί ότι λαμβάνεται εδώ με κυριολεκτική σημασία ως βασική αιτία για την αρχή της εκδοχής του ειδώλου πάνω στην οποία στηρίχθηκε ο Ευριπίδης. βλ. Dale p. 70 : Hughes, 187

²²⁴ Για την περιγραφή του επεισοδίου έγινε αναφορά στο κεφάλαιο του Επικού Κύκλου (Κύπρια)

²²⁵ Marshall 2014, 60

²²⁶

²²⁷ ὥς, εἰ καθ' Ἑλλάδ' ὄνομα δυσκλεῆς φέρω (66) το ὄνομά μου εἶναι ντροπή για την Ελλάδα.
μισεῖ γὰρ Ἑλλάς πᾶσα τὴν Διὸς κόρην. (81) ὅλη ἡ Ελλάδα μισεῖ τὴν κόρη του Δία
ἄπειμι· φήμας δ' ἢ τάλαινα Τυνδαρίς
615 ἄλλως κακὰς ἤκουσεν οὐδὲν αἰτία. (614-615) φεύγω. Ἡ δύστυχη κόρη του Τυνδάρεω ἄκουσε
κακές φήμες χωρίς να εἶναι ἡ αἰτία.

Αφροδίτη.²²⁸ Το επίθετο χρησιμοποιείται και στον Ορέστη (στ. 1142) όπου ο ήρωας αποδίδει και εδώ ευθύνες στην Ελένη. Και στην τραγωδία, η Ελένη παρουσιάζεται έρμαιο της διάθεσης των θεών, αφού η Ήρα που κατασκευάζει το είδωλό της, είναι αυτή η οποία τελικά αποφασίζει για τη μοίρα της. Η θεά επιθυμεί να πάρει εκδίκηση από την Αφροδίτη επειδή η τελευταία αναδείχθηκε νικήτρια στον διαγωνισμό ομορφιάς με κριτή τον Πάρη. Μετά τα λόγια του Τεύκρου για τα δεινά που προκάλεσε στην ανθρωπότητα ο Τρωικός πόλεμος, η ίδια μέσα από έναν μονολογικό στίχο θα επιστρέψει και πάλι στο ζήτημα της προσωπικής της ευθύνης. (109)²²⁹ Από τον Τεύκρο όμως η Ελένη μαθαίνει μόνο φήμες (δόξες) όχι την πραγματική αλήθεια. Κάτι το οποίο θα επιβεβαιώσει η ίδια στο Μενέλαο αμέσως μετά, όταν θα τον πληροφορήσει για το θάνατο της Λήδας και την κακή μοίρα της κόρης της Ερμιόνης, γεγονότα για τα οποία δεν φέρει απόλυτη ευθύνη, αλλά προκλήθηκαν εξαιτίας του κακού ονόματός της. Αυτό που θεωρείται τραγική ειρωνεία, είναι η ευχή- κατάρα που της δίνει ο Τεύκρος. Εκφράζει την απέχθεια και το μίσος του για την Ελένη, εύχεται όμως ευτυχία για τη γυναίκα που αντικρίζει χωρίς να γνωρίζει ποιά πραγματικά είναι. Η Ελένη κατ' επανάληψη επανέρχεται στο ζήτημα της προσωπικής της ευθύνης. (79,125, 139)²³⁰ Η Ελένη αναγνωρίζει ότι είναι μισητή από όλους και επιθυμεί να αποκαταστήσει τη φήμη της. Αν όμως δεχτούμε ότι δεν πήγε στην Τροία αυτό σημαίνει ότι δεν εξαπατήθηκε από την Αφροδίτη, όπως αρχικά πιστεύαμε, ούτε έδρασε απαραίτητα παρά τη θέλησή της. Επομένως ο Ευριπίδης εισάγοντας τη θεωρία του ειδώλου στοχεύει να την αθώσει. Και στο δράμα η Ελένη αντιμετωπίζεται ως έπαθλο, γεγονός το οποίο θα επιβεβαιώσει ο αγγελιαφόρος στη συνέχεια.²³¹ Αργότερα βέβαια η Θεονόη θα επισημάνει αυτό το οποίο κρίνει ως πρόπον για τη Ελένη, την επανένωσή της με το Μενέλαο.

5.3 Πάρδος Όταν ο Τεύκρος αποχωρεί από τη σκηνή, η Ελένη λειτουργώντας ως η κορυφαία του Χορού, απαγγέλει την 1η στροφή της παρόδου και επικαλείται τις

²²⁸Podlecki, 1970,407 καθώς και οι στίχοι δι' ἔμὲ τὰν πολυκτόνον, (198) όπου η ίδια η Ελένη αποδίδει μερίδιο ευθύνης στον εαυτό της, αλλά και ἄ τε δόλιος ἄ πολυκτόνος Κύπρις (238) ο Χορός στην πάροδο χρησιμοποιεί το ίδιο επίθετο, αυτή τη φορά για την Αφροδίτη.

²²⁹ ὦ τλήμων Ἑλένη, διὰ σ' ἀπόλλυνται Φρύγες. Ευριπίδης Ελένη 140 πρβ. Και Ομήρου Ιλιάδα 236-42

²³⁰καὶ ταῖς ἐκείνης συμφοραῖς ἔμὲ στυγεῖς; (79) Μετάφραση Για τις συμφορές που εκείνη προκάλεσε μισεῖς ἐμένα;

ΕΛ. αἰᾶ· κακὸν τόδ' εἶπας οἷς κακὸν λέγεις. (125) Μετάφραση: Αλίμονο, αυτό που είπες είναι κακό για όσους λες

ΕΛ. πότερος ὁ κρείσσων; ὦ τάλαιν' ἐγὼ κακῶν. (139) Ποια (φήμη) είναι πιο ισχυρή; Αλίμονο συμφορά μου.

²³¹στ.703 οὐχ ἦδε μόχθων τῶν ἐν Ἰλίῳ βραβεύς;

Σειρήνες και την Περσεφόνη για να θρηνήσουν τους νεκρούς που χάθηκαν εξαιτίας της στον Τρωικό πόλεμο. Γενικά από το στίχο 163 και για 222 στίχους ακόμα, η Ελένη βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με το χορό. Τραγουδά ένα δικό της τραγούδι στους στίχους 164-178 και στη συνέχεια πρόκειται να υπακούσει τη συμβουλή του Χορού, που της λέει να κατευθυνθεί μέσα στο παλάτι για να ζητήσει χρησμό από τη Θεονόη. Στους στίχους 191-228 Η Ελένη συνοψίζει τις θέσεις του Τεύκρου, τις οποίες θα επαναλάβει και ο Χορός ως ένδειξη συμπόνιας στην ηρωίδα. Έτσι, η Ελένη τραγουδά τη στροφή και ο Χορός την αντιστροφή. Υπάρχει λοιπόν το αμοιβαίον εντός της παρόδου²³² και ίσως είναι η μοναδική τραγωδία που διατηρεί αυτό το σχήμα ερωταποκρίσεων. Από την περιγραφή της στον πρόλογο, φαίνεται ότι ζει σαν εξόριστη, μισητή από τους ανθρώπους και εξαναγκασμένη να βιώσει έναν ανεπιθύμητο γάμο. Στη β' αντιστροφή (στ.212-228) ο χορός δεν αναφέρεται ονομαστικά στη μητέρα της Ελένης, αλλά κάνει αναφορά στο γνωστό μύθο σύμφωνα με τον οποίο ο Δίας μεταμορφώθηκε σε κύκνο. Αντί να καλοτυχίζει την Ελένη, σημειώνει ότι η ομορφιά της υπήρξε η αιτία των μεγαλύτερων συμφορών. (βλ και στίχοι 362-374) Έτσι η Ελένη συνοψίζει για 3η φορά την απώλεια των αγαπημένων της προσώπων, καθώς και το ότι ζει αιχμάλωτη σε ξένη γη, γεγονός που δεν θα την κάνει ποτέ ευτυχισμένη. Στη συνέχεια, θα αναφερθεί στον τρόπο με τον οποίο οδηγήθηκε στην Αίγυπτο, αφού μετά τη βίαιη αρπαγή που είχε υποστεί από τον Πάρι μέσα από το σπίτι της, αυτή τη φορά την αρπάζει ο Ερμής σταλμένος από την Ήρα με σκοπό όμως προστατευτικό. Εξακολουθεί να παραμένει ιδιαίτερα επιθυμητή (27-9, ²³³260-6, 304) ενώ ο Αχιλλέας αναφέρεται ως ένας από τους μνηστήρες της. Η Ελένη βρίσκεται 17 ολόκληρα χρόνια στην Αίγυπτο, αφού όπως μας πληροφορεί ο Τεύκρος, έχουν περάσει 7 χρόνια από τότε που τελείωσε ο δεκαετής Τρωικός πόλεμος. (111-114, 775-776) ²³⁴

5.4 Προσωπογραφία της Ελένης

²³² Marshall 2014, 27

²³³ τοῦμὸν δὲ κάλλος, εἶ καλὸν τὸ δυστυχές, (27) αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι διὰ τὸ κάλλος εὐτυχεῖς (304)

²³⁴ πόσον χρόνον γὰρ διαπεπόρηται πόλις;

ΤΕ. Ἐπτὰ σχεδὸν τι καμπίμους ἔτῶν κύκλους.

ΕΛ. χρόνον δ' ἔμειναιτ' ἄλλον ἔν Τροίαι πόσον; (111-114)

ΤΕ. πολλὰς σελήνας, δέκα διελοῦσας ἔτη.

ΜΕ. ἔν ναυσὶν ὧν πρὸς τοῖσιν ἔν Τροίαι δέκα

ἔτεσι διήλθον ἑπτὰ περιδρομὰς ἔτῶν. 10 χρόνια διήρκεσε ο πόλεμος και 8 η περιπλάνηση των ηρώων.

Στην Οδύσσεια ο Μενέλαος μαρτυρεί ότι έφτασε στη Σπάρτη κατά τον 8ο χρόνο (4.81-82)

Η Ελένη αρχικά μας δίνει στοιχεία για την καταγωγή της ενώ την απασχολούν ζητήματα όπως η κατάσταση στην οποία βρίσκεται, οι γονείς, ο τόπος καταγωγής της και ιδιαίτερα η επιστροφή της από την ξένη χώρα.²³⁵ Πατρίδα της είναι η Σπάρτη, γεγονός επιβεβαιωμένο και εξακριβωμένο από όλες τις πηγές που διαθέτουμε. Εδώ παρουσιάζει αρχικά ως πατέρα της τον Τυνδάρεω έτσι δίνεται και πάλι όπως στον Όμηρο έμφαση στη θνητή καταγωγή της, η εκδοχή όμως της θεϊκής της προέλευσης από τον Δία δεν θα αποκλειστεί αφού αμέσως μετά η ίδια η Ελένη θα αναφερθεί στην αρπαγή της μητέρας της, Λήδας από τον Δία (στίχος 259)²³⁶ ο οποίος πήρε τη μορφή κύκνου. Γι αυτό και η Dale²³⁷ θεωρεί δεδομένη τη θεϊκή καταγωγή της. Έτσι, η ταυτότητά της εξακολουθεί να παραμένει αμφίσημη. Αξιοσημείωτο είναι ότι στους πρώτους στίχους του έργου δεν αναφέρεται ονομαστικά στη μητέρα της.²³⁸ Στη συνέχεια η ηρωίδα θα αναφερθεί στην αιτία του πολέμου, η οποία κάθε άλλο παρά η ίδια είναι, - αφού σύμφωνα και με τα Κύπρια- ο Δίας ήθελε να ελαφρύνει τη γη από το υπερβολικό βάρος των ανθρώπων επομένως αφενός θα προκαλούσε πόλεμο και αφετέρου θα αποκτούσε παιδί, του οποίου η ομορφιά επρόκειτο να διχάσει τους ανθρώπους και να οδηγήσει σε πληθώρα θανάτων λόγω της έριδας που θα ξεσπούσε μεταξύ τους. Η εκδοχή αυτή υιοθετείται από τον Ευριπίδη ήδη στην αρχή του έργου, αλλά δεν αναλύεται επειδή στηρίζεται σε υλικό γνωστό από την παράδοση. Επομένως, οι θεοί είναι αυτοί που τη μεταφέρουν στην Αίγυπτο (Ερμής), όχι ο Πάρης, όπως μας επιβεβαιώνει η καταληκτική δήλωση του Χορού. (στ. 1670- 1672²³⁹) αλλά και τα λόγια της Ελένης προς τον Μενέλαο, μια δήλωση η οποία αποτελεί ένα αρκετά πειστικό επιχείρημα

²³⁵Podlecki, 1970, 402

²³⁶Ως κόρη του Δία τη συναντάμε και στον Όμηρο όπως ήδη έχουμε δει πρβ. Ιλ. 3.199, Οδ. 4.184

²³⁷Βλ. Dale 1967, 70 (σχόλιο 16)

²³⁸Όπως αναφέρει ο Θ. Μαυρόπουλος σχολιάζοντας τους στίχους 17-21 “Κατά τη μυθολογία ο Τυνδάρεως διώχτηκε από τον θρόνο της Σπάρτης από τον αδελφό του Ιπποκόωντα και κατέφυγε στην Καλυδώνα της Αιτωλίας. Εκεί παντρεύτηκε τη Λήδα, κόρη του βασιλιά Θέστιου. Ξαναπήρε το θρόνο και απέκτησε δύο αγόρια τους Διόσκουρους Κάστορα και Πολυδεύκη και τέσσερα κορίτσια, την Κλυταιμνήστρα, την Τιμάνδρα, τη Φιλονόη και την Ελένη” Σύμφωνα με τη 2η εκδοχή οι Διόσκουροι και η Ελένη είναι καρπός του έρωτα του Δία και της Λήδας, οι οποίοι μεταμορφωμένοι σε κύκνο και αετό αντίστοιχα δημιούργησαν από την ένωση τους 2 αυγά, από το πρώτο προήλθαν οι Διόσκουροι, ενώ από το δεύτερο η Ελένη. βλ. Και” Έλένη”Θ. Μαυρόπουλος, Εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη 2005

²³⁹οὐδ’ ἄρα δ’ ὤρμισέν σε πρώτα Μαϊάδος τόκος
Σπάρτης ἄπαρας τὸν κατ’ οὐρανὸν δρόμον,
κλέψας δέμας σὸν μὴ Πάρις γήμειέ σε,
Μετάφραση δεν σε ἄρπαξε πρώτος ο γιος της Μαΐας κλέβοντας το σώμα σου για να μη σε παντρευτεί ο Πάρης;

(586, 588 ²⁴⁰) Τονίζει όμως η Ελένη ότι εφόσον η φυσική της παρουσία ήταν στην Αίγυπτο, μόνο λόγω του ονόματος της αντιμετωπίστηκε ως έπαθλο από Έλληνες και Τρώες. Επομένως, ο ρόλος της και πάλι είναι εντελώς παθητικός ως αντικείμενο και θύμα του πολέμου αλλά περισσότερο ως έρμαιο της θεϊκής διάθεσης, όπως η ίδια αναφέρει στους εναρκτήριους στίχους.(26-28) ²⁴¹ Ο Γεύκρος όταν συναντά την Ελένη μπερδεύεται, (71-77, 160-63)²⁴² καθώς διαπιστώνει μόνο εξωτερική ομοιότητα με την Ελένη της Τροίας. Ωστόσο δεν αποδίδει ευθύνες στο πρόσωπο που συναντά, αντίθετα την καλοτυχίζει, ενώ την ονομάζει κόρη του Δία και καταριέται τη γυναίκα που ήταν μαζί τους στην Τροία ό,τι και αν ήταν αυτή (ομοίωμα, είδωλο, απλή σύμπτωση ομοιότητας) Η όραση κρίνεται απατηλή και ταυτίζεται με μια απλή δόξα (δόκησις) όχι μια σίγουρη, επιβεβαιωμένη γνώση. Η ηρωίδα κινείται ανάμεσα στη γνώση και στην άγνοια καθώς η ίδια δεν γνωρίζει τι πραγματικά πίστευαν για το πρόσωπό της. Γενικά στην Ελένη είναι συνηθισμένο το χάσμα που επικρατεί ανάμεσα στην πραγματικότητα και τη φαντασία (35-6, 42-3, 53-5, 66-7, 72-7, 117-22, 137-42, 158-63) Η ηρωίδα όμως παρουσιάζεται ως πρότυπο συζυγικής πίστης και αφοσίωσης εφόσον η ίδια παραδέχεται ότι ποτέ δεν πρόδωσε το Μενέλαο, (795)²⁴³ προβάλλοντας αντίσταση στον Θεοκλύμενο (59, 62-63)²⁴⁴ και αυτό εξαιτίας

²⁴⁰Ήρας, διάλλαγμα', ὡς Πάρις με μὴ λάβοι. (586) Μετάφραση Επινόηση της Ήρας για να μη με παντρευτεί ο Πάρις

τοῦνομα γένοιτ' ἂν πολλαχοῦ, τὸ σῶμα δ' οὔ. (588) Μετάφραση Το όνομα θα μπορούσε να υπάρχει παντού όχι όμως και το σώμα.

²⁴¹Ήρα Κύπρις τε διογενής τε παρθένος, μορφῆς θέλουσαι διαπεράνασθαι κρίσιν. τοῦμόν δὲ κάλλος, εἰ καλὸν τὸ δυστυχές, Κύπρις προτείνας' ὡς Ἀλέξανδρος γαμεῖ

²⁴²ὦ θεοί, τίς εἶδον ὄψιν; ἐχθίστης ὄρῳ Μετάφραση θεοί βλέπω τη φονική όψη της πιο εχθρικής γυναίκας

γυναϊκὸς εἰκὼ φόνιον, ἦ μ' ἀπόλεσεν Που με κατέστρεψε

πάντας τ' Ἀχαιοῦς. θεοί σ', ὅσον μίμημ' ἔχεις μαζί με όλους τους Αχαιούς . Μοιάζεις τόσο στην όψη με την Ελένη

75Ἐλένης, ἀποπτύσειαν. εἰ δὲ μὴ 'ν ξένη που εἶσαι καταραμένη από τους θεούς

γαίαι πόδ' εἶχον, τῶιδ' ἂν εὐστόχῳ πτερῶι Αν δεν πατούσα σε ξένη γη θα σε σκότωνα μ' αυτό το εύστοχο βέλος

ἀπόλαυσιν εἰκοῦς ἔθανες ἂν Διὸς κόρης. (71-77) και θα πέθαινες επειδή μοιάζεις με την κόρη του Δία.

Ἐλένη δ' ὅμοιον σῶμ' ἔχουσ' οὐ τὰς φρένας ἔχεις το ίδιο σώμα με την Ελένη, όχι όμως το ίδιο μυαλό ἔχεις ὁμοίως ἀλλὰ διαφόρους πολύ.

κακῶς ὄλοιτο μηδ' ἐπ' Εὐρώτα ῥοὰς Ἀς χανόταν κακὴν κακῶς

ἔλθοι· σὺ δ' εἶης εὐτυχῆς αἰεὶ, γύναι. (160- 164) και ας μην ερχόταν ποτέ στα ρυάκια του Ευρώτα. Εσύ όμως γυναίκα πάντα να εἶσαι ευτυχισμένη.

²⁴³ΕΛ. ἄθικτον εὐνήν ἴσθι σοι σεσωμένην. (795) Να ξέρεις ότι ἔχω αφήσει ανέγγιχτο το κρεβάτι

²⁴⁴οὐκ ἦλθον, ἦν μὴ λέκτρ' ὑποστρώσω τινί. (59) δεν ήρθα για να μη προσφέρω σε κάποιον το κρεβάτι μου.

της προφητείας που είχε δοθεί από τον Ερμή²⁴⁵ η οποία της αφήνει περιθώρια να σκέφτεται ότι υπάρχει πιθανότητα επανένωσής της με το Μενέλαο, ενώ φοβάται για πιθανό βιασμό μέχρι αυτό να συμβεί. Η σχέση της με τον Θεοκλύμενο δεν χαρακτηρίζεται από αγάπη, τουλάχιστον όμως βρίσκει συμμάχους στο πρόσωπο της Θεονόης και των γυναικών του Χορού, επίσης ελληνικής καταγωγής, αιχμάλωτες, όπως και η ίδια. Γι' αυτό, ο Χορός θέλει να την ακολουθήσει μέσα στο παλάτι. (στίχοι 327-29)²⁴⁶ Η θετική στάση του χορού προς την Ελένη φαίνεται και από το γεγονός ότι η συμμετοχή της στην πάροδο είναι μακροσκελής σε αντίθεση με το πρώτο στάσιμο κατά το οποίο έχουμε την είσοδο του Μενελάου στη σκηνή, που είναι πιο σύντομη και αυτό δηλώνει την απόσταση του ήρωα από τον Χορό. Εφόσον η Ελένη είναι ζωντανή, ο γάμος της με το Μενέλαο εξακολουθεί να υφίσταται. Αυτός είναι ο λόγος της απειλής της, ότι θα δώσει τέλος στη ζωή της με αγχόνη ή μαχαίρι αν τελικά επιβεβαιωθεί η φήμη του θανάτου του.²⁴⁷ Ο όρκος της όμως είναι διπλός αφού στη συνέχεια, ενώπιον του Μενελάου θα υποσχεθεί ότι αν δεν καταφέρει να πείσει τη Θεονόη με αποτέλεσμα να πεθάνει ο Μενέλαος, εκείνη θα παντρευτεί το Θεοκλύμενο. Για να επισφραγίσει τον όρκο της επικαλείται το κεφάλι του συζύγου της, κάτι το οποίο αποτελεί κοινό τόπο για την τραγωδία, αλλά η στάση αυτή είναι συνηθέστερη σε όρκους που γίνονται από θεούς, οι οποίοι επικαλούνται τον Δία.²⁴⁸ Ο Θεοκλύμενος από την άλλη θεωρεί ότι εφόσον έχουν περάσει 17

παῖς ὁ τοῦ τεθνηκότος

θηρᾶι γαμεῖν με. (62-63) ο νέος με κυνηγά για να με παντρευτεί.

²⁴⁵Ευριπίδης Ελένη στ. 57

²⁴⁶γυναῖκα γὰρ δὴ συμπονεῖν γυναικὶ χρή.(327-329)

τὸ δ' ἔσχατον τοῦτ' , εἰ μὲν οὖν ἐς πάτραν,
κλήθροισ ἂν εἰργοίμεσθα — τὴν ὑπ' Ἴλίῳ

²⁴⁷ΕΛ.σὲ γὰρ ἔκάλεσα, σὲ δὲ κατόμοσα

τὸν ὑδρόεντι δόνακι χλωρὸν

350Εὐρώταν, θανόντος

εἰ βάζεις ἔτυμος ἀνδρὸς

ἴδε μοι τί τάδ' ἀσύνεταῖ,

φόνιον αἰώρημα

διὰ δέρας ὀρέξομαι,

ἢ ξιφοκτόνον διωγμὸν

355αἰμορρῦτου σφαγᾶς

αὐτοσίδαρον ἔσω πελάσω διὰ σαρκὸς ἄμιλλαν,

θῦμα τριζύγοις θεαῖσι

τῶι τε σήραγγας Ἴ-

δας ἐνίζοντι Πριαμί-

δαι ποτ' ἀμφὶ βουστάθμους.

²⁴⁸ Για την παρουσία του διπλού όρκου στην Ελένη του Ευριπίδη Torrance, 2009, 1-4 και στ. 833 ΕΛ. ἄλλ' ἀγνὸν ὄρκον σὸν κάρᾳ κατόμοσα (μετάφραση μα έδωσα αγνό όρκο αγγίζοντας το κεφάλι σου.)

χρόνια είναι έτοιμη να ξαναπαντρευτεί. Εκείνη όμως εξακολουθεί να τον απορρίπτει.²⁴⁹ (Θεοκλύμενος) Έχει αποκτήσει την Ερμιόνη από το γάμο της με το Μενέλαο, εδώ όμως δεν εκφράζει μόνο τη νοσταλγία της, αλλά και την ιδιαίτερη ανησυχία της προκειμένου να την αποκαταστήσει, αφού εξακολουθεί να παραμένει ανύπανδρη. Επιπλέον η Ελένη είναι πρόθυμη να κρατήσει αποστάσεις από τον θεϊκό κόσμο. Ο Ευριπίδης κατά την Blondell²⁵⁰ παρουσιάζει την Ελένη ως πρότυπο απόλυτης ομορφιάς αλλά και απόλυτης καλοσύνης. Σε αρκετά σημεία του έργου εμφανίζεται μετανιωμένη.

Η στάση της Ήρας θα αλλάξει θετικά απέναντί στην Ελένη και το Μενέλαο, (880-86)²⁵¹ προκειμένου να ακυρωθεί το σχέδιο της Αφροδίτης να φέρει κοντά Πάρη και Ελένη.²⁵²

Αυτό που η Ελένη ζητά αργότερα από τη θεά, καθώς είναι ο μόνος τρόπος για να οδηγηθεί στη λύτρωση, είναι να της επιτρέψει να πεθάνει στην πατρική της γη. (1101-1102 θανεῖν δ' ἕασόν μ', εἰ κατακτεῖναι θέλεις, ἐν γῆ πατρώα. τί ποτ' ἄπληστος εἶ κακῶν.) Για να εκπληρωθεί το σχέδιο της Ήρας το εἶδωλο χάνεται στον αιθέρα όπως ακριβώς δημιουργήθηκε επειδή πλέον δεν εξυπηρετεί κανένα σκοπό στην εξέλιξη της πλοκής. Γιατί όμως λειτουργεί η Ήρα υπέρ της Ελένης στην προκειμένη περίπτωση; Το όνομα της Ελένης εξακολουθεί να συνοδεύεται από ντροπή γιατί ο πόλεμος έγινε μετά από απόφαση του Ερμή. Ξεκαθαρίζει ότι το όνομά της έχει σπιλωθεί αδικώς αφού δεν έκανε κανένα κακό από τη στιγμή που το σώμα της βρισκόταν αλλού. Η αντίθεση αυτή ανάμεσα στο σώμα και το όνομα επαναλαμβάνεται σε αρκετά σημεία του έργου. Αποδίδει ευθύνες στον θεϊκό παράγοντα. (270-275) Νομίζει ότι έχει μείνει μόνη της και ως εκ τούτου δεν υπάρχει πιθανότητα αλλαγής της τύχης της προς το καλύτερο. Έτσι αισθάνεται ότι λόγω της δύσκολης θέσης στην οποία βρίσκεται είναι σαν να είναι ζωντανή- νεκρή και ότι ακόμα και αν γύριζε στην πατρίδα της δεν θα την περίμενε

²⁴⁹ Η ανησυχία για την Ερμιόνη καθώς και η απόρριψη οποιουδήποτε βάρβαρου άνδρα είναι μοτίβα επικά.

²⁵⁰ Blondell 2013, 203

²⁵¹ Ήρα μὲν, ἢ σοι δυσμενὴς πάροιθεν ἦν,
νῦν ἔστιν εὖνους κὰς πάτραν σῶσαι θέλει
ξὺν τῆιδ', ἴν' Ἑλλὰς τοὺς Ἀλεξάνδρου γάμους
δώρημα Κύπριδος ψευδονύμφευτον μάθη·
Κύπρις δὲ νόστον σὸν διαφθεῖραι θέλει,
885ὡς μὴ 'ξελεγχθῆι μηδὲ πριαμένη φανῆι
τὸ κάλλος Ἑλένης οὐνεκ' ἄνονητοῖς γάμοις.

²⁵² Roulakos, 1983, 2

καλή υποδοχή (στ 287-289)Παραδέχεται ακόμη ότι μοναδική ελπίδα σωτηρίας θα υπήρχε μόνο αν αναγνωριζόταν από το Μενέλαο και επομένως την έπαιρνε μαζί του. Εύλογα σε αυτό το σημείο έχουμε τραγική ειρωνεία καθώς και προσήμανση για την επερχόμενη συνάντηση των δύο συζύγων. Η ηρώίδα έρχεται αντιμέτωπη μ' ένα ηθικό δίλημμα. Να παντρευτεί τον νέο υποψήφιο γαμπρό Θεοκλύμενο αλλά να είναι δυστυχισμένη; Ή να πεθάνει διαφυλάσσοντας το όνομά της και την ηθική της τιμή; Ο χορός έπειτα δημιουργεί αμφιβολίες και υποψίες στην Ελένη για την αλήθεια των λεγομένων του Τεύκρου²⁵³ Η Ελένη εξαιτίας της τόσο μεγάλης συμφοράς που άθελά της έχει προκαλέσει και έχει δεχτεί υποπτεύεται μόνο το κακό. ²⁵⁴ Στο πρόσωπο του μελλοντικού της συζύγου διακρίνει μια πιθανή απειλή. (314 πάντες φίλοι μοι πλὴν ὁ θηρεύων γάμους.) Στο μεταξύ, (317-329) ο χορός συμβουλεύει την Ελένη να ζητήσει χρησμό από τη μάντισσα Θεονόη προκειμένου να μάθει αν υπάρχει έστω μια μικρή πιθανότητα ο Μενέλαος να είναι ζωντανός. Για όσο διάστημα δεν γνωρίζει την αλήθεια πρέπει να διατηρεί την ψυχραιμία της και να μην βιώνει κανένα συναίσθημα, ούτε θετικό ούτε αρνητικό. Ο θάνατος του Μενέλαου για την ίδια πρόκειται να είναι οδυνηρός, κάτι το οποίο δηλώνει ευθέως στον ίδιο το Μενέλαο στη συνέχεια, όταν πια έχει συντελεστεί η αναγνώριση των δύο συζύγων τον προειδοποιεί ότι αν πρώτα σκοτωθεί ο Μενελάος από το Θεοκλύμενο, θα πεθάνει είτε με σπαθί (σαν άνδρας πολεμιστής), είτε με αγχόνη (όπως η μητέρα της Λήδα, τρόπος θανάτου απόλυτα γυναικείος).

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥ 1ου Επεισοδίου: Εδώ έχουμε για πρώτη φορά την εμφάνιση του Μενελάου, ο οποίος παρουσιάζει ως προσωπική την ευθύνη τον πόλεμο από τη στιγμή που του ανήκε η αρχηγία του Αχαικού στρατοπέδου. Ο τρόπος με τον οποίο συστήνεται στο κοινό μας θυμίζει τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάστηκε προηγουμένως η Ελένη, αφού μας δίνει στοιχεία της καταγωγής του. Για τη μοίρα του όμως ευθύνες στους θεούς, ενώ σαν ένας δεύτερος Οδυσσέας νοσταλγεί την πατρίδα του. Η μοίρα της Ελένης και του Μενέλαου είναι κοινή. Βρίσκονται σε ξένη πατρίδα επιθυμώντας τη δική τους, ενώ πάντα ελλοχεύει ο κίνδυνος θανάτου τους ή βίαιης αντιμετώπισής τους από τους γηγενείς. Με τη διαφορά ότι η Ελένη στη Σπάρτη και στην Τροία έγινε μισητή. Ο Μενέλαος αντιμετωπίζει έναν παραπάνω κίνδυνο αφού όλοι οι σύντροφοί του έχουν πεθάνει, ενώ έρχεται παράλληλα αντιμέτωπος με τους

²⁵³ 306-7, 309 'Ελένη, τὸν ἐλθόνθ', ὅστις ἐστὶν ὁ ξένος, μὴ πάντ' ἀληθῆ δοξάσης εἰρηκέναι, πόλλ' ἂν γένοιτο καὶ διὰ ψευδῶν ἔπη.

²⁵⁴ φόβος γὰρ ἐς τὸ δεῖμα περιβαλὼν μ' ἄγει. 312)

θεούς οι οποίοι θεωρεί ότι τον εχθρεύονται. Ζει όμως μέσα στην άγνοια αφού πιστεύει ότι έχει μαζί του τουλάχιστον την Ελένη, κρυμμένη σε σπηλιά, κάτι το οποίο θα ανατρέψει στη συνέχεια ο αγγελιαφόρος με τα λόγια του.²⁵⁵ Και οι δύο ήρωες παρουσιάζονται δυστυχισμένοι και σε άθλια κατάσταση είτε εξωτερική (Μενέλαος), είτε εσωτερική (Ελένη). Αναγνωρίζει ότι η Ελένη είναι η αιτία των συμφορών του ίδιου και των συντρόφων του και όμως εξακολουθεί να της είναι πιστός και να την προστατεύει όπως και η Ελένη εξακολουθεί να του είναι πιστή. Κάτι το οποίο ενισχύεται στη συνέχεια με τον όρκο που ανταλλάσσουν μεταξύ τους για αιώνια πίστη και αφοσίωση, στην περίπτωση που κάποιος από τους δύο πεθάνει πρώτος. Για την δύσκολη θέση του μάλιστα λόγω της καταγωγής του και τον κίνδυνο θανάτου του, αναλαμβάνει να τον προειδοποιήσει η γριά που συναντά μόλις προσεγγίζει το παλάτι του Θεοκλύμενου. (437, 440, 445-46, 450, 452, 454, 468, 479-80 όπως προηγουμένως η Ελένη είχε προειδοποιήσει τον Τεύκρο. Ο Μενέλαος ενώ γλίτωσε το θάνατο στην Τροία (397, 503, 692, 750, 766, 847, 969) τώρα έρχεται εκ νέου αντιμέτωπος μαζί του στην Αίγυπτο²⁵⁶ . Όπως η Ελένη έτσι και εκείνος βρίσκει συμμάχους οι οποίοι επιθυμούν να τον προστατεύσουν, καταλαβαίνει όμως παράλληλα ότι δέχεται άδικες προσβολές.²⁵⁷ Αναγνωρίζει την περασμένη ευτυχία του η οποία τώρα έχει αντικατασταθεί από δυστυχία όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της Ελένης.(στ. 457²⁵⁸) Στη συνέχεια η γριά του αποκαλύπτει ότι μέσα στο παλάτι βρίσκεται η Ελένη η κόρη του Δία και του Τυνδάρεω. -αμφίσημη η ταυτότητά της και πάλι- Τα στοιχεία όμως που του δίνει κόρη του Δία και του Τυνδάρεω με καταγωγή από τη Σπάρτη αδυνατεί να τα συνδυάσει με κάποιο άλλο πρόσωπο εκτός της Ελένης. Εξάλλου κατανοεί ότι είναι μάλλον αδύνατο να υπάρχουν διπλά ονόματα τα οποία ταυτίζονται (490-496)²⁵⁹ (Δίας, Σπάρτη, Ευρώτας, Τυνδάρεως, Τροία) Και πάλι όμως ο Μενέλαος αρνείται να συμβιβαστεί με την πραγματικότητα και παρά τις πολλές συμπτώσεις

²⁵⁵ (Ελένη τε, Τροίας ἦν ἀποσπάσας ἔχω 426)

²⁵⁶ 803, ξίφος μένει σε μάλλον ἢ τοῦμόν λέχος.

807 κρεῖσσον γὰρ ἢ σε τᾶμ ἄποκτεῖναι λέχη.

²⁵⁷ 455 ὦ δαῖμον, ὡς ἀνάξι ἠτιμώμεθα.

²⁵⁸ πρὸς τὰς πάροιθεν συμφορὰς εὐδαίμονας.

²⁵⁹ ἄλλ ἢ τις ἔστι Ζηγὸς ὄνομ ἔχων ἀνὴρ
Νείλου παρ ὄχθας; εἷς γὰρ ὁ γε κατ ὀυρανόν.

Σπάρτη δὲ ποῦ γῆς ἔστι πλὴν ἴνα ῥοαὶ

τοῦ καλλιδόνακός εἰσιν Εὐρώτα μόνον;

ἄπλοῦν δὲ Τυνδάρειον ὄνομα κλήζεται.

Λακεδαιμόνος δὲ γαῖα τίς ξυνώνυμος

Τροίας τε; ἐγὼ μὲν οὐκ ἔχω τί χρὴ λέγειν.

Μενέλαος αὐτὴν ἔκπεπὸρθμευται χθονός,

ὃς αὐτὸς αὐτὸν ἦλθεν ἀγγέλλων θανεῖν. (490-496)

πιστεύει ότι υπάρχουν δύο πρόσωπα με το ίδιο όνομα. Επιπλέον είναι διατεθειμένος να αντιμετωπίσει τον επερχόμενο κίνδυνο όσο μεγάλος και αν είναι, διαφορετικά θα προδώσει τον ηρωϊκό κώδικα αξιών του. (500-12) Παρόλο που έχουν περάσει 20 ολόκληρα χρόνια από την αρχή του πολέμου, η Ελένη δεν έχει χάσει την ομορφιά της, διαφορετικά ο Μενέλαος -όπως ο Τεύκρος στην αρχή- δεν θα αναγνώριζε την ομοιότητά της με το είδωλο. Και ενώ ο χρόνος αγγίζει την Ερμιόνη, αφού τα μαλλιά της είναι πια γκρίζα, η Ελένη διατηρεί το χαρακτηρισμό της ως “ νέα γυναίκα” από το Μενέλαο.²⁶⁰ ενώ ο Χορός την ονομάζει παιδί ²⁶¹ Ο Χορός και η Ελένη μαθαίνουν ότι ο Μενέλαος είναι ζωντανός (517-20, 530-1) Στο στ. 528 ²⁶² η Ελένη βγαίνει από το παλάτι και πλησιάζει εκ νέου το μήνιμα του Πρωτέα, ενώ στη συνέχεια πρόκειται να αναγνωρίσει πρώτη το Μενέλαο βλέποντάς τον 541 ²⁶³ ενώ στη συνέχεια επιθυμεί να τον ασπαστεί Την ιδιότητα της αναγνώρισης προσώπων διατηρεί εδώ η ηρωίδα όπως ακριβώς στον Όμηρο. Σκηνή αναγνώρισης 550 κε: α) έχουν κοινή καταγωγή β) αναγνωρίζουν ο ένας στον άλλο μια γνώριμη εξωτερική ομοιότητα. ²⁶⁴Συγκεκριμένα στο στίχο 566 ²⁶⁵ η Ελένη πρώτη αναγνωρίζει το Μενέλαο, ενώ εκείνος αργότερα 623-4 ²⁶⁶ Ο Μενέλαος στην αρχή δύσπιστος για το θέαμα που αντικρύζει δεν μένει ανεπηρέστος, αλλά τα συναισθήματά του αντικατοπτρίζονται στις σωματικές αντιδράσεις του (548-9). Η Ελένη προσπαθεί να τον πείσει για την αληθινή της ταυτότητα, (574 και 576) ²⁶⁷ ο αγγελιαφόρος όμως είναι αυτός ο οποίος θα αποκαταστήσει τελικά το όνομα και τη φήμη της. Μέχρι στιγμής η αναγνώριση έχει συντελεστεί μόνο από την πλευρά της Ελένης, ενώ για να ολοκληρωθεί κρίνεται

²⁶⁰ 1288 σὸν ἔργον, ὦ νεᾶνι

²⁶¹ 1356 ματρός, ὦ παῖ, θυσίας.

²⁶² ἦδ' αὐτῶν τοῦδ' εἰς ἔδρας ἐγὼ πάλιν 528

²⁶³ ἔα, τίς οὗτος; 541

²⁶⁴ τίς εἶ; τίς ὄψιν σὴν, γύναι, προσδέρκομαι;

Ἐλένη

σὺ δ' εἶ τίς; αὐτὸς γὰρ σὲ κάμ' ἔχει λόγος.

Μενελέως

οὐπώποτ' εἶδον προσφερέστερον δέμας.(557-559)

Ἐλένη σ' ὁμοίαν δὴ μάλιστ' εἶδον, γύναι.(563)

²⁶⁵ ὦ χρόνιος ἐλθὼν σῆς δάμαρτος ἐς χέρας 566

²⁶⁶ ξυμβεβᾶσιν οἱ λόγοι

οἱ τῆσδ' ἀληθεῖς, ὦ ποθεινὸς ἡμέρα,

ἦ σ' εἰς ἐμὰς ἔδωκεν ὠλένας λαβεῖν.

²⁶⁷ οὐκ ἔστιν ἄλλη σὴ τις ἀντ' ἐμοῦ γυνή 574

οὐ γὰρ με λεύσσω σὴν δάμαρθ' ὄρᾶν δοκεῖς; (576)

αναγκαία η παρέμβαση του αγγελιαφόρου ο οποίος πρόκειται να αναγγείλει στον Μενέλαο ότι η “Ελένη” ως δια μαγείας, σαν σύννεφο εξαφανίστηκε από τη σπηλιά που την έκρυβε ο Μενέλαος. Το είδωλο αποκτά φωνή, αποκαλύπτοντας στον αγγελιαφόρο και τους υπόλοιπους συντρόφους του Μενέλαου την εξαπάτηση που είχαν υποστεί τόσο καιρό ενώ παράλληλα φροντίζει να αποκαταστήσει την μέχρι τότε κακή φήμη της Ελένης. Κάτι παράδοξο για την τραγωδία είναι η αντίστροφη πορεία με την οποία εξελίσσονται από εδώ και πέρα τα πράγματα αφού ο θεατής οδηγείται από τη λύπη στη χαρά κάτι το οποίο προοικονομεί ένα ευτυχισμένο τέλος²⁶⁸ (Ο αγγελιαφόρος είναι αυτός που αποκαθιστά την ισορροπία, φανερώνοντας ότι τα πάντα στηρίζονται στην τύχη. (στ. 711-719)²⁶⁹

Έτσι, οι αρνητικές σωματικές αντιδράσεις και τα αντίστοιχα συναισθήματα, αντικαθίστανται από χαρά και θετικές σωματικές αντιδράσεις, ενώ και οι δύο ήρωες αντιμετωπίζουν τα νέα δεδομένα με αρκετή αισιοδοξία, θεωρώντας ότι η λύπη αντιπροσωπεύει μόνο το παρελθόν. Γι' αυτό άλλωστε ο Μενέλαος δεν θεωρεί σκόπιμο να αναφερθεί στις περιπλανήσεις του παρελθόντος. Πράγμα το οποίο θα υποστηρίξει και ο αγγελιαφόρος, αφού αποδίδει την αλλαγή της τύχης προς το καλό ή το κακό, στην παρέμβαση του θεϊκού παράγοντα (711-15) . Ο αγγελιαφόρος κάνει μια τελευταία διαπίστωση σχετικά με τον απατηλό χαρακτήρα της μαντικής, κάτι το οποίο θα αποδειχθεί εντελώς αντίθετο σε σχέση με όσα ακολουθούν αφού η Θεονόη είναι η πρώτη η οποία αμέσως αντιλαμβάνεται την παρουσία του Μενέλαου στην Αίγυπτο, λειτουργεί όμως ως σύμμαχος για την τελική επανένωση του ζευγαριού. Στη συνέχεια η Ελένη λειτουργεί προστατευτικά προς τον Μενέλαο, αφού τον προειδοποιεί ότι ο Θεοκλύμενος ενδέχεται να τον σκοτώσει εφόσον εχθρεύεται τους Έλληνες, εκείνος όμως παραμένει σταθερός στην απόφασή του να προστατεύσει τη γυναίκα του, η οποία δικαιωματικά του ανήκει με οποιοδήποτε τίμημα. Μένει έτσι σταθερός στον ηθικό κώδικα τιμής, βάζοντας πάνω από το θάνατο τα συναισθήματά του για την Ελένη. Το 2ο τμήμα του έργου το οποίο ξεκινά με τα λόγια της Ελένης (815)²⁷⁰ , είναι

²⁶⁸ τὸ δ' ἄθλιον κεῖν' εὐτυχὲς τάχ' ἂν πέσοι. (1082)

²⁶⁹ ὦ θύγατερ, ὁ θεὸς ὡς ἔφυ τι ποικίλον
καὶ δυστέκμαρτον. εὐ δέ πως πάντα στρέφει
ἐκεῖσε κάκεῖσ' ἀναφέρων: ὁ μὲν πονεῖ,
ὁ δ' οὐ πονήσας αὐθις ὄλλυται κακῶς,
715 βέβαιον οὐδὲν τῆς αἰεὶ τύχης ἔχων.
σὺ γὰρ πόσις τε σὸς πόνων μετέσχετε,
σὺ μὲν λόγοισιν, ὁ δὲ δορὸς προθυμίᾳ.
σπεύδων δ' ὄτ' ἔσπευδ' οὐδὲν εἶχε: νῦν δ' ἔχει
αὐτόματα πράξας τ' ἀγάθ' εὐτυχέστατα. (711-719)

²⁷⁰ μί' ἔστιν ἔλπις, ἢ μόνῃ σωθεῖμεν ἄν. (815)

αφιερωμένο στο σχέδιο απόδρασης των συζύγων από την Αίγυπτο. Σκοπός τους είναι να παρουν με το μέρος τους τη μάντισσα Θεονόη, αδελφή του Θεοκλύμενου και κόρη του Πρωτέα προκειμένου να τους βοηθήσει στην υλοποίηση του σχεδίου τους. Ο Μενέλαος προτού καταφύγουν σε αυτή τη λύση, σκέφτεται να σκοτώσει το Θεοκλύμενο, η Ελένη όμως τον αποτρέπει επειδή σκέφεται ότι η Θεονόη θα προλάβει να αποκαλύψει το σχέδιό του στον αδελφό της. Εδώ μια γυναίκα προσπαθεί να αντισταθεί στη δύναμη της εξουσίας μην υπολογίζοντας δεσμούς συγγένειας. Η Θεονόη άλλωστε εξαιτίας της ιδιότητάς της γνώριζε εξ' αρχής την παρουσία του Μενέλαου στην Αίγυπτο.²⁷¹ & 874-5²⁷² Έτσι υπήρχε ο φόβος μήπως τον πρόδιδε στον αδελφό της. Το δίλημμα της Θεονόης είναι ηθικό ανάμεσα στον θεϊκό (βούληση της Ήρας, η οποία ταυτίζεται με τη βούληση του νεκρού Πρωτέα) και τον ανθρώπινο παράγοντα. (προτεραιότητα στους συγγενικούς δεσμούς) Προτού προχωρήσουν στην υλοποίηση του σχεδίου τους, η Ελένη και ο Μενέλαος ανταλλάσσουν όρκους αιώνιας πίστης και αφοσίωσης. Η Ελένη ως γυναίκα θα απευθύνει λόγο στη Θεονόη χρησιμοποιώντας ηθικά επιχειρήματα προκειμένου να την πείσει πράγμα το οποίο τελικά πετυχαίνει. Αρχικά επικαλείται το συναίσθημα τονίζοντας ότι μετά από πολύ καιρό κατάφερε να ενωθεί εκ νέου με το Μενέλαο (897²⁷³) . Λαμβάνει και πάλι θέση ικεσίας -όπως στην αρχή στον τάφο του Πρωτέα- αυτό σημαίνει ότι για ακόμα μια φορά παρουσιάζεται θεοσεβούμενη. Επίσης επικαλείται τους θεούς τονίζοντας ότι δεν εγκρίνουν κάθε άδικη πράξη. (903-4)²⁷⁴ Έτσι για την ίδια, η πράξη του Ερμή που κράτησε την Ελένη σώα μέχρι να την πάρει πίσω ο Μενέλαος, είναι μια πράξη ηθικά δίκαιη και δικαιολογημένη εφόσον την εγκρίνει και ο Πρωτέας. Αν λοιπόν την υλοποιήσει θα είναι σύμφωνη με το δίκαιο του νεκρού της πατέρα ενώ παράλληλα θα αποδείξει ότι τη διαπνέουν όμοια με εκείνον αισθήματα. (914 , ἤδη τὰ τοῦ θεοῦ καὶ τὰ τοῦ πατρὸς σκόπει: 943 ἔς ταῦτὸν ἦλθε τοῖς τεκοῦσι τοὺς τρόπους.) Αλλά και τα λόγια του Μενέλαου αποσκοπούν στο συναίσθημα αφού ως ξένος θεωρείται πρόσωπο ιερό και είναι δίκαιο να ζητά να πάρει πίσω αυτό που του ανήκει, κάνοντας διπλή επίκληση στον Πρωτέα και τον Άδη. (954-974)²⁷⁵ Ενώ και αυτός όπως και η Ελένη θα δώσει έμφαση στο ηθικό ζήτημα της τιμής

²⁷¹ 861 ἀποῦσα γάρ σε καὶ παροῦσ' ἀφιγμένονδεῦρ'

²⁷² Ἄγγελος

ἦκει πόσις σοι Μενέλεως ὄδ' ἔμφανής,
νεῶν στερηθεὶς τοῦ τε σοῦ μιμήματος. (874-875)

²⁷³ λαβοῦσ' ἐπ' ἀκμῆς εἶμι καθανόντ' ἰδεῖν: 897

²⁷⁴ μισεῖ γὰρ ὁ θεὸς τὴν βίαν, τὰ κτητὰ δὲ
κτᾶσθαι κελεύει πάντας οὐκ ἔς ἄρπαγας. (903-904)

²⁷⁵ Το χωρίο έχει παραλειφθεί επειδή δεν θα γίνει αναλυτικός σχολιασμός.

και του κλέους²⁷⁶ Η γενναιότητά του θα είναι τόσο μεγάλη αφού είτε θα αντιμετωπίσει κατά πρόσωπο τον Θεοκλύμενο, είτε θα δεχτεί να σκοτώσει την Ελένη αλλά στη συνέχεια θα βάλει τέλος στη ζωή του (980-87) ²⁷⁷ Ο σκοπός της Ελένης είναι διπλός α) η αποκατάσταση της καλής της φήμης β) επιστροφή στην πατρίδα και τον πλούτο της και αποκατάσταση της Ερμιόνης. Ο Μενέλαος πάντως τονίζει ιδιαίτερα το ηθικό χρέος της Θεονόης απέναντι στον πατέρα της και το γεγονός ότι θα φορτωθεί με διπλό θάνατο αν ο αδελφός της ανακαλύψει την αλήθεια. Η Θεονόη πείθεται και δίνοντας έμφαση στον δίκαιο χαρακτήρα της αποφασίζει να ταχθεί με την πλευρά του ζευγαριού, υπακούοντας έτσι στη θέληση της Ήρας και του νεκρού Πρωτέα. Το ζευγάρι αμέσως μετά αρχίζει να σχεδιάζει τη φυγή του επικαλούμενο πολλούς τρόπους α) να βρουν κάποια άμαξα για να φύγουν β) ο Μενέλαος σκέφτεται να σκοτώσει το Θεοκλύμενο με σπαθί, κάτι τέτοιο όμως θα εξόργιζε τη Θεονόη, μεταβάλλοντας την καλή της βούληση γι αυτό αμέσως απορρίπτεται γ) ο Μενέλαος να προσποιηθεί ότι είναι νεκρός -ιδέα της Ελένης η οποία τελικά υλοποιείται, αφού στήνεται κενοτάφιο για το νεκρό με το πρόσχημα ότι ο Μενέλαος χάθηκε στη θάλασσα και έτσι το ζευγάρι καταφέρνει να δραπετεύσει, σκοτώνοντας το πλήρωμα του Θεοκλύμενου το οποίο τους συνοδεύει στο ταξίδι τους και παίρνοντας μαζί τους μεγάλο μέρος από τον πλούτο του παλατιού.²⁷⁸ Για να πείσει μάλιστα η Ελένη το Θεοκλύμενο για τον υποτιθέμενο θάνατο του συζύγου της υιοθετεί ανάλογη εμφάνιση, αφού κόβει κοντά τα μαλλιά της και φορά μαύρα ρούχα, ενώ προετοιμάζεται για τον θρήνο της. Αντιθέτως αποδεικνύεται ιδιαίτερα περιποιητική απέναντι στον Μενέλαο αφού τον κάνει μπάνιο και τον ντύνει με καθαρά ρούχα. Μάλιστα ο Μενέλαος για να γίνει ακόμα πιο πειστικός ως ξένος, δίνει συμβουλή στην Ελένη να ξεχάσει τον προηγούμενο σύζυγό της και να αφοσιωθεί στον καινούριο. Η καθαρά ενεργητική δράση της Ελένης στον Ευριπίδη, έρχεται σε αντίθεση με το

²⁷⁶ 958, ἄθλιος ἂν εἶην, σὺ δὲ γυνὴ κακὴ φανῆ.
993 κτεῖν', εἰ δοκεῖ σοι: δυσκλεᾶς γὰρ οὐ κτενεῖς:

²⁷⁷ ἦν δ' ἔς μὲν ἄλκην μὴ πόδ' ἀντιθῆ ποδί,
λιμῶ δὲ θηρᾶ τύμβον ἵκετεύοντε νώ,
κτανεῖν δέδοκται τήνδε μοι κᾶπει' ἔμὸν
πρὸς ἦπαρ ὦσαι δίστομον ξίφος τόδε
τύμβου 'πὶ νώτοις τοῦδ', ἴν' αἵματος ῥοαὶ
985τάφου καταστάζωσι: κεισόμεσθα δὲ
νεκρῶ δὴ ἔξῃς τῶδ' ἐπὶ ξεστῶ τάφῳ,
ἄθνατον ἄλγος σοί, ψόγος δὲ σῶ πατρί.(980-987)

²⁷⁸ Αναφορά του συγκεκριμένου επεισοδίου συναντάμε στις Ιστορίες του Ηροδότου [2.119.1] ἀπικόμενος δὲ ὁ Μενέλεως ἐς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀναπλώσας ἐς τὴν Μέμφιν, εἶπας τὴν ἀληθεῖν τῶν πρηγμάτων, καὶ ξεινίων ἤνησε μεγάλων καὶ Ἑλένην ἀπαθεῖα κακῶν ἀπέλαβε, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἔωυτοῦ χρήματα πάντα. [2.119.2] τυχῶν μέντοι τούτων ἐγένετο Μενέλεως ἀνὴρ ἄδικος ἐς Αἴγυπτιους· ἀποπλέειν γὰρ ὀρμημένον αὐτὸν ἴσχον ἄπλοιοι· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἐπὶ πολλὸν τοιοῦτο ἦν, ἐπιτεχνᾶται πρῆγμα οὐκ ὄσιον·

Ομηρικό μοντέλο γυναικών αφού στο έπος οι γυναίκες δεν παρουσιάζονται ικανές να φέρουν εις πέρας ένα σχέδιο το οποίο μάλιστα αποτελεί δική τους επιινόηση. Όταν ο Θεοκλύμενος μαθαίνει την αλήθεια, απειλεί ότι θα σκοτώσει τη Θεονόη, εμποδίζεται όμως τελικά από τον κορυφαίο του χορού. Όταν ο Θεοκλύμενος βγαίνει από το παλάτι, η Ελένη μαυροφορεμένη στέκεται και πάλι στον τάφο του Πρωτέα αλλά αυτή τη φορά θρηνεί για τον υποτιθέμενο θάνατο του συζύγου της ο οποίος αγνοείται, γεγονός το οποίο πληροφορήθηκε από τον “ξένο-Μενέλαο”. Έτσι στη συνέχεια θα του ζητήσει να του αποδώσει νεκρικές τιμές στο πέλαγο σύμφωνα με το ελληνικό έθιμο παρά την επιμονή του να γίνει στη στεριά το τελετουργικό. Όταν κάποιος είχε χαθεί στη θάλασσα στήνεται κενοτάφιο. Το πρώτο στάσιμο παρόλο που το σχέδιο της Ελένης και του Μενέλαου μοιάζει αρκετά αισιόδοξο αλλά παράλληλα μας γεμίζει με αγωνία, είναι αρκετά απαισιόδοξο καθώς αναφέρεται στα δεινά του πολέμου και στην κακή ως τώρα τύχη του Μενέλαου. Επίσης αναφέρεται για άλλη μια φορά στη θεϊκή καταγωγή της Ελένης και στο ευμετάβολο της τύχης λόγω της θεϊκής παρέμβασης. Στο 2ο επεισόδιο η Ελένη επιθυμεί να κερδίσει τη συγκατάθεση του χορού, ενώ παράλληλα υπόσχεται ότι θα του εξασφαλίσει μελλοντική σωτηρία, αρκεί πρώτα να σωθεί η ίδια και ο Μενέλαος. Όλοι γίνονται έτσι μέλη ενός καλοστημένου σχεδίου το οποίο υπόσχονται ότι θα προστατεύσουν με τη σιωπή τους.

Στο 3ο στάσιμο ο Χορός θα αναφερθεί σε οικεία και σχετικά με την τραγωδία θέματα (σε αντίθεση με τα δύο προηγούμενα στάσιμα). Συγκεκριμένα στην Ερμιόνη τη μονάκριβη κόρη της Ελένης και του Μενέλαου δίνοντας την πληροφορία ότι εξακολουθεί να παραμένει ανύπανδρη (1475 ὁ Διὸς δ’ εἶπε σέβειν γόνος:), στο γεγονός ότι ο Μενέλαος κατάφερε να πετύχει το σκοπό του (1493- 1494)²⁷⁹ ενώ τελικά αποκαθίστανται το όνομα και η φήμη της Ελένης (1506-11)²⁸⁰ . Όπως είδαμε στην Οδύσσεια η Ερμιόνη παντρεύεται το Νεοπτόλεμο γιο του Αχιλλέα. Άλλες εκδοχές υποστηρίζουν ότι υπήρξε αρχικά αρραβωνιασμένη με τον ξάδελφό της Ορέστη, στη συνέχεια όμως παντρεύτηκε το Νεοπτόλεμο και μετά το θάνατο του τελευταίου

²⁷⁹ Μενέλεως ὅτι Δαρδάνου
πόλιν ἑλὼν δόμον ἤξει. (1493-1494)

²⁸⁰ πέμποντες Διόθεν πνοάς:
δύσκειαν δ’ ἀπὸ συγγόνου
βάλετε βαρβάρων λεχέων,
ἂν Ἰδαίων ἐρίδων
ποιναθεῖς ἑκτήσατο, γᾶν
1510 οὐκ ἔλθοῦσά ποτ’ Ἰλίου
Φοιβείους ἐπὶ πύργους. (1506-1511)

ξαναέσμιξε με τον Ορέστη. Αυτή όμως η πληροφορία πρέπει να διασώθηκε αρκετά μετά από τον Όμηρο.²⁸¹

5.4 Οι αντιθέσεις στην Ελένη²⁸²

Από την αρχή μέχρι το τέλος το έργο είναι γεμάτο από αντιθέσεις οι οποίες είναι αμφίβολο αν τελικά οδηγούν την πλοκή σε ισορροπία. α) η ίδια η μορφή της Ελένης είναι διπλή ως προς τα συζυγικά της καθήκοντα (πιστή-άπιστη), την καταγωγή της (κόρη του Δία ή του Τυνδάρεω) ως προς την ταυτότητά της (αληθινή Ελένη-είδωλο) τη φήμη της από τις αναφορές των άλλων προσώπων, η οποία έρχεται σε αντιδιαστολή με τη φυσική της παρουσία επί σκηνης (όνομα-σώμα-πράγμα)²⁸³, και το μερίδιο ευθύνης της (ένοχη-αθώα) Αν η Ελένη δεν βρέθηκε στην Τροία τότε αυτομάτως αμφισβητείται η ύπαρξη του κλέους. Το κλέος όμως μπορεί είτε να προέρχεται από την αθανασία που προσφέρουν οι θεοί, είτε απλώς να σχετίζεται με μια φήμη η οποία μπορεί να κρίνεται αβάσιμη. β) ο τόπος (Αίγυπτος-Τροία) γ) οι ήρωες κινούνται μεταξύ γνώσης και άγνοιας, ενώ δύσκολα διακρίνουν την αλήθεια από το ψέμα και την εξαπάτηση, επειδή πολλές φορές η όψη εξαπατά (Τεύκρος- Μενέλαος) ενώ ο νους κρύβει την αλήθεια δ) το χάσμα ανάμεσα στη ζωή και την απειλή του θανάτου. Τιμημένος είναι ο θάνατος που συνδέεται με τη δόξα γι' αυτό Ελένη και Μενέλαος μάχονται να διατηρήσουν αγνό το όνομά τους. ε) η Θεονόη υποστηρίζει το θεϊκό δίκαιο και παράλληλα το νεκρό της πατέρα, ενώ ο Θεοκλύμενος αναιρεί τη σημασία του ονόματός του, υπερασπιζόμενος το ανθρώπινο δίκαιο. Η βούληση όμως της Θεονόης είναι αντίθετη με την Διός βουλή αφού η τελευταία θα εκπληρωθεί μόνο μέσω της πρόκλησης του πολέμου. Αντίθετα η Ήρα ενώ αρχικά έχει εχθρική διάθεση προς την Ελένη στο τέλος λειτουργεί βοηθητικά υπέρ της. (1004- 1005) Τελικά επικρατεί ο θεϊκός παράγοντας και αυτό σημαίνει ότι το δίκαιο είναι με την πλευρά του Μενέλαου και της Ελένης στ) ο συναισθηματικός κόσμος της Ελένης και του Μενέλαου μεταβάλλεται από την δυστυχία στην ευτυχία ζ) ο Μενέλαος ως άνδρας καλείται να

²⁸¹ Σύμφωνα με τον Όμηρο όπως ήδη αναφέρθηκε, όταν την άφησε η Ελένη, η Ερμιόνη ήταν 9 χρονών.

²⁸² Για τις αντιθέσεις στην Ελένη βλ. Segal, 1971, 553-614 : Segal, 1998, 66 Στη δεύτερη πηγή ο Segal δίνει έμφαση στη βασική αντίθεση που υπάρχει ανάμεσα στην Ελένη και το Μενέλαο. Ο Μενέλαος σκέφτεται την πιθανότητα θανάτου ως τη μοναδική λύση για να αποδείξει τον ηρωισμό του. Η Ελένη από την άλλη θα χρησιμοποιήσει την πειθώ και άλλους τρόπους οι οποίοι βρίσκονται πιο κοντά στη γυναικεία φύση προκειμένου να πετύχει το σκοπό της.

²⁸³ πρῶτον μὲν οὐκ οὐσ' ἄδικος, εἰμί δυσκλεής:
καὶ τοῦτο μείζον τῆς ἀληθείας κακόν,
ὅστις τὰ μὴ προσόντα κέκτηται κακά.
ἔπειτα πατρίδος θεοί μ' ἀφιδρύσαντο γῆς
ἔς βάρβαρ' ἦθη, καὶ φίλων τητωμένη
275δοῦλη καθέστηκ' οὐσ' ἔλευθέρων ἄπο (270-275)

υπερασπιστεί την ηρωική του τιμή, ενώ η Ελένη ως γυναίκα να παραμείνει αφοσιωμένη στον νόμιμο σύζυγό της και περιορισμένη στην ιδιωτική σφαίρα επιρροής κάτι το οποίο εδώ αίρεται. Βέβαια αξίζει να σημειωθεί ότι αρκετές φορές οι αντιθέσεις δεν έχουν απόλυτη ισχύ (η Θεονόη είναι ιδιαίτερα βοηθητική παρά τη βαρβαρική της καταγωγή) Αλλά και σαν είδος το συγκεκριμένο δράμα κινείται ανάμεσα στην κωμωδία και την τραγωδία. Αντίθεση εντοπίζουμε ακόμα ως προς τους κοινωνικούς ρόλους που κάθε φύλο αναλαμβάνει. Η ανδρική δύναμη συμβολίζει ένα ενεργό υποκείμενο και συνδέεται με το λόγο, ενώ η γυναίκα αποτελεί ένα παθητικό αντικείμενο το οποίο δεν χειρίζεται το λόγο, ούτε ενεργεί, παρά μόνο εκτελεί την ίδια την πράξη και συνδέεται με τη μαντική ή άλλα μαγικά μέσα. Αυτή η αντίθεση διαπνέει τη ρητορική και την πολιτική ζωή της Αθήνας του 5ου αιώνα, στο δράμα όμως του Ευριπίδη ενώ εφαρμόζεται στην περίπτωση της Θεονόης, αναιρείται από τη δράση της Ελένης. Αντίθεση συναντάμε επιπλέον στις περιπτώσεις της Ελένης και της Περσεφόνης. Ενώ και στις δύο περιπτώσεις υπάρχει το ζήτημα της απαγωγής και της θεϊκής παρέμβασης, υπάρχει μια βασική διαφορά. Στην περίπτωση της Ελένης, συνέπεια είναι ο Τρωικός πόλεμος, ενώ στην περίπτωση της Περσεφόνης ο Δίας παρεμβαίνει για να αποκαταστήσει την αρμονία ανάμεσα στους θεούς και τους θνητούς. Ο Ευριπίδης τελικά αποκαθιστά το καλό όνομα της Ελένης και το κλέος των ανδρών.

5.5 Ο ρόλος του Θεοκλύμενου

Ο Θεοκλύμενος παρουσιάζει ομοιότητες με τον Πάρη σε ομηρικά συμφραζόμενα. Για να περιγράψει ο Ευριπίδης τις προθέσεις του χρησιμοποιεί λεξιλόγιο από το χώρο του κυνηγιού, όπως είχε περιγράψει τον Πάρη άλλες τραγωδίες του με αντίστοιχο λεξιλόγιο το οποίο ταιριάζει σε βοσκό. Έτσι και οι δύο συνδέονται με το φυσικό τοπίο. Ο Θεοκλύμενος είναι ένας πλούσιος σύζυγος ο οποίος θα μπορούσε να προσφέρει τα πάντα στην Ελένη αλλά η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι δεν την ελκύει σεξουαλικά. Παρά την έντονη επιθυμία του για την Ελένη, έπεσε στην παγίδα να την αφήσει ασυνόδευτη δίνοντάς της πλοίο με δικούς του άνδρες και μεγάλο μέρος από τον πλούτο του. Αυτή τη φορά όμως η αρπαγή της γίνεται με τη θέλησή της, ενώ ο Μενέλαος σαν δεύτερος Πάρης, παραβιάζει το τυπικό της φιλοξενίας. Πάντως η ζωή της Ελένης με όλες τις ανέσεις δίπλα στον Θεοκλύμενο, θα μπορούσε να μας θυμίσει τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται στην Οδύσσεια. Μήπως τελικά δεν είχε πάει ποτέ στην Τροία, όπως υποστηρίζει ο Ευριπίδης;

Η ομορφιά και η εξωτερική εικόνα αποτελεί βασική προτεραιότητα για την ηρωίδα. Αναγνωρίζει -όπως στο έπος- ότι οι συνέπειες της ομορφιάς της για όσους την αντικρίζουν είναι καταστροφικές όπως και για την ίδια. Σε αντίθεση με τις άλλες Τρωαδίτισσες που θρηνούν κόβωντας τα μαλλιά τους, εκείνη κόβει μόνο τις άκρες τους. Η ομορφιά δεν αποτελεί μόνο έμφυτο χαρακτηριστικό. Φορά μαύρα ρούχα (αντί για λευκά που ως τώρα φορούσε), ενώ γρατζουνά το πρόσωπό της θρηνώντας. Όλα εξαρτώνται από τον τρόπο με τον οποίο κάθε χαρακτήρας επιλέγει να διαχειριστεί την ομορφιά. Οι τραγικοί χαρακτήρες έχουν την τάση να απουσιάζουν για ένα διάστημα από τη σκηνή και παρουσιάζονται μετά από ένα διάστημα με νέα ενδυμασία. Κάτι ανάλογο παρατηρούμε και στην περίπτωση Ελένης-Μενελάου. Συνήθως η αλλαγή ενδυμασίας δεν συμβαίνει μπροστά στα μάτια των θεατών. Η τραγική σκευή γεννά τον έλεο. Άτομα υψηλής κοινωνικής θέσης, παρουσιάζονται ρακένδυτα γεγονός για το οποίο ο Αριστοφάνης σατιρίζει τον Ευριπίδη. (περίπτωση Τηλέφου στους Αχαρνείς και τις Θεσμοφοριάζουσες) Επομένως το τραγικό περιπλέκεται με το κωμικό στοιχείο. Εδώ όμως η ενδυμασία αυτή εξυπηρετεί επιπλέον τη λειτουργία της εξαπάτησης του Θεοκλύμενου. Έχει δημιουργηθεί η εντύπωση ότι εξαιτίας αυτού του στοιχείου, καθώς και λόγω του ευτυχισμένου τέλους, η Ελένη εντάσσεται στα πλαίσια του μη τραγικού. Γενικότερα ζητήματα όμως που αφορούν το μύθο και τον κόσμο της Ελένης δεν γεννούν αμφιβολίες για τον τραγικό χαρακτήρα του δράματος. Η Dale στην εισαγωγή της εξετάζει τη θεϊκή φύση της ηρωίδας, αφού γνωρίζει την παράδοση σύμφωνα με την οποία Ελένη και Αχιλλέας κατοίκησαν μαζί στα νησιά των Μακάρων. Παράλληλα όμως υποστηρίζει ότι όπως επιλέγει να την παρουσιάσει ο Ευριπίδης την κατεβάζει αυτομάτως στο ανθρώπινο επίπεδο. Άρα η Ελένη για τον Ευριπίδη είναι αθώα αφού διατηρώντας την ανθρώπινη υπόστασή της, είναι θύμα ενός διαβολικού σχεδίου των θεών. Γι' αυτό το μίσος Ελλήνων – Τρώων μεταφέρεται αυτομάτως στο είδωλο και όχι στο αληθινό πρόσωπο. Το ενδεχόμενο φυγής έρχεται στο μυαλό της μόνο όταν υπάρχει πιθανότητα υλοποίησης και αυτό θα συμβεί με τον ερχομό του Μενελάου στην Αίγυπτο και μάλιστα μετά τη σκηνή αναγνώρισης των δύο συζύγων. Γι αυτό το σχέδιο απόδρασης θα απασχολήσει τους δύο ήρωες στο 2ο μισό του έργου. Άλλωστε υπάρχει αναφορά στα λόγια του Ερμή στον πρόλογο (στ.57-59)²⁸⁴ για το σμίξιμο Ελένης-Μενελάου και το ευτυχισμένο τέλος της ιστορίας. Φαίνεται λοιπόν ότι η δράση είναι

²⁸⁴ τί δῆτ' ἔτι ζῶ; θεοῦ τόδ' εἰσήκουσ' ἔπος
Ἑρμοῦ, τὸ κλεινὸν ἔτι κατοικήσειν πέδον
Σπάρτης σὺν ἀνδρὶ, γνόντος ὡς ἐς Ἴλιον
οὐκ ἦλθον, ἵνα μὴ λέκτρ' ὑποστρώσω τινί.

οργανωμένη όπως η πλοκή των αρχαίων ελληνικών μυθιστορημάτων -αν και το μυθιστόρημα είναι μεταγενέστερο λογοτεχνικό είδος-, αφού το ζευγάρι μετά από μια σειρά από περιπέτειες κατορθώνει τελικά να αποδράσει και οδηγούμαστε σε ευτυχές τέλος της τραγωδίας.

Η Ελένη εδώ εμφανίζεται ως διπλός χαρακτήρας αφού θεωρείται α) εικόνα του ειδώλου η οποία χάνεται στον αιθέρα μόλις ο Μενέλαος φτάνει στην Αίγυπτο και β) ως πιστή προς το Μενέλαο σύζυγος, σε όλη τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου. Πάντως, η εκδοχή της Αιγύπτου την οποία υποστηρίζει ο Ευριπίδης είναι γνωστή και από άλλες εκδοχές της ιστορίας. (Ηρόδοτος, Στησίχορος Παίνωδια, Οδύσσεια δ ραψωδία, χαμένη Αισχύλεια τραγωδία με τον τίτλο Πρωτέας) Η μορφή της Ελένης σύμφωνα με αυτή την εκδοχή μπορεί να θεωρηθεί ντουμπλαρισμένη μορφή της Πηνελόπης στην Οδύσσεια ως πρότυπο πιστής συζύγου, όσο και η μορφή του Μενελάου μπορεί να παραλληλιστεί με τον Οδυσσέα ο οποίος έχει υποστεί κακουχίες και ρακένδυτος αναζητά το δρόμο της επιστροφής και της επανένωσης με την αγαπημένη του σύζυγο. Το έργο σε αρκετά σημεία του κρύβει υπαινιγμούς και για τη μεταθανάτια θεϊκή υπόσταση της Ελένης χάρη στα τελευταία λόγια των Διόσκουρων, αν και δεν μαρτυρείται άμεσα ο θάνατός της, μόνο με την έμμεση αναφορά της εξαφάνισης του ειδώλου στον αιθέρα.²⁸⁵ Πάντως είναι αδύνατο στο δράμα να ξεχαστεί εντελώς ο τραγικός χαρακτήρας της Ελένης και να αποδεσμευτεί από την εμπλοκή της (άμεση ή έμμεση) στον Τρωικό πόλεμο. Οι περισσότερες πηγές δεν μαρτυρούν τι συνέβη μόλις ο Μενέλαος πήρε πίσω την Ελένη. Δεν μαρτυρείται γενικά – με εξαίρεση τον Ορέστη του Ευριπίδη- σε καμιά λογοτεχνική πηγή ο θάνατός της.²⁸⁶

²⁸⁵ Υπαινικτικές αναφορές στη θεϊκή υπόσταση της Ελένης Ευριπίδης Ελένη 605-6, 609, 617, 652, 1515, 1667, 1671 αλλά και στο τελευταίο στάσιμο (1301-1368) που ακολουθεί μετά την εξαπάτηση του Θεοκλύμενου και αναφέρεται στη θεοποιημένη μητέρα γη. Ίσως λειτουργεί έτσι υπαινικτικά για τη μελλοντική θεοποίηση της Ελένης. Ευριπίδης Ελένη 605-6, 609, 617, 652, 1515, 1667, 1671 αλλά και στο τελευταίο στάσιμο (1301-1368) που ακολουθεί μετά την εξαπάτηση του Θεοκλύμενου και αναφέρεται στη θεοποιημένη μητέρα γη. Ίσως λειτουργεί έτσι υπαινικτικά για τη μελλοντική θεοποίηση της Ελένης.

²⁸⁶ Maguire 2009, 9

Κεφάλαιο 6ο

Η ΕΛΕΝΗ ΣΤΙΣ ΤΡΩΑΔΕΣ (στίχοι 895-1059)²⁸⁷

6.1 Η Ελένη αφού πρώτα προηγηθούν αναφορές στο όνομά της από την Ανδρομάχη (766-773)²⁸⁸, την Κασσάνδρα και την Εκάβη, δίνοντας έμφαση στην προσωπική της ευθύνη για τον πόλεμο, εμφανίζεται τελικά στα 2/3 του έργου να υπερασπίζεται τον εαυτό της με βάση το Γοργιανό τρόπο υπεράσπισης. Το 415 π.Χ (χρόνος σύνθεσης των Τρωάδων από τον Ευριπίδη) η Ελένη για πρώτη φορά εμφανίζεται στην τραγική σκηνή.²⁸⁹ Ο Ευριπίδης δεν λειτουργεί εδώ ως συνήγορός της, αφού αφήνει στην ίδια το περιθώριο με τα λόγια της να καταδικάσει τον εαυτό της, ή να τον απαλλάξει από τις κατηγορίες. Κάτι το οποίο κρίνεται απαραίτητο, αφού όλες οι Τρωαδίτισσες που βρίσκονται εκεί αποτελούν επίσης θύματα της μοιχείας της Ελένης. Αυτό που φαίνεται ότι την ενδιαφέρει περισσότερο είναι να γίνει πιστευτή στον Μενέλαο, αποδεικνυόντάς του την αθωότητά της. Η εμφάνισή της στις *Τρωάδες* είναι και η πρώτη πιό σημαντική σε δραματικό επίπεδο, καθώς οι τραγωδίες που προηγήθηκαν την κράτησαν μακριά από τη δράση. Αναφορές στο όνομά της γίνονταν μόνο από άλλα πρόσωπα, συνήθως εχθρικά προς εκείνη. Αντιθέτως, στις *Τρωάδες* αποκτά φυσική παρουσία, με φωνή, κίνηση και επιβλητική ματιά. Ο τρόπος εισόδου της Ελένης στη σκηνή είναι α) ταπεινωτικός β) απειλητικός, αφού δεν έχει κόψει τα μαλλιά της ως ένδειξη θρήνου όπως οι υπόλοιπες Τρωαδίτισσες, και αυτό θα φανεί αμέσως πιο κάτω, όταν ο Μενέλαος θα δώσει εντολή στους άνδρες του να την τραβήξουν από τα μαλλιά και να τη σύρουν με τη βία στα καράβια. (880-882)²⁹⁰ Κάτι αντίστοιχο βλέπουμε στον *Ορέστη* όπου ο ήρωας την τραβά από τα μαλλιά και είναι έτοιμος να τη σκοτώσει. (στ.1479-

²⁸⁷ Για τα σχόλια του Α' επεισοδίου στις Τρωάδες, βλ. Lee, 1997, 219-245 καθώς και Ευριπίδης Τρωάδες, μετάφραση: Μαυρόπουλος 2008, 166-192, Hughes 2009 κεφ. 37

²⁸⁸ ὦ Τυνδάρειον ἔρνος, οὔ ποτ' εἶ Διός,
πολλῶν δὲ πατέρων φημί σ' ἔκπεφυκέναι,
Ἄλαστρος μὲν πρῶτον, εἶτα δὲ Φθόνου,
Φόνου τε Θανάτου θ' ὅσα τε γῆ τρέφει κακά.
770οὺ γάρ ποτ' ἀχῶ Ζῆνᾶ γ' ἔκφῦσαί σ' ἐγώ,
πολλοῖσι κῆρα βαρβάροις Ἑλλησὶ τε.
ὄλοιο: καλλίστων γὰρ ὀμμάτων ἄπο
αἰσχυρῶς τὰ κλεινὰ πεδί' ἀπόλεσας Φρυγῶν.

Η Ανδρομάχη στους στίχους 766- 773 αμφισβητεί τη θεϊκή καταγωγή της Ελένης από τον Δία. Όμως η θεϊκή της καταγωγή θεωρείται δεδομένη σε αρκετά σημεία του έργου (398, 1109) βλ. Blondell 2013, 184-185

²⁸⁹ Marshall 2014, 55

²⁹⁰ ἄλλ' εἶα χωρεῖτ' ἐς δόμους, ὀπάονες,
κομίζετ' αὐτὴν τῆς μαιφονωτάτης
κόμης ἐπισπᾶσαντες: οὔριοι δ' ὅταν
πνοαὶ μόλωσι, πέμφομέν νιν Ἑλλάδα.

84)²⁹¹ Επίσης η εμφάνισή της είναι μεγαλόπρεπη, ενώ οι Τρωαδίτισσες φορούν κουρέλια, στοιχείο συνοδευτικό προς τον θρήνο τους. Στο πρώτο επεισόδιο της τραγωδίας, βασικά πρόσωπα είναι η Ελένη και η Εκάβη, που ξεκινούν αγώνα λόγων σε στιχομυθία, ενώ κριτής στον αγώνα λόγων ορίζεται ο Μενέλαος. Στόχος είναι τόσο να βρεθεί ο ένοχος της πράξης, όσο και να απονεμηθεί δικαιοσύνη. Στους στίχους 860-894²⁹² έχει προηγηθεί η εμφάνιση και τα λόγια του Μενέλαου, ο οποίος αρχικά ξεκαθαρίζει τη θέση του, ότι δηλαδή δεν ήρθε στην Τροία για χάρη μιας γυναίκας, αλλά επειδή ο φιλοξενούμενός του Πάρης, του άρπαξε τη γυναίκα, ενώ ο ίδιος απουσίαζε στην Κρήτη. Έτσι θεωρεί ότι η ήττα των Τρώων συνδέθηκε με την πράξη του Πάρη, ως αποτέλεσμα θεϊκής εκδίκησης. Τώρα έχει δύο επιλογές: ή να σκοτώσει την Ελένη, ή αν δεν το θέλει, να την οδηγήσει σε ελληνική γη και να αποφασίσουν οι Αχαιοί αν θα τη σκοτώσουν για να πάρουν εκδίκηση για τα αγαπημένα πρόσωπα που έχασαν στην Τροία. Έτσι όταν η Ελένη στην αρχή ρωτά να μάθει το σχέδιό του, εκείνος της απαντά ότι δεν πρόκειται να μείνει μόνο στα λόγια. (903-5)²⁹³ Η Εκάβη προηγουμένως εφιστά την προσοχή στο Μενέλαο, να μην παρασυρθεί από την ομορφιά της κοιτώντας την

²⁹¹ ὁ μὲν πέτρους, ὁ δ' ἄγκύλας,
ὁ δὲ ξίφος πρόκωπον ἐν χεροῖν ἔχων.
ἔναντα δ' ἦλθε Πυλάδης
ἄλιαστος, οἶος οἶος Ἔκ-
1480τωρ ὁ Φρύγιος ἢ τρικόρυθος Αἴας,
ὄν εἶδον εἶδον ἐν πύλαις
Πριαμίσι: φασγάνων δ' ἄκμας
συνήψαμεν.

δὴ τότε διαπρεπεῖς τότε ἐγένοντο Φρύγες,
ὅσον Ἄρεως ἄλκαν
1485ἦσσοιες Ἑλλάδος ἐγενόμεθ' αἰχμᾶς,
ὁ μὲν οἰχόμενος φυγᾶς, ὁ δὲ νέκυς ὦν,
ὁ δὲ τραῦμα φέρων, ὁ δὲ λισσόμενος,
θανάτου προβολάν:

²⁹² ὁ γὰρ δὴ πολλὰ μοχθήσας ἐγὼ
Μενελάος εἶμι καὶ στράτευμ' Ἀχαιϊκόν. †
ἦλθον δὲ Τροίαν οὐχ ὅσον δοκοῦσί με
865γυναικὸς οὐνεκ', ἀλλ' ἐπ' ἄνδρ' ὅς ἐξ ἐμῶν
δόμων δάμαρτα ξεναπάτης ἐλήσατο.
κεῖνος μὲν οὖν δέδωκε σὺν θεοῖς δίκην
αὐτός τε καὶ γῆ δορὶ πεσοῦσ' Ἑλληνικῶ.
ἦκω δὲ τὴν τάλαιναν — οὐ γὰρ ἠδέως
870ὄνομα δάμαρτος ἦ ποτ' ἦν ἐμὴ λέγω —
ἄξων: 862-875 (ενδεικτικὴ παράθεση στίχων μετὰ ἀπὸ ἐπιλογῆ)

²⁹³

Ἐλένη

ἔξεστιν οὖν πρὸς ταῦτ' ἀμείψασθαι λόγῳ,
ὥς οὐδ' ἀδικίῳ, ἦν θάνω, θανούμεθα;
Μενέλαος
οὐκ ἐς λόγους ἐλήλυθ', ἀλλὰ σε κτενῶν.

Ελένη στα μάτια, καθώς η ομορφιά της νικάει τα μάτια των ανδρών, σκλαβώνει πόλεις, καίει σπίτια. (στ 892-93) Αυτοί οι δύο στίχοι θα μπορούσαν κάλλιστα να ταιριάζουν με το χαρακτηρισμό της Ελένης στον Αγαμέμνονα του Αισχύλου ως ελένας (αυτή που καταστρέφει τα καράβια), έλανδρος (αυτή που καταστρέφει τους άνδρες) και ελέπτολις (αυτή η οποία κυριεύει πόλεις) . Η Εκάβη επίσης αναγνωρίζει ότι η θέση της Ελένης είναι ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς ο θάνατός της θα είναι αναπόφευκτος ακόμα και αν μιλήσει. Η κύρια κατηγορία εναντίον της, είναι ότι με τη θέλησή της ακολούθησε τον Πάρη και μάλιστα επαναλαμβάνεται δύο φορές (916-18, 938-39)²⁹⁴ Στους στίχους 948-950 εμφανίζεται ως πραγματική υπεύθυνη της συμφοράς η Αφροδίτη η οποία χάρισε ως δώρο στον Πάρη την Ελένη.²⁹⁵ Η δύναμή της είναι τόσο μεγάλη ώστε ούτε ο Δίας μπορεί να της αντισταθεί. Αυτό που εύλογα παρατηρούμε, είναι ότι ο Μενέλαος μόνο λεκτικά κατηγορεί την Ελένη (1036-1041) , όμως στο διάλογο που ακολουθεί (1042-1059) δηλώνει ότι δεν θέλει να εκτελέσει την απόφασή του.

6.2 Επιχειρηματολογία της Ελένης

Από την άλλη, η Ελένη οργανώνει μια φαινομενικά πειστική επιχειρηματολογία και προσπαθεί να υπερασπιστεί τον εαυτό της. Θεωρεί ότι όλοι είναι συνυπεύθυνοι για την αρπαγή της. (στ 914-65) Όπως στον Γοργία, παρουσιάζεται θύμα των καταστάσεων, τόσο του θεϊκού (Αφροδίτη) όσο και του ανθρώπινου παράγοντα (Πάρης, Διήφοβος) Συνοπτικά, αποδίδει μερίδιο ευθύνης στις 3 θεές και ιδίως την Αφροδίτη, αλλά και στην Εκάβη επειδή γέννησε τον Πάρη, τον Πρίαμο και τον βοσκό επειδή δεν τον σκότωσαν αμέσως από τη στιγμή που είχαν πάρει χρησμό (922)²⁹⁶, το Μενέλαο ο οποίος δεν μπόρεσε να εμποδίσει την αρπαγή της και την άφησε απροστάτευτη στο πιο κρίσιμο σημείο, αλλά και τον Διήφοβο καθώς επιδίωξε να την κατακτήσει με τη βία μετά το θάνατο του αδελφού του. Στο στίχο 945 και εξής μεταβαίνει στο κομμάτι της δικής της ευθύνης. Επισημαίνει ότι όσοι την κατηγορούν θα έπρεπε αντιθέτως να την ευγνωμονούν για το καλό που τους έκανε έτσι ώστε μέσω του πολέμου να αποδείξουν την ανδρεία τους. Γι' αυτό θα έπρεπε άλλωστε να της προσφέρουν στέμμα προκειμένου

²⁹⁴ ἔγὼ δ' , ἅ σ' οἶμαι διὰ λόγων ἰόντ' ἔμοῦ
κατηγορήσειν, ἀντιθεῖς ἄμειψομαι
τοῖς σοῖσι τάμα καὶ τὰ σ' αἰτιάματα. (916-918)
οὔπω με φήσεις αὐτὰ τᾶν ποσὶν λέγειν,
ὅπως ἀφώρμησ' ἐκ δόμων τῶν σῶν λάθρα.

²⁹⁵ τὴν θεὸν κόλαζε καὶ Διὸς κρείσσων γενοῦ,
ὃς τῶν μὲν ἄλλων δαιμόνων ἔχει κράτος,
κείνης δὲ δοῦλός ἐστι: συγγνώμη δ' ἔμοι. (948-950)

²⁹⁶ δαλοῦ πικρὸν μίμημ' , Ἀλέξανδρόν ποτε.

να την τιμήσουν όπως πραγματικά της άξιζε.(στ. 935-37)²⁹⁷ Αναφέρεται στην κρίση του Πάρη και την ανωτερότητα της Αφροδίτης έναντι της Αθηνάς και της Ήρας, περιγράφει μάλιστα τα δώρα που η κάθεμιά θεά του υποσχέθηκε, (Αθηνά κυριαρχία του Πάρη στην Ελλάδα, Ήρα κυριαρχία στα σύνορα Ευρώπης-Ασίας, Αφροδίτη- Ελένη). Κανένας θνητός όμως, δεν μπορεί να αντισταθεί στη δύναμη του Έρωτα. Περιγράφει μάλιστα αναλυτικά το επεισόδιο με τον Πάρη, αφού σύμφωνα με την παράδοση, ένας βοσκός ο οποίος τον βρήκε στην Ίδη εκτεθειμένο, τον σπλαχνίστηκε και δεν μπόρεσε να τον σκοτώσει. Έτσι η Ελένη θα παραδεχτεί στη συνέχεια ότι παρασύρθηκε από μια ανώτερη θεϊκή δύναμη, αφού ο Πάρης όταν την άρπαξε είχε συνοδό την Αφροδίτη. Αποτέλεσμα της πράξης της αυτής ήταν η προδοσία της απέναντι στην πατρίδα, τον οίκο και τους συγγενείς της, γεγονός για το οποίο είναι φανερά μετανιωμένη. (στ. 946-47) Ο Πάρης λοιπόν για την ίδια είναι η κατάρρα της Εκάβης αφού α) επέλεξε την Αφροδίτη β) οδήγησε την Ελένη σε γάμο με τη βία. Αλλά ο Πάρης θα κατηγορηθεί και από το Μενέλαο αμέσως πιο πριν (860-868)²⁹⁸ , και πάλι επειδή δε σεβάστηκε τη φιλοξενία του , θέμα όπως είδαμε γνωστό από τη Λυρική ποίηση. Τον Μενέλαο από την άλλη τον θεωρεί ανόητο επειδή άφησε τη Σπάρτη στην πιο κρίσιμη στιγμή (943-44) Μια αντίστοιχη κατηγορία εναντίον του Μενέλαου υπάρχει κατά την Blondell δύο φορές στην Ανδρομάχη του Ευριπίδη, αυτή τη φορά από τον Πηλέα. Εκεί θα κατηγορήσει τον Μενέλαο για δύο λόγους. Αφενός, επειδή όταν ήρθε ο Πάρης, την άφησε απροστάτευτη (590-595)²⁹⁹ και αφετέρου, επειδή παρασύρθηκε από ερωτική αδυναμία (631)³⁰⁰ . Κατά τον Πηλέα όμως και η Ελένη φέρει μερίδιο ευθύνης, γι' αυτό χαρακτηρίζεται κάκιστη. Στη συνέχεια, η Ελένη θα χρησιμοποιήσει ρήματα σε

²⁹⁷ ἔκουσίως τήνδ' ἐκ δόμων ἐλθεῖν ἐμῶν.

ξένας ἐς εὐνάς, (1037)

Μετάφραση

Με τη θέλησή της έφυγε για να πάει σε ξένο κρεβάτι.

²⁹⁸ ὦ καλλιφεγγές ἡλίου σέλας τόδε,

ἐν ᾧ δάμαρτα τὴν ἐμὴν χειρώσομαι

† Ἑλένην: ὁ γὰρ δὴ πολλὰ μοχθήσας ἐγὼ

Μενέλαός εἰμι καὶ στράτευμ' Ἀχαιϊκόν. †

ἦλθον δὲ Τροίαν οὐχ ὅσον δοκοῦσί με

865γυναικὸς οὐνεκ', ἀλλ' ἐπ' ἄνδρ' ὃς ἐξ ἐμῶν

δόμων δάμαρτα ξεναπάτης ἐλήσατο.

κεῖνος μὲν οὖν δέδωκε σὺν θεοῖς δίκην

αὐτός τε καὶ γῆ δορὶ πεσοῦσ' Ἑλληνικῶ.

(860-868) Σκοπὸς του Μενέλαου η απόδοση δικαιοσύνης για την καταπάτηση της φιλοξενίας.

²⁹⁹ Ευρ. Ανδρομάχη σὺ γὰρ μετ' ἄνδρῶν, ὦ κάκιστε κάκ κακῶν;

σοὶ ποῦ μέτεστιν ὡς ἐν ἀνδράσιν λόγου;

ὅστις πρὸς ἄνδρὸς Φρυγὸς ἀπηλλάγης λέχους,

ἄκληστ' ἄδουλα δώμαθ' ἐστίας λιπῶν,

ὡς δὴ γυναῖκα σώφρον' ἐν δόμοις ἔχων

πασῶν κάκιστην. (590-595)

³⁰⁰ ἦσσαν πεφυκῶς Κύπριδος, ὦ κάκιστε σύ. (Ευρ. Ανδρομάχη 631)

παθητική φωνή για να περιγράψει τις πράξεις που τη συνοδεύουν, κάτι το οποίο την απελευθερώνει από το μεγαλύτερο κομμάτι ευθύνης. Η ακατανίκητη δύναμη της Αφροδίτης ήταν αναγνωρισμένη από τον Όμηρο.³⁰¹ Μάλιστα αναφέρει (στ. 959-964) ότι μετά το θάνατο του Πάρη, προσπαθούσε να ξεφύγει από τις επάλξεις αφού δεν υφίστατο πλέον ο γάμος που τη συνέδεε μαζί του.³⁰² Αυτή τη φορά όμως ο αστάθμητος παράγοντας ήταν ο Διήφοβος ο οποίος επιθυμούσε να την κάνει σύζυγό του με τη βία. Το κίνητρο της βίας επανέρχεται αρκετές φορές όπως βλέπουμε στην ιστορία της Ελένης. Βέβαια γνωρίζουμε ότι γενικά η γυναίκα έπρεπε μετά το θάνατο του συζύγου της να παραμείνει με κάποιον τρόπο στον οικό του (αν παντρευόταν κάποιο πρόσωπο από το στενό οικογενειακό του περιβάλλον). Οι Τρώες όμως δεν ήταν διατεθειμένοι να επιτρέψουν το γάμο Ελένης- Διήφοβου- παρ' όλο που θα ήταν κάτι φυσικό- γιατί επιθυμούσαν την παύση του πολέμου. Κατόπιν τονίζει ότι εφόσον παντρεύτηκε με τη βία και ως εκ τούτου υποδουλώθηκε σε ξένο περιβάλλον, δεν θα ήταν δίκαιο να τιμωρηθεί από τον Μενέλαο. Οι στίχοι 961-965 λειτουργούν ως κατακλείδα της συλλογιστικής της πορείας αφού ανακεφαλαιώνει τη βασική της θέση, ότι δηλαδή δεν είναι υπεύθυνη για ό,τι συνέβη. Η Ελένη αντιμετωπίζεται και εδώ ως έπαθλο ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις, κάτι που έχουμε δει στην Ιλιάδα στην Τειχοσκοπία (Γ. Στ 156). Η σχέση της με τον Πάρη ήταν παρά τη θέλησή της και στην Τροία την αντιμετώπιζαν σαν σκλάβο. Όποιος επιχειρεί να την καταδικάσει είναι σαν να συγκρίνει τη δύναμή του με τη δύναμη των θεών προσπαθώντας μάλιστα να τους ξεπεράσει. Ο Χορός ως γηραιότερος πρόκειται να πάρει το μέρος της Εκάβης, ενθαρρύνοντάς τη να μιλήσει ενώ παράλληλα καταδικάζει τα επιχειρήματα της Ελένης ότι στοχεύουν μόνο στην πρόκληση εντύπωσης. Θα μπορούσαμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι η Ελένη είναι τραγικό πρόσωπο αφού α) έρχεται αντιμέτωπη με τις συνέπειες του πολέμου προσπαθώντας να απαλλάξει τον εαυτό της από την ευθύνη μέσω της υπεράσπισης που η ίδια αναλαμβάνει για τον εαυτό της β) η μοίρα της εξαρτάται από το Μενέλαο ο οποίος δηλώνει ρητά την πρόθεσή του να τη σκοτώσει

6.3 Επιχειρηματολογία της Εκάβης

³⁰¹ Στο θέμα της δύναμης του Έρωτα και της Αφροδίτης θα επανέλθουμε στο επόμενο κεφάλαιο. (Γοργίας *Ελένης Εγκώμιον*, 6, 19)

³⁰² βία δ' ὁ καινός μ' οὔτος ἀρπάσας πόσις
Διήφοβος ἄλοχον εἶχεν ἀκόντων Φρυγῶν.
πῶς οὖν ἔτ' ἂν θνήσκοιμ' ἂν ἐνδίκως, πόσι,

...
πρὸς σοῦ δικαίως, ἦν ὁ μὲν βία γαμεῖ,
τὰ δ' οἴκοθεν κείν' ἀντὶ νικητηρίων
πικρῶς ἐδούλευσ'; (959-964)

Στη συνέχεια η Εκάβη θα επικαλεστεί το θεϊκό δίκαιο για να αποδείξει την εσφαλμένη ρήση της Ελένης (στ 969-70) υπακούοντας στην παράκληση του Χορού. Επισημαίνει ότι όλα τα ανόητα οι θνητοί τα συνδέουν με την Αφροδίτη καθώς το όνομα της θεάς είναι συνδεδεμένο με την έννοια της αφροσύνης. (989-990) Αυτό που επιθυμεί να πετύχει η Εκάβη, είναι να αντιστρέψει τους όρους της αρπαγής παρουσιάζοντας την Ελένη ως θύτη και το γιο της ως θύμα. Αν η ιστορία της Ελένης αποδειχθεί αληθινή, οι θεές θα αποδείξουν την ανοησία τους κάτι το οποίο η Εκάβη θεωρεί παράλογο. Μάλιστα στο στίχο 982 γίνεται χρήση της μετοχής κοσμούσα κάτι που μας θυμίζει την αρχή του Ελένης εγκώμιον, με τη διαφορά βέβαια ότι εδώ το ρήμα έχει αρνητική χροιά αφού σημαίνει ότι κάνω κάτι με καλλωπιστικό τρόπο να φαίνεται όμορφο ενώ στην πραγματικότητα είναι άσχημο. Έτσι η Εκάβη την κατηγορεί ότι με έναν όμορφο πλασμένο ρητορικό λόγο προσπαθεί να κρύψει το κακό που έχει προκαλέσει. Εδώ η Εκάβη καταλογίζει στην Ελένη την ευθύνη για την κατηγορία εξωτερικών δυνάμεων για δικές της εσωτερικές επιθυμίες. Η Ελένη εντυπωσιάστηκε από την πολυτελή ενδυμασία του Πάρη σε αντίθεση με την απλοϊκή ενδυμασία του πρώτου της συζύγου. (991-2) κάτι που τρέλανε το νου της. Έτσι η Εκάβη παρουσιάζει την Ελένη άπληστη, όχι επειδή δεν ήταν πλούσια, αλλά επειδή οι Σπαρτιάτες ήταν γνωστοί για το λακωνικό τρόπο ζωής τους. Το επιχείρημα της βίας η Εκάβη το θεωρεί παράλογο γι' αυτό ρωτά την Ελένη αν υπήρχαν αυτόπτες μάρτυρες οι οποίοι θα μπορούσαν να το επιβεβαιώσουν. Η Ελένη εννοεί μεταφορικά την έννοια της βίας ως ψυχολογική βία, ενώ η Εκάβη χρησιμοποιεί τον όρο κυριολεκτικά.

Έπειτα κατηγορεί την Ελένη (στ 991-992) ότι έφυγε από το Μενέλαο για να κυνηγήσει ακόμα μεγαλύτερο πλούτο.³⁰³ Πιστεύει ότι ενώ μπορούσε να αντισταθεί, (στ 999-1001) εφόσον ακόμα τα αδέρφια της οι Διόσκουροι ήταν ζωντανοί και θα μπορούσαν να την προστατεύσουν σε περίπτωση κινδύνου αν τους επικαλούταν, εκείνη δεν φάνηκε ότι το έκανε.³⁰⁴ Η Εκάβη κατόπιν κατηγορεί την Ελένη για τη φιλόδοξη στάση της Εκφράζει την πικρία της (στ. 1004-1006) γιατί πάντα η Ελένη υπερασπιζόταν τον Μενέλαο αντί του Πάρη.³⁰⁵ Θέλει να την φυγαδεύσει κρυφά από την

³⁰³ ὄν εἰσιδοῦσα βαρβάροις ἐσθήμασι
 χρυσῶ τε λαμπρὸν ἐξεμαργῶθης φρένας. (991-992)

³⁰⁴ τίς Σπαρτιατῶν ἦσθετ' ; ἢ ποῖαν βοῆν
 ἀνωλόλυξας — Κάστορος νεανίου
 τοῦ συζύγου τ' ἔτ' ὄντος, οὐ κατ' ἄστρα πω; (999-1001)

³⁰⁵ εἰ μὲν τὰ τοῦδε κρείσσον' ἀγγέλλοιτό σοι,
 1005Μενέλαον ἦνεις, παῖς ὅπως λυποῖτ' ἐμὸς
 ἔχων ἔρωτος ἀνταγωνιστὴν μέγαν: (1004-1006)

Τροία στην Ελλάδα επειδή πιστεύει ότι έτσι ο πόλεμος θα λάβει τέλος. Αν πραγματικά της έλειπε ο Μενέλαος και ο πρώτος της γάμος θα είχε αυτοκτονήσει μην αντέχοντας να βρίσκεται μακριά του. (1010-14)³⁰⁶ Η Εκάβη θεωρούσε το γάμο της Ελένης με το γιό της ανεπιθύμητο (στ 1016-18) ,γι αυτό την παρότρυνε να γυρίσει πίσω.³⁰⁷ Όμως η Ελένη (1019 -1020) δεν επιθυμούσε κάτι τέτοιο.³⁰⁸ Η Εκάβη θεωρεί δίκαιο τον θάνατο της Ελένης με δημόσιο λιθοβολισμό, καθώς έτσι θα τιμωρηθεί για τους αμέτρητους θανάτους που προκάλεσε, αλλά επίσης θα αφαιρέσει από τους υπόλοιπους ανθρώπους την ντροπή που αισθάνονται ακούγοντας το όνομά της. Στη συνέχεια (στ.1037) ο Μενέλαος κατηγορεί την Ελένη ότι με τη θέλησή της ακολούθησε τον Πάρη στην Τροία. Στους στίχους που ακολουθούν (1053-1057)³⁰⁹ δηλώνει την επιλογή που έχει, να την πάρει μαζί του στο Άργος και να τη σκοτώσει και έτσι ο θάνατός της θα αποτελέσει παράδειγμα προς αποφυγή για όσες γυναίκες αποτολμήσουν κάτι παρόμοιο. Η Εκάβη κλείνει τον λόγο της προτρέποντας τον Μενέλαο να σκοτώσει την Ελένη γιατί ο θάνατός της θα δοξάσει την Ελλάδα. Σε αντίθεση με τον Πρίαμο ο οποίος στην Ιλιάδα μεταφέρει το μερίδιο ευθύνης στους θεούς απαλλάσσοντας την Ελένη από τις κατηγορίες, η Εκάβη τη θεωρεί ολοκληρωτικά υπεύθυνη. Με διαφορετικό πάντως τρόπο, Εκάβη και Πρίαμος απαλλάσσουν τον Πάρη από τις κατηγορίες. Όταν κλείνει ο λόγος της Εκάβης ο χορός για άλλη μια φορά παίρνει το μέρος της όπως ακριβώς συνέβη προηγουμένως, προτού ξεκινήσει την επιχειρηματολογία της. Με το κλείσιμο του επεισοδίου βλέπουμε εντελώς διαφορετική στάση από τα τρία πρόσωπα. Ο Μενέλαος εξακολουθεί να δείχνει την αδιαφορία του προς την Ελένη. Μάλιστα στους στίχους 1039-1041 διαμαρτύρεται έντονα ότι το έγκλημά της επηρέασε όλη την ανθρωπότητα και όχι μια μεμονωμένη περίπτωση ενός ατόμου.³¹⁰ Έτσι θεωρείται δίκαιο

³⁰⁶ κᾶπειτα πλεκταῖς σῶμα σὸν κλέπτειν λέγεις
 πύργων καθιῆσ' , ὡς μένουσ' ἄκουσίως;
 ποῦ δῆτ' ἔλήφθης ἢ βρόχους ἄρτωμένη
 ἢ φάσγανον θήγους' , ἃ γενναία γυνή
 δράσειεν ἂν ποθοῦσα τὸν πάρος πόσιν;(1010- 1014)

³⁰⁷ Ὡ θύγατερ, ἔξελθ' : οἱ δ' ἔμοι παῖδες γάμους
 ἄλλους γαμοῦσι, σὲ δ' ἐπὶ ναῦς Ἀχαιϊκᾶς
 πέμψω συνεκκλέψασα: καὶ παῦσον μάχης
 Ἑλληνας ἡμᾶς τε. (1016-1018)

³⁰⁸ ἐν τοῖς Ἀλεξάνδρου γὰρ ὕβριζες δόμοις
 καὶ προσκυνεῖσθαι βαρβάρων ὑπ' ἤθελες: (1019-1020)

³⁰⁹ ναῦν γὰρ οὐκ ἐσβήσεται
 ἐς ἥνπερ ἡμεῖς: καὶ γὰρ οὐ κακῶς λέγεις:
 ἐλθοῦσα δ' Ἄργος ὡσπερ ἄξια κακῶς
 κακῆ θανεῖται καὶ γυναιξὶ σωφρονεῖν
 πάσαισι θήσει. ῥᾶδιον μὲν οὐ τότε (1053-1057)

³¹⁰ βαῖνε λευστήρων πέλας
 πόνους τ' Ἀχαιῶν ἀπόδος ἐν μικρῷ μακροῦς
 θανοῦσ' , ἴν' εἰδῆς μὴ κατασχύνειν ἐμέ. (1039-1041)

να εκτελεστεί με λιθοβολισμό για να πάρουν εκδίκηση όλοι οι Έλληνες. Η Εκάβη για δεύτερη φορά θα προσπαθήσει μάταια να πείσει το Μενέλαο να μην πάρει μαζί του στα πλοία την Ελένη.³¹¹ Κάτι το οποίο δεν θα συμβεί, αφού η Ελένη θα οδηγηθεί στα πλοία, ενώ ο λιθοβολισμός της θα ξεχαστεί. Επομένως, η Εκάβη δεν θα πετύχει τον σκοπό της. Πίσω όμως από τη φαινομενική αδιαφορία του Μενέλαου, κρύβονται τα αληθινά του αισθήματα. Ακούγοντας τα λόγια του συζύγου της η Ελένη τον ικετεύει να μην τα υλοποιήσει. Προκειμένου λοιπόν να πείσει το Μενέλαο για ακόμα μια φορά αναφέρεται στην παραφροσύνη των τριών θεοτήτων, ενώ η Εκάβη για τελευταία φορά παροτρύνει το Μενέλαο να μην παρασυρθεί από τα λόγια και τις ικεσίες της Ελένης. Τέλος, η Ελένη αφού ολοκληρώσει το λόγο της υπερασπίζεται την αθωότητά της, ενώ παραμένει σιωπηλή μέχρι το τέλος του επεισοδίου. Ο Μενέλαος γι' ακόμη μια φορά προσποιείται ότι έχασε τη στοργή του για την Ελένη (ατ. 1052- 1054), την ώρα που η Εκάβη τον συμβουλεύει να μην την πάρει μαζί του στα πλοία εξαιτίας ενός επερχόμενου κινδύνου.³¹² Στους στίχους 1055-1057 για ακόμα μια φορά ο θάνατος της Ελένης παρουσιάζεται ως *exemplum* για όλες τις άλλες γυναίκες.³¹³ Ο Μενέλαος επαναλαμβάνει στην Εκάβη το σχέδιό του να τη σκοτώσει μόλις φτάσουν στην Ελλάδα. Από τη στιγμή όμως που δεν πρόκειται να το υλοποιήσει αποδεικνύεται γι' ακόμα μια φορά αδύναμος απέναντι στην ομορφιά της. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι ο ρόλος της Ελένης είναι καθοριστικής σημασίας, επειδή αν η ίδια πραγματικά επιθυμούσε να σταματήσει ο πόλεμος θα μπορούσε να το πετύχει, παίρνοντας με τον Μενέλαο το δρόμο της επιστροφής. Κάτι το οποίο γνωρίζουν εξίσου Εκάβη και Ελένη.

Είναι τελικά για τον Ευριπίδη η Ελένη ένα τραγικό πρόσωπο; Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα θα μπορούσε από διαφορετική οπτική γωνία κάθε φορά να είναι θετική γιατί: α) έρχεται αντιμέτωπη με τα δεινά του πολέμου τον οποίο όπως η ίδια υποστηρίζει δεν προκάλεσε β) της δίνεται η δυνατότητα να υπερασπιστεί τον εαυτό της δεν είναι όμως σε θέση να γνωρίζει την τροπή που θα πάρει η υπόθεσή της γ) εξακολουθεί μέχρι το τέλος του έργου να έρχεται αντιμέτωπη με τον κίνδυνο του επερχόμενου θανάτου της από το Μενέλαο, καθώς από τα λόγια του κρίνεται αβέβαιος ο δρόμος της επιστροφής

³¹¹ Η αρχική της προειδοποίηση όπως είδαμε ήταν να μην την κοιτάξει, μήπως η ομορφιά της αποδειχθεί καταστροφική γι' αυτόν.

³¹² Ὅπως ἂν ἐκβῆ τῶν ἐρωμένων ὁ νοῦς.
ἔσται δ' ἄ βούλη: ναῦν γὰρ οὐκ ἐσθήσεται
ἐς ἥνπερ ἡμεῖς (1052-1054)

³¹³ Ἐλθοῦσα δ' Ἄργος ὥσπερ ἄξια κακῶς
κακῆ θανεῖται καὶ γυναῖξι σωφρονεῖν
πάσαισι θήσει.

της. δ) η θέση της είναι ιδιαίτερα δύσκολη επειδή στην Αίγυπτο βρέθηκε εξόριστη, γεγονός το οποίο εντείνει ακόμα περισσότερο την τραγική της μοίρα. Κάτι το οποίο θα μπορούσε εύλογα να αναιρέσει όλα τα παραπάνω πιθανά σενάρια για την τραγικότητα της Ελένης είναι η αντιμετώπιση που δέχτηκε στον ξένο κόσμο που βρέθηκε. Στις *Τρωάδες* μόνο η Εκάβη την αντιμετωπίζει αρνητικά, ενώ στην *Ελένη*, Χορός και Θεονόη υποστηρίζουν τα σχέδια και τις αποφάσεις της. Έτσι δεν παρουσιάζεται εξ' ολοκλήρου μισητή στους Τρώες. Βέβαια και στον Όμηρο όπως είδαμε υπήρχαν εξαιρέσεις (Εκτορας, Πρίαμος) Για τον Αισχύλο πάντως ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει την Ελένη στον Αγαμέμνονα φαίνεται ότι στηρίζει τη θεωρία περί ειδώλου καθώς σ' ένα σημείο της τραγωδίας εκφράζεται η άποψη ότι η πραγματική Ελένη οδηγήθηκε στην Τροία, ενώ το είδωλό της μετά τη λήξη του πολέμου έμεινε στη Σπάρτη για να στοιχειώνει το Μενέλαο. (βλ στίχοι 744-749κε) Επομένως το όνομα της Ελένης είναι στενά συνδεδεμένο με την έννοια της άτης.³¹⁴

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΓΟΡΓΙΑΣ *ΕΛΕΝΗΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ* ³¹⁵

7.1 Εισαγωγή

³¹⁴ παρακλίνας' επέκρανεν
745δὲ γάμου πικρὰς τελευτάς,
δύσεδρος καὶ δυσόμιλος
συμένα Πριαμίδαισιν,
πομπᾶ Διὸς ξενίου,
νυμφόκλαυτος Ἐρινύς. Αἰσχύλου Αγαμέμνων 744-749

Για δευτερεύουσες αναφορές στην Ελένη, όπου σε πολλά σημεία βλέπουμε τη σύνδεση του ονόματός της με την έννοια της άτης βλ. Εκ. 243, 265-270, 629-637, 943 Ιφιγένεια εν Ταύροις 8, 14, 356, 439, 521 Ηλέκτρα 214, 1027, 1065, 1083, 1280, 1283 Ορέστης 17-21, 51, 81, 117, 246, 520, 1105, 1130, 1142, 1149-1150, 1183, 1191, 1196, 1332, 1356-1357, 1361, 1380, 1415, 1502, 1534, 1579, 1616, 1628-1632, 1643, 1673 Ιφιγένεια εν Αυλίδι 3, 28, 178, 467-468, 488, 494, 583, 683, 769, 781-782, 881-882, 1168, 1232, 1253, 1382

³¹⁵ Για το αρχαίο κείμενο βλ. και Γοργίου *Ἐλένης Ἐγκώμιον* Επιμέλεια-Μετάφραση: Π. Καλλιγιάς.

Ο λόγος του Γοργία εκφωνήθηκε στην Αθήνα το 427 π.Χ, ενώ πιθανότατα γράφτηκε κατά το τελευταίο τέταρτο του 5ου αι π.Χ. Ανήκει στο είδος της επιδεικτικής ρητορικής, στην κατηγορία του προγυμνάσματος και εντάσσεται στο κομμάτι των επαίνων. Ουσιαστικά όμως το εγκώμιο αποτελεί λόγο υπεράσπισης.³¹⁶ Αξιοσημείωτο είναι ότι ο ρήτορας αναλαμβάνει να υπερασπιστεί ένα μυθικό-φανταστικό πρόσωπο, το οποίο ακόμα και αν έζησε στην πραγματικότητα, απέχει αρκετούς αιώνες από την εποχή του Γοργία. Αυτό που ξέρει είναι ότι η ιστορία στην οποία πρόκειται να αναφερθεί είναι ήδη γνωστή στους περισσότερους.³¹⁷ Το πρόσωπο αυτό όμως δεν θεωρείται καθόλου τυχαίο αφού πρόκειται για την πιο φημισμένη περίπτωση άπιστης γυναίκας στην αρχαιότητα. Με τον τρόπο αυτό, θα αποδείξει παράλληλα τη ρητορική του δεινότητα. Εξάλλου, η Ελένη παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με την τέχνη της ρητορικής αφού και οι δύο είναι ελκυστικές, αναξιόπιστες και μοιράζονται κακή φήμη.³¹⁸ Επίσης, είναι δύσκολο στη τέχνη της ρητορικής να συνυπάρχει η αλήθεια, η ομορφιά και η θεϊκότητα.³¹⁹ Ο Γοργίας στην προσέγγιση που ακολουθεί παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με τον Ευριπίδη αφού στοχεύει να απεικονίσει την Ελένη -το αρχέτυπο της ενοχής και της μοιχείας-, ως απόλυτα αθώα. Τη μετατρέπει μ' αυτόν τον τρόπο από ένα υποκείμενο με βούληση, σ' ένα άβουλο αντικείμενο.³²⁰ Με τη διαφορά ότι, ο Γοργίας επικεντρώνεται στη δύναμη του λόγου, ενώ ο Ευριπίδης στην εκδοχή του ειδώλου. Είναι ο πρώτος ο οποίος επιχειρεί να την υπερασπιστεί, αποδεχόμενος το γεγονός ότι πήγε στην Τροία. Ο Ισοκράτης βέβαια αργότερα θα του ασκήσει κριτική για το γεγονός ότι δεν εφάρμοσε τη διάκριση ανάμεσα στο εγκώμιο και την απολογία.³²¹ Θα τον επαινέσει όμως ως προς την επιλογή του θέματός του. Εφόσον πρόκειται για έπαινο, ο Γοργίας εύλογα θα προβάλλει τα θετικά στοιχεία της Ελένης, εξωτερικά και εσωτερικά (ομορφιά, ευγένεια, ενάρτεος χαρακτήρας) αποσιωπώντας τα αρνητικά στοιχεία. Δεν γνωρίζουμε αν ο Ευριπίδης είχε διαβάσει το λόγο του Γοργία προτού γράψει την *Έλένη*.³²² Βασική διαφορά μεταξύ των δύο είναι ότι ο Ευριπίδης αναθέτει στην ίδια την Ελένη να υπερασπιστεί τον εαυτό της. Ομοιότητα εντοπίζουμε στο γεγονός ότι ο Ευριπίδης καταλογίζει σε κάποιον θεό τη μεταφορά της Ελένης στην Αίγυπτο (Ερμής σε συνεργασία με Πρωτέα), ενώ δεν είναι τυχαίο ότι μια από τις πρώτες αιτίες για το

³¹⁶ Poulakos, 1983, 2

³¹⁷ Poulakos, 1983, 8

³¹⁸ Poulakos, 1983, 4-5, 10

³¹⁹ Poulakos, 1983, 15

³²⁰ Shaffer, 1998, 243

³²¹ Shaffer, 1998, 246

³²² Όπως αναφέραμε στην αρχή του κεφαλαίου ο λόγος του Γοργία εκφωνήθηκε το 427 δεν γνωρίζουμε όμως τον ακριβή χρόνο συγγραφής του.

Γοργία είναι οι θεοί. Στην Αθήνα του 5ου αιώνα π.Χ αν για τον οποιονδήποτε λόγο μια γυναίκα εμπλεκόταν σε δίκη, την υπεράσπισή της έπρεπε να αναλάβει ένας άνδρας σνήγορος. Ο Γοργίας όμως εκτός από ρήτορας υπήρξε και σοφιστής, μια έννοια η οποία αργότερα είχε αρνητικές συνδηλώσεις, αφού αφορούσε κάποιον ο οποίος χρησιμοποιούσε συνήθως αθέμιτα μέσα προκειμένου να εξασφαλίσει την πειθώ. Στην προκειμένη περίπτωση, ο στόχος του ρήτορα είναι διπλός α) να αποδείξει την αθωότητα της Ελένης απαλλάσσοντάς την από τις κατηγορίες χάρη σ' έναν εγκωμιαστικό λόγο υπεράσπισης, αποκαθιστώντας το όνομα και τη φήμη της αφού θα φανερώσει αυτούς που λένε την αλήθεια, υποστηρίζοντας αυτό το οποίο θεωρεί πρόπον και να αποδείξει ότι όσοι την κατηγορούν λένε ψέματα, παύοντας την αμάθεια η οποία ταυτίζεται με την εσφαλμένη δόξα, είναι δηλαδή το αντίθετο της σοφίας.³²³ Έτσι επιθυμεί παράλληλα να αποκαταστήσει την κακή ως τώρα φήμη της Ελένης, η οποία είναι αποτέλεσμα της αμάθειας) Ο Γοργίας όμως σε κανένα σημείο του λόγου του δεν αναφέρεται στην αλήθεια ³²⁴ Πάντως το πρόπον συνδέεται με την αλήθεια ³²⁵ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο Γοργίας πιθανότατα γνώριζε την Ομηρική εκδοχή. Παράλληλα επιθυμεί να προβάλλει τη ρητορική του δεινότητα μέσα από το ρητορικό “παίγνιο” που κατασκευάζει. Στόχος του επίσης είναι να εγκωμιάζει μόνο τις θετικές πλευρές μιας κατάστασης και αντιστοίχως να επιπλήττει τις αρνητικές πλευρές.

7.2Κειμενική ανάλυση και επιχειρηματολογία του ρήτορα

Αρχικά (1) ο Γοργίας παρουσιάζει τα διαφορετικά σημαίνόμενα του σημαίνοντος κόσμου, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι κόσμος για το σώμα είναι η ομορφιά, ενώ για την ψυχή η σοφία η οποία ταυτίζεται πιθανότατα με συγκεκριμένη γνώση που θα καταστήσει ικανή την ψυχή έτσι ώστε να μην εξαπατάται εύκολα. ³²⁶ Η σοφία μάλιστα έρχεται σε αντίθεση με την εσφαλμένη και απατηλή δόξα. Το θέμα της δόξας θα απασχολήσει τον Γοργία στη συνέχεια (παράγραφος 11) ³²⁷ Αυτό που θα προσπαθήσει να πετύχει είναι να παρουσιάσει έναν λόγο αληθινό ο οποίος στηρίζεται

³²³ Για την παράγραφο 2 βλ. υποσημείωση 327

³²⁴ Roulakos, 1983, 8

³²⁵ Valiavitcharska, 2006, 154-155

³²⁶ 1. Κόσμος πόλει μὲν εὐανδρία, σώματι δὲ κάλλος, ψυχῇ δὲ σοφία, πράγματι δὲ ἀρετή, λόγω δὲ ἀλήθεια· τὰ δὲ ἐναντία τούτων ἄκοσμία. ἄνδρα δὲ και γυναῖκα και λόγον και ἔργον και πόλιν και πράγμα χρή τὸ μὲν ἄξιον ἐπαίνου ἐπαίνω τιμᾶν, τῷ δὲ ἀναξίω μῶμον ἐπιθεῖναι· ἴση γὰρ ἁμαρτία και ἁμαθία μέμφεσθαι τε τὰ ἐπαινετὰ και ἐπαινεῖν τὰ μωμητὰ.

³²⁷ τίς οὖν αἰτία κωλύει και τὴν Ἑλένην νομίσει ἐλθεῖν ὁμοίως ἄκουσαν οὔσαν ὡσπερ εἰ βιατήρων βία ἤρπασθη; ἢ γὰρ τῆς πειθοῦς ἕξις, καίτοι εἰ ἀνάγκης εἶδος ἔχει μὲν οὔ, τὴν δὲ δύναμιν τὴν αὐτὴν ἔχει. λόγος γὰρ ψυχὴν ὁ πείσας, ἢν ἔπεισεν, ἠνάγκασε και πθέσθαι τοῖς λεγομένοις και συναινέσαι τοῖς ποιουμένοις. ὁ μὲν οὖν πείσας ὡς ἀναγκάσας ἀδικεῖ, ἢ δὲ πεισθεῖσα ὡς ἀναγκασθεῖσα τῷ λόγῳ μάτην ἀκούει κακῶς.

στη λογική, σε αντίθεση με τον λόγο των ποιητών ο οποίος έχει ως πηγή έμπνευσής του τις Μούσες. Γι' αυτό άλλωστε, ο λόγος ως αιτία που δικαιολογεί την πράξη της Ελένης, θα τον απασχολήσει στο μεγαλύτερο μέρος του λόγου του. (8-14) Στη δεύτερη παράγραφο ο Γοργίας παρουσιάζει τους δύο πολύ βασικούς λόγους οι οποίοι τον οδήγησαν στη συγγραφή του συγκεκριμένου ρητορικού λόγου. Αρχικά, στόχος του ρήτορα είναι να περιορίσει την άγνοια η οποία είναι αποτέλεσμα μιας εσφαλμένης δόξας, απαλλάσσοντας την Ελένη από τις κατηγορίες. Κατόπιν, να αποδείξει ότι όσοι την κατηγορούν ψεύδονται.³²⁸

Ακόμα, στην τρίτη παράγραφο γίνεται λόγος για την καταγωγή της Ελένης και ο Γοργίας φαίνεται ότι θεωρεί αληθινό πατέρα της τον Δία, επιβεβαιώνοντας έτσι τη θεϊκή της καταγωγή και κατά το δοκούν πατέρα τον Τυνδάρεω.³²⁹ Η απόδειξη της θεϊκής καταγωγής του ήρωα, αποτελεί βασική τεχνική του εγκωμίου. Εφόσον μάλιστα ο ήρωας συνδέεται με έναν θεό αυτό σημαίνει ότι θεωρείται άξιος επαίνου. Όπως παρατηρούμε, οι περισσότερες λογοτεχνικές πηγές πιστώνουν την πατρότητα της Ελένης στο Δία. Όσο για τη μητέρα της τη Λήδα, όλες οι πηγές συμφωνούν με εξαίρεση τα Κύπρια. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι ως πιθανοί γονείς της επιλέγονται οι ανώτεροι τόσο από το θεϊκή (Δίας) όσο και από την ανθρώπινη σφαίρα. (Τυνδάρεως)

Στην 4η παράγραφο, θίγεται το ζήτημα της εξωτερικής ομορφιάς της Ελένης, καθώς και η επίδραση που άσκησε σε όσους την έβλεπαν, πράγμα για το οποίο η ίδια φέρει ευθύνη, αφού δεν έκρυψε την ομορφιά της της οποίας η δύναμη υπήρξε καταστροφική εφόσον γέννησε την έριδα ανάμεσα στους ανθρώπους.³³⁰ Η ομορφιά της όμως τους έδωσε τη δυνατότητα να αποδείξουν την πολεμική τους δεινότητα, ενώ κατά αντίστοιχο τρόπο η ρητορική έχει την ικανότητα να προσελκύει πολλούς άνδρες, οι οποίοι πιστεύουν ότι αν την ακολουθήσουν θα πετύχουν κάτι σπουδαίο. Η ομορφιά όμως στην προκειμένη περίπτωση κρύβει το στοιχείο της πλάνης και της εξαπάτησης.

³²⁸ 2. τοῦ δ' αὐτοῦ ἀνδρὸς λέξις τε τὸ δέον ὀρθῶς καὶ ἐλέγξει τοὺς μεμφομένους Ἑλένην, γυναῖκα περὶ ἧς ὁμόφωνος καὶ ὁμόψυχος γέγονεν ἢ τε τῶν ποιητῶν ἀκουσάντων πίστις ἢ τε τοῦ ὀνόματος φήμη, ὃ τῶν συμφορῶν μνήμη γέγονεν. ἐγὼ δὲ βούλομαι λογισμὸν τινα τῷ λόγῳ δοῦς τὴν μὲν κακῶς ἀκούουσαν παῦσαι τῆς αἰτίας, τοὺς δὲ μεμφομένους ψευδομένους ἐπιδείξει καὶ δείξας τάληθες [ἦ] παῦσαι τῆς ἀμαθίας.

³²⁹ 3 ὅτι μὲν οὖν φύσει καὶ γένει τὰ πρῶτα τῶν πρώτων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἢ γυνὴ περὶ ἧς ὅδε ὁ λόγος, οὐκ ἄδηλον, οὐδὲ ὀλίγοις. δῆλον γὰρ ὡς μητὸς μὲν Λήδας, πατὸς δὲ τοῦ μὲν γενομένου θεοῦ, τοῦ δὲ λεγομένου θητοῦ, Τυνδάρεω καὶ Διός, ὧν ὁ μὲν διὰ τὸ εἶναι ἔδοξεν, ὁ δὲ διὰ τὸ φάναί ἐλέγχθη. καὶ ἦν ὁ μὲν ἀνδρῶν κράτιστος ὁ δὲ πάντων τύραννος.

³³⁰ Ἐκ τοιούτων δὲ γενομένη ἔσχε τὸ ἰσόθεον κάλλος, ὃ λαβοῦσα καὶ οὐ λαθοῦσα ἔσχε· πλείστας δὲ πλείστους ἐπιθυμίας ἔρωτος ἐνεργάσατο, ἐνὶ δὲ σώματι πολλὰ σώματα συνήγαγεν ἀνδρῶν ἐπὶ μεγάλους μέγα φρονούντων, ὧν οἱ μὲν πλούτου μεγέθη, οἱ δὲ εὐγενείας παλαιᾶς εὐδοξίαν, οἱ δὲ ἀλκῆς οἰκείας εὐεξίαν, οἱ δὲ σοφίας ἐπικτήτου δύναμιν ἔσχον· καὶ ἦκον ἅπαντες ὑπ' ἔρωτός τε φιλονίκου φιλοτιμίας τε ἀνικῆτου.

Στην περίπτωση αυτή η Ελένη λειτουργεί ως ενεργό υποκείμενο. Αν δεχτούμε όμως ότι με ανάλογο τρόπο εξαπατήθηκε από την ομορφιά του Πάρη, τότε αντιμετωπίζεται ως θύμα και λειτουργεί παθητικά. Και στις δύο περιπτώσεις πάντως, θα πρέπει να εκληφθεί ως τραγικός χαρακτήρας. Αυτή είναι μια δεύτερη, επίσης χαρακτηριστική τεχνική του εγκωμίου να τονίζει τα θετικά στοιχεία του τιμώμενου προσώπου, αποσιωπώντας τις αρνητικές πλευρές του.

Στην 5η παράγραφο, ο Γοργίας δηλώνει την πρόθεσή του να αποστασιοποιηθεί από τη λεπτομερή περιγραφή της απαγωγής της Ελένης από τον Πάρη, ακριβώς επειδή το γεγονός αυτό είναι ήδη γνωστό στο ακροατήριό του.³³¹ Αντιλαμβάνεται ότι μια εκτενής αναφορά θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ισχυρό αποδεικτικό στοιχείο, η επανάληψη όμως του ίδιου γεγονότος ενδεχομένως να ήταν κουραστική και δυσάρεστη. Άλλωστε η τέρψη είναι το μέσο που καθιστά έναν ρητορικό λόγο περισσότερο πειστικό.

Στη συνέχεια (6) θα αναφερθεί στις πιθανές αιτίες που οδήγησαν την Ελένη να κάνει ό,τι έκανε χωρίς να αρνηθεί ότι το έκανε.³³² α) τύχη, θεοί, ανάγκη τρεις παράγοντες οι οποίοι παρουσιάζονται ως μια αιτία που καταλαμβάνει μόνο την 6η παράγραφο χωρίς να της δίνει ιδιαίτερο βάρος, αλλά βεβαιότατα έχουν θεϊκή προέλευση.³³³ Σύμφωνα με τον ίδιο « η Μοίρα είναι η ανώτερη εκείνη δύναμη που καθορίζει τις ζωές των ανθρώπων οδηγώντας τους άλλοτε στην ευτυχία και άλλοτε στη δυστυχία» και ταυτίζεται συνήθως με κάτι αναπόφευκτο, το οποίο δεν μπορούμε να ελέγξουμε, μια απρόσωπη αιτία.³³⁴ ενώ η Ανάγκη « είναι η δύναμη που επιβάλλεται στον άνθρωπο και τον υποχρεώνει να δράσει κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο, προκαθορισμένο από τους θεούς.»³³⁵ Αυτή η αιτία έχει ήδη αναφερθεί στις Τρωάδες (923- 937) β) η βία: αιτία η οποία θα αναλυθεί στην 7η παράγραφο παρουσιάζει την Ελένη ως παθητικό αντικείμενο αφού άλλος είναι ο πραγματικός δράστης. Έχει επίσης αναφερθεί στις Τρωάδες τόσο από την Ελένη (961- 964), όσο και από την Εκάβη (998)

³³¹ ὅστις μὲν οὖν καὶ δι' ὅτι καὶ ὅπως ἀπέπλησε τὸν ἔρωτα τὴν Ἑλένην λαβὼν, οὐ λέξω· τὸ γὰρ τοῖς εἰδόσιν ἅ ἴσασι λέγειν πίστιν μὲν ἔχει, τέρψιν δὲ οὐ φέρει. τὸν χρόνον δὲ τῷ λόγῳ τὸν τότε νῦν ὑπερβάς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ μέλλοντος λόγου προβήσομαι, καὶ προθήσομαι τὰς αἰτίας, δι' ἃς εἰκὸς ἦν γενέσθαι τὸν τῆς Ἑλένης εἰς τὴν Τροίαν στόλον.

³³² 6. ἢ γὰρ Τύχης βουλήμασι καὶ θεῶν βουλευμάσι καὶ Ἀνάγκης ψηφίσμασιν ἔπραξεν ἢ ἔπραξεν, ἢ βία ἀρπασθεῖσα, ἢ λόγοις πεισθεῖσα, <ἢ ὄψει ερασθεῖσα>. εἰ μὲν οὖν διὰ τὸ πρῶτον, ἄξιός αἰτιάσθαι ὁ αἴτιος μόνος· θεοῦ γὰρ προθυμίαν ἀνθρωπίνῃ προμηθία ἀδύνατον κωλύειν. πέφυκε γὰρ οὐ τὸ κρείσσον ὑπὸ τοῦ ἥσσονος κωλύεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἥσσον ὑπὸ τοῦ κρείσσονος ἄρχεσθαι καὶ ἄγεσθαι, καὶ τὸ μὲν κρείσσον ἠγεῖσθαι, τὸ δὲ ἥσσον ἔπεσθαι. θεὸς δ' ἀνθρώπου κρείσσον καὶ βία καὶ σοφία καὶ τοῖς ἄλλοις. εἰ οὖν τῇ Τύχῃ καὶ τῷ θεῷ τὴν αἰτίαν ἀναθετέον, ἢ τὴν Ἑλένην τῆς δυσκλείας ἀπολυτέον.

³³³ Σπαθάρας 2004, 67

³³⁴ Σπαθάρας 2004, 68 : Bieda, 2008, 18- 19

³³⁵ Σπαθάρας 2004, 69

γ) ο λόγος : αιτία για την οποία όπως ήδη παρατηρήσαμε αφιερώνονται οι περισσότερες παράγραφοι στο λόγο του (8-14), η οποία επίσης αναφέρεται στις Τρωάδες στα λόγια του Μενέλαου (Τρ. 864- 866) ³³⁶Έτσι για το Μενέλαο ο Πάρης είναι ξειναπάτης, όπως ο λόγος έχει την ικανότητα εξαπάτησης. και τέλος δ) ο έρωτας, αιτία την οποία αναλύει στις παραγράφους 15-19. Τη συναντήσαμε στα λόγια της Ελένης στις Τρωάδες, όταν εκείνη κατηγορεί ευθέως την Αφροδίτη. (938- 950) ενώ η Εκάβη ταυτίζει την Αφροδίτη με την ανθρώπινη παραφροσύνη. Όλες οι αιτίες είναι όπως παρατηρούμε εξωτερικές και δεν σχετίζονται με την ανθρώπινη βούληση. ³³⁷Μοιάζουν όμως αληθοφανείς και αρκετά πειστικές. Παράλληλα προχωρά από τις λιγότερο γνωστές και πιο δύσκολο να δικαιολογηθούν αιτίες (τύχη, ανάγκη) στις περισσότερο γνωστές (θεοί, βία, λόγος του Πάρη και της Αφροδίτης, έρωτας). Αν τις υπολογίσουμε ως προκειμένες στο συλλογισμό του Γοργία και όντως είναι αληθινές, τότε το συμπέρασμα είναι ότι η Ελένη είναι αθώα και στην περίπτωση αυτή έχουμε έναν έγκυρο συλλογισμό. Τίποτα όμως δεν μας εμποδίζει να πιστέψουμε ότι μπορεί στην πραγματικότητα να είναι ψευδείς. Βέβαια, ο Γοργίας παρουσιάζει μόνο τις αιτίες τις οποίες θεωρεί ως πιθανές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι οι μοναδικές ή ότι καλύπτει ευρέως το θέμα. Ο τρόπος με τον οποίο έχει την ικανότητα να αναιρεί κάθε κατηγορία παρουσιάζεται ιδιαίτερα εύκολος. Πάντως, από τις αιτίες που παρουσιάζει, η πρώτη (θεοί) και η τέταρτη (έρωτας) είναι θεϊκές ενώ στο λόγο ο Γοργίας προσδίδει θεϊκό χαρακτήρα αφού τον παρουσιάζει ως "μέγα δυνάστη" Αν πράγματι η Ελένη κατευθύνθηκε από τους θεούς, τότε τη χρησιμοποίησαν, αντιμετωπίζοντάς την ως αντικείμενο, ως μέρος ενός θεϊκού σχεδίου. ³³⁸ Η δύναμη της τύχης επίσης είναι απρόβλεπτη αφού οδηγεί τους ανθρώπους άλλοτε στο καλό και άλλοτε στο κακό, ενώ η Ανάγκη κατά τον Σπαθάρα³³⁹ είναι η θεϊκή δύναμη που επιβάλλεται στον άνθρωπο και τον υποχρεώνει να δράσει κατά ένα συγκεκριμένο και προκαθορισμένο τρόπο ενώ μαζί με την τύχη, δεν μπορεί να ανατραπεί από τους θεούς. Ως εκ τούτου, οι άνθρωποι είναι αδύνατο να ξεφύγουν από αυτές τις δυνάμεις. Στον τρόπο παρουσιάσής του ο Γοργίας ακολουθεί το σχήμα του Priamel αλλά και της λανθασμένης κατηγορίας (false recusatio) αφού ξεκινά από τρεις αιτίες τις οποίες τελικά θα απορρίψει, υποστηρίζοντας τον έρωτα ως πιο πιθανή αιτία.³⁴⁰ Μ' αυτό τον τρόπο άλλωστε βρίσκεται πιο κοντά στην

³³⁶ Για τις αναφορές στις Τρωάδες βλ. το προηγούμενο κεφάλαιο όπου έγινε αναφορά στους συγκεκριμένους στίχους.

³³⁷ Bieba, 2008, 7

³³⁸ Roulakos, 1983, 9

³³⁹ Σπαθάρας 2004, 69

³⁴⁰ Για την αναφορά στο σχήμα Πρίαμελ βλ. Pelliccia, 1992, 63-84

παραδοσιακή εκδοχή. Στην παράγραφο 7 επίσης εύκολα ο Γοργίας ανασκευάζει την κατηγορία της βίας αφού επισημαίνει ότι η Ελένη ως θύμα βίαιης αρπαγής υπέστη ύβρη. Το κομμάτι της βίας πρέπει να προσδιοριστεί όχι μόνο σωματικά όπως συμβαίνει στην 7^η παράγραφο, αλλά και ψυχολογικά όπως θα παρατηρήσουμε αμέσως πιο κάτω στην περίπτωση του λόγου.

Παρατηρούμε ότι η χρήση των ρηματικών τύπων αντιστρέφεται σε αυτή την περίπτωση. Ενεργητική φωνή για τον Πάρη ως ηθικό αυτουργό, μέση/ παθητική φωνή για την Ελένη ως θύμα αρπαγής. Έτσι, ενώ στον Όμηρο λειτουργεί ως ενεργό υποκείμενο το οποίο πείθει τους άλλους με τα λόγια, στον Γοργία ως θύμα των περιστάσεων δεν έχει φωνή. Δεν διαθέτουμε από τον Γοργία τα ακριβή λόγια που χρησιμοποίησε ο Πάρης προκειμένου να πείσει την Ελένη, στοιχείο το οποίο έντονα διαφοροποιείται από την Ιλιάδα. Η Ελένη παρουσιάζεται να έχει άγνοια σε ηθικό επίπεδο, κάτι το οποίο δεν τη δικαιολογεί αλλά τουλάχιστον μας πείθει. Τα λόγια του Πάρη μέσω της ακοής έχουν επίδραση στην ψυχή της. Πάντως, η έννοια της βίας δεν θα έπρεπε να ταυτιστεί με την ανάγκη. Η βία δρα συνήθως με ακαταμάχητο τρόπο περιορίζοντας την ελεύθερη ανθρώπινη βούληση. Επομένως ο εξαναγκασμός δεν λαμβάνεται ως ηθελημένη πράξη. Μπορεί να έχει τρεις διαφορετικές μορφές α) ως ανώτερη θεϊκή δύναμη β) να ταυτίζεται με τη φυσική δύναμη του άνδρα ή γ) με τη θεϊκή υπόσταση του έρωτα.³⁴¹ Την ίδια ψυχολογική βία ασκεί και ο λόγος στον οποίο αμέσως μετά ο Γοργίας θα αφιερώσει το μεγαλύτερο κομμάτι της υπερασπιστικής του γραμμής. (8-14) Κυρίως αναφέρεται στον λόγο ως τέχνη πειθούς, η οποία στοχεύει στην εξαπάτηση, ο οποίος στηρίζεται σε εσφαλμένες γνώμες, τις δόξες.³⁴² Επομένως η ψυχή που εξαπατάται δεν χαρακτηρίζεται πια από σοφία – όπως είχε δηλώσει αρχικά ο Γοργίας- Ακριβώς όμως επειδή στον λόγο δεν συμπεριλαμβάνεται το κομμάτι της σωματικής βίας, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το θύμα έχει περιορισμένη ευθύνη.³⁴³ Η εξαπάτησή της όμως αυτή οφείλεται απλώς σε μια στιγμή ατυχίας και τίποτα παραπάνω. Για να ενισχύσει αυτή την αιτία χρησιμοποιεί παραδείγματα αντλημένα από την καθημερινή ζωή και εμπειρία. Συγκεκριμένα αναφέρεται α) στη

³⁴¹ Σπαθάρης 2004, 75

7. εἰ δὲ βία ἠρπάσθη καὶ ἀνόμως ἐβίασθη καὶ ἀδίκως ὕβρισθη, δῆλον ὅτι ὁ <μὲν> ἄρπασας ὡς ὕβριστας ἠδίκησεν, ἡ δὲ ἄρπασθεῖσα ὡς ὕβρισθεῖσα ἐδυστύχησεν. ἄξιός οὖν ὁ μὲν ἐπιχειρήσας βάρβαρος βάρβαρον ἐπιχείρημα καὶ λόγῳ καὶ νόμῳ καὶ ἔργῳ λόγῳ μὲν αἰτίας, νόμῳ δὲ ἀτιμίας, ἔργῳ δὲ ζημίας τυχεῖν· ἡ δὲ βιασθεῖσα καὶ τῆς πατρίδος στερηθεῖσα καὶ τῶν φίλων ὀρφανισθεῖσα πῶς οὐκ ἂν εἰκότως ἐλεηθεῖ ἄλλῳ ἢ κακολογηθεῖ; ὁ μὲν γὰρ ἔδρασε δεινά, ἡ δὲ ἔπαθε· δίκαιον οὖν τὴν μὲν οἰκτιρεῖν, τὸν δὲ μισῆσαι.

³⁴² Valiavitcharska, 2006, 147-148

³⁴³ Bieba, 2008, 11-12

δύναμη της ποίησης να γεννά συναισθήματα χρησιμοποιώντας ως ενισχυτικό παράδειγμα την περίπτωση των επωδών, θρηνητικών ασμάτων με συγκινησιακή λειτουργία μαγικά φίλτρα που έχουν ως αποτέλεσμα τη συναισθηματική χειραγώγηση, μέσο το οποίο όμως αποτελεί χαρακτηριστική γυναικεία επινόηση χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα την περίπτωση των μετεωρολόγων ενώ γ) δεν διστάζει να συμπεριλάβει στους παραπλανητικούς λόγους την ίδια την τέχνη της ρητορικής. Ο λόγος παρουσιάζεται έτσι απατηλός (παράγραφος 8) αφού έχει τη δύναμη να πατά πάνω στην ανθρώπινη άγνοια, την έλλειψη γνώσης και μνήμης για ζητήματα του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος.³⁴⁴ Επομένως λειτουργεί στην ψυχή όπως η μαγεία, ενώ παράλληλα θολώνει την κρίση του ατόμου.³⁴⁵ Επίσης ο λόγος ο οποίος στοχεύει στην πειθώ στηρίζεται συνήθως σε εσφαλμένες δόξες (γνώμες). Η πειθώ όμως συνήθως διακρίνεται σε καλή και κακή ανάλογα με το σκοπό που κάθε φορά εξυπηρετεί. Η γνώμη είναι αδύναμη, ασταθής και εύκολα μεταβαλλόμενη. Η πειθώ ξεπερνά τη λογική και την ευσυνείδητη σκέψη. Ο πείσας είναι αυτός που έσφαλε, ενώ εκείνη η οποία πείστηκε με λόγια είναι αθώα. Και ο ρήτορας όμως λειτουργεί ως γλύπτης, αφού πλάθει το λόγο όπως ο ίδιος επιθυμεί. Αυτό που ο ίδιος ο Γοργίας εγκρίνει, είναι ένας λόγος ο οποίος συνδυάζει την τέρψη με την πειθώ. Ο λόγος ακριβώς επειδή παρασύρει, ενεργοποιεί το συναίσθημα όχι τη λογική. Αυτό το συνδυασμό αρετών επιδιώκει και για το εγκώμιο της Ελένης. Κατά την Valiavitcharska ο λόγος σύμφωνα με την προσέγγιση του Γοργία θα πρέπει να διακριθεί σε τρεις κατηγορίες: α) τον έμμετρο λόγο της ποίησης ο οποίος είναι ακαταμάχητος, αλλά δεν γνωρίζουμε αν είναι ή όχι πειστικός β) το λόγο ο οποίος στηρίζεται στη δόξα και είναι πειστικός αλλά παράλληλα αναξιόπιστος, επομένως κακός και γ) το λόγο της ρητορικής τον οποίο ο Γοργίας επιθυμεί να διαχωρίσει από τις προηγούμενες δύο περιπτώσεις.³⁴⁶ Οι επιδράσεις μάλιστα των φαρμάκων στην ψυχή (λόγος, έρωτας) μπορεί να είναι ωφέλιμες ή καταστροφικές αφού παραλληλίζονται με τα φάρμακα που χρησιμοποιούνται στο σώμα. Όπως τα φάρμακα είναι άλλοτε ωφέλιμα και άλλοτε βλαβερά, εξίσου θετικά ή αρνητικά μπορεί να λειτουργήσει η πειθώ. Η τέχνη της ρητορικής όμως δεν συμφιλιώνει τις αντιθέσεις ανάμεσα στο καλό και το κακό, ή την αλήθεια και το ψέμα. Ο λόγος ο οποίος εξαπατά συνήθως με τη χρήση μαγείας, είναι ένα χαρακτηριστικό

³⁴⁴ 8. εἰ δὲ λόγος ὁ πείσας καὶ τὴν ψυχὴν ἀπατήσας, οὐδὲ πρὸς τοῦτο χαλεπὸν ἀπολογήσασθαι καὶ τὴν αἰτίαν ἀπολύσασθαι ὧδε. λόγος δυνάστης μέγας ἐστίν, ὃς μικροτάτῳ σώματι καὶ ἀφανεστάτῳ θεϊότατα ἔργα ἀποτελεῖ· δύναται γὰρ καὶ φόβον παῦσαι καὶ λύπην ἀφελεῖν καὶ χαρὰν ἐνεργάσασθαι καὶ ἔλεον ἐπαυξῆσαι. ταῦτα δὲ ὡς οὕτως ἔχει δεῖξω·

³⁴⁵ Valiavitcharska, 2006, 148

³⁴⁶ Valiavitcharska 2006, 152, 158

κατεξοχήν γυναικείο. Παρατηρούμε όμως εδώ ότι αυτή η ιδιότητα αποδίδεται εξ ολοκλήρου στον Πάρη. Αλλά και τα παράλληλα παραδείγματα που χρησιμοποιούνται είναι εξίσου ανδρικά. (ποιητές, μετεωρολόγοι, ρήτορες) ³⁴⁷

Φαίνεται λοιπόν ότι οι υπόλοιπες αιτίες υποτάσσονται στο λόγο. Στη συνέχεια (15-19) ο Γοργίας θα πραγματευτεί την πιο δύσκολη αιτία, τον Έρωτα, αφού σύμφωνα με την παράδοση αυτός ήταν ο βασικός λόγος για τον οποίο ακολούθησε η Ελένη τον Πάρη στην Τροία. ³⁴⁸ Η αιτία αυτή έχει ενεργητική λειτουργία χάρη στην όραση. Η οπτική επαφή μας με ένα επιθυμητό πρόσωπο λειτουργεί εξίσου καθοριστικά αφού τα ερεθίσματα του εξωτερικού χώρου (οπτικά ή ακουστικά) μεταβιβάζονται ως είδωλα/αποτυπώματα στην ψυχή. Ως ενισχυτικό παράδειγμα στο επιχείρημά του αυτό, ο Γοργίας θα αναφέρει τη ζωγραφική, ακριβώς επειδή τα δημιουργήματά της επιδρούν στην όψη, όπως ο λόγος στην ψυχή. Αυτό άλλωστε είναι το στοιχείο που διαφοροποιεί τον έρωτα από το λόγο. Η αίσθηση της όρασης η οποία ενεργοποιείται χάρη στον έρωτα, ενεργοποιεί με τη σειρά της το μυαλό το οποίο δεν είναι ανεξάρτητο του σώματος αλλά ως κομμάτι του δρα σε συμφωνία με αυτό. Αντιθέτως ο λόγος ενεργοποιεί και επηρεάζει την ακοή. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο Γοργίας θεωρεί πιο ισχυρή και από το λόγο, τη δύναμη του έρωτα και της όψης, γι αυτό την

³⁴⁷ (9) δεῖ δὲ καὶ δόξῃ δεῖξαι τοῖς ἀκούουσι· τὴν ποίησιν ἄπασαν καὶ νομίζω καὶ ὀνομάζω λόγον ἔχοντα μέτρον· ἧς τοὺς ἀκούοντας εἰσηῆθε καὶ φρίκη περίφοβος καὶ ἔλεος πολὺδακρυς καὶ πόθος φιλοπενθής, ἐπ' ἄλλοτριῶν τε πραγμάτων καὶ σωμάτων εὐτυχίαις καὶ δυσπραγίαις ἰδιὸν τι πάθημα διὰ τῶν λόγων ἔπαθεν ἡ ψυχή. φέρε δὴ πρὸς ἄλλον ἀπ' ἄλλου μεταστῶ λόγον. (10) αἶ γὰρ ἔνθεοι διὰ λόγων ἐπωδαὶ ἐπαγωγοὶ ἠδονῆς, ἀπαγωγοὶ λύπης γίνονται· συγγινομένη γὰρ τῇ δόξῃ τῆς ψυχῆς ἡ δύναμις τῆς ἐπωδῆς ἔθελε καὶ ἔπεισε καὶ μετέστησεν αὐτὴν γοητεῖα. γοητείας δὲ καὶ μαγείας δισσαὶ τέχναι εὐρηνται, αἶ εἰσι ψυχῆς ἁμαρτήματα καὶ δόξης ἀπατήματα.

12-13 λόγος γὰρ ψυχὴν ὁ πείσας, ἢν ἔπεισεν, ἠνάγκασε καὶ πιθέσθαι τοῖς λεγομένοις καὶ συναινέσαι τοῖς ποιουμένοις. ὁ μὲν οὖν πείσας ὡς ἀναγκάσας ἀδικεῖ, ἡ δὲ πεισθεῖσα ὡς ἀναγκασθεῖσα τῷ λόγῳ μάτην ἀκούει κακῶς. (13) ὅτι δ' ἡ πειθὼ προσιοῦσα τῷ λόγῳ καὶ τὴν ψυχὴν ἐτυπώσατο ὅπως ἐβούλετο, γρηῃ μαθεῖν πρῶτον μὲν τοὺς τῶν μετεωρολόγων λόγους, οἵτινες δόξαν ἀντὶ δόξης τὴν μὲν ἀφελόμενοι τὴν δ' ἐνεργασάμενοι τὰ ἄπιστα καὶ ἄδηλα φαίνεσθαι τοῖς τῆς δόξης ὄμμασιν ἐποίησαν· δεύτερον δὲ τοὺς ἀναγκαίους διὰ λόγων ἀγῶνας, ἐν οἷς εἷς λόγος πολὺν ὄχλον ἔτερψε καὶ ἔπεισε τέχνη γραφεῖς, οὐκ ἀληθεῖα λεχθεῖς· τρίτον <δὲ> φιλοσόφων λόγων ἀμίλλας, ἐν αἷς δεικνύται καὶ γνώμης τάχος ὡς εὐμετάβολον ποιοῦν τὴν τῆς δόξης πίστιν.

³⁴⁸ 15. καὶ ὅτι μὲν, εἰ λόγῳ ἐπίσθη, οὐκ ἠδίκησεν ἀλλ' ἠτύχησεν, εἴρηται· τὴν δὲ τετάρτην αἰτίαν τῷ τετάρτῳ λόγῳ διέξειμι. εἰ γὰρ ἔρωσ ἦν ὁ ταῦτα πάντα πράξας, οὐ χαλεπῶς διαφευξέται τὴν τῆς λεγομένης γεγονέναι ἁμαρτίας αἰτίαν. ἃ γὰρ ὀρώμεν, ἔχει φύσιν οὐχ ἦν ἡμεῖς θέλομεν, ἀλλ' ἦν ἕκαστον ἔτυχε· διὰ δὲ τῆς ὀψεως ἡ ψυχή κἀν τοῖς τρόποις τυποῦται.

17 ... οὕτως εἰκόνας τῶν ὀρωμένων πραγμάτων ἡ ὄψις ἐνέγραψεν ἐν τῷ φρονήματι. καὶ τὰ μὲν δειματοῦντα πολλὰ μὲν παραλείπεται, ὅμοια δ' ἐστὶ τὰ παραλειπόμενα οἷάπερ <τὰ> λεγόμενα. (19) εἰ οὖν τῷ τοῦ Ἀλεξάνδρου σώματι τὸ τῆς Ἑλένης ὄμμα ἦσθ' ἐν προθυμίᾳ καὶ ἁμίλλαν ἔρωτος τῆ ψυχῆ παρέδωκε, τί θαυμαστόν; ὅς εἰ μὲν θεὸς θεῶν θείαν δύναμιν <ἔχων>, πῶς ἂν ὁ ἦσσαν εἴη τοῦτον ἀπόσασθαι καὶ ἀμύνασθαι δυνατός; εἰ δ' ἐστὶν ἀνθρώπινον νόσημα καὶ ψυχῆς ἀγνόημα, οὐχ ὡς ἁμαρτήματα μεμπτέον ἀλλ' ὡς ἀτύχημα νομιστέον· ἦλθε γὰρ, ὡς ἦλθε, τύχης ἀγρεύμασιν, οὐ γνώμης βουλευμάσιν, καὶ ἔρωτος ἀνάγκαις, οὐ τέχνης παρασκευαῖς.

τοποθετεί τελευταία στην κλίμακα των αιτιών.³⁴⁹ Κάθεμιά από τις πιθανές αιτίες επικεντρώνεται στα ανάλογα ερεθίσματα. Ο λόγος και η όραση πάντως έχουν μια κοινή ιδιότητα. Μπορούν να θεραπεύσουν, με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο ενδέχεται να αποδειχθούν εξίσου επιβλαβείς. Αν τέλος ο Έρωτας είναι θεός και επομένως ισχυρότερος από τον άνθρωπο, εκείνος δεν μπορεί να τον αρνηθεί ή να τον απορρίψει αφού το αδύναμο στοιχείο υποτάσσεται πάντοτε στο ισχυρό. Αυτό σημαίνει ότι τόσο η Ελένη όσο και ο Πάρης έχουν περιορισμένο μερίδιο ευθύνης. Αν ισχύει η δεύτερη περίπτωση εξίσου με την πρώτη, τότε δεν είναι παράλογο να ταυτίσουμε τον Έρωτα με μια ασθένεια. Και πάλι όμως δεν μπορούμε να αναιρέσουμε το γεγονός ότι η Ελένη ακολούθησε τον Πάρη.³⁵⁰ Ο έρωτας μάλιστα επιλέγει τυχαία την ψυχή που θα κυριεύσει. Εφόσον όμως είναι θεός μπορεί να οδηγήσει εξίσου κάποιον στο καλό ή στο κακό. Ο Γοργίας έπειτα στην 20η παράγραφο για να κλείσει το λόγο του θα αναφερθεί συγκεκριλαιωτικά στις αιτίες οι οποίες πιθανόν δικαιολογούν την πράξη της Ελένης, τις παρουσιάζει όμως με αντίστροφη σειρά. Αν θέλαμε να συνοψίσουμε το κατηγορητήριο της Ελένης θα λέγαμε ότι α) η θεϊκή δύναμη επιβάλλεται με τη βία β) ο λόγος είναι θεϊκός ως προς τη δύναμή του γ) ο Έρωτας παρουσιάζεται ως προσωποποιημένος θεός. Η Ελένη παρασύρθηκε από τον Πάρη εξαιτίας της ομορφιάς του, με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο η Ελένη παρασύρει τους ανθρώπους εξαιτίας της ομορφιάς της. Έτσι, στην περίπτωση των άλλων παρουσιάζεται να ενεργεί, ενώ στην περίπτωση του Πάρη να δρα παθητικά. Η συμπεριφορά της αυτή επιβεβαιώνει όπως έχουμε διαπιστώσει τη θέση της Σαπφώς ότι ο Πάρης για την Ελένη είναι το κάλλιστον. Η μέθοδος του Γοργία στην παρουσίαση των πιθανών αιτιών οι οποίες οδήγησαν την Ελένη στην πράξη της, φαίνεται ότι ακολουθεί το σχήμα Πρίαμελ. Ο ρήτορας ξεκινά να αναπτύξει μια πιθανή εκδοχή και σε κάποιο σημείο την αφήνει ανοιχτή, ενώ προχωρά στην επόμενη προκειμένου να αφήσει περιθώριο στον αναγνώστη να οδηγηθεί σ' ένα προσωπικό συμπέρασμα. Η τελευταία του όμως δήλωση αφήνει ρευστά τα όρια ανάμεσα στο πραγματικό και το φανταστικό στοιχείο της αφήγησης. Το παίγνιο όμως ως όρος ταυτίζεται περισσότερο με το αστείο, παρά με την πειθώ.³⁵¹

Ο Γοργίας αναφέρεται μόνο στην περίπτωση της Ελένης και όχι σε παραδείγματα άλλων γυναικών, επιθυμώντας να παρουσιάσει τη συμπεριφορά της ως υποδειγματική

³⁴⁹ Shaffer, 1998, 256

³⁵⁰ ἔπραξεν ἃ ἔπραξεν

³⁵¹ 21. Ἐλένης μὲν ἐγκώμιον, ἐμὸν δὲ παίγνιον.

για όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως φύλου. Οι θέσεις του παρουσιάζονται ως γενικός νόμος ο οποίος όμως τίθεται σε εφαρμογή στο συγκεκριμένο παράδειγμα της Ελένης. Αν όμως η Ελένη, όπως και ο Πάρις επηρεάζονται από εξωτερικούς παράγοντες, αυτό σημαίνει ότι έχουν αδύναμη κρίση και έλλειψη αυτοελέγχου. Από όλα τα παραπάνω οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ο Γοργίας χρησιμοποιεί αυτά τα επιχειρήματα στοχεύοντας ίσως σε μια ευρύτερη οπτική από αυτή της Ελένης. Η λίστα των επιχειρημάτων του μοιάζει εξαντλητική έτσι ώστε να καλύψει όλες τις πιθανότητες. Ανεξάρτητα από το αν ο Γοργίας κατάφερε να μας πείσει για την αθωότητα της Ελένης, η πράξη της λειτουργεί παραδειγματικά είτε είναι αθώα, ως παράδειγμα προς μίμηση, είτε είναι ένοχη – κατά την Ομηρική εκδοχή- ως παράδειγμα προς αποφυγή. Πάντως ο λόγος υπεράσπισης εκ μέρους του Γοργία ενός μυθικού προσώπου δεν εντοπίζεται μόνο στην περίπτωση της Ελένης, αφού ο ρήτορας έχει γράψει λόγο υπεράσπισης και για τον Παλαμήδη. (Υπερ Παλαμήδους απολογία) Ο Παλαμήδης ήταν μια μορφή που επίσης είχε ανάμειξη στον Τρωικό πόλεμο και κατηγορήθηκε για προδοσία σε βάρος των Ελλήνων. Η διαφορά του απολογητικού λόγου σε σχέση με την Ελένη, είναι ότι ο ήρωας θα υπερασπιστεί μόνος του τον εαυτό του, ενώ κατηγορείται για προδοσία εις βάρος των Ελλήνων -προδοσία θεωρούμε ότι έχουμε και στην περίπτωση της Ελένης- υποστηρίζοντας ότι δεν πρόδοσε τους Έλληνες και δεν θα το έκανε ακόμα και αν μπορούσε. Η χρήση επιχειρημάτων δεν στοχεύει πάντοτε στην αποκατάσταση της πραγματικότητας ή την υπεράσπιση της αλήθειας, αλλά έχει σκοπό να επιφέρει αλλαγή γνώμης. Το έργο του ρήτορα έχει αισθητική /καλλιτεχνική αξία. Ο Γοργίας απλά δημιουργεί μια εικόνα και δίνει την ελευθερία στο κοινό του να την πιστέψει ή να την απορρίψει. Είναι σαν να μας δημιουργεί ερωτηματικά στα οποία όμως εμείς οι ίδιοι πρέπει να δώσουμε την απάντηση. Είναι επίσης ένας λόγος αυτοαναφορικός, αφού ο Γοργίας αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί τη ρητορική τέχνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ *ΕΛΕΝΗΣ ΕΓΚΩΜΙΟΝ*³⁵²

8.1 Εισαγωγή

Ο λόγος του Ισοκράτη ανήκει στο επιδεικτικό είδος ρητορικής και είναι γραμμένος το 370 π.Χ. Ως μαθητής του Γοργία, φαίνεται ότι ακολουθεί το ύφος και τον τρόπο γραφής του δασκάλου του. Βασικός στόχος του ρήτορα είναι να αφιερώσει το κείμενό του σ' ένα πρόσωπο το οποίο θεωρείται πραγματικά ξεχωριστό. Αναφέρεται στο συγκεκριμένο μυθικό παράδειγμα για να δώσει βάρος και πειστικότητα στην

³⁵² Οι παράγραφοι του κειμένου που επιλέχθηκαν, λόγω μεγάλης έκτασης, έχουν παρατεθεί στο τέλος του κεφαλαίου.

παρουσίασή του. Χρησιμοποιεί θέματα επιδεικτικής ρητορικής, σε συνδυασμό με αποδεικτικά επιχειρήματα.³⁵³ Όμως, επειδή αναγνωρίζει ότι ο λόγος του δασκάλου του, Γοργία, δεν ήταν ξεκάθαρα εγκωμιαστικός, καθώς περιλάμβανε στοιχεία υπεράσπισης, υπόσχεται ότι πρόκειται να παρουσιάσει έναν καθαρά εγκωμιαστικό λόγο, προσπαθώντας να διαφοροποιηθεί από τους προκατόχους του οι οποίοι πραγματεύτηκαν αυτό το θέμα. Επομένως, δεν παραθέτει την προσωπική του άποψη, υπερασπίζοντας ή κατηγορώντας άμεσα την Ελένη, εφόσον όμως την επαινεί τίθεται πιθανότατα με το μέρος των υπερασπιστών της.³⁵⁴ Για να πετύχει κάτι τέτοιο πρέπει να αποδείξει ότι οι προσεγγίσεις των συγχρόνων του είναι παράδοξες/άτοπες. Το έργο του κρίνεται ιδιαίτερα δύσκολο αφού η Ελένη ήδη γνωστή από τη μυθική παράδοση, δεν αποτελούσε αντικείμενο επαίνου.³⁵⁵

Πρέπει όμως πρώτα να ορίσουμε την έννοια του παράδοξου. Αφορά συνήθως επαίνους αντικειμένων (βότσαλα) ή αφηρημένων ιδεών (εξορία, θάνατος) ή ακόμα μυθικών προσώπων τα οποία εγείρουν ως πιθανά υπαρκτά πρόσωπα ηθικές αμφιβολίες.³⁵⁶ Έτσι, το μυθώδες έρχεται σε αντιδιαστολή με το χρήσιμο.³⁵⁷ Εδώ όμως, ο μύθος χρησιμοποιείται με θετική σημασία. Επομένως, αν οι μύθοι είναι χρήσιμοι, είναι και αποδεκτοί. Ο αρχικός στόχος του ρήτορα είναι να αποκλείσει το παράδοξο από τη μελέτη του, όμως για λόγους οι οποίοι πρέπει να εξηγηθούν, ασχολείται τελικά με αυτό. Χάρη στη δημιουργία του εγκωμίου επιθυμεί να αποδείξει την ρητορική του ικανότητα συναγωνιζόμενος τους αντιπάλους του. Αυτό που υποστηρίζει ο Ισοκράτης είναι ότι πρέπει ο καθένας να επαινεί μόνο τα όμορφα, καλά ή εξαιρετικής φύσεως πράγματα. (12) Γι' αυτό άλλωστε τους κατακρίνει επειδή ασχολούνται με ασήμαντα ζητήματα. (1-4, 9-13)³⁵⁸ Σύμφωνα με τον Papillon, η πρώτη ομάδα που κατακρίνει- πιθανότατα οι

³⁵³ Papillon, 1996, 381-382

³⁵⁴ Blondell 2013, 244

³⁵⁵ Blondell 2013, 224

³⁵⁶ [12] τῶν μὲν γὰρ τοὺς βομβυλιοὺς καὶ τοὺς ἄλας καὶ τὰ τοιαῦτα βουληθέντων ἐπαινεῖν οὐδεὶς πώποτε λόγων ἠπόρησεν, οἱ δὲ περὶ τῶν ὁμολογουμένων ἀγαθῶν ἢ καλῶν ἢ τῶν διαφερόντων ἐπ' ἄρετῇ λέγειν ἐπιχειρήσαντες πολὺ καταδεέστερον τῶν ὑπαρχόντων ἅπαντες εἰρήκασιν

³⁵⁷ Papillon, 1996, 387

³⁵⁸ Ἰ εἰσὶ τινες οἱ μέγα φρονοῦσιν, ἦν ὑπόθεσιν ἄτοπον καὶ παράδοξον ποιησάμενοι περὶ ταύτης ἀνεκτῶς εἰπεῖν δυνήθῳσι· καὶ καταγεγραμμάκασιν οἱ μὲν οὐ φάσκοντες οἶόν τ' εἶναι ψευδῆ λέγειν οὐδ' ἀντιλέγειν οὐδὲ δῶ λόγῳ περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων ἀντειπεῖν, οἱ δὲ διεξιόντες ὡς ἀνδρία καὶ σοφία καὶ δικαιοσύνη ταῦτόν ἐστι, καὶ φύσει μὲν οὐδὲν αὐτῶν ἔχομεν, μία δ' ἐπιστήμη καθ' ἅπαντων ἐστίν· ἄλλοι δὲ περὶ τὰς ἔριδας διατρίβουσι τὰς οὐδὲν μὲν ὠφελούσας, πράγματα δὲ παρέχειν τοῖς πλησιάζουσι δυναμένας.(1)

[2]

Ἐγὼ δ' εἰ μὲν ἑώρων νεωστὶ τὴν περιεργίαν ταύτην ἐν τοῖς λόγοις ἐγγεγεννημένην καὶ τούτους ἐπὶ τῇ καινότητι τῶν εὐρημένων φιλοτιμουμένους, οὐκ ἂν ὁμοίως ἐθαύμαζον αὐτῶν· νῦν δὲ τίς ἐστὶν οὕτως

Κυνικοί- θεωρούν ότι κάθε ζήτημα έχει δύο όψεις, χωρίς να υπάρχει σωστό και λάθος. Από την άλλη, οι Πλατωνιστές θεωρούν ότι το θάρρος, η σοφία και η δικαιοσύνη είναι ένα και το αυτό πράγμα, γι' αυτό εξετάζονται από την ίδια επιστήμη.³⁵⁹ Η τρίτη και τελευταία ομάδα- πιθανότατα οι εριστικοί- ασχολούνται επίσης με ασήμαντα ζητήματα (1) .Αλλά και στους σοφιστές ασκεί αρνητική κριτική (2) Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα όλες αυτές οι ομάδες να αγνοούν τα σημαντικά και χρήσιμα για τη ζωή, (5) Η στάση τους αυτή ίσως είναι δηλωτική της πνευματικής τους αδυναμίας. (11)³⁶⁰ Όσοι μίλησαν για ασήμαντα ζητήματα μπορούσαν να βρουν πλήθος επιχειρημάτων, σε αντίθεση με αυτούς που προσπάθησαν χωρίς επιτυχία να προσεγγίσουν πιο φιλοσοφικά ζητήματα. (12-13)³⁶¹ Μάλιστα τους κατηγορεί για χρηματισμό, για αδιαφορία απέναντι στα δημόσια και ιδιωτικά ζητήματα (6) και για ψευδολογία (8).³⁶² Αυτό που έκανε ο Γοργίας, είναι ότι έφτιαξε ένα πιθανό κατηγορητήριο εις βάρος της Ελένης, προκειμένου στη συνέχεια να το αναιρέσει μαζί με τις εσφαλμένες “ δόξεις” οι οποίες συνόδευαν το όνομά της, αποδεικνύοντας την αθωότητά της. Σίγουρα, αξίζει έπαινος στο Γοργία ακριβώς επειδή τόλμησε να ασχοληθεί με μια ευγενική γυναίκα, ανώτερη ως προς την καταγωγή, την ομορφιά και τη δόξα (14).³⁶³ Το θέμα που πραγματεύτηκε ο Γοργίας ήταν σωστό, αλλά κρίθηκε ακατάλληλος ο τρόπος της πραγμάτευσής του από τον Ισοκράτη. Έτσι, ο Ισοκράτης στο τελευταίο κομμάτι του λόγου του αφορμώμενος

ὄνημαθής, ὅστις οὐκ οἶδε Πρωταγόραν καὶ τοὺς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον γενομένους σοφιστάς, ὅτι καὶ τοιαῦτα καὶ πολλὰ τούτων πραγματωδέστερα συγγράμματα κατέλιπον ἡμῖν; (2)

[3] πῶς γὰρ ἂν τις ὑπερβάλοιτο Γοργίαν τὸν τολμήσαντα λέγειν ὡς οὐδὲν τῶν ὄντων ἔστιν, ἢ Ζήνωνα τὸν ταῦτά δυνατὰ καὶ πάλιν ἀδύνατα πειρώμενον ἀποφαίνειν, ἢ Μέλισσον ὃς ἀπείρων τὸ πλῆθος πεφυκότων τῶν πραγμάτων ὡς ἑνὸς ὄντος τοῦ παντὸς ἐπεχείρησεν ἀποδείξει εὐρίσκειν;

[4] ἄλλ' ὅμως οὕτω φανερώς ἐκεῖνων ἐπιδειξάντων ὅτι ῥᾶδιόν ἐστι, περὶ ὧν ἂν τις πρόθηται, ψευδῆ μηχανήσασθαι λόγον, ἔτι περὶ τὸν τόπον τοῦτον διατρίβουσιν: οὐδ' ἐχρῆν ἀφεμένους ταύτης τῆς τερθρείας, τῆς ἐν μὲν τοῖς λόγοις ἐξελέγχειν προσποιουμένης, ἐγὼ δὲ τοῖς ἔργοις πολὺν ἤδη χρόνον ἐξεληλεγμένης, τὴν ἀλήθειαν διώκειν, καὶ περὶ τὰς πράξεις ἐν αἷς πολιτευόμεθα,

[9] ἐμοὶ δὲ δοκεῖ πάντων εἶναι καταγελαστότατον τὸ διὰ τούτων τῶν λόγων ζητεῖν πείθειν ὡς περὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστήμην ἔχουσιν, ἐξὸν ἐν αὐτοῖς οἷς ἐπαγγέλλονται τὴν ἐπίδειξιν ποιῆσθαι: τοὺς γὰρ ἀμφισβητοῦντας τοῦ φρονεῖν καὶ φάσκοντας εἶναι σοφιστάς οὐκ ἐν τοῖς ἡμελημένοις ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐν οἷς ἅπαντές εἰσιν ἀνταγωνισταί, προσήκει διαφέρειν καὶ κρείττους εἶναι τῶν ἰδιωτῶν.

³⁵⁹ Papillon, 1996, 378

³⁶⁰ [11] ἔστι γὰρ τῶν μὲν τοιούτων συγγραμμάτων μία τις ὁδός, ἣν οὐθ' εὐρεῖν οὔτε μαθεῖν οὔτε μιμήσασθαι δύσκολόν ἐστιν: οἱ δὲ κοινοὶ πιστοὶ καὶ τούτοις ὅμοιοι τῶν λόγων διὰ πολλῶν ἰδεῶν καὶ καιρῶν δυσκαταμαθῆτων εὐρίσκονται τε καὶ λέγονται, καὶ τοσοῦτω χαλεπωτέραν ἔχουσι τὴν σύνθεσιν, ὅσω περὶ τὸ σεμνύνεσθαι τοῦ σκώπτειν καὶ τὸ σπουδάζειν τοῦ παίζειν ἐπιπονώτερόν ἐστιν. σημεῖον δὲ μέγιστον:

³⁶¹ [13] οὐ γὰρ τῆς αὐτῆς γνώμης ἐστὶν ἀξίως εἰπεῖν περὶ ἑκατέρων αὐτῶν, ἀλλὰ τὰ μὲν μικρὰ ῥᾶδιον τοῖς λόγοις ὑπερβαλέσθαι, τῶν δὲ χαλεπὸν τοῦ μεγέθους ἐφικέσθαι: καὶ περὶ μὲν τῶν δόξαν ἔχοντων σπάνιον εὐρεῖν, ἃ μηδεὶς πρότερον εἴρηκε, περὶ δὲ τῶν φαύλων καὶ ταπεινῶν ὅ τι ἂν τις τύχη φθεγγάμενος ἅπαν ἰδίον ἐστίν.

³⁶² [8] τοσοῦτον δ' ἐπιδεδωκένα πεποιήκασιν τὸ ψευδολογεῖν ὡς εἰ περὶ πονηρῶν πραγμάτων ἔχουσι τι λέγειν, περὶ γε τῶν καλῶν κἀγαθῶν ῥαδίως εὐπορήσουσιν.

³⁶³ Papillon, 1996, 382

από το Γοργία, θα παρουσιάσει τη δική του και κατάλληλη για τον ίδιο, μέθοδο πραγμάτευσης του θέματός . Ένας λόγος υπεράσπισης είναι αρεστός μόνο στα δικαστήρια.³⁶⁴ ενώ αξίζει μόνο σε πρόσωπα τα οποία τα βαραίνει κάποια κατηγορία (15)³⁶⁵

7.2 Ανάλυση ρητορικού λόγου

Ο Ισοκράτης στοχεύει όπως αναφέρει στην αρχή του λόγου του (1) να προσεγγίσει το παράδοξο από την αρνητική του πλευρά, ως κάτι το οποίο πραγματεύεται πονηρές υποθέσεις (8), για να φτιάξει στη συνέχεια έναν κοινό λόγο (11).³⁶⁶ Ο λόγος του ρήτορα, είναι το ακριβώς αντίθετο του παράδοξου, το οποίο δεν χαρακτηρίζεται από πειστικότητα, έχει παιγνιώδη διάθεση – όπως το παίγνιο του Γοργία- και δεν ικανοποιεί τον κύριο στόχο του ρητορικού επιχειρήματος. Ένας λόγος υπεράσπισης από την άλλη πλευρά, πραγματεύεται συνήθως επίκαιρα πολιτικά θέματα και σχετίζεται με την έννοια της σπουδής, δηλαδή της σοβαρής ενασχόλησης ενός ζητήματος. Διακρίνεται για την πειστικότητα και την αληθοφάνειά , με μόνο αρνητικό σημείο το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποια συγκεκριμένη μέθοδος για να ανακαλύψουμε αυτό το χαρακτηριστικό του. Ο λόγος υπεράσπισης άλλωστε ενδείκνυται για άτομα τα οποία διέπραξαν μια εγκληματική πράξη. Γι' αυτό κρίνεται στην προκειμένη περίπτωση από τον Ισοκράτη άτοπος αφού δεν ταιριάζει σε άτομο στο οποίο αξίζει ο έπαινος. Υπάρχουν κάποια στοιχεία εξωτερικά και εσωτερικά στην Ελένη τα οποία αξίζει να τονιστούν. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην αξιοπρέπειά της, την καλή της φήμη και την ομορφιά της. Αλλά και οποιοδήποτε άλλο άτομο εκτός της Ελένης, αξίζει να το επαινούμε προβάλλοντας τις θετικές πλευρές του χαρακτήρα και της εξωτερικής του εμφάνισης. Αν προσεγγίσουμε δομικά το κείμενο, εύλογα παρατηρούμε ότι μέσα στο εγκώμιο της Ελένης αφιερώνονται αρκετές παράγραφοι (18-38) για να περιγράψουν την πράξη του Θησέα, γεγονός το οποίο έχει προκαλέσει έντονο προβληματισμό μεταξύ των μελετητών. Έχουμε έναν δεύτερο έπαινο μέσα στο εγκώμιο της Ελένης ή μήπως μια κατηγορία;³⁶⁷ Η αξία του εγκωμίου φανερώνεται όταν κανείς προσπαθήσει να εγκωμιάσει πράγματα, πρόσωπα, ή καταστάσεις πραγματικά αξιέπαινες. Διαφορετικά, ο έπαινος ασήμαντων πραγμάτων δεν έχει καμιά απολύτως αξία.³⁶⁸

³⁶⁴ Papillon, 1996, 385

³⁶⁵ Blondell 2013, 223

³⁶⁶ Εδώ επανερχόμαστε στην έννοια του παράδοξου το οποίο παρουσιάστηκε σύντομα στην εισαγωγή.

³⁶⁷ πότερον Έλένης Έπαινος ή κατηγορία Θησέως ἐστίν: (21)

³⁶⁸ [15] ἔστι δ' οὐκ ἐκ τῶν αὐτῶν ἰδεῶν οὐδὲ περὶ τῶν αὐτῶν ἔργων ὁ λόγος, ἀλλὰ πᾶν τούναντίον: ἀπολογεῖσθαι μὲν γὰρ προσήκει περὶ τῶν ἀδικεῖν αἰτίαν ἔχόντων, ἐπαινεῖν δὲ τοὺς ἐπ' ἀγαθῶ τινὶ διαφέροντας.

Μέσα από αυτή την εισαγωγή ο Ισοκράτης θα προχωρήσει στο θέμα του λόγου του, προβάλλοντας ως ιδιαίτερη περίπτωση επαίνου αυτή της Ελένης, αφού πρόκειται για μια γυναίκα εξαιρετικής ομορφιάς. Δηλώνει λοιπόν εξ' αρχής, ότι η προσπάθειά του αυτή είναι παρακινδυνευμένη, αλλά τη θεωρεί τουλάχιστον αξιέπαινη γι' αυτό άλλωστε επαινεί τον Γοργία. Η Ελένη αξίζει να επαινεθεί, ακριβώς επειδή ξεπερνούσε όλες τις άλλες γυναίκες όχι μόνο σε ομορφιά, αλλά και ως προς τον τρόπο της γέννησής της και τη φήμη της.³⁶⁹ Ο Ισοκράτης αφιερώνει την 16η παράγραφο του εγκωμίου του στην παρουσίαση της γενεαλογίας της Ελένης -κάτι το οποίο είδαμε ότι αποτελεί συχνή πρακτική των εγκωμίων- ομοίως με τον Γοργία στην 3η παράγραφο του εγκωμίου του. Αναφέρει λοιπόν, ότι παρόλο που πολλοί ημίθεοι γεννήθηκαν από τον Δία, ήταν η μόνη που είχε την αξίωση να θεωρείται κόρη του, ενώ ήταν θνητή. Αφορμώμενος από το στοιχείο της εξωτερικής της ομορφιάς, θεωρεί ότι το ανάλογό της είναι ο Ηρακλής ως προς τη σωματική του δύναμη, ενώ μέχρι τώρα έχουμε δει ότι στο έπος συγκρίνεται με τον Αχιλλέα και οι δύο ήρωες παρουσιάζονται συχνά μαζί. Η ζωή του Ηρακλή παρουσιάζεται ως ζωή γεμάτη κόπους και κινδύνους, ενώ της Ελένης ως ορατή από παντού και άξια μάχης. Ο Ηρακλής ενεργεί ως ήρωας, ενώ η Ελένη συνδέεται με τη δόξα ως αντικείμενο ηρωικής διαμάχης.³⁷⁰ Και στους δύο όμως ο Δίας απλόχερα προσέφερε την αθανασία όπως έχουμε δει και στην περίπτωση του Αχιλλέα.

Η καταλυτική δύναμη της ομορφιάς της Ελένης παρουσιάζεται για ακόμα μια φορά, αφού ο Θησεύς ο οποίος εξουσίαζε τόσους πολλούς ανθρώπους γοητεύτηκε από την ομορφιά της, θεωρώντας ότι ο πλούτος και η εξουσία του δεν θα είχαν κανένα απολύτως νόημα χωρίς την απόκτηση της Ελένης. Η ομορφιά ενός προσώπου γεννά την καλή βούληση για ενάρετα έργα κάτι το οποίο ισχύει διαχρονικά και συνδέει παρελθόν και παρόν.³⁷¹ Σ' αυτή την περίπτωση αναφερόμαστε σε μια θετική προσέγγιση της ομορφιάς, αφού εμπνέει όσους έρχονται σ' επαφή μαζί της, έτσι ώστε να κάνουν καλές πράξεις. Χαρακτηριστικά της ομορφιάς της είναι η μοναδικότητά της, η δύναμη της και

ἵνα δὲ μὴ δοκῶ τὸ ῥᾶστον ποιεῖν, ἐπιτιμᾶν τοῖς ἄλλοις μηδὲν ἐπιδεικνὺς τῶν ἑμαυτοῦ, πειράσομαι περὶ τῆς αὐτῆς ταύτης εἰπεῖν, παραλιπῶν ἅπαντα τὰ τοῖς ἄλλοις εἰρημένα.

³⁶⁹ [38]

τὴν δὴ γεννηθεῖσαν μὲν ὑπὸ Διός, κρατήσασαν δὲ τοιαύτης ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης, πῶς οὐκ ἐπαινεῖν χρὴ καὶ τιμᾶν καὶ νομίζειν πολὺ τῶν πρόποτε γενομένων διενεγκεῖν; οὐ γὰρ δὴ μάρτυρά γε πιστότερον οὐδὲ κριτὴν ἰκανώτερον ἔξομεν ἐπαγαγέσθαι περὶ τῶν Ἑλένη προσόντων ἀγαθῶν τῆς Θησεύως διανοίας. ἵνα δὲ μὴ δοκῶ δι' ἀπορίαν περὶ τὸν αὐτὸν τόπον διατρίβειν, μηδ' ἀνδρὸς ἑνὸς δόξῃ καταχρῶμενος ἐπαινεῖν αὐτήν, βούλομαι καὶ περὶ τῶν ἔχομένων διελεθεῖν.

³⁷⁰ Blondell 2013, 226, 230

³⁷¹ Blondell 2013, 237

η στενή σχέση της με τον θεικό παράγοντα.³⁷² Σκοπός όμως οποιουδήποτε όμορφου ατόμου θα πρέπει να αποτελεί η προστασία αυτού του ιδιαίτερου χαρακτηριστικού, όχι η ανεξέλεγκτη χρήση του για την επίτευξη αθέμιτων στόχων. Εξάλλου η μοιχεία θεωρείται δικαιολογημένη μόνο σε περίπτωση που διαπράττεται από κάποιον θεό.³⁷³ Γι' αυτό αν υποστηρίξουμε τη θεϊκή της υπόσταση, η πράξη της αυτή αξίζει να παραμείνει χαραγμένη στη μνήμη των μελλοντικών γενεών, όπως υποστηρίζει και η ίδια η Ελένη στην Ιλιάδα. Δεν είναι άλλωστε λίγες οι περιπτώσεις των θνητών οι οποίοι εξαιτίας της ομορφιάς τους, αποθεώθηκαν μετά το θάνατό τους. Ο λόγος όμως της αποθέωσης της Ελένης, δεν είναι αποτέλεσμα της ομορφιάς της, αλλά της θεϊκής της καταγωγής.³⁷⁴ Πάντως αρκετές φορές εμφανίζεται ως θεά αφού α) όπως έχουμε δει, τύφλωσε τον Σησίχορο λόγω του ποιήματος που έγραψε εναντίον της β) εμφανίστηκε σαν όραμα στον Όμηρο και τον παρότρυνε να γράψει έπος με θέμα τα κατορθώματα του Τρωικού πολέμου.³⁷⁵ Όμως ο Ισοκράτης δεν συνδέει την ομορφιά της απαραίτητα με τους κινδύνους που κρύβει ο έρωτας και επομένως με το καθαρά σωματικό κομμάτι.³⁷⁶ Αν επανέλθουμε στο ζήτημα της απαγωγής της από τον Θησέα, οι πηγές μαρτυρούν ότι ο βασιλιάς της Αθήνας απήγαγε την Ελένη, οδηγώντας τη στην Αφίδα της Αττικής. Αγνόησε εντελώς ότι βρισκόταν υπό την εξουσία του πατέρα της Τυνδάρεω, καθώς και την προστασία των αδελφών της Διόσκουρων. Εδώ επανέρχεται και πάλι ο παράγοντας της βίας όπως την εξετάσαμε και στον Γοργία αναφορικά με την απαγωγή της από τον Πάρη. Ο Ισοκράτης όμως δεν αναφέρεται καθόλου στην εμφύλια διαμάχη που ξέσπασε στην Αθήνα, ως αποτέλεσμα της απαγωγής της Ελένης, μολονότι τη συνδέει με την ανάδειξη του ηρωικού χαρακτήρα

8.2.1 Απαγωγή της Ελένης από τον Θησέα³⁷⁷

Αν και η εκδοχή αυτή δεν είναι ιδιαίτερα δημοφιλής, καθώς οι πηγές οι οποίες τη διασώζουν είναι κατά βάση αποσπασματικές ή ανύπαρκτες, πρέπει τουλάχιστον να εξεταστεί σαν σύγκριση με τη μεταγενέστερη απαγωγή της Ελένης από τον Πάρη. Οι αρπαγές γυναικών ήταν ένα δημοφιλές θέμα κατά την εποχή του Χαλκού και τα Ομηρικά χρόνια, ενώ θεωρήθηκε προσβλητικό ως ζήτημα τιμής κατά τα κλασικά

³⁷² Blondell 2013, 225

³⁷³ Blondell 2013, 241

³⁷⁴ Blondell 2013, 242

³⁷⁵ Blondell 2013, 243

³⁷⁶ Blondell 2013, 236

³⁷⁷ Για την αρπαγή της Ελένης από το Θησέα βλ. Hershkowitz, 2016, 169- 324

χρόνια. Δεν υπάρχουν απεικονίσεις του επεισοδίου στην τέχνη και τη λογοτεχνία (τραγωδία)

Ο Θησεάς ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής κατά τον 6ο-5ο π.Χ αιώνα, ως τοπικός ήρωας και βασιλιάς της Αθήνας αλλά και υπερασπιστής του δημοκρατικού πολιτεύματος. Ως προς την πρώτη του ιδιότητα μάλιστα, συναγωνίστηκε τον Ηρακλή α) κάνοντας τοπικές μάχες β) αιχμαλωτίζοντας γυναίκες. Η απαγωγή της Ελένης δεν είναι η μοναδική που συνδέεται με το πρόσωπό του καθώς γνωρίζουμε και άλλες περιπτώσεις οι οποίες συνδέονται με το όνομά του (Αριάδνη, Αντιόπη). Αλλά και στους βίους παράλληλους του Πλουτάρχου ³⁷⁸έχουμε μια αντίστοιχη σύγκριση ανάμεσα στον Θησεά και το Ρωμόλο αφού α) και οι 2 χτίζουν πόλεις (Ρωμόλος-Ρώμη, Θησεάς- συνοικισμός Αθήνας) β) και στους δύο πιστώνονται αρπαγές γυναικών. Για την καταγωγή του υπάρχουν δύο εκδοχές. 1) Είναι γιος του Αιγέα και εγγονός του Πιθθέα σύμφωνα με το βίο του Θησεά του Πλουτάρχου και αυτό μας θυμίζει την διπλή καταγωγή της Ελένης από τη Λήδα και τον Τυνδάρεω 2) είτε κατάγεται από τον Ποσειδώνα -και αυτό μας θυμίζει την ένωση της Λήδας ή της Νέμεσης με τον Δία-. ³⁷⁹ Αν βέβαια συνδέσουμε την Ελένη με το Δία και τη Νέμεση όπως υποστηρίζουν τα Κύπρια, τότε είναι πιθανή η αθηναϊκή της καταγωγή, άλλο ένα στοιχείο το οποίο τη συνδέει στενά με το Θησεά. Αυτή η εκδοχή είναι επινοημένη από τους Πεισιστρατίδες (6ος αι) Η ιστορία μας ξεκινά όχι απευθείας με την απαγωγή της Ελένης από το Θησεά, αλλά με το θάνατο της γυναίκας του Πειρίθου, Ιποδάμειας, στενού φίλου του Θησεά. Ο Πειρίθους επισκέπτεται τον Θησεά στην Αθήνα και μαθαίνει για το θάνατο της συζύγου του Φαίδρας. Έτσι τον πείθει να απαγάγει την Ελένη. Η πρώτη εκδοχή αναφέρει ότι όταν ο Θησεάς απήγαγε την Ελένη, εκείνη είχε καταφύγει στο ναό της Αρτέμιδος Ορθίας, ενώ συμμετείχε σε ένα τελετουργικό χορού. Έτσι, την απέσπασε από εκεί με τη βία έχοντας ως συνεργό τον Πειρίθου.³⁸⁰ Στη συνέχεια ο Θησεάς κρύβει την Ελένη- στην Αφίδνα

³⁷⁸ Πλ. Θης. [31.2] ἤλθον μὲν εἰς Σπάρτην ἀμφοτέρω καὶ τὴν κόρην ἐν ἱερῷ Ἀρτέμιδος Ὀρθίας χορεύουσαν ἀρπάζαντες ἔφυγον· τῶν δὲ πεμφθέντων ἐπὶ τὴν δίωξιν οὐ πόρρωτέρω Τεγέας ἔπακολουθησάντων, ἐν ἀδείᾳ γενόμενοι καὶ διελθόντες τὴν Πελοπόννησον ἐποίησαντο συνθήκας, τὸν μὲν λαχόντα κλήρω τὴν Ἑλένην ἔχειν γυναῖκα, συμπράττειν δὲ θατέρω γάμον ἄλλον .

[32.4] ὁ δὲ Δικαίᾶρχος Ἐγεδήμου φησὶ καὶ Μαραθῶν συστρατευσάντων τότε τοῖς Τυνδαρίδαις ἐξ Ἀρκαδίας, ἄφ' οὗ μὲν Ἐγεδημίαν προσαγορευθῆναι τὴν νῦν Ἀκαδήμειαν, ἄφ' οὗ δὲ Μαραθῶνα τὸν δῆμον, ἐπιδόντος ἑαυτὸν ἑκουσίως κατὰ τι λόγιον σφαγιάσασθαι πρὸ τῆς παρατάξεως.

ἐλθόντες οὖν ἐπὶ τὰς Ἀφίδνας καὶ μάχῃ κρατήσαντες ἐξεῖλον τὸ χωρίον. [34.1] Αἴθραν δὲ τὴν Θησεῶς μητέρα γενομένην αἰχμάλωτον ἀπαχθῆναι λέγουσιν εἰς Λακεδαίμονα, κάκειθεν εἰς Τροίαν μετὰ Ἑλένης· καὶ μαρτυρεῖν Ὅμηρον, ἔπεσθαι τῇ Ἑλένῃ φάμενον·

³⁷⁹ ([6.1] τὸν μὲν οὖν ἄλλον χρόνον ἔκρυπτεν Αἴθρα τὴν ἀληθινὴν τοῦ Θησεῶς γένεσιν· ἦν δὲ λόγος ὑπὸ τοῦ Πιθθέως διαδοθεὶς ὡς ἐκ Ποσειδῶνος τεκνωθεῖη)

³⁸⁰ Πλ. Θης. [31.2] ἤλθον μὲν εἰς Σπάρτην ἀμφοτέρω καὶ τὴν κόρην ἐν ἱερῷ Ἀρτέμιδος Ὀρθίας χορεύουσαν ἀρπάζαντες ἔφυγον· τῶν δὲ πεμφθέντων ἐπὶ τὴν δίωξιν οὐ πόρρωτέρω Τεγέας

-περιοχή η οποία σύμφωνα με τις περισσότερες πηγές βρισκόταν στην Αθήνα, ενώ σύμφωνα με μεταγενέστερες στη Σπάρτη- και τη θέτει υπό την προστασία της μητέρας του, Αίθρας. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ότι ο χαρακτήρας της επιδρομής των Διόσκουρων δεν παίρνει πανελλήνια ή ευρύτερη διάσταση αφού στρέφεται μόνο εναντίον της Αίθρας.³⁸¹

Υπάρχουν διάφορες εκδοχές για το αν ο Θησέας ήταν παρών ή απών κατά τη διάρκεια της επιδρομής των Διόσκουρων εναντίον της Αθήνας. Η πλειοψηφία των

ἐπακολουθησάντων, ἐν ἀδείᾳ γενόμενοι καὶ διελθόντες τὴν Πελοπόννησον ἐποίησαντο συνθήκας, τὸν μὲν λαχόντα κλήρω τὴν Ἑλένην ἔχειν γυναῖκα, συμπράττειν δὲ θατέρῳ γάμον ἄλλον .

³⁸¹

Αναφορές στον Θησέα

καὶ πρῶτον μὲν Θησεύς, ὁ λεγόμενος μὲν Αἰγέως, γενόμενος δ' ἐκ Ποσειδῶνος, ἰδὼν αὐτὴν οὐπω μὲν ἀκμάζουσαν, ἤδη δὲ τῶν ἄλλων διαφέρουσαν, τοσοῦτον ἠττήθη τοῦ κάλλους ὁ κρατεῖν τῶν ἄλλων εἰθισμένος, ὥσθ' ὑπαρχούσης αὐτῷ καὶ πατρίδος μεγίστης καὶ βασιλείας ἀσφαλεστάτης ἠγησάμενος οὐκ ἄξιον εἶναι ζῆν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν ἀγαθοῖς ἄνευ τῆς πρὸς ἐκείνην οἰκειότητος,

19βία λαβὼν αὐτὴν εἰς Ἄφιδναν τῆς Ἀττικῆς κατέθετο,

[20] καὶ τοσαύτην χάριν ἔσχε Πειρίθῳ τῷ μετασχόντι τῆς ἀρπαγῆς, ὥστε βουλευθέντος αὐτοῦ μνηστεῦσαι Κόρην τὴν Διὸς καὶ Δήμητρος, καὶ παρακαλοῦντος ἐπὶ τὴν εἰς Αἶδου κατάβασιν, ἐπειδὴ συμβουλευὼν οὐχ οἶός τ' ἦν ἀποτρέπειν, προδήλου τῆς συμφορᾶς οὐσης ὁμως αὐτῷ συνηκολούθησε, νομίζων ὀφείλειν τοῦτον τὸν ἕρανον, μηδενὸς ἀποστῆναι τῶν ὑπὸ Πειρίθου προσταχθέντων ἀνθ' ὧν ἐκείνος αὐτῷ συνεκινδύνευσεν.

[23]

κάλλιστον μὲν οὖν ἔχω περὶ Θησεῶς τοῦτ' εἰπεῖν, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Ἡρακλεῖ γενόμενος ἐνάμιλλον τὴν αὐτοῦ δόξαν πρὸς τὴν ἐκείνου κατέστησεν. οὐ γὰρ μόνον τοῖς ὅπλοις ἐκοσμήσαντο παραπλησίους, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐχρήσαντο τοῖς αὐτοῖς, πρέποντα τῇ συγγενεῖα ποιοῦντες. ἐξ ἀδελφῶν γὰρ γεγονότες, ὁ μὲν ἐκ Διός, ὁ δ' ἐκ Ποσειδῶνος, ἀδελφὰς καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔσχον. μόνον γὰρ οὗτοι τῶν προγεγενημένων ὑπὲρ τοῦ βίου τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀθληταὶ κατέστησαν. συνέβη δὲ τὸν μὲν ὀνομαστοτέρους καὶ μείζους,

[27] περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους τὸ τέρας τὸ τραφὲν μὲν ἐν Κρήτῃ, γενόμενον δ' ἐκ Πασιφᾶς τῆς Ἥλιου θυγατρὸς, ᾧ κατὰ μαντείαν δασμὸν τῆς πόλεως δις ἑπτὰ παῖδας ἀποστελλούσης, ἰδὼν αὐτοὺς ἀγομένους καὶ πανδημεῖ προπεμπομένους ἐπὶ θάνατον ἄνομον καὶ προὔπτον καὶ πενθουμένους ἔτι ζῶντας, οὕτως ἠγανάκτησεν ὥσθ' ἠγήσατο κρεῖττον εἶναι τεθνάναι μᾶλλον ἢ ζῆν ἄρχων τῆς πόλεως τῆς οὕτως οἰκτρὸν τοῖς ἐχθροῖς φόρον ὑποτελεῖν ἠναγκασμένης.

[31]

τὴν μὲν οὖν ἀνδρῖαν ἐν τούτοις ἐπεδείξατο τοῖς ἔργοις ἐν οἷς αὐτὸς καθ' αὐτὸν ἐκινδύνευσε, τὴν δ' ἐπιστήμην ἣν εἶχε πρὸς τὸν πόλεμον, ἐν ταῖς μάχαις αἰς μεθ' ὅλης τῆς πόλεως ἠγωνίσαστο, τὴν δ' εὐσέβειαν τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς ἐν τε ταῖς Ἀδράστου καὶ ταῖς τῶν παιδῶν τῶν Ἡρακλέους ἰκετεῖαις, τοὺς μὲν γὰρ μάχη νικήσας Πελοποννησίους διέσωσε, τῷ δὲ τοὺς ὑπὸ τῇ Καδμείᾳ τελευτήσαντας βία Θηβαίων θάψαι παρέδωκε, τὴν δ' ἄλλην ἀρετὴν καὶ τὴν σωφροσύνην ἐν τε τοῖς προειρημένους καὶ μάλιστα ἐν οἷς τὴν πόλιν διώκησεν.

[35] καὶ πρῶτον μὲν τὴν πόλιν σποράδην καὶ κατὰ κόμας οἰκοῦσαν εἰς ταῦτὸν συναγαγὼν τηλικαύτην ἐποίησεν ὥστ' ἔτι καὶ νῦν ἀπ' ἐκείνου τοῦ χρόνου μεγίστην τῶν Ἑλληνίδων εἶναι: μετὰ δὲ ταῦτα κοινὴν τὴν πατρίδα καταστήσας καὶ τὰς ψυχὰς τῶν συμπολιτευομένων ἐλευθέρωσας ἐξ ἴσου τὴν

πηγών μαρτυρεί ότι ήταν απών και αυτό εξαιτίας του θανάτου του. Μια μεταγενέστερη πηγή αναφέρει ότι αργότερα ο Θησέας με την παρέμβαση του Ηρακλή, ανέβηκε στον πάνω κόσμο, όμως δεν έζησε για πολύ, αφού πέθανε εκ νέου στη Σκύρο. Ο Ελλάνικος όμως διαφωνεί αφού υποστηρίζει ότι οι Διόσκουροι στράφηκαν εναντίον της Αφίδνας και την κατέλαβαν Ο Πειρίθους, βασιλιάς των Λαπιθών, στις περισσότερες εκδοχές του μύθου αναφέρεται ως συνεργός του Θησέα. Έτσι, ενώ ήταν πρόθυμος να τον βοηθήσει στην απαγωγή της Ελένης και διασφάλισαν το καταφύγιό της στην Αφίδα υπό την προστασία της Αίθρας, θαμπώθηκαν και οι δύο άνδρες από την ομορφιά της, αλλά τελικά αποδείχθηκε ισχυρότερος ο Θησέας που την κέρδισε. Στη συνέχεια, ο Πειρίθους του ζήτησε να τον βοηθήσει όπως άλλωστε του είχε υποσχεθεί, να απαγάγει και εκείνος την Περασεφόνη αφού είχαν συμφωνήσει ότι όποιος και αν κέρδιζε θα βοηθούσε το φίλο του βρίσκοντάς του νέα γυναίκα. Ο Θησέας αν και διαφωνούσε με την επιλογή του φίλου του, τον βοήθησε. Αιχμαλωτίστηκε όμως από τον Άδη στον Κάτω Κόσμο και μπόρεσε να ξεφύγει μόνο με την παρέμβαση του Ηρακλή. Αυτή την πληροφορία βρίσκουμε στον Ελλάνικο, όχι όμως και στον Πλούταρχο. Όπως ήδη έχουμε δει, η Αίθρα αναφέρεται στην Ιλιάδα ως πιστή ακόλουθος της Ελένης, αφού οδηγήθηκε στο παλάτι στη Σπάρτη, ύστερα από την επέμβαση των Διόσκουρων και την επιδρομή τους στην Αττική προκειμένου να σώσουν την αδελφή τους καθώς και να πάρουν εκδίκηση για την απαγωγή της, μια πράξη απόλυτα δικαιολογημένη. Στον Όμηρο στην Τειχοσκοπία, οι Διόσκουροι έχουν ήδη πεθάνει ο λόγος όμως είναι ότι

ἄμιλλαν αὐτοῖς περὶ τῆς ἀρετῆς ἐποίησε, πιστεύων μὲν ὁμοίως αὐτῶν προέξειν ἀσκούντων ὥσπερ ἀμελούντων, εἰδὼς δὲ τὰς τιμὰς ἡδίους οὐσας τὰς παρὰ τῶν μέγα φρονούντων ἢ τὰς παρὰ τῶν δουλευόντων.

37 ἴχνος τῆς ἐκείνου πραότητος ἐν τοῖς ἦθεσιν ἡμῶν καταλελειφθαι

Σύγκριση Θησέα- Ρωμύλου από το βίο του Θησέα του Πλούταρχου

1.1 Ἐφαίνετο τὸν τῶν καλῶν καὶ ἀοιδίμων οἰκιστῆν Ἀθηνῶν ἀντιστῆσαι καὶ παραβαλεῖν τῷ πατρὶ τῆς ἀνικῆτου καὶ μεγαλοδόξου Ῥώμης, [1.3] εἴη μὲν οὖν ἡμῖν ἐκκαθαρόμενον λόγῳ τὸ μυθῶδες ὑπακοῦσαι καὶ λαβεῖν ἱστορίας ὄψιν, ὅπου δ' ἂν ἀυθαδῶς τοῦ πιθανοῦ περιφρονῆ καὶ μὴ δέχηται τὴν πρὸς τὸ εἰκὸς μῖξιν, εὐγνωμόνων ἀκροατῶν δεησόμεθα καὶ πράως τὴν ἀρχαιολογίαν προσδεχομένων.

2.1

ἔδοκει δ' οὖν ὁ Θησεὺς τῷ Ῥωμύλῳ κατὰ πολλὰς ἐναρμόττειν ὁμοιότητας· ἄμφω μὲν γὰρ ἀνεγγύω καὶ σκοτίῳ γενόμενοι δόξαν ἔσχον ἐκ θεῶν γεγονέναι, ἄμφω δ' αἰχμητὰ, τό γε δὴ καὶ ἴδμεν ἅπαντες, καὶ μετὰ τοῦ δυνατοῦ τὸ συνετὸν ἔχοντες. πόλεων δὲ τῶν ἐπιφανεστάτων ὁ μὲν ἔκτισε τὴν Ῥώμην, ὁ δὲ συνώκισε τὰς Ἀθήνας· ἀρπαγὴ δὲ γυναικῶν ἑκατέρω πρόσεστιν.

[4.1] τεκούσης δὲ τῆς Αἴθρας υἱόν, οἱ μὲν εὐθύς ὀνομασθῆναι Θησέα λέγουσι διὰ τὴν τῶν γνωρισμάτων θέσιν, οἱ δὲ ὕστερον Ἀθήνησι παῖδα θεμένου τοῦ Αἰγέως αὐτόν. τρεφόμενον δὲ ὑπὸ τοῦ Πιτθέως ἐπιστάτην ἔχειν καὶ παιδαγωγὸν ὄνομα Κορνίδα, ᾧ μέχρι νῦν Ἀθηναῖοι μᾶλλον πρότερον ἡμέρα τῶν Θησειῶν κριὸν ἐναγίζουσι, μεμνημένοι καὶ τιμῶντες πολὺ δικαιότερον ἢ Σιλανίωνα τιμῶσι καὶ Παρῤάσιον, εἰκόνων Θησεῶς γραφεῖς καὶ πλάστας γενομένους.

βίασαν την Ιλάειρα και τη Φοίβη και ως εκ τούτου φονεύθηκαν από τα αδέρφια τους. Συμπερασματικά, η αξία της Ελένης σε καμία περίπτωση δεν αμφισβητείται, αφού οι άνδρες οι οποίοι την αρπάζουν και επιθυμούν να την κατακτήσουν έχουν επίσης υψηλό κοινωνικό γόητρο.

8.2.2 Η ηλικία της Ελένης

Διαφορετικές εκδοχές παραδίδονται ως προς την ηλικία της Ελένης τη στιγμή της αρπαγής της από το Θησέα.³⁸² Οι επικρατέστερες: α) 7 ετών β) 10 ετών (Διόδωρος) γ) 12 ετών (Απολλόδωρος) δ) άνω των 12 ετών. Υπάρχουν λοιπόν βασικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των εκδοχών, για το αν υπήρχε σεξουαλική επαφή ανάμεσα στην Ελένη και τον Θησέα. Σύμφωνα με τη Hughes,³⁸³ οι γυναίκες που έζησαν κατά τη μυκηναϊκή περίοδο – άρα και η Ελένη- βρίσκονταν σε κατάλληλη ηλικία γάμου. Παρόλο που φαινομενικά δεν είναι τόσο μεγάλη η διαφορά ανάμεσα στις ηλικίες που παραδίδονται ως πιθανές για την απαγωγή της, η πρώτη εκδοχή σχεδόν αμέσως απορρίπτεται αφού θεωρείται ιδιαίτερα πρόωμη ως ηλικία για γάμο και απόκτηση παιδιών. Έτσι, ο Ελλάνικος ο οποίος υποστηρίζει αυτή την εκδοχή, θεωρεί ότι πέρασαν κάποια χρόνια ενώ η Ελένη βρισκόταν υπό την προστασία της Αίθρας, μέχρι τη στιγμή που παντρεύτηκε το Θησέα. Η απαγωγή συνέβη όταν ήταν 7 χρονών, ο γάμος όμως ακολούθησε αργότερα. Αυτό σημαίνει ότι ο Ελλάνικος είχε συμφιλιωθεί με την Ομηρική εκδοχή, επιθυμούσε δηλαδή ο Μενέλαος να είναι ο πρώτος σύζυγος της Ελένης, ενώ εκείνη να έχει παραμείνει αγνή μέχρι εκείνη τη στιγμή. Κάτι αντίστοιχο υποστηρίζουν ο Πλούταρχος και ο Διόδωρος. Στο μεταξύ, η Ελένη φαίνεται ότι μεγαλώνει ή ωριμάζει αφού η ανάκτησή της και στις δύο αρπαγές ήταν ιδιαίτερα χρονοβόρα. Άλλες εκδοχές υποστηρίζουν ότι από τη σχέση Ελένης-Θησέα γεννήθηκε η Ιφιγένεια α) πριν την επιστροφή της στη Σπάρτη με τους Διόσκουρους β) κατά την επιστροφή της ήταν ήδη έγκυος. Αν η Ελένη ήταν 7 ετών όταν αρπάχθηκε, ο Θησέας βρισκόταν στη φάση της ωριμότητας. Ήταν περίπου 50 ετών. Ο Ισοκράτης ενώ αναφέρει το επεισόδιο της απαγωγής, δεν αναφέρεται καθόλου στην ηλικία της Ελένης. Μετά την επιστροφή της Ελένης στη Σπάρτη, ο πατέρας της Τυνδάρεως οργάνωσε διαγωνισμό ομορφιάς προκειμένου να επιλέξει τον μελλοντικό της σύζυγο. (39) Οι μνηστήρες της χωρίς να γνωρίζουν ποιός επρόκειτο να είναι ο μελλοντικός της σύζυγος, έδωσαν όρκο ότι θα αναλάμβαναν προσωπικά την προστασία του σε περίπτωση κινδύνου. Διαφορετικές εκδοχές υπάρχουν για την επιλογή του Μενέλαου. Ίσως το

³⁸² Maguire 2009, 4 : Hughes 2009, 50

³⁸³ Hughes 2009, 50

γεγονός ότι της προσέφερε τα καλύτερα δώρα, ή ότι ήταν ο μόνος που δήλωσε έμπρακτα την αγάπη του λειτούργησε καθοριστικά για την επιλογή του.³⁸⁴

Ο Πάρης όμως είχε ισχυρό κίνητρο για να την απαγάγει καθώς φιλοδοξούσε να αποκτήσει συγγένεια με τον Δία.(43)³⁸⁵ Έτσι στη συνέχεια ο Ισοκράτης θα αναφερθεί στο γνωστό επεισόδιο της κρίσης του. (41- 42) Πρέπει εν συνεχεία να εξετάσουμε αν ο λόγος του Ισοκράτη είναι έπαινος της Ελένης ή κατηγορία του Θησέα. Το πιο πιθανό είναι να έχει ενσωματωθεί στο κείμενο του Ισοκράτη ένας δεύτερος έπαινος για τον Θησέα, επειδή ήταν ο μοναδικός ο οποίος μπόρεσε να εκτιμήσει την ομορφιά της.³⁸⁶ Αν γενικεύσουμε όμως το επιχείρημα, και στον ίδιο τον Ισοκράτη αξίζει έπαινος αφού εκτίμησε σωστά την ομορφιά της.³⁸⁷ Για τον Όμηρο ο ισότιμος χαρακτήρας από την ανδρική πλευρά με την Ελένη, είναι ο Αχιλλέας ως προς τη γενναιότητά του. Ο Ισοκράτης όμως φαίνεται να αποδίδει αυτή την ιδιότητα στον Θησέα με τη διαφορά ότι η ομορφιά της Ελένης ορίζεται σωματικά, ενώ του Θησέα ηθικά. Και οι δύο τους όμως κατάφεραν να ενώσουν τους Έλληνες σε πανελλήνια (Ελένη) ή εμφύλια διαμάχη. (Θησέας)³⁸⁸ Παρά τον έπαινο όμως δεν μπορεί να αναιρεθεί ο βίαιος και παράνομος χαρακτήρας της πράξης του Θησέα.³⁸⁹ Εδώ, ο Τρωικός πόλεμος εμφανίζεται από μια διαφορετική οπτική γωνία, αφού λειτουργεί ως βασικό κίνητρο το οποίο τονώνει το πατριωτικό και ηρωικό αίσθημα των Ελλήνων απέναντι στο βαρβαρικό ζυγό. Αυτό στο οποίο ίσως θα μας φαινόταν ότι πρωτοτυπεί ο Ισοκράτης, είναι η προβολή της θεϊκής διάστασης της Ελένης. Είναι πιθανό ότι με την προβολή της Ελένης ως θεϊκού προσώπου, ο Ισοκράτης επιτίθεται σε όσους την εχθρεύονται, ισχυριζόμενοι ότι είναι μια απλή θνητή ύπαρξη.³⁹⁰ Αναφέρεται στη λατρεία της, την οποία δεν περιορίζει αυστηρά στη Σπάρτη.³⁹¹ Γι αυτό χρησιμοποιεί ως τεκμήριο για τον ισχυρισμό του το παράδειγμα του Στησίχορου. Ο Γοργίας αναφέρει μόνο την ομορφιά της ως “ισόθεον κάλλος” Αντιθέτως, ο Ισοκράτης αφιερώνει έξι παραγράφους για την πραγμάτευση του θέματος της ομορφιάς της (54-60) παρουσιάζοντάς τη ως το πιο θεϊκό από τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά, ενώ παράλληλα τη συσχετίζει με την αθανασία που αργότερα λέγεται ότι εξασφάλισε η Ελένη. Η ομορφιά της είναι τόσο επιβλητική ώστε

³⁸⁴ Maguire 2009, 5

Για το επεισόδιο του διαγωνισμού για την επιλογή συζύγου της Ελένης που διοργάνωσε ο Τυνδάρεως βλ. και Hughes 2009, κεφ. 9 « A trophy or mistress» 121, 123-128)

³⁸⁵ Blondell 2013, 234

³⁸⁶ Papillon, 1996, 388

³⁸⁷ Blondell 2013, 244

³⁸⁸ Blondell 2013, 231

³⁸⁹ Blondell 2013, 232

³⁹⁰ Blondell 2013, 225

³⁹¹ Blondell 2013, 242-243

να υποτάσσει μέχρι και θεούς. Ένα δεύτερο θέμα το οποίο ο Ισοκράτης θίγει νωρίτερα και επίσης θα έπρεπε να μας απασχολήσει είναι το θέμα της λατρείας της. Συγκεκριμένα, στη 10η παράγραφο δίνει έμφαση στο γεγονός ότι λατρευόταν από κοινού με το Μενέλαο στη Σπάρτη, έχοντας αποκτήσει την αθανασία, όχι ως ηρώιδα-ο θάνατός της άλλωστε συμβόλιζε το τέλος της ηρωικής εποχής -αλλά ως θεά. Πάντως, η Ελένη εδώ - όπως στον Όμηρο- αντιμετωπίζεται σαν κτήμα αφού τη διεκδικούν τόσο οι Έλληνες στους οποίους ανήκε στο παρελθόν, όσο και οι βάρβαροι οι οποίοι δεν θέλουν να τη χάσουν. Αυτό σημαίνει ότι και οι δύο πλευρές εξίσου εκτιμούν την αξία της.³⁹²

8.3 Η ΟΜΟΡΦΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ³⁹³

Για τη Maguire³⁹⁴ η Ελένη δεν είναι η πιο όμορφη γυναίκα, αλλά τουλάχιστον διαθέτει την ομορφιά σε μεγάλο βαθμό. Σκοπός κάθε γυναίκας είναι να χαρίζει στον άνδρα της υγιή παιδιά. Για να συμβεί όμως αυτό και η ένωσή του ζευγαριού να είναι γόνιμη, η ομορφιά κάθε γυναίκας είναι ανάγκη να λειτουργεί ως κίνητρο για τον άνδρα της. Η Ελένη δεν είναι η πιο όμορφη γυναίκα στον κόσμο αφού η υπερβολική ομορφιά δεν είναι παντοτε επιθυμητή. Είναι όμως το χαρακτηριστικό εκείνο που προκάλεσε τον πόλεμο γι' αυτό ορίζεται με αντικειμενικά κριτήρια, ως κάτι απόλυτο, το οποίο συμπεριλαμβάνει όλες τις υποκειμενικές προσεγγίσεις. Ακόμα, η ομορφιά προσφέρει στο πρόσωπο που την κατέχει, ιδιαίτερη αξία.³⁹⁵ Η αξία άλλωστε της Ελένης, φανερώνεται και από τον μεγάλο αριθμό των διεκδικητών της. Στην προκειμένη περίπτωση επομένως, η Ελένη αντιμετωπίζεται ως πολύτιμο αντικείμενο. Εξαιτίας όμως των καταστροφικών συνεπειών της ομορφιάς της, εύλογα αντιμετωπίστηκε ως

³⁹² Blondell 2013, 227

³⁹³ Για την ομορφιά της Ελένης βλ. και Hudges . B (2009) κεφ. 15, 16 καθώς και Maguire, 2009, κεφάλαιο 3ο, Blondell, 2013, κεφ. 1

Από το « *Ελένης Εγκώμιον* » του Ισοκράτη παρατίθενται για σχολιασμό συγκεκριμένες παράγραφοι κατόπιν επιλογής.

³⁹⁴ Maguire 2009, 35

³⁹⁵ Blondell, 2013, 223

κάτι οξύμωρο, παράδοξο ακόμα και σαν απειλή. Στην Ιλιάδα, η ομορφιά της παρουσιάζεται όμοια με των αθάνατων θεών. (3.180), ένα στοιχείο όχι ανεξήγητο, αν λάβουμε υπόψιν την θεϊκή της καταγωγή.³⁹⁶ Είναι μια κατάσταση η οποία οδηγεί τόσο σε θετικές συνέπειες (πρότυπο για τις άλλες γυναίκες) όσο και σε αρνητικές. (Τρωικός πόλεμος, σειρά θανάτων) Μια ποθητή γυναίκα όμως, θα πρέπει να λειτουργεί ως επιθυμητό υποκείμενο, όχι σαν αντικείμενο. Η ομορφιά της Ελένης είτε αποτελεί θεϊκό χαρακτηριστικό, είτε σχετίζεται με την ανθρώπινη ευθύνη. Αν ισχύει η δεύτερη περίπτωση τότε πρέπει να υποβληθεί σε έλεγχο. Αν όμως η γυναίκα δεν είναι σε θέση να ελέγξει την ομορφιά της, τότε ο σύζυγός της, ως κηδεμόνας, ως υπεύθυνος για εκείνη θα πρέπει να είναι σε θέση να την ελέγχει καθώς και ο περίγυρός της. Ένα στοιχείο το οποίο αν θεωρηθεί θεϊκό, αμέσως η ευθύνη της Ελένης περιορίζεται μόνο στη δυνατότητα ελέγχου -ως ένα βαθμό-αυτού του χαρίσματος. Επιπλέον, αν η ομορφιά της προέρχεται από τους θεούς, είναι ανεξάρτητη από την εξωτερική εμφάνιση και σχετίζεται με μια ανώτερη εσωτερική δύναμη. Αν όντως είναι θεϊκό χαρακτηριστικό τότε δεν την επηρεάζει ο χρόνος.³⁹⁷ Είναι όμως ένα χαρακτηριστικό το οποίο γεννά τον προβληματισμό αφού δεν περιγράφεται στο έπος, αλλά μόνο³⁹⁸ παρουσιάζεται αντιπροσωπευτικά στο δράμα. Επιπλέον, η ομορφιά της είναι προβληματική αν σκεφτούμε τη διπλή της ύπαρξη/ φύση ως θνητή και ως θεά³⁹⁹ Εφόσον, η Ελένη είναι αδιαμφισβήτητα η πιο όμορφη γυναίκα στον κόσμο η περιγραφή της με λεπτομέρειες καθιστά την ομορφιά της αμφίβολη.⁴⁰⁰ Η θεϊκή ομορφιά αυτομάτως συνδέεται με την περίπτωση της Αφροδίτης, η οποία κερδίζει τον διαγωνισμό εξαιτίας αυτού του χαρακτηριστικού της και όχι μόνο επειδή προσφέρει στον Πάρι την Ελένη. Η Αφροδίτη όμως συνήθως εξαιτίας της ομορφιάς της, εξαπατά τους ανθρώπους παρασύροντάς τους στο κακό χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι απομακρύνεται εντελώς η ευθύνη από τον ανθρώπινο παράγοντα. Σ' αυτή την περίπτωση όπως και στην περίπτωση της Ελένης η ομορφιά συμβολίζει κάτι εντελώς αρνητικό, αφού συνδέεται με την καταστροφή, την προσβολή, την ασθένεια, ακόμη και το θάνατο. Οι θεοί χαρίζουν την ομορφιά μόνο στα αγαπημένα και ευνοούμενα από τους ίδιους πρόσωπα. Κάθε όμορφη γυναίκα είχε επίγνωση της ομορφιάς της και ως εκ τούτου είναι ικανή να τη χειριστεί αναλόγως, με θετικές ή αρνητικές συνέπειες. Γι' αυτό άλλωστε συχνά οι

³⁹⁶ Maguire 2009, 3

³⁹⁷ Maguire 2009, 38

³⁹⁸ Maguire 2009, 38, 43

³⁹⁹ Maguire 2009, 74

⁴⁰⁰ Maguire 2009, 49

άνθρωποι έχουν την τάση να κατηγορούν τους θεούς για κάθε ηθικό τους παράπτωμα επιθυμώντας να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Όταν ορίζουμε την ομορφιά χρησιμοποιούμε συνήθως εξωτερικά και εσωτερικά κριτήρια. Κάτι τέτοιο όμως φαίνεται ότι αναιρείται στην περίπτωση της Ελένης εφόσον αν πραγματικά έπραξε όσα έπραξε (βλ Γοργίας) η ομορφιά της θα εθεωρείτο μόνο εξωτερική καθώς οι πράξεις της ενδεχομένως έκρυβαν το κίνητρο της εξαπάτησης. Η συμπεριφορά της όμως-αν πραγματικά ήταν αυτή-δηλώνει μια συνηθισμένη γυναίκα, αφού η εύρεση της απόλυτης ομορφιάς είναι κάτι εξαιρετικά σπάνιο. Αντιθέτως, ο Όμηρος αναφέρει το παράδειγμα του Αχιλλέα ως απόλυτα όμορφου (εξωτερική εμφάνιση, ικανός προστάτης του στρατεύματός του) ενώ την περίπτωση του Θερσίτη ως υπερβολικά άσχημου. (εμφάνιση, προδοσία) Η ευθύνη δεν εξαρτάται μόνο από τις καταστροφικές συνέπειες που προκαλεί η ομορφιά της Ελένης, αλλά και από όσους την κυνηγούν μην μπορώντας να την σκοτώσουν, εφόσον κατευθύνονται πλήρως από αυτή. Ακριβώς λοιπόν επειδή είχε ελαττώματα, δεν πήγε ποτέ η ίδια στην Τροία, παρά μόνον το είδωλό της. Το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός ότι δεν ήταν αρκετά όμορφη, ενώ παράλληλα λειτουργούσε ως μέτρο σύγκρισης σε σχέση με τις υπόλοιπες γυναίκες. Γι' αυτό ακριβώς η λεπτομερής περιγραφή της εξωτερικής της εμφάνισης δεν θεωρείται πάντοτε επιτυχημένη. Η αίσθηση η οποία ενεργοποιείται πρώτη στη θέα ενός όμορφου προσώπου είναι η όραση, η οποία συνδέεται ετυμολογικά με τη λέξη είδος (μορφή). Η ομορφιά της Ελένης ταυτίζεται με την ομορφιά της Αφροδίτης, καθώς και οι δύο αιχμαλωτίζουν με το βλέμμα. Έτσι, τα μάτια είναι το πρώτο σημείο στο σώμα κάποιου που κάνει εντύπωση, λειτουργώντας ως όργανα και πηγή ερωτικού πάθους.⁴⁰¹ και έπειτα ακολουθεί το πρόσωπο. Αναφορικά με την Ελένη, υπάρχουν διαφορετικές απόψεις για το χρώμα των μαλλιών ή των ματιών της. Αυτό σημαίνει ότι είναι γενικά αποδεκτό σύμβολο ομορφιάς (αντικειμενική ομορφιά), όμως παράλληλα στον καθένα από εμάς γεννά διαφορετικά συναισθήματα ή εντοπίζουμε κάτι μοναδικό το οποίο οι άλλοι δεν μπορούν να δουν. (υποκειμενική ομορφιά) Γι' αυτό δεν μπορούμε να πούμε με ακρίβεια ποιο είναι εκείνο το χαρακτηριστικό το οποίο την καθιστούσε όμορφη. Η εκτίμηση της ομορφιάς της, έγκειται στην επίδραση που έχει στον καθέναν από εμάς. Η επιθυμία μας για οτιδήποτε όμορφο, είτε υλικό είτε πνευματικό συνήθως παύει να υφίσταται από τη στιγμή που θα το αποκτήσουμε. Αλλά αυτό δεν ισχύει στην περίπτωση της Ελένης επειδή η κατοχή ενός όμορφου προσώπου δεν είναι πάντοτε δεδομένη. Η ομορφιά είναι κάτι το οποίο δεν μπορεί να περιγραφεί από την ποίηση και

⁴⁰¹ Blondell 2013, 5

από κανένα λογοτεχνικό είδος γενικότερα. Οι απεικονίσεις της Ελένης στη ζωγραφική δηλώνουν μια ελευθερία, είναι ξεκάθαρα υποκειμενικές και αυτό σημαίνει ότι δεν περιορίζουν την εξιδανικευμένη ομορφιά. Τα υπόλοιπα στοιχεία του συνόλου ενός προσώπου (ρούχα, κοσμήματα) λειτουργούν ως απαραίτητο συμπλήρωμα αυτής της ομορφιάς. Στο δράμα, τα πράγματα είναι διαφορετικά αφού ακόμα και αν κάτι δεν μπορεί να περιγραφεί, πρέπει τουλάχιστον με κάποιον τρόπο να απεικονιστεί. Η ομορφιά συχνά συνδέεται με το άπειρο, ή με το θείο ενώ παράλληλα λειτουργεί ως σύμβολο δύναμης και εξουσίας. Αλλά και σύμβολο γονιμότητας, αφού ο γάμος με μια γυναίκα στόχευε στην απόκτηση παιδιών. Γι' αυτό η ομορφιά για τους άνδρες λειτουργούσε ως κίνητρο επιλογής μιας γυναίκας. Για να την περιγράψουμε εξωτερικά, πρέπει αρχικά να ορίσουμε αν πρόκειται για υπαρκτό πρόσωπο ή αν στηρίζομαστε στη θεϊκή της υπόσταση και ως εκ τούτου την ορίζουμε ως μια άχρονη ουσία. Στοιχεία της εξωτερικής της εμφάνισης⁴⁰²: α) ήταν ξανθιά και αυτό το στοιχείο το μοιράζεται με τους θεούς καθώς και με τους άνδρες οι οποίοι την κατέκτησαν (Πάρης- Μενέλαος) β) Τα μαλλιά της ήταν λαμπερά, χρυσαφένια και κυματιστά . Μάλιστα το ξανθό χρώμα των μαλλιών της την εξισώνει επίσης με τους Ομηρικούς ήρωες.⁴⁰³ Οι συνηθισμένες γυναίκες είχαν κατά βάση μαύρα μαλλιά και σκουρόχρωμη επιδερμίδα. Αυτός ο οποίος ήταν ξανθός είχε πιθανότατα δεχτεί θεϊκό άγγιγμα, ή είχε αριστοκρατική καταγωγή.

γ) το ύψος της ήταν δηλωτικό της ομορφιάς της δ) ο τρόπος που μιλούσε καθώς και η εξωτερική της εμφάνιση στο σύνολό της, φανέρωναν περισσότερο τη θεϊκή της υπόσταση. Τέτοια στοιχεία όμως συναντάμε μόνο σε μεταγενέστερες του έπους και του δράματος πηγές (Αριστοτέλης, Βιργίλιος) Η ομορφιά της είναι ο παράγοντας που θα αποτρέψει Έλληνες και Τρώες -καθώς και τον ίδιο τον Μενέλαο- από το να τη σκοτώσουν. Οι γέροντες όμως της Τροίας ενώ θαυμάζουν την ομορφιά της, παραδέχονται ότι είναι καταστροφική αφού στο όνομα της θα χυθεί τόσο αίμα.⁴⁰⁴ Η ομορφιά της Ελένης λειτουργεί ως κίνητρο για την ανάδειξη της γενναιότητας των ανδρών χάρη στον πόλεμο τον οποίο η ίδια με περιορισμένη ευθύνη και επίγνωση προκαλεί. Ο θρύλος σύμφωνα με τον οποίο ο Μενέλαος βλέποντας γυμνά τα στήθη της Ελένης του έπεσε το ξίφος από τα χέρια, είναι μεταγενέστερος και παραδίδεται από τον Ίβυκο και άλλες πηγές. Το στήθος μιας γυναίκας αποτελεί συνήθως α) σύμβολο

⁴⁰² Τα στοιχεία της εξωτερικής εμφάνισης της Ελένης όπως τα περιγράφει η Maguire αποτελούν περίπτωση μεταγενέστερης -σε σχέση με τη λογοτεχνική παράδοση- προσέγγισης.

⁴⁰³ Hughes 2009, 116

⁴⁰⁴ Αυτό το σημείο αναφέρθηκε και στο 1^ο κεφάλαιο

γονιμότητας β) ξυπνά τον ερωτισμό. Μεταγενέστερες απεικονίσεις φανερώνουν μια ουλή στο πρόσωπό της και υποστηρίζουν ότι αυτή η ατέλεια είναι στοιχείο υψίστης ομορφιάς. Η υπερβολική ομορφιά όμως συχνά αποδεικνύεται καταστροφική. Υπάρχει πάντοτε ο προβληματισμός με ποιά κριτήρια μπορούμε να ορίσουμε την απόλυτη ομορφιά. Η ομορφιά της Ελένης ήταν φυσικό να γεννήσει συναισθήματα και στα δύο φύλα εξίσου. Γενικά, οι Σπαρτιάτισσες φημίζονταν για την ομορφιά τους και συναγωνίζονταν μεταξύ τους προκειμένου να ξεπεράσουν την Ελένη, καμία όμως δεν κατόρθωσε κάτι τέτοιο. Κάτι το οποίο διαπιστώνουμε και στην περίπτωση της Ερμιόνης αφού λέγεται ότι δεν ήταν τόσο όμορφη όσο η μητέρα της παρόλο που σε κάποιες πηγές παραλληλίζεται με τη χρυσή Αφροδίτη.

Εξάλλου, η ομορφιά της Ερμιόνης δεν συνοδεύεται από κατηγορία κάτι το οποίο δεν θεωρείται εντυπωσιακό.⁴⁰⁵ Το χαρακτηριστικό της Ελένης, την οδηγούσε αναπόφευκτα σε εξίσωση με τους θεούς γι' αυτό άλλωστε η ομορφιά της θεωρήθηκε “θείο δώρο”. Για να ορίσουμε όμως κάτι ως θεϊκό πρέπει να βιώσουμε μια ανάλογη εμπειρία. Εξαιτίας της ξακουστής ομορφιάς της πολλοί είχαν ακούσει γι' αυτήν προτού ακόμα τη δουν. Εκτός όμως από την εξαιρετική ομορφιά της Ελένης, εξαιρετικά όμορφος θεωρήθηκε και ο Πάρης αφού α) έχει ξανθά μαλλιά όπως και η Ελένη β) έχει ως προστάτιδά του τη θεά της ομορφιάς Αφροδίτη. Γι αυτό και η ομορφιά του εξισωνόταν με τους θεούς. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά είναι κοινά με την Ελένη. Έτσι, ο Πάρης για την Τροία είναι ότι η Ελένη για τη Σπάρτη. Και οι δύο έχουν επίσης βιώσει ένα είδος εξορίας αφού ο Πάρης μόλις γεννήθηκε “εξορίστηκε” από τον βασιλικό του οίκο προκειμένου να πεθάνει, ενώ η Ελένη -όπου και αν βρέθηκε τελικά- εξορίστηκε από τη γενέτειρά της τη Σπάρτη. Σε αντίθεση με τον Μενέλαο ο οποίος πέρα από το ότι είναι ξανθός και συγγενής κατά συνθήκη με τον Δία, δεν αναφέρεται κάπου ρητά ότι είναι όμορφος. Για τον Χριστιανικό κόσμο, η ομορφιά αποτελεί την πηγή του κακού. Έτσι, η Ελένη θα μπορούσε να εξισωθεί με την Πανδώρα ή με την Εύα. Η καλή γυναίκα έχει στοιχεία τα οποία αποτελούν μείξη του καλού και του κακού, ενώ αυτή που είναι κακή φέρνει μόνο την καταστροφή τόσο με την εμφάνιση όσο και με τις πράξεις της. Αντιθέτως, στον Όμηρο το δίπολο καλό και κακό, ή όμορφο και άσχημο αποτελούν τις 2 όψεις του ίδιου νομίσματος.

⁴⁰⁵ Για την Ερμιόνη βλ. Hughes 2009, κεφ.12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο

9.1 Ο Ηρόδοτος για την Ελένη

*Εισαγωγή στις Ιστορίες του Ηροδότου*⁴⁰⁶

Ο Ηρόδοτος στο προοίμιο των Ιστοριών του ⁴⁰⁷ αναφέρεται στο σκοπό συγγραφής του έργου του, κάτι το οποίο θεωρείται κοινός τόπος, ήδη γνωστός από την επική παράδοση. Επιθυμεί να δοξάσει όσα έργα θεωρεί αξιόπαινα από την πλευρά των Ελλήνων και των βαρβάρων, έτσι ώστε να παραμείνουν βαθιά χαραγμένα στη μνήμη του ακροατηρίου του. Δεν επιλέγει όμως να αναφερθεί στο ζήτημα της γενεαλογίας συγκεκριμένων προσώπων κάτι το οποίο θα κρινόταν ως αναμενόμενο από το κοινό του. Απορρίπτει έτσι το μοντέλο του Εκαταίου (Ιστορίες, Γενεαλογίες, Ηρωολογίες) προσεγγίζοντας μόνο το πρώτο κομμάτι αυτού του μοντέλου. Σκοπός του επίσης είναι να προχωρήσει ένα βήμα πιο πέρα από το παραδοσιακό μυθικό υλικό, προκειμένου να δώσει ιστορική αξία στο έργο του, αλλά και να αναφερθεί σε πιο πρόσφατες και πιο γνωστές πτυχές του παρελθόντος. Γι' αυτό η ιστορία της Ελένης κρίνεται ακατάλληλη σε σχέση με την ιστορική αφήγηση που φιλοδοξεί να προσφέρει. Παρόλα αυτά, οι ιστορίες του δεν απογυμνώνονται τελείως από το μύθο, αφού η αναφορά σε ιστορικά πρόσωπα περιλαμβάνει και πιο προσωπικές πτυχές του βίου τους. (ερωτικές ιστορίες)

⁴⁰⁶ Για τα στοιχεία της πρώτης παραγράφου Pelliccia, 1992, 74-84 : Blondell 2013, 150-158

⁴⁰⁷ 1) [pr.] Ἡροδότου Ἀλικαρνησέος ἱστορίας ἀπόδεξις ἥδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλέα γένηται, τὰ τε ἄλλα καὶ δι' ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

Ακολουθώντας το ήδη γνωστό σ 'εμάς από το Γοργία σχήμα του Πρίαμελ, παρουσιάζει αρχικά τις απόψεις των άλλων προσώπων, για να τις απορρίψει στη συνέχεια, ακολουθώντας μια δική του προσέγγιση. (2.120) ⁴⁰⁸ Ασπάζεται παράλληλα τη μέθοδο της " λανθασμένης κατηγορίας" (false-start recusatio) δηλώνοντας ότι οι εκδοχές που προηγούνται είναι λιγότερο πιθανές ή μη επιθυμητές. ⁴⁰⁹ Τακτική την οποία ακολουθεί επίσης η Σαπφώ στο 16ο ποίημά της. Όμως, αντί να αντικρούσει τις κατηγορίες των επικριτών της Ελένης- γεγονός το οποίο δήλωσε ότι αποτελεί τον αρχικό του στόχο- αφιέρωσε δύο παραγράφους στην αναφορά στο γένος και την ομορφιά της. Τέτοιες αναφορές ανταποκρίνονται στην τεχνική ενός εγκωμιαστικού λόγου και όχι σ' ένα λόγο

⁴⁰⁸ [2.120.1] Ταῦτα μὲν Αἰγυπτίων οἱ ἱρέες ἔλεγον, ἐγὼ δὲ τῷ λόγῳ τῷ περὶ Ἑλένης λεχθέντι καὶ αὐτὸς προστίθειμι, τάδε ἐπιλεγόμενος· εἰ ἦν Ἑλένη ἐν Ἰλίῳ, ἀποδοθῆναι ἂν αὐτὴν τοῖσι Ἕλλησι ἦτοι ἐκόντος γε ἢ ἀέκοντος Ἀλεξάνδρου. [2.120.2] οὐ γὰρ δὴ οὕτω γε φρενοβλαβῆς ἦν ὁ Πρίαμος οὐδὲ οἱ ἄλλοι «οἱ» προσήκοντες αὐτῷ, ὥστε τοῖσι σφετέροισι σώμασι καὶ τοῖσι τέκνοισι καὶ τῇ πόλι κινδυνεύειν ἐβούλοντο, ὅκως Ἀλέξανδρος Ἑλένη συνοικήῃ. [2.120.3] εἰ δέ τοι καὶ ἐν τοῖσι πρώτοισι χρόνοισι ταῦτα ἐγίνωσκον, ἐπεὶ πολλοὶ μὲν τῶν ἄλλων Τρώων, ὁκότε συμμίσγοιεν τοῖσι Ἕλλησι, ἀπώλλυντο, αὐτοῦ δὲ Πριάμου οὐκ ἔστι ὅτε οὐ δύο ἢ τρεῖς ἢ καὶ ἔτι πλείους τῶν παίδων μάχης γινομένης ἀπέθνησκον, εἰ χρή τι τοῖσι ἐποποιοῖσι χρεώμενον λέγειν, τούτων δὲ τοιούτων συμβαινόντων ἐγὼ μὲν ἔλπομαι, εἰ καὶ αὐτὸς Πρίαμος συνοίκεε Ἑλένη, ἀποδοῦναι ἂν αὐτὴν τοῖσι Ἀχαιοῖσι, μέλλοντά γε δὴ τῶν παρεόντων κακῶν ἀπαλλαγῆσθαι. [2.120.4] οὐ μὲν οὐδὲ ἡ βασιλιῆ ἔς Ἀλέξανδρον περιήιε, ὥστε γέροντος Πριάμου ἔντος ἐπ' ἐκείνῳ τὰ πρήγματα εἶναι, ἀλλὰ Ἐκτωρ καὶ πρεσβύτερος καὶ ἀνήρ ἐκείνου μάλλον ἔων ἔμελλε αὐτὴν Πριάμου ἀποθανόντος παραλάμβασθαι, τὸν οὐ προσήκε ἀδικέοντι τῷ ἀδελφεῷ ἐπιτρέπειν, καὶ ταῦτα μεγάλων κακῶν δι' αὐτὸν συμβαινόντων ἰδίη τε αὐτῷ καὶ τοῖσι ἄλλοισι πᾶσι Τρωσὶ. [2.120.5] ἀλλ' οὐ γὰρ εἶχον Ἑλένην ἀποδοῦναι οὐδὲ λέγουσι αὐτοῖσι τὴν ἀληθεῖν ἐπίστευον οἱ Ἕλληνες, ὡς μὲν ἐγὼ γνώμην ἀποφαίνομαι, τοῦ δαιμονίου παρασκευάζοντος ὅκως πανωλεθρὴ ἀπολόμενοι καταφανῆς τοῦτο τοῖσι ἀνθρώποισι ποιήσωσι, ὡς τῶν μεγάλων ἀδικημάτων μεγάλα εἰσὶ καὶ αἱ τιμωρίαι παρὰ τῶν θεῶν. καὶ ταῦτα μὲν τῇ ἐμοὶ δοκεῖ εἴρηται.

[2.114.1] ἀκούσας δὲ τούτων ὁ Θῶνις πέμπει τὴν ταχίστην ἐς Μέμφιν παρὰ Πρωτέα ἀγγελίην λέγουσαν τάδε·

[2.114.2] Ἦκει ξεῖνος, γένος μὲν Τευκρός, ἔργον δὲ ἀνόσιον ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐξεργασμένος· ξεῖνον γὰρ τοῦ ἔουτοῦ ἐξαπατήσας τὴν γυναῖκα αὐτὴν τε ταύτην ἄγων ἦκει καὶ πολλὰ κάρτα χρήματα, ὑπὸ ἀνέμων ἐς γῆν τὴν σὴν ἀπενειχθεῖς· κότερα δὴτα τοῦτον ἐώμεν ἀσινέα ἐκπλέειν ἢ ἀπελώμεθα τὰ ἔχων ἦλθε; [2.114.3] ἀντιπέμπει πρὸς ταῦτα ὁ Πρωτεὺς λέγοντα τάδε· Ἄνδρα τοῦτον, ὅστις κοτὲ ἐστὶ «ὁ» ἀνόσια ἐργασμένος ξεῖνον τὸν ἔουτοῦ, συλλαβόντες ἀπάγετε παρ' ἐμέ, ἵνα εἰδῶ ὅ τί κοτὲ καὶ λέξει. [2.115.1] ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Θῶνις συλλαμβάνει τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὰς νέας αὐτοῦ κατίζει, μετὰ δὲ αὐτὸν τε τοῦτον ἀνήγαγε ἐς Μέμφιν καὶ τὴν Ἑλένην τε καὶ τὰ χρήματα, πρὸς δὲ καὶ τοὺς ἱκέτας. [2.115.2] ἀνακομισθέντων δὲ πάντων εἰρώτα τὸν Ἀλέξανδρον ὁ Πρωτεὺς τίς εἶη καὶ ὁκόθεν πλέοι. ὁ δὲ οἱ καὶ τὸ γένος κατέλεξε καὶ τῆς πάτρης εἶπε τὸ οὔνομα καὶ δὴ καὶ τὸν πλόον ἀπηγήσατο ὁκόθεν πλέοι. [2.115.3] μετὰ δὲ ὁ Πρωτεὺς εἰρώτα αὐτὸν ὁκόθεν τὴν Ἑλένην λάβοι· πλανωμένου δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῷ λόγῳ καὶ οὐ λέγοντος τὴν ἀληθεῖν, ἤλεγχον οἱ γενόμενοι ἱκέται ἐξηγεύμενοι πάντα λόγον τοῦ ἀδικήματος. [2.115.4] τέλος δὲ δὴ σφι λόγον τόνδε ἐκφαίνει ὁ Πρωτεὺς, λέγων ὅτι Ἐγὼ εἰ μὴ περὶ πολλοῦ ἠγεύμην μηδένα ξείνων κτείνειν, ὅσοι ὑπ' ἀνέμων ἤδη ἀπολαμφθέντες ἦλθον ἐς χώρην τὴν ἐμήν, ἐγὼ ἂν σε ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνος ἐτεισάμην, ὅς, ὦ κάκιστε ἀνδρῶν, ξεινίων τυχῶν ἔργον ἀνοσιώτατον ἐργάσασθαι· παρὰ τοῦ σεουτοῦ ξείνου τὴν γυναῖκα ἦλθες· καὶ μάλα ταῦτά τοι οὐκ ἦρκεσε, ἀλλ' ἀναπτερώσας αὐτὴν οἴχεται ἔχων [ἐκκλέψας]. [2.115.5] καὶ οὐδὲ ταῦτά τοι μούνα ἦρκεσε, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκία τοῦ ξείνου κεραΐσας ἦκεις. [2.115.6] νῦν ὦν, ἐπειδὴ περὶ πολλοῦ ἠγγίμαι μὴ ξεινοκτονέειν, γυναῖκα μὲν ταύτην καὶ τὰ χρήματα οὐ τοι προήσω ἀπάγεσθαι, ἀλλ' αὐτὰ ἐγὼ τῷ Ἑλληνι ξείνῳ φυλάξω, ἐς ὃ ἂν αὐτὸς ἐλθὼν ἐκείνος ἀπαγαγέσθαι ἐθέλῃ· αὐτὸν δὲ σε καὶ τοὺς σοὺς συμπλόους τριῶν ἡμερέων προαγορεύω ἐκ τῆς ἐμῆς γῆς ἐς ἄλλην τινὰ μετορμίζεσθαι, εἰ δὲ μὴ, ἄτε πολεμίους περιέψεσθαι. [2.116.1] Ἑλένης μὲν ταύτην ἄπιξιν παρὰ Πρωτέα ἔλεγον οἱ ἱρέες γενέσθαι· δοκεῖ δέ μοι καὶ Ὀμηρος τὸν λόγον τοῦτον πυθέσθαι· ἀλλ' οὐ γὰρ ὁμοίως ἐς τὴν ἐποποιήν εὐπρεπῆς ἦν τῷ ἐτέρῳ τῷ περ ἐχρήσατο, [ἐς ὃ] μετήκε αὐτὸν, δηλώσας ὡς καὶ τοῦτον ἐπίστατο τὸν λόγον.

⁴⁰⁹ PellICCIA, 1992, 64

υπεράσπισης,⁴¹⁰ Έτσι στην 5η παράγραφο παρουσιάζει τη δική του εκδοχή, ενώ οι 4 προηγούμενες απορρίπτονται. Για τον Ηρόδοτο η αρπαγή της Ελένης αποτελεί την κορύφωση μιας σειράς άλλων αρπαγών γι' αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον πόλεμο.⁴¹¹ Παράλληλα, σχετίζεται με τον παράγοντα τόσο της σωματικής, όσο και της ψυχολογικής βίας.⁴¹² Όπως και ο Γοργίας, έτσι και ο Ηρόδοτος δεν αρνείται ότι η Ελένη πήγε στην Τροία. Απλώς προσπαθεί να δικαιολογήσει την πράξη της, ισχυριζόμενος ότι δεν φταίει η ίδια προσωπικά για ό,τι έγινε.⁴¹³

Όταν ο Πάρης με την Ελένη πήραν το δρόμο της επιστροφής από τη Σπάρτη για την Τροία, ένας άνεμος τους έφερε στην Αίγυπτο. Βρέθηκαν κοντά στο ιερό του Ηρακλή, όπου οι σκλάβοι του Πάρη κατέφυγαν ως ικέτες. Ένας αγγελιαφόρος αναλαμβάνει να ενημερώσει τον Πρωτέα για τα γεγονότα. Αν εξετάσουμε εδώ το ζήτημα της ευθύνης της Ελένης, θα πρέπει να αποδώσουμε μεγάλο μέρος της ευθύνης στον Πάρη, αφού και εδώ παρουσιάζεται να καταπατά το τυπικό της φιλοξενίας.

Η Ελένη εμφανίζεται ως μορφή με τρεις όψεις στο έργο του Ηροδότου. α) είναι δεδομένο ότι βρίσκεται στην Αίγυπτο (σύμφωνα με την εκδοχή του Στησίχορου και του Ευριπίδη) β) είναι πιθανό ότι αντιμετωπίζεται ως θεότητα γ) στην Τροία αφού δεν βρίσκεται η ίδια, βρίσκεται πιθανόν μόνο το είδωλό της. Άμεση αναφορά στο είδωλο όμως δεν συναντάμε στις Ιστορίες του Ηροδότου.⁴¹⁴ Όπως στον Όμηρο, έτσι και εδώ αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο, ως κτήμα, ενώ ο Πάρης ως κλέφτης. Ο Ηρόδοτος όμως παραλείπει το πολύ βασικό Ομηρικό θέμα της ομορφιάς της, καθώς και της επίδρασης που εκείνη ασκούσε σε όσους την έβλεπαν.

Οι μαρτυρίες που συγκεντρώνει ο Ηρόδοτος είναι αποτέλεσμα προσωπικής έρευνας (ιστορική) ενώ προέρχονται από προσωπικές μαρτυρίες του ιστορικού, χάρη στη μέθοδο της αυτοψίας. Οι Πέρσες θεωρούν ότι η αρπαγή της Ελένης οφείλεται σε

⁴¹⁰ Pelliccia, 1992, 69

⁴¹¹ Lindsay 2014, 126 (Γενικά το κεφάλαιο Helen in the fifth century)

⁴¹² Maguire 2009, 85

⁴¹³ Ηροδότου Ιστορίαι [2.113.1] ἔλεγον δέ μοι οἱ ἱεεὲς ἰστορέοντι τὰ περὶ Ἑλένην γενέσθαι ὧδε· Ἀλέξανδρον ἀρπάσαντα Ἑλένην ἐκ Σπάρτης ἀποπλέειν ἐς τὴν ἑωυτοῦ· καὶ μιν, ὡς ἐγένετο ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἐξῶσται ἄνεμοι ἐκβάλλουσι ἐς τὸ Αἰγύπτιον πέλαγος, ἐνθεῦτεν δέ (οὐ γὰρ ἀνίει τὰ πνεύματα) ἀπικνέεται ἐς Αἴγυπτον καὶ Αἰγύπτου ἐς τὸ νῦν Κανωβικὸν καλεῦμενον στόμα τοῦ Νείλου καὶ ἐς Ταριχεΐας. [2.113.2] ἦν δὲ ἐπὶ τῆς ἡϊόνος, τὸ καὶ νῦν ἐστὶ, Ἡρακλέος ἱρὸν, ἐς τὸ ἦν καταφυγῶν οἰκέτης ὅτε ὦν ἀνθρώπων ἐπιβάλληται στίγματα ἱρά, ἑωυτὸν διδοὺς τῷ θεῷ, οὐκ ἔξεστι τούτου ἀψασθαι. ὁ νόμος οὗτος διατελέει ἐὼν ὁμοιος τὸ μέχρι ἔμεῦ ἀπ' ἀρχῆς. [2.113.3] τοῦ ὦν δὴ Ἀλεξάνδρου ἀπιστέαται θεράποντες πυθόμενοι τὸν περὶ τὸ ἱρὸν ἔχοντα νόμον, ἰκέται δὲ ἰζόμενοι τοῦ θεοῦ κατηγοροῦν τοῦ Ἀλεξάνδρου, βουλόμενοι βλάπτειν αὐτόν, πάντα λόγον ἐξηγεύμενοι ὡς εἶχε περὶ τὴν Ἑλένην τε καὶ τὴν ἐς Μενέλεων ἀδικίην· κατηγοροῦν δὲ ταῦτα πρὸς τε τοὺς ἱεεὲς καὶ τὸν τοῦ στόματος τούτου φύλακον, τῷ οὐνόμα ἦν Θῶνις.

⁴¹⁴ Marshall 2014, 86

εμπορικά συμφέροντα, επομένως το ότι οδηγήθηκε στην Αίγυπτο δεν είναι τυχαίο γεγονός. Πάντως, οι απαγωγείς της στον Ηρόδοτο διατηρούν την ανωνυμία τους. Η απαγωγή της Ελένης είναι αποτέλεσμα μιας σειράς άλλων απαγωγών (Ιώ, Ευρώπη) ενώ στις πρώτες αρπαγές αξιοσημείωτο είναι ότι παρατηρούμε ανάμειξη του θεϊκού παράγοντα. Έτσι, ο Δίας στην πρώτη περίπτωση μετατρέπει την Ιώ σε αγελάδα, ενώ στη 2η μετατρέπεται σε ταύρο και αρπάζει την Ευρώπη. Αντίθετα, την Ελένη δεν την αρπάζει κάποιος θεός. Στην αρπαγή της Ιώς ο Ηρόδοτος υιοθετεί μια διαφορετική εκδοχή, αφού η φυγή της ενδέχεται να έγινε με τη θέλησή της. Σύμφωνα με μια παραλλαγή του μύθου, η Ιώ είχε μείνει έγκυος από έναν άνδρα, ενώ τον ακολούθησε θέλοντας να κρύψει την εγκυμοσύνη από τους γονείς της. Πριν την αρπαγή της Ελένης, τοποθετείται η αρπαγή της Μήδειας από την Κολχίδα. Μια βασική διαφορά μεταξύ Ελλήνων και βαρβάρων έγκειται στην αξία που προσέδιδαν στις γυναίκες τους. Υπάρχουν όμως άλλες δύο διαφορές ανάμεσα στην αρπαγή της Ελένης και τις προηγούμενες αρπαγές: α) η Ελένη είναι παντρεμένη γυναίκα β) η απαγωγή της συμβαίνει αφού πρώτα παραβιαστεί ο ιερός θεσμός της φιλοξενίας. Έτσι οι Έλληνες θεωρούσαν ότι μια τέτοια αρπαγή ήταν άξια πολέμου, ενώ οι βάρβαροι αποδεικνύονταν περισσότερο αδιάφοροι σε ανάλογες περιπτώσεις. Όμως, αν και η αρπαγή γυναικών δεν είναι νόμιμη πράξη, δεν είναι λογικό να δημιουργείται αναταραχή από τη στιγμή που η πράξη έχει συντελεστεί. Η διεκδίκηση από την πλευρά του νόμιμου κατόχου είναι απόλυτα δικαιολογημένη. Στην εκδοχή του Ηροδότου, ενώ το κίνητρο του Πάρη είναι σχεδόν ξεκάθαρο – δεν εξηγείται γιατί προτίμησε συγκεκριμένα την Ελένη. Επομένως, ο ιστορικός δεν φαίνεται να γνωρίζει ή σκοπίμως παραλείπει το μύθο της κρίσης του Πάρη. Κάτι που έχουμε εντοπίσει και στην παράδοση του επικού κύκλου, το οποίο αναφέρει ο Ηρόδοτος, είναι η πρεσβεία που έστειλαν οι Έλληνες στην Τροία προκειμένου να ζητήσουν την επιστροφή της Ελένης αλλά και αποζημίωση για την αδικία που είχαν υποστεί από τον Πάρη. Έτσι, αφού εκείνοι αρνήθηκαν, οι Έλληνες για να πάρουν εκδίκηση οργάνωσαν τον Τρωϊκό πόλεμο. Αυτό σημαίνει ότι ανεξάρτητα με όσα συνέβησαν ο Μενέλαος εξακολουθεί να δίνει αξία στην Ελένη. Γι' αυτό άλλωστε – όπως παρατηρήσαμε και στον Ευριπίδη – έχει δοθεί προφητεία από τον Πρωτέα, ότι κάποια στιγμή ο Μενέλαος θα επιστρέψει για να την πάρει πίσω. Αυτός είναι και ο βασικός λόγος για τον οποίο ο βασιλιάς της Αιγύπτου αναλαμβάνει την προσωπική ευθύνη της προστασίας της. Από τη στιγμή που την άρπαξαν μέσα από το σπίτι της, δεν θα μπορούσε να αντικατασταθεί από οποιαδήποτε άλλη γυναίκα. Θα έπρεπε να επιστραφεί στο νόμιμο σύζυγό της έτσι ώστε να βρίσκεται και πάλι υπό τον έλεγχό του.

Άλλωστε έχουμε επισημάνει σε άλλο σημείο ότι αυτά τα ζητήματα αφορούν την προσβολή της ηθικής τιμής ενός έθνους και γι αυτό επιβάλλεται να τιμωρούνται. Ο Πρωτέας παρουσιάζεται και στον Ηρόδοτο με θνητή διάσταση. Γι' αυτό, ο Marshall θεωρεί ότι είναι πιθανό ο Ευριπίδης να ακολούθησε το παράδειγμά του. Η συμπεριφορά όμως του Μενέλαου στην Αίγυπτο, σε δύο σημεία μας θυμίζει έντονα τη συμπεριφορά του Πάρη: α) ο Μενέλαος παραβιάζει το τυπικό της φιλοξενίας στην Αίγυπτο β) για να εξασφαλίσει ευνοϊκό άνεμο για την επιστροφή του στη Σπάρτη, καταφεύγει σε ανθρωποθυσία, δύο ντόπιων παιδιών μια εντελώς βαρβαρική πρακτική.⁴¹⁵ Για τους Πέρσες όμως η Ελένη δεν έχει τίποτα το ξεχωριστό, ούτε σε ανθρώπινο ούτε σε θεϊκό επίπεδο. Επομένως οι Έλληνες είναι για εκείνους άξιοι κατηγορίας αφού πέρασαν από την Ευρώπη στην Ασία έχοντας εχθρικές προθέσεις. Για τον Ηρόδοτο ο πόλεμος δεν σηματοδοτεί το τέλος της ηρωικής εποχής, αλλά αποτελεί διακριτικό στοιχείο μεταξύ Ελλήνων και βαρβάρων. Οι Πέρσες μάλιστα δεν θεωρούσαν ποτέ τον πόλεμο απαραίτητο σε περίπτωση αρπαγής, αφού οι γυναίκες αν πραγματικά το επιθυμούσαν θα μπορούσαν να προβάλουν αντίσταση και να εμποδίσουν την απαγωγή τους. Κάτι το οποίο εντοπίστηκε επίσης στον Όμηρο στην περίπτωση της απαγωγής της Ελένης από τον Πάρη. Για τους Έλληνες όμως -όπως διαπιστώθηκε στην Ιλιάδα- η Ελένη είναι εμβληματική μορφή αφού εξασφαλίζει τη δόξα σε όσους πολεμούν για χάρη της. Η περίπτωση της Ελένης ίσως κρίνεται ιδιαίτερα σοβαρή επειδή ο Πάρης παραβίασε το τυπικό της φιλοξενίας, κάτι το οποίο δεν είχε συμβεί στις προηγούμενες αρπαγές.

Είναι σίγουρο ότι ο Όμηρος γνώριζε αυτή την εκδοχή αλλά δεν την υιοθέτησε επειδή δεν ήταν κατάλληλη για την επική του αφήγηση.⁴¹⁶ Αν ο πόλεμος συνέβη εξαιτίας ενός λάθους και όχι εξαιτίας της Ελένης, τότε θα στερούνταν την ηρωική του σημασία. Οι μεταγενέστερες εκδοχές του Στησίχορου, του Ηροδότου και του Ευριπίδη, είναι αποτέλεσμα της προσωπικής επιθυμίας τους να διαφοροποιηθούν αισθητά από την εκδοχή του έπους, αφού καταπιάνονται με διαφορετικά λογοτεχνικά είδη (Λυρική ποίηση, ιστοριογραφία, δραματική ποίηση)

⁴¹⁵ [2.119.3] λαβὼν γὰρ δύο παιδιά ἀνδρῶν ἐπιχωρίων ἔντομά σφρα ἐποίησε· μετὰ δέ, ὡς ἐπάϊστος ἐγένετο τοῦτο ἐργασμένος, μισηθεὶς τε καὶ διωκόμενος οἴχεται φεύγων τῆσι νηυσὶ ἰθὺ Λιβύης. τὸ ἐνθεῦτεν δὲ ὄκου ἔτι ἐτράπετο, οὐκ εἶχον εἰπεῖν Αἰγύπτιοι· τούτων δὲ τὰ μὲν ἱστορήσει ἔφασαν ἐπίστασθαι, τὰ δὲ παρ' ἑωυτοῖσι γενόμενα ἀτρεκέως ἐπιστάμενοι λέγειν.

⁴¹⁶ [2.116.2] δῆλον δέ, κατὰ παρεποίησε ἐν Ἰλιάδι (καὶ οὐδαμῆ ἄλλη ἀνεπόδισε ἑωυτόν) πλάνην τὴν Ἀλεξάνδρου, ὡς ἀπηνείχθη ἄγων Ἑλένην τῆ τε δὴ ἄλλη πλαζόμενος καὶ ὡς ἐς Σιδῶνα τῆς Φοινίκης ἀπῖκετο.

[2.117.1] κατὰ ταῦτα τὰ ἔπεα καὶ τότε τὸ χωρίον οὐκ ἦκιστα ἀλλὰ μάλιστα δηλοῖ ὅτι οὐκ Ὁμήρου τὰ Κύπρια ἔπεα ἔστι ἄλλ' ἄλλου τινός· ἐν μὲν γὰρ τοῖσι Κυπρίοισι εἴρηται ὡς τριταῖος ἐκ Σπάρτης Ἀλέξανδρος ἀπῖκετο ἐς τὸ Ἴλιον ἄγων Ἑλένην, εὐαεὶ τε πνεύματι χρησάμενος καὶ θαλάσση λείη· ἐν δὲ Ἰλιάδι λέγει ὡς ἐπλάζετο ἄγων αὐτήν. Ὁμηρος μὲν νυν καὶ τὰ Κύπρια ἔπεα χαιρέτω.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τελικά στην Ελένη αξίζει έπαινος ή ψόγος;

Όλες οι πηγές που μελετήθηκαν δεν κατηγορούν ευθέως την Ελένη και αν μερικές φορές συμβαίνει αυτό, τελικά αποκαθίσταται η ισορροπία χάρη στην αθώωσή της. Σίγουρα αν πραγματικά βρέθηκε στην Τροία είχε – έστω και περιορισμένη- συνείδηση της πράξης της. Ήταν όμως αδύνατο να αντισταθεί σε ανώτερες δυνάμεις όπως οι θεοί και ο έρωτας. Γι' αυτό άλλωστε παρουσιάζεται να αποκτά φωνή μέσα από τα κείμενα, απολογούμενη, ή κατηγορώντας τον εαυτό της, γεγονός το οποίο γεννά συμπάθεια και οίκτο στον αναγνώστη, αφού η στάση της φανερώνει πρόσωπο μετανιωμένο για τις πράξεις του. Και αν ακόμα δεν υπερασπίζεται η ίδια τον εαυτό της, αναλαμβάνουν άλλοι την ευθύνη να την υπερασπιστούν. Ό,τι κι αν συνέβη, τελικά επιστρέφει στο σύζυγό της αναγνωρίζοντας τη θέση της δίπλα του. Το ηθικό παράπτωμα της μοιχείας, όσο σοβαρό και αν είναι, διορθώνεται. Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για τη θεϊκή της διάσταση, από τη στιγμή όμως που υπάρχουν μαρτυρίες και αρχαιολογικά τεκμήρια δεν είμαστε σε θέση να την αμφισβητήσουμε. Αυτό που ίσως θα λειτουργούσε θετικά σε μια ανάλογη προσέγγιση, είναι το γεγονός ότι δεν μαρτυρείται σε καμία – από τις σωζόμενες τουλάχιστον- λογοτεχνική πηγή ο θάνατός της. Αλλά και η σύνδεση της με τον Δία και τη Νέμεση. Είναι όμως μια αρκετά μεταγενέστερη εκδοχή, η οποία απέχει

χρονικά από τη Μυκηναϊκή περίοδο, κατά την οποία θεωρούμε ότι έζησε η Ελένη. Γι' αυτό ο Όμηρος και οι Λυρικοί δίνουν έμφαση στη θνητή της διάσταση.

Η ομορφιά της εκτιμήθηκε ιδιαίτερα. Ο πόλεμος λοιπόν δεν αποκλείεται να είναι αποτέλεσμα της ανικανότητας των ανδρών να ελέγξουν την ομορφιά της, ή να τη σκοτώσουν.⁴¹⁷ Όπως είδαμε όμως, ο πόλεμος κρίνεται αναγκαίος για την ανάδειξη του ηρωικού κλέους των ανδρών. Αυτό σημαίνει ότι αν δεν υπήρχε η Ελένη, η οποία λειτουργούσε ως έπαθλο για τον νικητή του πολέμου, δεν θα υπήρχε και κίνητρο πολέμου. Εδώ οφείλουμε να προσθέσουμε ως σύμφωνη την άποψη του Ισοκράτη, ο οποίος αντιμετωπίζει τον πόλεμο ως μέσο απελευθέρωσης της Δύσης απέναντι στην Ανατολή.

Τι συμβαίνει όμως αν οι θεοί ορίζουν τα ανθρώπινα και ως εκ τούτου, όσοι υποστηρίζουν τη θεωρία του ειδώλου, υποθέσουμε ότι έχουν δίκιο; Ο πόλεμος, ένα γεγονός με ιστορική αξία, μήπως τελικά δεν συνέβη εξαιτίας της, αλλά εξαιτίας ενός σφάλματος που οφείλεται σε θεϊκή παρέμβαση; Άλλωστε κρίνεται πάντοτε αναγκαία η πίστη του ανθρώπου σ' ένα θεολογικό σύστημα, το οποίο προκαθορίζει και δικαιολογεί τις πράξεις του, αλλά ταυτόχρονα είναι ανώτερο από εκείνον. Στην προκειμένη περίπτωση αυτό συμβαίνει, αν υποστηρίξουμε ότι ο Δίας και η βούλησή του ορίζουν τον κόσμο όπως διαπιστώσαμε κυρίως από την εξέταση των αποσπασμάτων του Επικού Κύκλου, αλλά και από συγκεκριμένες αναφορές στον Όμηρο. Επομένως δεν θα μας φαινόταν παράδοξο αν υποστηρίζαμε ότι η Ελένη είναι όργανο ενός καλά οργανωμένου θεϊκού σχεδίου. Κάτι το οποίο βέβαια ισχύει και στην περίπτωση του Πάρη, αφού όπως διαπιστώσαμε, το σχέδιο της Αφροδίτης υπόκειται στη βουλή του πατέρα της. Στις δύο τραγωδίες που εξετάσαμε, διαπιστώθηκε ότι ο Ευριπίδης επέλεξε αίσιο τέλος για την ηρωίδα του.

Κάθε προσπάθεια περιγραφής της ομορφιάς της Ελένης είναι μεταγενέστερη του Ομήρου και των Λυρικών ποιητών, οι οποίοι απείχαν χρονικά τέσσερις και περισσότερους αιώνες από τότε που εκτιμάται ότι έζησε εκείνη. Ως εκ τούτου, μόνο ενδεικτική θα μπορούσε να είναι η περιγραφή σε σχέση με την πραγματική της εικόνα. Η δύναμη της ομορφιάς της καταλύει τα πάντα, ακόμα και τον ανθρώπινο θυμό. Επομένως είναι αναγκαίο να στηριζόμαστε σε ένα πρότυπο ομορφιάς το οποίο θα λειτουργεί ως παράδειγμα προς μίμηση για τον καθένα από εμάς. Αυτό σημαίνει ότι όλοι διατηρούμε την ελευθερία και το δικαίωμα να φανταζόμαστε την Ελένη, όπως πραγματικά επιθυμούμε.

⁴¹⁷ Blondell 2013, preface

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

- 1) Εφταλιώτης, Α., 2008. Ομήρου Οδύσσεια, <http://eranistis.net/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/%CE%9F%CE%9C%CE%97%CE%A1%CE%9F%CE%A3-%CE%9F%CE%94%CE%A5%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%91.pdf>
- 2) Καζαντζάκης, Ν., - Κακριδής, Ι.Θ, 1920. ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΣ ed. D. B. Monro and T. W. Allen. Oxford,.
<http://eranistis.net/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/%CE%9F%CE%9C%CE%97%CE%A1%CE%9F%CE%A5-%CE%99%CE%9B%CE%99%CE%91%CE%94%CE%91.pdf>
- 3) Μαυρόπουλος, Γ. Θεόδωρος, 2008. Ευριπίδης Ελένη, Θεσσαλονίκη,
- 4) Μαυρόπουλος, Θεόδωρος, Γ. , 2008. Ευριπίδης Τρωάδες, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη
- 5) Σκουτερόπουλος, Ν.Μ., 1991. Η Αρχαία Σοφιστική, Γνώση

Δευτερογενής Βιβλιογραφία

- 1) Backes, J, 1993. Ο μύθος της Ελένης, Μέγαρο Μουσικής Αθηνών

- 2) Bieba, E., 2008. “ Why did Helen travel to Troy? : About the presence and incidence of fortune in Gorgias “ Encomium to Helen ” *Revue de Philosophie Ancienne* 3-24

- 3) Blank,G.M, 2013. “ Isocrates on paradoxical discourse : An analysis on Helen and Bousiris” *The International Society for the History of Rhetoric* , 1-18

- 4) Blondell, R, 2013. *Helen of Troy Beauty, Myth, Devastation*, Oxford University Press

- 5) Blondell, R, 2010. “Refractions of Homer's Helen in Archaic Lyric” *American Journal of Philology*, 349-391

- 6) Blondell, R, 2009. " Third Cheerleader from the Left: from Homer's Helen to Helen of Troy" *Classical Receptions Journal* Vol. 1 Iss 1, 4-22

- 7) Blondell, R, Gamel M.K, Sorkin Rabimowitz, N, Zwing, B, 1999. *Women on the Edge Four Plays of Euripides, Alcestis, Medea, Helen, Iphigenia at Aulis*, Routledge London

- 8) Burgess, J.S, 2003. *The Tradition of the Trojan War in Homer and the epic Cycle*, J.S.U Press

- 9) Campbell, D. A, 1967. *Greek Lyric Poetry*, Macmillan Education Limited

- 10) Christopoulos, M, 2011. “Casus Belli: Causes of the Trojan War in the Epic Cycle”, *The Center for Hellenic Studies of Harvard University*, 1-11

- 11). Crockett, A, 2009. "Gorgias's Encomium of Helen: Violent rhetoric or radical feminism?", *University of Arizona*, 1-7

- 12) Dale, A.M, 1967. *Euripides Helen*, Oxford University Press

- 13) Davies, M, 1989. *The Greek Epic Cycle*, Bristol Classical Press,
- 14) De Jong, I., 2004. *A narratological commentary on the Odyssey*, Cambridge University Press
- 15) Des Bouvrie, S. "Helen of Troy: a symbol of Greek culture" *The Norwegian Institute at Athens*
- 16) Dimock, G. E. , 1989. *The unity of the Odyssey*, The University of Massachusetts press
- 17) Du Bois, P, 2011. *Sappho is Burning*, The University of Chicago Press
- 18) Galeotti, P. Donatella, 1987. «Victors and sufferers in Euripides Helen» *The American Journal of Philology*, 127-140
- 19) Graver, M., 1995. "Dog Helen and Homeric insult", *Classical Antiquity*, University of California Press 41 -61
- 20) Hershkowitz, A., 2016. "Getting carried away with Theseus : The evolution and partisan use of the Athenian abduction of Spartan Helen", Gorgias Press, 169- 324
- 21) Hughes, B, 2009. *The story behind the most beautiful woman in the world*, Knopf Doubleday Publishing Group
- 22) Lee, K.H, 1997. *Euripides Helen*, Bristol Classical Press
- 23) Lindsay, J, 2014. *Helen of Troy Woman and Goddess*, Endeavour Press L.t.d
- 24) Lloyd, M, 1984. "The Helen Scene in Euripides Troades", *The Classical Quarterly*, New Series, 303-313
- 25) Maguire, L, 2009. *Helen of Troy from Homer to Hollywood*, Willey- Blackwell, 1-91

- 26) Maguire, L, 2006. "Helen of Troy representing absolute beauty in language" University of Oxford, 31-51
- 27) Marshall, M.W, 2014. The structure and performance of Euripides Helen, University of British Columbia, Vancouver
- 28) Melger, G. S, 1994. "Where is the Glory of Troy?" *Classical Antiquity*, 234-255
- 29) Νικολαΐδου, Σ, 2000. "Ελένης Εγκώμιον: Ο έπαινος της Ελένης στο φερόνυμο εγκώμιο του Γοργία και στις τραγωδίες Τρωάδες και Ελένη του Ευριπίδη" *περιοδικό Ενδοχώρα*, 107-115
- 30) Papillon, T.L, 1996. "Isocrates on Gorgias and Helen: The Unity of Helen", *The classical journal*, 377-391
- 31) Pelliccia, H, 1992. "*The preface to Herodotus "Histories"*", Cambridge University Press, 63-84
- 32) Pippin, A. N, 1960 "Euripides *Helen: A comedy of Ideas*" *Classical Philology*, , published by: the University of Chicago Press, 151-163
- 33) Podlecki A, 1970. "The basic seriousness of Euripides Helen", *Transactions and Proceeding of the American Philological Association* 401- 408
- 34) Poulakos, J.,1983. "Gorgias' Encomium to Helen and the Defence of Rhetoric" Source: *Rhetorica: A journal of the History of Rhetoric*, Vol.1, No. 2, University of California Press, 1-16
- 35) Reckford, K. J, 1964. "Helen in the Iliad" University of North Carolina, 5-20
- 36) Roisman, H, 2006. "Helen in the Iliad : Causa Belli and Victim of War : From Silent Weaver to Public Speaker", *American Journal of Philology*, 1-34

37) Schliesser, E., 2017. *Ten Neglected Classics of Philosophy*, Oxford University press

38) Segal, Ch., 1998. *Aglaia: The Poetry of Alcman, Sappho, Pindar, Bacchylides, and Corinna*, Rowman and Littlefield Publishers

39) Segal, Ch., 1971. "The two worlds of Euripides Helen", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*

40) Shaffer, D, 1998. "The Shadow of Helen : The status of the Visual Image in Gorgias's Encomium of Helen", *Rhetorica: A journal of the History of Rhetoric*, University of California Press, 243-257

41) Σκιαδάς, Α.Δ, 1999. *Αρχαϊκός Λυρισμός 2*, Αθήνα

42) Skouroumouni- Stavrinou, A, 2015. "The Opsis of Helen: Performative Intertextuality in Euripides", *Greek Roman and Byzantine Studies 55*, 104-132

43) Smoot, G., 2012, " Did the Helen of the Homeric Odyssey ever go to Troy?" center for Hellenic studies, Washington, 1-30

44) Solmsen, F., 1934. " Onoma and Pragma on Euripides Helen" *The Classical Review*, 119-121

45) Spatharas, D, 2002, "Gorgias Encomium of Helen and Euripides Troades" *Eranos* 166-174

http://www.academia.edu/3346983/Gorgias_Encomium_of_Helen_and_Euripides_Troades

46) Τάτση, Α & Σπαθάρας, Δ. Γ 1997. Γοργίας *Ελένης εγκώμιον* (μετάφραση-σχόλια), Εκδόσεις του 21ου

- 47) Torrance, I, 2009. " On your head be it sworn" *The Classical Quarterly*, 1-7
- 48) Valiavitcharska, V., Spring 2006. " Correct Logos and Truth in Gorgias' Encomium of Helen, *Rhetorica: A journal of the History of Rhetoric*, vol. 24, No. 2 published by : University of California Press, 147-161
- 49) West, M. L, 2012. *The Epic Cycle: A commentary on the lost Troy epics*, Oxford
- 50) West, M.L, 2011. *The making of the Iliad*, Oxford University Press
- 51) Χατζημαυρουδή. Ε. Χ, 2005. *Ίβυκος Μυθολόγος: Έρις και Έρωσ*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη
- 52) Χριστόπουλος, Μ, 2006. *Όψεις της Ελένης στο Έπος και στο Δράμα*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα